JPAL

December-2024

JOURNAL OF POLITICAL ADMINISTRATIVE AND LOCAL STUDIES

E-ISSN: 2636-7823

https://dergipark.org.tr/tr/pub/jpaljournal

VOLUME: 7 ISSUE: 2
E-ISSN: 2636-7823

DECEMBER 2024
https://dergipark.org.tr/en/pub/jpaljournal

JOURNAL OF POLITICAL ADMINISTRATIVE AND LOCAL STUDIES

SAKARYA UNIVERSITY

The Owner on Behalf of Sakarya University

Prof. Dr. Hamza Al
Sakarya University, Sakarya - Türkiye

Editor in Chief

Hale Biricikoğlu
Gender, Policy And Administration, Public Administration
Sakarya University
Sakarya-Türkiye
haleu@sakarya.edu.tr

Assistant Editor

Ömer Faruk Köktaş
Public Administration, Political Science
Sakarya University
Sakarya-Türkiye
ofkoktas@sakarya.edu.tr

Editorial Board

Erbay Arıkboğa
Local Governments
Marmara University
İstanbul-Türkiye
earikboga@marmara.edu.tr

Ramazan Şengül
Public Administration, Local Governments
Kocaeli University
Kocaeli-Türkiye
ramazan.sengul@kocaeli.edu.tr

Tamás Szıgetvárı
Public Administration, International Economics
Pázmány Péter Catholic University
Macaristan
szigetvari.tamas@btk.ppke.hu

Veysel Eren
New Public Management, Strategic Management
Hatay Mustafa Kemal University
Hatay-Türkiye
veysel@mku.edu.tr

Abdulkadir Aksoy
Public Administartion, Administrative History
Gaziantep University
Gaziantep -Türkiye
aaksoy@gantep.edu.tr

Section Editor (Political Science)

İrfan Haşlak
Political Movement, Political Theory And Political Philosophy
Sakarya University
Sakarya-Türkiye
haslak@sakarya.edu.tr

Köksal Şahin
Political Science, Constitutional And Political Theories
Sakarya University
Sakarya-Türkiye
ksahin@sakarya.edu.tr

Section Editor (Administative Sciences)

Ömer Faruk Köktaş
Public Administration, Political Science
Sakarya University
Sakarya-Türkiye
ofkoktas@sakarya.edu.tr

Language Editor (Turkish)

Mustafa Lütfi Şen
Department of Political Science and Public Administration
Sakarya University
Sakarya-Türkiye
msen@sakarya.edu.tr

Language Editor (English)

Instructor Naziye Dirikgil
Department of Political Science and Public Administration
Sakarya University
Sakarya-Türkiye
naziyedirikgil@sakarya.edu.tr

Secretariat

Fatma Zehra Balcı
Ecology, Sustainability And Energy
Sakarya University
Sakarya-Türkiye

Layout Editor

Mehmet Emin Çolak
Scientific Journals Coordinatorship
Sakarya University
Sakarya-Türkiye
mehmetcolak@sakarya.edu.tr

Yakup Beriş
Scientific Journals Coordinatorship
Sakarya University
Sakarya-Türkiye
yakupberis@sakarya.edu.tr

Indexing

ERIHPLUS
EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

EBSCO
Central & Eastern European Academic Source

EBSCO
Political Science Complete

ASOS
indeks

Contents

Research Article

1 Dört Liberalizm: Rawls, Hayek, Nozick ve Rothbard Üzerinden Devlet, Adalet ve Özgürlüklerin Analizi
The Four Liberalisms: An Analysis of the State, Justice and Liberties through Rawls, Hayek, Nozick and Rothbard
Ali Çiçek 39-56

2 Kentsel Rekabetin İncelenmesi: TR71 İBBS-II Bölgesinde Niğde İli Durumu İçin Nitel Bir Çalışma ve Öneriler
Examining Urban Competitiveness: A Qualitative Study and Recommendations for Niğde Province in The TR71 NUTS-2 Region
Ayşe Akbulut Başar 57-71

3 Kentsel İhtiyaçların Karşılanmasında Belediyelerin Önceliklendirme Yaklaşımları: Sakarya Büyükşehir Belediyesi Örneği
Prioritisation Approaches of Municipalities in Meeting Urban Needs: The Case of Sakarya Metropolitan Municipality
Nihat Kurt 72-92

4 İbn Haldun ve Yusuf Has Hacib'in Eserleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme
A Comparative Study on the Works of Ibn Khaldun and Yusuf Has Hacib
Oğuz Demir 93-103

5 Kamu Hizmetleri Memnuniyet Araştırması: Sakarya Merkez İlçeler
Public Services Satisfaction Survey: Sakarya Central Districts
Mustafa Akal, Hilal Alpdoğan, Samet Mercan, Seda Avcı 104-133

6 Russia-Ukraine War: Global and Regional Impacts in the Context of Türkiye's Seeking Balance
Harun Semercioğlu 134-148

Review Article

7 Eski Türklerde Şehir Yönetimi
City Administration in Ancient Turks
Musa Eken 149-159

Journal of Political Administrative and Local Studies

ISSN : 2636-803X E-ISSN : 2636-7823
Yayıncı/Publisher : Sakarya Üniversitesi

Cilt/Vol. 7, Sayı/No. 2, 39-56, 2024

Araştırma Makalesi / Research Article

Dört Liberalizm: Rawls, Hayek, Nozick ve Rothbard Üzerinden Devlet, Adalet ve Özgürlüklerin Analizi

The Four Liberalisms: An Analysis of the State, Justice and Liberties through Rawls, Hayek, Nozick and Rothbard

Ali Çiçek

Cumhuriyet Üniversitesi, Yıldızeli Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü, Sivas, Türkiye
alicicek@mail.com

Geliş Tarihi/Received: 10.08.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 13.11.2024
Yayımlanma Tarihi/ Available Online: 31.12.2024

Öz: Bu çalışma, liberal gelenek içinde devlet ve bireysel özgürlüklere ilişkin farklı bakış açılarını dört etkili düşünürün merceğinden incelemektedir: John Rawls, Friedrich Hayek, Robert Nozick ve Murray Rothbard. Her biri liberalizmin benzersiz bir yorumunu temsil etmekte ve yönetim, adalet ve özgürlük üzerine zengin bir düşünce dokusuna katkıda bulunmaktadır. Bu makale, görüşlerini analiz etmek ve yan yana koymak için birincil metinlerden ve ikincil literatürden yararlanarak karşılaştırmalı bir metodoloji kullanmaktadır. Hipotez, dört kuramcının da bireysel özgürlüğü savunurken, devletin rolüne ilişkin kavramsallaştırmalarının, farklı felsefi temellerini yansıtacak şekilde önemli ölçüde farklılık gösterdiğidir. Rawls'un adalet teorisi adaleti ve eşitliği vurgularken, Hayek'in kendiliğinden oluşan düzeni ve piyasa mekanizmalarını savunmasıyla tezat oluşturmaktadır. Nozick'in minimal devleti bireysel haklara ve öz-sahipliğe odaklanırken, Rothbard'ın anarko-kapitalizmi gönüllü birlikler ve serbest piyasalar lehine devletin tamamen ortadan kaldırılması çağrısında bulunur. Bu perspektifleri inceleyerek, bu çalışma liberal geleneğin ve çağdaş siyasi düşünce üzerindeki etkilerinin daha derinlemesine anlaşılmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Liberalizm, Rawls, Hayek, Nozick, Rothbard

Abstract: This study explores the diverse perspectives on the state and individual freedoms within the liberal tradition through the lenses of four influential thinkers: John Rawls, Friedrich Hayek, Robert Nozick, and Murray Rothbard. Each represents a unique interpretation of liberalism, contributing to a rich tapestry of thought on governance, justice, and liberty. The paper employs a comparative methodology, drawing on primary texts and secondary literature to analyze and juxtapose their views. The hypothesis is that while all four theorists advocate for individual liberty, their conceptualizations of the state's role vary significantly, reflecting their distinct philosophical underpinnings. Rawls' theory of justice emphasizes fairness and equality, contrasting with Hayek's defense of spontaneous order and market mechanisms. Nozick's minimal state focuses on individual rights and self-ownership, while Rothbard's anarcho-capitalism calls for the complete abolition of the state in favor of voluntary associations and free markets. By examining these perspectives, this study aims to contribute to a deeper understanding of the liberal tradition and its implications for contemporary political thought.

Keywords: Liberalism, Rawls, Hayek, Nozick, Rothbard

Extended Abstract

An examination of John Rawls, Friedrich Hayek, Robert Nozick, and Murray Rothbard's perspectives on the state and freedom underscores the diversity and multifaceted nature of liberal thought. Each of these theorists, while sharing a commitment to the principles of liberalism, offers a unique vision of the optimal balance between individual liberty, state intervention and social justice. This comparative analysis not only illuminates the theoretical differences between these influential figures, but also offers critiques of their lasting impact on contemporary political and economic discourse. The study begins with John Rawls, whose theory of justice as equity emphasizes the importance of creating a social framework that provides equal fundamental freedoms while addressing social and economic inequalities. Rawls' Difference Principle advocates a redistributive state that prioritizes the welfare of the least advantaged members of society. Rawls' theoretical contributions continue to influence debates on social justice, welfare policies and the role of institutions in ensuring equality. In contrast, Friedrich

Cite as (APA 7): Çiçek, A. (2024). Dört liberalizm: Rawls, Hayek, Nozick ve Rothbard üzerinden devlet, adalet ve özgürlüklerin analizi. *Journal of Political Administrative and Local Studies*, *7*(2), 39-56.

This is an open access paper distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Hayek's classical liberalism advocates a minimal state, arguing that individual liberty is best protected through free market mechanisms. Hayek's emphasis on spontaneous order and his critique of central planning highlight the dangers of excessive state intervention. Hayek's work remains a cornerstone of contemporary free market advocacy, informing policies that prioritize deregulation, privatization and the protection of individual liberties.

Robert Nozick, representing the libertarian perspective, advocates a night watchman state whose sole function is to protect individual rights against coercion, theft and fraud. Nozick's theory of rights rejects redistributive justice, arguing that individuals have a right to their possessions as long as they were acquired through just means. Nozick's work has significantly shaped libertarian thought, especially in its emphasis on property rights and the limitation of state power. Rothbard takes the libertarian critique of the state to its logical extreme by advocating anarcho-capitalism. Rothbard envisions a stateless society in which all services, including law and defense, are provided by private entities operating in the free market. His radical approach challenges the legitimacy of state authority and offers a provocative critique of all forms of state intervention.

A comparative analysis of these four theorists reveals some fundamental themes and tensions within liberal thought. One of the most important of these is the debate over the role of the state in administering justice and protecting individual liberties. While Rawls sees the state as having an active role in redistributing resources and ensuring justice, Hayek, Nozick and Rothbard see state intervention as inherently coercive and detrimental to individual liberty. This fundamental disagreement highlights the diversity of interpretations of liberty and justice within the liberal tradition. Another critical theme is the difference between the concepts of justice and equality. Rawls' theory prioritizes social justice and the moral obligation to help the disadvantaged, while Hayek, Nozick and Rothbard emphasize procedural justice and the protection of individual rights. These different perspectives have profound implications for policymaking, especially in areas such as taxation, welfare and regulatory frameworks.

The economic implications of these theories are equally important. Rawls' support for a mixed economy contrasts sharply with Hayek and Nozick's advocacy of free market capitalism and Rothbard's call for a completely deregulated market. These economic philosophies influence contemporary debates about the appropriate balance between market forces and state intervention, with Rawlsian principles often informing progressive policies, while Hayekian and Nozickian ideas underpin conservative and libertarian approaches. The practical applications of these theories extend beyond national borders, influencing global governance and international relations. Rawls' principles of justice inform policies aimed at reducing global inequality, while Hayek and Nozick's ideas support free trade and market liberalization. Rothbard's anarcho-capitalism, though less embraced, challenges the legitimacy of international institutions and advocates a radical rethinking of global economic systems. In conclusion, the comparative analysis of John Rawls, Friedrich Hayek, Robert Nozick and Murray Rothbard provides a comprehensive understanding of the different perspectives of liberal thought on the state and liberties. Each theorist offers a unique lens through which to view the relationship between individual liberty, state power and social justice. Their contributions continue to shape contemporary political and economic debates, offering valuable insights into the ongoing quest to balance liberty and equality in a complex and ever-changing world.

The theoretical distinctions and practical implications of their work highlight the importance of engaging with these different perspectives to inform policymaking and address the challenges of modern governance. By understanding the nuances in their arguments, academics, policymakers and citizens can better manage the tensions between individual rights and collective responsibilities and ultimately contribute to the development of more just and equitable societies. The enduring relevance of these theories highlights the dynamic nature of liberal thought and its capacity to evolve in response to new challenges and changing contexts. As the world continues to grapple with issues such as

inequality, freedom and state power, the insights provided by Rawls, Hayek, Nozick and Rothbard remain essential tools for understanding and addressing these complex problems. In sum, this study has not only clarified the key differences and similarities between these influential liberal theorists, but also underscored the enduring importance of their contributions to a broader discourse on liberty, justice and the role of the state.

1. Giriş

Siyasal sistemler, birey, toplum ve devlet gibi unsurlara bakış açıları doğrultusunda farklılık gösterir. Her siyasal sistem, bu üç unsurdan birini öncelik olarak belirleyip felsefi temelini buna dayandırır. Siyasal sistemleri ele alan çalışmalar, bu üç unsur arasındaki gerilimi dikkate alarak değerlendirmelerini yaparlar. Faşizm, bir sistem olarak, devletin önceliğini savunurken sosyalizm kuramlarını toplumsal eşitlik üzerine inşa eder. Liberalizm ise bireyi merkeze alarak var olmayı ve gelişmeyi amaçlar. Bireyi sınırlayan ve onun gelişimini engelleyen toplum ve devlet baskılarına karşı bireyin tarafını tutar. Bireyi her şeyin merkezine yerleştirerek, onun her alanda özgür olmasını sağlamaya çalışır. Toplum ve devleti, bu alanları sınırlandıran baskıcı unsurlar olarak değerlendirir. Liberalizm, devletin gerekliliğini kabul ederken, toplumsal ilişkilerin kaçınılmaz olduğunu vurgular ve bireyin özgürlüğünün, diğer bireylerin özgürlükleri ile sınırlı olduğunu ifade eder. Bu yaklaşımı, liberalizmi devlet anlayışı bakımından faşizmden, toplum anlayışı bakımından sosyalizmden ve birey anlayışı bakımından anarşizmden farklı bir konuma yerleştirir. Liberalizm, tarihsel ve felsefi anlamda özgün bir niteliğe sahiptir. Hem bireyselliği hem çoğulculuğu, hem özgürlüğü hem de toplumsal çıkar birliğini, hem devletin sınırlandırılmasını hem de devletin zorunluluğunu savunması, bu özgünlük içinde bir sarkaç gibi gerçekler ve idealler arasında yer aldığını gösterir. Buna rağmen, liberalizm tarihsel bir olgu olarak hızlı bir şekilde gelişmeye devam etmektedir. Tarihsel birikimi ve felsefi bütünlüğüyle, her alanda kendini gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Güncel sorunlar ve olaylar karşısında ise kendini yenileme çabası içindedir (Çetin, 2001, s. 234).

Liberalizm, kendini yenileme çabalarını ve sürecini sürdürürken aynı temeller üzerinde farklı bakış açılarını sunabilen, nüans farklılıklarına sahip zengin bir ideoloji hüviyetine de kavuşmaktadır. Siyasi ve ahlaki bir felsefe olan liberalizm, özgürlük ve eşitlik fikirlerine dayanmaktadır. Temel ilke olarak ise bireysel hak ve özgürlüklerin korunmasını vurgular. Aydınlanma Çağı'nda ortaya çıkan liberalizm, başkalarının haklarını ihlal etmemek kaydıyla bireylerin kendi yollarını izleme hakkına sahip olduğu bir toplumu savunmaktadır (Çetin, 2002, s. 87). Bu temel fikir, sınırlarını aşmadan bu bireysel hakları korumak için tasarlanmış sınırlı bir hükümet inancıyla iç içe geçmiştir. Liberalizm, bir takım ilkeler manzumesine dayanan çağdaş bir ideolojidir. Bu temel ilkeler özgürlük, eşitlik, hukukun üstünlüğü, piyasa ekonomisi ve demokratik yönetişimden meydana gelmektedir.

Liberalizmin ilk ilkesi özgürlüktür ve liberalizm, özgürlüğün ideolojisi olarak da bilinir. Liberallerin özgürlük kavramına bakış açısında bir fikir ayrılığı vardır. Bireysel özgürlüğü koruma eğilimindeki liberalizm, hükümetlerin yetki ve görevleri konusunda özgürlükleri negatif ve pozitif özgürlük olmak üzere iki farklı yaklaşımla ele almaktadır (Başdemir vd., 2022, s. 25). Klasik liberalizm, özgürlüğün negatif boyutunu esas alırken, modern liberalizm ve hatta bazı liberteryen düşünürlerde pozitif özgürlük yaklaşımı ilgi görmektedir (Brennan, 2015, ss. 59-61; Uslu, 2013, s. 24). Negatif özgürlük, bireylerin istedikleri gibi hareket etmelerine izin veren engellerin, bariyerlerin veya kısıtlamaların yokluğunu ifade eder. Pozitif özgürlük ise kişinin kendi potansiyelini gerçekleştirecek güç ve kaynaklara sahip olmasını içerir. Özgürlüğün bu ikili yönü, hem kişisel özerkliğin hem de kişisel hedeflere ulaşma araçlarının önemini vurgular. Liberalizm, bireylerin çabalarında desteklenirken kendi çıkarlarını özgürce takip edebilecekleri bir toplum yaratmak için bu yönleri dengelemeye çalışır (Erdoğan, 2005, s. 163). Eşitlik liberalizmin bir diğer temel taşıdır ve eşit sonuçlardan ziyade eşit muamele ve fırsatlara odaklanır. Bu ilke, tüm bireylerin başarılı olmak için aynı yasal haklara ve fırsatlara sahip olması gerektiği fikrini destekler. Irk, cinsiyet, din veya diğer doğal özelliklere dayalı ayrımcılığı reddeder.

Liberalizm, liyakat ve çabanın başarıyı belirlediği adil bir oyun alanını savunur ve toplumsal yapıların belirli grupları diğerlerine tercih etmemesini sağlar (Uslu, 2013, ss. 37-39). Eşitliğe olan bu bağlılık, herkesin gelişme şansına sahip olduğu adil bir toplum yaratmayı amaçlar.

Hukukun üstünlüğü liberal toplumlarda temel bir unsurdur ve yasaların tüm bireylere eşit şekilde uygulanmasını sağlar. Bu ilke keyfi yönetime ve zorbalığa karşı koruma sağlayarak adalet ve hakkaniyeti teşvik eder. Hukukun üstünlüğü, bireysel hakları koruyan şeffaf, tutarlı ve öngörülebilir yasal çerçeveler gerektirir. Ayrıca, gücün kötüye kullanılmasını önlemek ve demokratik ilkeleri korumak için devlet kurumları içinde bir denge ve denetleme sistemi gerektirir. Hukukun üstünlüğüne bağlı kalarak liberalizm, bireylerin iktidardakilerin kaprislerinden korunduğu istikrarlı ve adil bir toplum yaratmayı amaçlar. Ekonomik özgürlük, serbest piyasaları ve özel mülkiyeti destekleyen liberalizmin bir diğer önemli yönüdür. Bireylerin mülk sahibi olma ve devletin gereksiz müdahalesi olmaksızın ekonomik faaliyetlerde bulunma hakkına sahip olması gerektiğini savunur. Bu ekonomik özgürlüğün yeniliğe, verimliliğe ve refaha yol açacağına inanılır. Bununla birlikte liberalizm, piyasa aksaklıklarını gidermek ve kamu mallarını sağlamak için bazı devlet müdahalelerine ihtiyaç olduğunu da kabul eder. Laissez-faire ekonomisi ve düzenleyici gözetim arasındaki bu denge, faydaların geniş çapta paylaşılmasını sağlarken ekonomik büyümeyi teşvik etmeyi amaçlar (Erdoğan, 2017; Ashford, 2015).

Son olarak, çağdaş liberalizm demokratik yönetime güçlü bir vurgu yapar. Gücün, tipik olarak özgür ve adil seçimler yoluyla yönetilenlerin rızasından türetildiği bir siyasi sistemi savunur. Demokratik ilkeler, bireylerin karar alma sürecinde söz sahibi olmasını sağlayarak yönetimde hesap verebilirliği ve duyarlılığı teşvik eder (Eser & Taylan, 2018, s. 104). Bu demokratik çerçeve, bireysel hakların korunması ve siyasi kurumların meşruiyetinin sürdürülmesi için elzemdir. Liberalizm, demokratik değerleri destekleyerek, bireylerin görüşlerini özgürce ifade edebilecekleri ve toplumlarını şekillendirmeye katılabilecekleri bir siyasi ortam yaratmaya çalışır. Sonuç olarak, liberalizm bireysel özgürlük, eşitlik, hukukun üstünlüğü, ekonomik özgürlük ve demokratik yönetim ilkeleri üzerine inşa edilmiştir. Bu ilkeler bir yandan adalet ve hakkaniyeti teşvik ederken diğer yandan bireysel haklara değer veren ve koruyan bir toplum yaratmak için birlikte çalışır (Çetin, 2022). Liberalizmin kalıcı cazibesi, bireylerin arzularının peşinden özgürce gidebilecekleri ve onurlu ve saygılı bir şekilde yaşayabilecekleri bir dünya yaratma taahhüdünde yatmaktadır.

Siyasi ve felsefi bir doktrin olarak liberalizm, bireysel hakların önceliğini, hukukun üstünlüğünü ve sınırlı hükümet müdahalesini savunarak modern Batı siyasi düşüncesinin hatlarını derinden şekillendirmiştir. Aydınlanma köklerinden çağdaş tezahürlerine kadar liberalizm, uygulandığı çeşitli tarihsel, sosyal ve ekonomik bağlamları yansıtan önemli bir evrim geçirmiştir. Liberalizmin esnekliği ve uyarlanabilirliği onun kalıcı olmasını sağlamıştır, ancak bu çeşitlilik aynı zamanda liberal düşünce içindeki çeşitli akımları anlamak gibi bir zorluğu da beraberinde getirmektedir. Bu çalışmanın temel amacı, John Rawls, Friedrich Hayek, Robert Nozick ve Murray Rothbard tarafından ifade edilen devlet ve bireysel özgürlüklere ilişkin bakış açılarının kapsamlı ve karşılaştırmalı bir analizini sunmaktır. Bu dört düşünür, liberal ilkelere olan ortak bağlılıklarına rağmen, devletin rolü ve bireysel özgürlüklerin doğası hakkında farklı ve bazen çelişkili görüşler sunmaktadır. Bu bakış açılarını sistematik olarak inceleyen bu çalışma, liberal düşüncenin zengin dokusunu ve bunun çağdaş siyaset teorisi üzerindeki etkilerini aydınlatmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla çalışmada aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmaktadır:

- Rawls, Hayek, Nozick ve Rothbard'ın devlete ilişkin görüşleri arasındaki temel farklılıklar ve benzerlikler nelerdir?
- Bireysel özgürlüklere bakış açıları nasıl farklılık göstermektedir ve bu farklılıklar hangi felsefi temellere dayanmaktadır?
- Teorilerinin yönetim, adalet ve özgürlük üzerine güncel tartışmalar için ne gibi çıkarımları vardır?

Bu çalışma Rawls, Hayek, Nozick ve Rothbard'ın görüşlerini analiz etmek ve yan yana koymak için hem birincil metinler hem de ikincil literatürden yararlanarak karşılaştırmalı bir metodoloji kullanmaktadır. Birincil kaynaklar arasında Rawls'un *Bir Adalet Teorisi*, Hayek'in Kölelik Yolu ve *Özgürlüğün Anayasası*, Nozick'in *Anarşi, Devlet ve Ütopya* ve Rothbard'ın *İnsan, İktisat ve Devlet* ve *Özgürlük Arayışları* gibi ufuk açıcı eserler yer almaktadır. İkincil literatür, karşılaştırmalı çerçeveyi zenginleştiren eleştirel perspektifler ve bağlamsal analizler sunmaktadır. Çalışma, bu metinlerin sistematik bir analizi yoluyla, her bir teorisyenin devlet ve bireysel özgürlüklere ilişkin görüşlerinin felsefi temellerini ve pratik sonuçlarını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Çağdaş siyasi söylemde, devletin rolü ve bireysel özgürlüklerin korunmasına ilişkin tartışmalar giderek kutuplaşmaktadır. Popülist hareketlerin yükselişi, geleneksel kurumlara yönelik artan şüphecilik ve sosyal adalet için süregelen mücadele, liberalizmin teorik temellerini anlamanın önemini vurgulamaktadır. Bu çalışma, Rawls, Hayek, Nozick ve Rothbard tarafından sunulan farklı liberalizm yorumlarını inceleyerek, liberalizm üzerine daha bilgili ve incelikli bir söyleme katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bu perspektifleri anlamak sadece akademik sorgulama için değil, aynı zamanda karmaşık siyasi ve sosyal sorunlarla boğuşan bir dünyada pratik politika yapımı için de çok önemlidir. Bu düşünürlerin her biri hakkında ayrı ayrı kapsamlı çalışmalar mevcut olsa da, devlet ve bireysel özgürlükler hakkındaki görüşlerini sistematik olarak yan yana getiren karşılaştırmalı analizler nispeten azdır. Mevcut çalışmalar, her bir teorisyenin argümanlarının iç tutarlılığına veya siyaset teorisinin belirli alanlarına yaptıkları katkılara odaklanma eğilimindedir (Fried, 2013; Öztürk, 2013). Ancak, hem bu düşünürleri birleştiren ortak ilkeleri hem de yaklaşımlarını birbirinden ayıran temel farklılıkları vurgulayan kapsamlı bir karşılaştırmalı analiz eksiktir. Bu çalışma, ayrıntılı bir karşılaştırmalı analiz sunarak bu boşluğu doldurmayı ve böylece liberal düşüncenin çeşitliliği ve karmaşıklığı hakkında yeni içgörüler sunmayı amaçlamaktadır.

Bu çalışmada sunulan karşılaştırmalı analiz, liberal gelenek içerisindeki karmaşıklık ve çelişkilerin anlaşılması açısından büyük önem taşımaktadır. Rawls, Hayek, Nozick ve Rothbard'ın farklı bakış açılarını inceleyen bu çalışma, yönetim, adalet ve özgürlük konularındaki çağdaş tartışmalara değerli açılımlar sunmaktadır. Bu çalışmanın bulguları, modern dünyada liberalizmin daha bilinçli ve incelikli bir şekilde anlaşılmasına katkıda bulunarak hem akademik söylem hem de kamu politikası için önemli çıkarımlara sahiptir. Liberal gelenek, değişen sosyal, ekonomik ve siyasi bağlamlara uyum sağlayarak yüzyıllar boyunca evrim geçirmiştir. Aydınlanma dönemindeki kökenlerinden çağdaş siyasi düşüncedeki tezahürlerine kadar liberalizm, demokratik kurumların gelişiminin, bireysel hakların korunmasının ve ekonomik özgürlüğün teşvik edilmesinin arkasındaki itici güç olmuştur. Bu çalışma Rawls, Hayek, Nozick ve Rothbard'ın bakış açılarını bu daha geniş tarihsel ve entelektüel bağlam içinde konumlandırarak liberal fikirlerin kalıcı geçerliliğini ve uyarlanabilirliğini vurgulamaktadır.

Bu çalışmada incelenen düşünürlerin her biri liberal gelenek içinde farklı bir teorik yaklaşımı temsil etmektedir. Rawls'un adalet teorisi deontolojik etik ve sosyal sözleşme teorisine dayanmakta, adalet ve eşitliği vurgulamaktadır. Hayek'in klasik liberalizmi Avusturya ekonomisine ve merkezi planlamaya karşı derin bir şüpheciliğe dayanır. Nozick'in liberteryenizmi öz sahiplik ve asgari devlet müdahalesi ilkelerine dayanırken, Rothbard'ın anarko-kapitalizmi devletin tamamen ortadan kaldırılmasını ve gönüllü birliklerin önceliğini savunur. Bu farklı teorik temeller liberal düşüncenin zenginliğini ve karmaşıklığını yansıtmakta, devletin rolü ve bireysel özgürlükler konusunda süregelen tartışmalara değerli açılımlar sunmaktadır. Rawls, Hayek, Nozick ve Rothbard'ın bakış açılarının sistematik ve karşılaştırmalı bir analizini sunan bu çalışma, liberalizm literatürüne çeşitli şekillerde katkıda bulunmaktadır. İlk olarak, liberal gelenek içindeki çeşitliliği ve karmaşıklığı vurgulayarak liberal düşüncenin basitleştirici nitelendirmelerine meydan okumaktadır. İkinci olarak, farklı liberal perspektiflerin teorik temelleri ve pratik sonuçları hakkında incelikli bir anlayış sunarak liberalizm üzerine daha bilgili ve dengeli bir söyleme katkıda bulunmaktadır. Son olarak, hızla değişen dünyada yönetim, adalet ve özgürlük tartışmalarını bilgilendirerek çağdaş siyaset teorisi ve pratiği için değerli öngörüler sunmaktadır.

Sonuç olarak, bu çalışma John Rawls, Friedrich Hayek, Robert Nozick ve Murray Rothbard tarafından ifade edilen devlet ve bireysel özgürlükler perspektiflerinin kapsamlı ve karşılaştırmalı bir analizini sunmayı amaçlamaktadır. Bu çalışma, bu dört düşünür tarafından sunulan farklı liberalizm yorumlarını inceleyerek, liberal geleneğin ve bunun çağdaş siyasi düşünce üzerindeki etkilerinin daha bilinçli ve incelikli bir şekilde anlaşılmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Görüşlerinin sistematik bir analizi yoluyla bu çalışma, her bir teorisyenin bakış açısının felsefi temellerini ve pratik sonuçlarını ortaya çıkarmayı ve hem akademik sorgulama hem de pratik politika oluşturma için değerli içgörüler sunmayı amaçlamaktadır.

2. Modern Liberalizmin Öncüsü: John Rawls

Çağdaş siyaset felsefesinin önemli aktörlerinden olan ve modern liberalizmin öncüsü sayılan Rawls (Ryan, 2012, s. 508), Isaiah Berlin ve Stuart Hampshire gibi önde gelen filozoflardan etkilenmiştir. 1971'de yayınlanan *A Theory of Justice (Bir Adalet Teorisi)* adlı ufuk açıcı çalışması, liberal bir toplumda adalet ve eşitliği tartışmak için sağlam bir çerçeve sunarak siyaset felsefesinde önemli yankı uyandırmıştır. Rawls'un entelektüel geçmişi, John Locke, Jean-Jacques Rousseau ve Immanuel Kant gibi klasik filozoflardan ilham alan sosyal sözleşme teorisi geleneklerine derinlemesine dayanmaktadır. Rawls'un felsefi yaklaşımı rasyonalizme bağlılık, bireylerin doğuştan gelen değerine olan inanç ve siyaset ve ahlak felsefesinin merkezinde yer alan hakkaniyet ve adalet ilkelerine odaklanma ile karakterize edilebilir (Arnhart, 2008, ss. 394-398; Pogge, 2007).

Rawls'un adalet teorisi, adalet ve eşitliğin garantörü olarak devlet fikrine dayanmaktadır. Rawls, devletin adil koşullar altında tüm rasyonel bireylerin kabul edeceği ilkeler temelinde işlediği iyi düzenlenmiş bir toplum tasavvur etmektedir. Bu vizyon, bireylerin kendi sosyal statüleri, yetenekleri veya kişisel önyargılarından habersiz bir "cehalet peçesi" arkasından adalet ilkelerini seçtikleri hipotetik bir senaryo olan "orijinal pozisyon" kavramı aracılığıyla ifade edilmektedir (Demir, 2018, ss. 24-27). Rawls'a göre devlet, bireylerin yaşam şanslarını etkileyen siyasi, ekonomik ve sosyal kurumları içeren toplumun temel yapısının korunmasında çok önemli bir role sahiptir. Devletin birincil işlevi, bu kurumların adalet ilkelerine göre işlemesini sağlamak ve böylece kaynakların ve fırsatların adil bir şekilde dağıtılmasını teşvik etmektir (Rawls, 2024). Bu, yalnızca temel özgürlüklerin korunmasını değil, aynı zamanda "farklılık ilkesi"nde ifade edildiği gibi, toplumun en az avantajlı üyelerinin yararına olmasını sağlamak için ekonomik eşitsizliklerin düzenlenmesini de içermektedir (Kocaoğlu, 2022).

Rawls'un teorisinin merkezinde eşit temel özgürlükler ilkesi yer alır. Rawls, her bireyin, başkaları için de benzer bir şema ile uyumlu olan en kapsamlı eşit temel özgürlükler şeması üzerinde eşit hakka sahip olduğunu ileri sürer (Öztürk, 2013, ss. 75-76). Bu özgürlükler arasında siyasi özgürlükler (oy verme ve aday olma hakkı gibi), ifade ve toplanma özgürlüğü, düşünce özgürlüğü ve kişisel özgürlükler (keyfi tutuklanmama ve kişisel mülk edinme hakkı gibi) yer alır. Rawls'un özgürlükler konusundaki görüşü aynı zamanda "hakkaniyet olarak adalet" kavramıyla da bağlantılıdır. Rawls'a göre adil bir toplum, bireylerin özgürlüklerinin eşit şekilde korunduğu ve bunlara saygı gösterildiği bir toplumdur (Rawls, 2020). Bu, devletin yalnızca bu özgürlükleri ihlal etmekten kaçınması değil, aynı zamanda bireylerin bu özgürlüklerden eşit şekilde yararlanabilecekleri koşulları aktif olarak yaratması gerektiği anlamına gelir. Rawls, diğer özgürlükleri korumak veya kaynakların adil dağılımını sağlamak için özgürlükler üzerinde bazı sınırlamaların gerekli olabileceğini kabul eder (Kocaoğlu, 2022), ancak bu tür sınırlamalar orijinal pozisyonda kabul edilen ilkeler çerçevesinde gerekçelendirilmelidir.

Rawls'un teorisi hem oldukça etkili olmuş hem de önemli eleştirilere maruz kalmıştır. Başlıca eleştirilerden biri, Rawls'un yeniden dağıtımcı adalete yaptığı vurgunun bireysel hak ve özgürlüklere, özellikle de mülkiyet haklarına zarar verdiğini savunan Robert Nozick gibi liberteryen düşünürlerden gelmektedir. Nozick, bireylerin emeklerinin meyveleri üzerinde hak sahibi olduğunu ve devlet tarafından dayatılan herhangi bir yeniden dağıtımın bu ilkeyi ihlal ettiğini iddia eder. Michael Sandel gibi komüniteryen diğer eleştirmenler, Rawls'un teorisinin bireyleri sosyal ve tarihsel bağlamlarından

aşırı derecede soyutladığını, topluluk ve geleneğin bireylerin kimlik ve değerlerini şekillendirme yollarını açıklayamadığını savunmaktadır. Rawls'un bireyciliğe odaklanmasının, adil bir toplumun şekillendirilmesinde toplumsal bağların ve paylaşılan anlayışların önemini ihmal ettiğini iddia etmektedirler (Demir, 2018; Kukathas & Pettit, 1990; Yalçın, 2023).

Bu eleştirilere rağmen, Rawls'un siyaset felsefesi üzerindeki etkisi derin olmuştur. Çalışmaları adalet, eşitlik ve devletin rolüne ilişkin tartışmaları yeniden şekillendirmiş, hukuk, ekonomi ve kamu politikaları da dâhil olmak üzere çok çeşitli disiplinleri etkilemiştir. Bir Adalet Teorisi siyaset felsefesinde temel bir metin olmaya ve Rawls'un fikirleri sosyal adalet ve liberal demokrasi tartışmaları için bir referans noktası olmaya devam etmektedir (Wolff, 2001, ss. 358-361). John Rawls'un adalet teorisi, liberal bir toplumda devletin rolünü ve bireysel özgürlüklerin korunmasını anlamak için kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Orijinal pozisyon ve cehalet peçesi kavramları, adalet ve eşitliğe öncelik veren adalet ilkelerinin türetilmesi için güçlü bir yöntem sunar (Skorupski, 2017). Fikirleri, özellikle liberteryen ve komüniteryen perspektiflerden önemli eleştirilere maruz kalmış olsa da, Rawls'un siyasi düşünce üzerindeki etkisi yadsınamaz. Devletin temel özgürlükleri korurken kaynakların ve fırsatların adil bir şekilde dağıtılmasını sağladığı adil toplum vizyonu, hem akademisyenlere hem de politika yapıcılara ilham vermeye ve meydan okumaya devam etmektedir.

3. Klasik Liberalizm ve Piyasa Ekonomisinin Savunucusu: Friedrich von Hayek

Friedrich August von Hayek, klasik liberalizm ve serbest piyasa kapitalizmini savunmasıyla tanınan önemli bir ekonomist ve filozoftur. Hayek'in entelektüel yolculuğu, Avusturya İktisat Okulu'nda, özellikle de Ludwig von Mises'ten etkilendiği Viyana Üniversitesi'nde başlamıştır. Hayek'in kariyeri, fiyat mekanizması ve spontane düzen üzerine ufuk açıcı fikirlerini geliştirdiği London School of Economics ve ekonomik özgürlük ile siyasi özgürlük arasındaki ilişkiyi daha fazla araştırdığı Chicago Üniversitesi de dahil olmak üzere birçok ülke ve kurumu kapsamıştır. En etkili eserleri arasında Kölelik *Yolu* (2024), *Özgürlüğün Anayasası* (2013) ve *Hukuk, Yasama ve Özgürlük* (2012) sayılabilir. Hayek'in fikirleri ekonomi, siyaset teorisi ve hükümetin toplumdaki rolüne ilişkin çağdaş tartışmaları önemli ölçüde şekillendirmiştir.

Hayek'in devlete bakış açısı, merkezi planlamaya duyduğu derin şüphecilikten ve minimal devlet savunuculuğundan kaynaklanır. Ekonomik sistemlerin karmaşıklığının merkezi kontrolü doğası gereği verimsiz ve başarısızlığa eğilimli hale getirdiğini savunur. Hayek'e göre hiçbir merkezi otorite, kaynakların tahsisi konusunda bilinçli kararlar almak için gereken dağınık bilgiye sahip olamaz. Bu anlayış, bilginin doğası gereği merkezi olmadığını ve en iyi şekilde serbest piyasa ekonomisinde fiyat mekanizması aracılığıyla kullanıldığını ileri süren ünlü bilgi sorunu kavramında özetlenmiştir (Wapshott, 2017, ss. 215-221). Hayek'in ideal devleti, hukukun üstünlüğünü uygulayan, bireysel mülkiyet haklarını koruyan ve bireylerin özgürce ekonomik faaliyetlerde bulunabileceği bir çerçeveyi muhafaza eden bir devlettir. Hayek, "hukuk" ve "mevzuat" arasında ayrım yaparak, ilkinin kendiliğinden oluşan düzenden kaynaklandığını ve bireysel özgürlükleri korumaya hizmet ettiğini, ikincisinin ise genellikle keyfi hükümet müdahalesinden kaynaklandığını ve özgürlüğü baltalayabileceğini savunur. Hayek'e göre devletin rolü, piyasaların serbestçe işlemesine ve bireysel özgürlüklerin korunmasına olanak tanıyan istikrarlı bir yasal ortam yaratmakla sınırlı olmalıdır (Hayek, 2024).

Hayek'in özgürlükler konusundaki görüşü, toplumu örgütlemenin bir aracı olarak serbest piyasanın üstünlüğüne olan inancıyla yakından bağlantılıdır. Hayek, ekonomik özgürlüğün, bireylere kendi hedeflerinin peşinden gitme imkânı sağladığı ve devlet gücüne olan bağımlılıklarını azalttığı için siyasi özgürlüğün ön koşulu olduğunu savunur (Hayek, 2013). Kölelik Yolu (2024) adlı eserinde Hayek, ekonomik yaşam üzerindeki devlet kontrolünün kaçınılmaz olarak kişisel özgürlüklerin erozyona uğramasına ve otoriterliğin yükselmesine yol açtığı uyarısında bulunur. Hayek'in görüşünün merkezinde, kişisel özerkliğin ve bireylerin kendi seçimlerini yapabilmelerinin önemini vurgulayan bireycilik kavramı yer almaktadır. Hayek'e göre özgür bir toplum, bireylerin hukukun üstünlüğü

çerçevesinde, devletin gereksiz müdahalesi olmaksızın kendi çıkarlarının peşinden gitmekte özgür olduğu bir toplumdur. Hayek ayrıca, yenilikçiliği ve verimliliği teşvik eden ve böylece genel toplumsal refaha katkıda bulunan bir keşif süreci olarak rekabetin önemini vurgular. Hayek'in özgürlük savunusu sosyal adalet eleştirisine kadar uzanır. Devlet müdahalesi yoluyla dağıtıcı adalet arayışının sadece pratik olmadığını değil, aynı zamanda bireysel özgürlükle de bağdaşmadığını savunur. Hayek'e göre, yeniden dağıtım yoluyla ekonomik eşitliği sağlama girişimleri özgür bir toplumun ilkelerini zedeler ve gücün devletin elinde toplanmasına yol açar ki bu da sonuçta özgürlüğe zarar verir (Boudreaux, 2023; Butler, 2001).

Hayek'in fikirleri hem oldukça etkili olmuş hem de önemli eleştirilere maruz kalmıştır. Önemli eleştirilerden biri, Hayek'in serbest piyasa ilkelerine sıkı sıkıya bağlı kalmasının ekonomik kriz dönemlerinde devlet müdahalesine duyulan ihtiyacı ele almadığını savunan Keynesyen iktisat savunucularından gelmektedir. Büyük Buhran ve sonraki durgunlukların da gösterdiği gibi, ekonomiyi istikrara kavuşturmak ve ekonomik gerilemelerin etkilerini hafifletmek için devlet müdahalesinin gerekli olduğunu iddia etmektedirler (Yılmaz & Keskin, 2018). Bir başka eleştiri de Hayek'in dağıtıcı adaleti reddetmesinin sosyal ve ekonomik eşitsizlik gerçeklerini göz ardı ettiğini savunan sosyal adalet savunucularından gelmektedir. Tamamen serbest piyasa sisteminin toplumun en savunmasız üyeleri için yeterli desteği sağlayamadığını ve adil bir toplum için bir miktar yeniden dağıtımın gerekli olduğunu iddia etmektedirler. Eleştirmenler ayrıca Hayek'in bireyciliğe yaptığı vurgunun, aidiyet ve karşılıklı destek duygusunun geliştirilmesinde sosyal ve toplumsal bağların önemini göz ardı ettiğini savunmaktadır (Tebble, 2009). Bu eleştirilere rağmen, Hayek'in siyasi ve ekonomik düşünce üzerindeki etkisi derin olmuştur. Hayek'in fikirleri ekonomi, siyaset bilimi ve hukuk gibi çok çeşitli disiplinleri etkilemiş ve hükümetin rolü, ekonomik özgürlüğün önemi ve merkezi planlamanın tehlikelerine ilişkin çağdaş tartışmaları şekillendirmiştir. Hayek'in klasik liberalizm ve serbest piyasa savunusu, dünyanın dört bir yanındaki politika yapıcılar, akademisyenler ve sınırlı hükümet savunucuları arasında yankı bulmaya devam etmektedir.

Friedrich Hayek'in siyasi ve ekonomik düşünceye katkıları, klasik liberalizmin ve serbest piyasanın erdemlerinin sağlam bir savunusunu sunar. Bilgi sorunu, bireysel özgürlüğün önemi ve merkezi planlamanın tehlikelerine ilişkin görüşleri, devlet müdahalesinin güçlü bir eleştirisini ve minimal bir devletin faydaları için ikna edici bir argüman sağlamaktadır. Fikirleri, özellikle Keynesyen ekonomi ve sosyal adalet savunucuları tarafından önemli eleştirilere maruz kalmış olsa da, Hayek'in çalışmaları özgürlükçü düşüncenin temel taşlarından biri olmaya ve hem akademisyenlere hem de politika yapıcılara ilham vermeye ve meydan okumaya devam etmektedir.

4. Minimal Devlet Taraftarı Bir Liberteryen: Robert Nozick

Robert Nozick, fikri açıdan klasik liberalizme yakın olmakla birlikte devlete biçtiği yetki ve sorumluluklar açısından, küçük nüans farklılıları nedeniyle daha farklı bir kategoride ele alınan bir siyaset felsefecisidir (Uslu, 2007). Çalışmaları özellikle özgürlükçü görüşleriyle siyaset teorisini önemli ölçüde etkilemiş seçkin bir filozoftur. Nozick'in felsefi yolculuğu, kişisel özgürlük, devlet otoritesi ve sosyal adalet tartışmalarının damgasını vurduğu 1960'lı ve 1970'li yılların entelektüel iklimi tarafından önemli ölçüde şekillendirilmiştir. Nozick'in felsefi yaklaşımı, John Locke ve Friedrich Hayek gibi klasik liberal düşünürlerin yanı sıra, 1974 yılında yayınlanan *Anarşi, Devlet ve Ütopya* (2015) adlı kendi ufuk açıcı kitabında eleştirel bir şekilde ele aldığı *Bir Adalet Teorisi* adlı çalışmasıyla John Rawls gibi çağdaş filozoflardan da büyük ölçüde etkilenmiştir.

Nozick, doğal haklar teorisini merkeze alarak, minimal devletin meşruiyetini savunur. Bu yaklaşım, Lockean doğal hukuk geleneği ile örtüşür, ancak Nozick'in kendi özgün katkıları da vardır. Nozick'in argümanları, özellikle görünmez el mekanizması üzerinden devlete geçiş sürecini açıklaması, geleneksel

sosyal sözleşme teorilerinden farklılaşmaktadır. Nozick, anarşizm ile minarkizm[1] arasındaki farkları vurgular. Anarşistler, devletin tamamen ortadan kaldırılmasını savunurken, Nozick minimal bir devletin belirli koşullar altında meşru olduğunu ileri sürmektedir (Nozick, 2015). Bu durum, Nozick'in liberteryen çevrelerde bile eleştirilmesine neden olmuştur. Nozick'in argümanlarının, anarşizm karşısında yetersiz kaldığı ve devletin meşruiyetini savunma çabasının yeterince güçlü olmadığı eleştirileri sıkça dile getirilmiştir. Öte yandan Nozick'in liberalizme en dikkat çekici katkılarından biri, tazminat ilkesi üzerine geliştirdiği argümandır. Bu ilkeye göre, devletin minimal olması, bireylerin haklarının ihlal edilmemesi için gereklidir. Nozick, devletin, bireylerin korunmasını sağlarken, aynı zamanda haklarının ihlal edilmediğinden emin olması gerektiğini savunur. Bu argüman, Nozick'in devletin meşruiyetine dair ileri sürdüğü temel noktalardan biridir (Uslu, 2007, ss. 155-165).

Nozick'in temel tezi, minimal bir devletin, doğal hakları ihlal etmeden nasıl meşrulaştırılabileceği üzerinedir. Başka bir deyişle Nozick'in siyaset teorisinin özünde, gerekçelendirilebilecek en kapsamlı devlet olduğunu savunduğu minimal devlet kavramı yer almaktadır. Anarşi, Devlet ve Ütopya adlı eserinde Nozick, devletin birincil işlevinin bireylerin haklarını, özellikle de yaşam, özgürlük ve mülkiyet haklarını korumak olduğunu öne sürmektedir. Bu temel hakların korunmasının ötesinde herhangi bir devlet müdahalesinin bireysel özgürlüklerin ve özerkliğin ihlali anlamına geldiğini iddia ederek devletin daha geniş kapsamlı işlevlerine karşı çıkmaktadır (Nozick, 2015). Nozick'in devlete bakış açısı, bireylerin kendi bedenlerini ve emeklerinin meyvelerini kontrol etme konusunda dokunulmaz bir hakka sahip olduklarını ileri süren öz-mülkiyet ilkesine dayanmaktadır. Bu ilke onu, devletin başkalarına fayda sağlamak için bazı bireylerden kaynak almasını gerektiren her türlü yeniden dağıtımcı adaleti reddetmeye yönlendirir. Rawls'un farklılık ilkesini, devletin toplumsal eşitlik adına zenginliği yeniden dağıtmasına izin vererek bireysel hakları haksız yere ihlal ettiğini savunarak eleştirir. Nozick'e göre adil bir devlet, faaliyetlerini bireysel hakların korunmasıyla sınırlayan ve her türlü ekonomik yeniden dağıtımdan kaçınan devlettir (Nozick, 2024; Öztürk, 2013).

Nozick'in özgürlükler konusundaki görüşü, bireysel haklara ve öz sahiplik kavramına olan bağlılığıyla yakından ilişkilidir. Nozick, eylemlerinin başkalarının haklarını ihlal etmemesi koşuluyla bireylerin özgürce hareket etme hakkına sahip olduğunu savunur. Bu liberteryen görüş negatif özgürlükleri, yani devlet de dâhil olmak üzere başkalarının müdahalesine karşı özgürlüğü vurgular. Nozick'e göre devletin rolü, zorlamayı önlemek ve bireylerin kendi hedef ve çıkarlarını özgürce takip etme haklarını korumakla sınırlandırılmalıdır. Anarşi, Devlet ve Ütopya'da Nozick, bireylerin haklarına saygı gösterdikleri sürece farklı değerlere ve yaşam tarzlarına sahip çok sayıda topluluğun bir arada var olmasına olanak tanıyan bir kavram olan "ütopya çerçevesi" fikrini ortaya atar. Bu çerçeve, Nozick'in bireysel seçimin önemine ve toplulukların oluşturulmasında bireylerin gönüllü birlikteliğine olan inancının altını çizmektedir. Adil bir toplumun, çok çeşitli sosyal düzenlemelere izin veren ve bireylerin yaşamak istedikleri hayatı seçme özgürlüğüne saygı duyan bir toplum olduğunu iddia etmektedir.

Nozick'in siyaset teorisi hem etkili hem de tartışmalı olmuştur. Önemli eleştirilerden biri John Rawls gibi daha eşitlikçi adalet teorilerinin savunucularından gelmektedir. Eleştirmenler, Nozick'in bireysel haklara ve asgari devlet müdahalesine yaptığı vurgunun, özgürlükçü bir çerçevede ortaya çıkabilecek sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri göz ardı ettiğini savunmaktadır (Coram, 1988). Bir çeşit yeniden dağıtıcı adalet olmaksızın, bir toplumun tüm üyeleri için yeterli fırsat ve kaynak sağlayamayabileceğini, bunun da zenginlik ve güçte önemli eşitsizliklere yol açabileceğini iddia etmektedirler (Wei, 2008). Bir başka eleştiri de Nozick'in bireysel haklara odaklanmasının, bireylerin kimlik ve değerlerini şekillendirmede topluluk ve sosyal ilişkilerin önemini ihmal ettiği yönündedir. Bu eleştirilere göre Nozick, salt özgürlükçü bir çerçevenin, bireylerin sosyal bağlamlara gömülme biçimlerini ve toplumsal

[1] Minarkizm kavramı liberteryen değerler ve ilkelerden hareket etmekle birlikte, devletin ahlâken meşru olduğu veya özgürlüklerin korunması için gerekli olduğu sonucuna ulaşan, ancak her türlü devletin değil sadece ve sadece minimal bir devletin (gece bekçisi devlet, sınırlı devlet) meşru olduğunu ileri süren anlayışı tanımlamak için kullanılmaktadır (Uslu, 2007, s. 144).

bağların sosyal uyumu ve karşılıklı desteği teşvik etmedeki rolünü açıklamakta başarısız kalmıştır (Davis, 1991, s. 293; O'Hanlon, 2009, s. 7). Bu eleştirilere rağmen, Nozick'in siyaset felsefesi üzerindeki etkisi derin olmuştur. Anarşi, Devlet ve Ütopya liberter düşüncenin temel metinlerinden biri olmaya ve devletin rolü, bireysel haklar ve ekonomik adalet tartışmalarını etkilemeye devam etmektedir. Nozick'in fikirleri, sınırlı hükümet, serbest piyasa ve bireysel özgürlükleri savunan çağdaş siyasi hareketlerde de yankı bulmuştur (F'ranch, 1977, ss. 158-160).

Robert Nozick'in siyaset felsefesine katkıları, özgürlükçü ilkelerin zorlayıcı ve titizlikle tartışılmış bir savunmasını sunmaktadır. Bireysel hakların korunması ve öz-mülkiyet ilkesine dayanan minimal devlet vizyonu, daha geniş kapsamlı adalet teorilerine güçlü bir karşı çıkış noktasını ifade etmektedir. Fikirleri, özellikle sosyal ve ekonomik eşitsizlik konularında önemli eleştirilere maruz kalmış olsa da, Nozick'in çalışmaları siyaset teorisi ve devletin rolü tartışmalarında kritik bir referans noktası olmaya devam etmektedir. Bireysel özgürlüklere ve sosyal düzenlemelerin gönüllü doğasına yaptığı vurgu, adil bir toplum arayışında kişisel özgürlük ve devlet otoritesi arasındaki dengeyi yeniden düşünmeyi gerektirmektedir.

5. Anarko-kapitalist: Murray Rothbard

Murray N. Rothbard, liberteryen düşüncenin ve modern Avusturya İktisat Okulu'nun gelişiminde öncü bir figürdür. Rothbard'ın entelektüel yolculuğu, praxeoloji ve ekonomi teorisi alanındaki çalışmaları ve Rothbard'ın kendi katkılarının temelini oluşturan akıl hocası Ludwig von Mises tarafından derinden şekillendirilmiştir. Bir diğer önemli etki Friedrich Hayek'in çalışmalarıdır, ancak Rothbard nihayetinde kendi daha radikal görüşlerini geliştirmek için Hayek'in klasik liberalizminden ayrılmıştır (Powell & Stringham, 2009). Rothbard'ın başlıca eserleri arasında *İnsan, İktisat ve Devlet* (2023b), *İktidar ve Piyasa* (2023a) ve *Özgürlük Arayışları* (2016) sayılabilir. Rothbard'ın üretken yazıları sadece ekonomi teorisini kapsamamış, aynı zamanda felsefe, tarih ve siyaset bilimine de uzanmıştır. Rothbard'ın yaklaşımı, serbest piyasaların sadık bir savunuculuğu ile devlet gücünün radikal bir eleştirisini birleştirerek, özel mülkiyet ve gönüllü mübadele sistemi lehine devletin tamamen ortadan kaldırılması çağrısında bulunan anarko-kapitalizm teorisiyle doruğa ulaşmıştır (Samuels, 1998).

Rothbard'ın devlete bakış açısı açık bir şekilde eleştireldir. Devleti, bireysel hakları ihlal eden ve serbest piyasayı engelleyen, doğası gereği zorlayıcı bir kurum olarak görür. Rothbard'ın analizine göre devlet temelde bir güç tekelcisidir, öncelikle vergilendirme yoluyla kaynak elde etmek ve düzenlemeler ve yasalar yoluyla topluma kendi iradesini dayatmak için vardır (Rothbard, 2024). Amaçlanan faydaları ne olursa olsun, tüm devlet eylemlerinin, bireylere karşı güç kullanımına dayandıkları için nihai olarak gayrimeşru olduğunu savunur (Gordon, 2024). Rothbard'ın eleştirisi devletin varlığının temeline kadar uzanır. Toplumsal sözleşme kavramını reddeder, bunun yerine devletin tarihsel olarak gönüllü bir anlaşmadan ziyade fetih ve zorlama yoluyla ortaya çıktığını öne sürer. Bu da onun, hem gereksiz hem de zararlı olduğu için devletin tamamen ortadan kaldırılması gerektiği şeklindeki radikal sonucuna götürür (Prychitko, 1997). Rothbard, devletin yerine, hukuk, savunma ve altyapı dâhil olmak üzere şu anda devlet tarafından sağlanan tüm hizmetlerin rekabetçi bir piyasa ortamında faaliyet gösteren özel girişimler tarafından yönetildiği bir anarko-kapitalizm sistemini savunmaktadır.

Rothbard'ın özgürlükler konusundaki görüşünün merkezinde bireysel özgürlüğü ve mülkiyet haklarını kararlılıkla savunması yer alır. Gerçek özgürlüğün ancak bireylerin kendi seçimlerini yapmakta özgür oldukları ve mülkiyet haklarına tam olarak saygı gösterildiği bir toplumda var olabileceğini savunur (Gordon, 2024). Rothbard, her türlü devlet müdahalesinin, ister vergilendirme, ister düzenleme ya da diğer zorlama araçlarıyla olsun, bu hakları zorunlu olarak ihlal ettiğini iddia eder. Özgürlük Arayışları adlı eserinde Rothbard, tüm etkileşimlerin gönüllü olduğu ve gerekli tüm hizmetlerin devlet yerine piyasa tarafından sağlandığı özgür bir toplum vizyonunun ana hatlarını çizmektedir. Tamamen serbest bir piyasa sisteminin sadece daha verimli değil, aynı zamanda bireylerin egemenliğine ve mülklerini uygun gördükleri şekilde kullanma haklarına saygı duyduğu için daha adil olduğuna inanmaktadır.

Rothbard'ın ideal toplumu, bireylerin herhangi bir müdahale olmaksızın barışçıl faaliyetlerde bulunmakta özgür olduğu ve anlaşmazlıkların devlet mahkemeleri yerine özel tahkim yoluyla çözüldüğü bir toplumdur (Rothbard, 2016). Rothbard'ın özgürlük savunuculuğu, zorunlu askerlik ve zorunlu eğitim de dâhil olmak üzere her türlü gönülsüz köleliğe karşı çıkmasına kadar uzanır. Bu uygulamaların bireysel özerkliği ihlal ettiğini ve özgür bir toplumla bağdaşmadığını savunur. Ona göre, gönüllü etkileşimlere ve mülkiyet haklarına karşılıklı saygıya dayanan bir toplum, gerçekten özgür olan tek toplumdur (Aktan & Yolal Eroğlu, 2019, s. 121; Bessner, 2014).

Rothbard'ın radikal fikirleri önemli tartışmalara ve eleştirilere yol açmıştır. En önemli eleştirilerden biri devletsiz bir toplumun pratik olmadığını ve kolluk kuvvetleri, savunma ve altyapı gibi temel hizmetleri sağlayamayacağını savunanlardan gelmektedir. Eleştirmenler, merkezi bir otoritenin yokluğunun kaos ve çatışmaya yol açacağını, çünkü özel kuruluşların kontrol için şiddetle rekabet edebileceğini iddia etmektedir. Ayrıca tamamen gönüllü bir sistemin kamu malları ve dışsallıklar konularını yeterince ele alıp alamayacağını da sorgulamaktadırlar (Aktan & Yolal Eroğlu, 2019, ss. 126-127). Bir başka eleştiri de Rothbard'ın mülkiyet haklarına sıkı sıkıya bağlılığına yöneliktir ki bazıları bunun önemli eşitsizliklere ve sosyal adaletsizliklere yol açabileceğini savunmaktadır. Prychitko (1997), bir tür devlet müdahalesi olmadan piyasa sonuçlarının servet eşitsizliklerini daha da kötüleştirebileceğini ve toplumun en savunmasız üyelerinin ihtiyaçlarını karşılamada başarısız olabileceğini ileri sürmektedir. Ayrıca Rothbard'ın toplumsal sözleşmeyi reddetmesine karşı çıkarak, toplumsal düzeni sürdürmek ve bireysel hakları korumak için bir tür toplu sözleşmenin gerekli olduğunu savunmaktadır. Bu eleştirilere rağmen, Rothbard'ın liberteryen düşünce ve daha geniş politik ekonomi söylemi üzerindeki etkisi derin olmuştur. Çalışmaları, daha fazla ekonomik özgürlük ve devlet gücünün azaltılmasını savunan bir nesil akademisyen, aktivist ve politika yapıcıya ilham vermiştir. Rothbard'ın fikirleri vergilendirme, düzenleme ve bireysel haklar gibi konulardaki çağdaş tartışmaları da etkilemiş ve hükümetin toplumdaki uygun rolü hakkında süregelen tartışmalara katkıda bulunmuştur (Aktan & Yolal Eroğlu, 2019). Rothbard'ın siyasi ve ekonomik düşünceye katkıları, anarko-kapitalizm ilkeleri etrafında örgütlenmiş radikal bir toplum vizyonu sunmaktadır. Devlete yönelik eleştirileri ve bireysel özgürlük ve mülkiyet haklarını savunması, devlet gücünün ortadan kaldırılması ve serbest piyasa sisteminin kurulması için güçlü bir argüman sağlamaktadır. Fikirleri, özellikle pratikliği ve eşitsizlik potansiyeli açısından önemli eleştirilere maruz kalmış olsa da, Rothbard'ın çalışmaları liberter düşüncenin temel taşlarından biri olmaya ve özgürlüğün sınırlarını genişletmek isteyenlere meydan okumaya ve ilham vermeye devam etmektedir.

6. Karşılaştırmalı Analiz

Bu bölümde liberalizmin farklı nüanslarını temsil eden John Rawls, Friedrich Hayek, Robert Nozick ve Murray Rothbard'ın devlet, özgürlük, adalet ve eşitlik ve ekonomik sisteme dair perspektifleri karşılaştırılmış, bu düşünürlerin fikir dünyasındaki benzerlik ve farklılıklar bahsi geçen kavramlar üzerinden mukayese ve tasnif edilmiştir. Bu bölümde ayrıca dört düşünürün devlet, özgürlük, adalet ve eşitlik ve ekonomik sisteme bakış açılarına dair teorik ve pratik çıkarımları da ele alınmıştır.

6.1. Benzerlikler ve farklılıklar

John Rawls, Friedrich Hayek, Robert Nozick ve Murray Rothbard'ın bakış açıları incelendiğinde, her bir teorisyenin devlet ve özgürlüklere yaklaşımının daha geniş liberalizm geleneğine dayandığı, ancak teorilerinin temel ilkeleri ve pratik uygulamaları açısından önemli ölçüde farklılaştığı ortaya çıkmaktadır. Bu düşünürlerin fikirlerindeki benzerlik ve farklılıklar ilk olarak devlet üzerine perspektiflerinde dikkat çekmektedir. Rawls, iyi düzenlenmiş bir devlet aracılığıyla örgütlenmiş adil bir toplumu savunmaktadır. Rawls, devletin adalet ve eşitliğin sağlanmasında, özellikle Fark İlkesi gibi yeniden dağıtım mekanizmaları aracılığıyla, çok önemli bir rol oynadığı bir çerçeveye inanmaktadır (Kocaoğlu, 2022). Rawls'un vizyonu, kurumların toplumun en az avantajlı üyelerine fayda sağlayacak şekilde tasarlandığı bir vizyondur. Rawls'tan oldukça farklı olarak Hayek sözleşmelerin uygulanması,

güç ve dolandırıcılığa karşı koruma ve hukukun üstünlüğünün sürdürülmesi ile sınırlı minimal bir devleti savunmaktadır. Hayek'in temel kaygısı, serbest piyasa ekonomisi yoluyla bireysel özgürlüğün korunmasıdır ve kapsamlı devlet müdahalesini kişisel özgürlükler ve ekonomik verimlilik için bir tehdit olarak görmektedir (Boudreaux, 2023). Rawls'un devlet tasavvuruna oldukça eleştirel bakan ancak Hayek'e nispeten yakın bir bakış açısına sahip olan Nozick, bireylerin haklarını zora, hırsızlığa ve dolandırıcılığa karşı korumakla sınırlı minimal bir devlet ya da "gece bekçisi devleti" önermektedir. Nozick'in vizyonu özgürlükçü ilkelere dayanır, bireysel egemenliği ve kişisel mülkiyet haklarının dokunulmazlığını vurgular, her türlü yeniden dağıtımcı adaleti reddetmektedir. Rothbard ise diğer üç düşünürden oldukça farklı şekilde anarko-kapitalizm lehine devletin tamamen ortadan kaldırılmasını savunmaktadır. Rothbard'ın ideal toplumu, hukuk ve savunma da dâhil olmak üzere tüm hizmetlerin merkezi bir hükümet yerine özel kuruluşlar tarafından sağlandığı serbest bir piyasa içinde tamamen gönüllü mübadelelerle işler.

Rawls, Hayek, Nozick ve Rothbard'ın özgürlüğe bakış açılarında da benzerlik ve farklılıklar dikkat çekmektedir. Rawls, özgürlüğü adalet bağlamında tanımlamaktadır ve tüm bireyler için eşit temel özgürlükleri vurgulamaktadır. Teorisi, bu özgürlüklerin sosyal ve ekonomik avantajların adil bir şekilde dağıtılmasıyla uyumlu olmasını sağlamakta, böylece hem özgürlüğü hem de eşitliği teşvik etmektedir (Wolff, 2001). Hayek bireysel özgürlüğe, öncelikle piyasa mekanizması aracılığıyla zorlamadan kurtulma özgürlüğü olarak odaklanmıştır. Hayek, kişisel özgürlüğün en iyi şekilde devlet müdahalesinin en az olduğu rekabetçi bir piyasa ekonomisinde korunabileceğini savunmaktadır (Hayek, 2012, 2013). Nozick, bireysel haklara ve kişisel özgürlüğün kutsallığına vurgu yapmaktadır ve bu hakların devlet tarafından, özellikle de yeniden dağıtım amaçlı vergilendirme yoluyla, ihlal edilmesini adaletsizlik olarak görmektedir. Nozick'in özgürlük kavramı mülkiyet hakları ve öz sahiplik ile yakından ilişkilidir (Boaheng & Cooper, 2011). Rothbard ise tam bireysel özerkliği ve tüm devlet fonksiyonlarının ortadan kaldırılmasını savunarak özgürlük kavramını en radikal uç noktasına taşımaktadır (Rothbard, 2016). Rothbard'ın anarko-kapitalizmi, gerçek özgürlüğün ancak tüm etkileşimlerin gönüllü olduğu devletsiz bir toplumda elde edilebileceğini öne sürmektedir.

Bu dört düşünürün adalet ve eşitlik tasavvurları da benzerlik ve farklılıklar taşımaktadır. Rawls'un teorisinin merkezinde, sosyal kurumların en az avantajlı olanlara fayda sağlayacak şekilde düzenlenmesini gerektiren hakkaniyet olarak adalet fikri yer almaktadır. Onun Fark İlkesi, sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin en az avantajlı olanın en büyük faydasına olacak şekilde düzenlenmesini sağlayarak eşitsizlik sorunlarını açıkça ele alır (Öztürk, 2013). Rawls'tan oldukça farklı bir bakış açısına sahip olan Hayek, devlet müdahalesi yoluyla dağıtıcı adalete ulaşma girişimlerinin kaçınılmaz olarak zorlamaya ve bireysel özgürlüklerin kaybına yol açtığını savunarak sosyal adalet kavramını yanlış bir isimlendirme olarak reddetmektedir (Tebble, 2009). Hayek, serbest piyasa etkileşimlerinden doğan kendiliğinden bir düzenin tek adil sosyal düzenleme olduğunu iddia etmektedir. Nozick de tıpkı Hayek gibi yeniden dağıtımcı adaleti eleştirmektedir ve bunun bireylerin kendi varlıkları üzerindeki haklarını ihlal ettiğini savunmaktadır. Nozick'in hak teorisi, mülkiyetteki adaletin, yeniden dağıtımcı politikalara yer bırakmayacak şekilde, mülkiyetteki adaletsizliğin adil bir şekilde elde edilmesi, aktarılması ve düzeltilmesi ile belirlendiğini öne sürmektedir (Davis, 1991). Son olarak Rothbard ise Hayek ve Nozick'e benzer şekilde, devlet tarafından uygulanan her türlü yeniden dağıtımı reddeder, bunun yerine gönüllü işlemlere dayalı doğal bir düzeni savunur (Gordon, 2024). Rothbard'ın adalet kavramı mutlak mülkiyet hakları ve saldırmazlık üzerine kuruludur.

Rawls, Hayek, Nozick ve Rothbard'ın ekonomik sisteme bakış açılarında da benzerlik ve farklılıklar dikkat çekmektedir. Rawls'a göre devlet, adalet ve eşitliği sağlamak için kaynakları düzenlemeli ve yeniden dağıtılmasında önemli bir rol oynamalıdır. Bu yönüyle Rawls karma bir ekonomiyi desteklemektedir. Buna karşın Hayek devletin rolünün asgari düzeyde olduğu ve serbest piyasaların verimli bir şekilde işlemesi için yasal bir çerçeve oluşturmakla sınırlı olduğu laissez-faire kapitalizmini şiddetle savunmaktadır (Hayek, 2013). Nozick, Hayek'e benzer şekilde bireysel mülkiyet haklarını

korumaya ve gönüllü mübadelelere izin vermeye odaklanmış, asgari devlet müdahalesi olan kapitalist bir ekonomiyi savunmaktadır (Boaheng & Cooper, 2011). Son olarak Rothbard ise diğer düşünürlerden farklı bir bakış açısıyla devlet müdahalesinin olmadığı, tüm ekonomik faaliyetlerin tamamen kuralsızlaştırılmış bir piyasada gönüllü anlaşmalar yoluyla yürütüldüğü saf serbest piyasa kapitalizmini savunmaktadır (Rothbard, 2023b).

6.2. Teorik ve pratik çıkarımlar

Devlet ve özgürlüklere ilişkin bu farklı görüşlerin teorik ve pratik sonuçları derindir ve yönetim, bireysel haklar ve ekonomi politikasına ilişkin çağdaş tartışmaları etkilemektedir. Rawls, Hayek, Nozick ve Rothbard'ın teorileri liberal bir toplumda devletin rolünü anlamak için farklı çerçeveler sunmaktadır. Rawls'un dağıtıcı adalet vurgusu aktif bir devlet gerektirirken, Hayek, Nozick ve Rothbard devletin farklı derecelerde küçültülmesini savunmaktadır. Bu farklılıklar, refah devleti savunucuları ile devlet müdahalesinin asgari düzeyde olmasını ya da hiç olmamasını savunanlar arasında süregelen gerilimleri vurgulamaktadır. Pratik sonuçlar arasında vergilendirme, sosyal refah programları ve düzenleyici çerçevelere ilişkin politika tartışmaları yer almaktadır. Örneğin, Rawlscu ilkeler artan oranlı vergilendirme ve sosyal güvenlik ağlarını haklı çıkarabilirken, Hayekçi ve Nozickçi perspektifler daha düşük vergiler ve deregülasyonu savunmaktadır (Yayla, 2024).

Bu dört düşünürün özgürlük ve bireysel haklara ilişkin farklı anlayışlarının, yasal ve anayasal çerçeveler üzerinde önemli etkileri vardır. Rawls'un teorisi bireysel özgürlükler ve sosyal eşitlik arasında bir dengeyi desteklerken, Hayek, Nozick ve Rothbard kişisel özgürlük ve mülkiyet haklarının önceliğini vurgulamaktadır. Bu durumun sivil özgürlükler, mülkiyet hukuku ve hükümet denetiminin kapsamı gibi konularda pratik sonuçları vardır. Deregülasyon ve özelleştirme gibi bireysel özerkliğe öncelik veren politikalar genellikle Hayekçi ve Nozickçi fikirlerden yararlanırken, özgürlüğü sosyal adaletle dengelemeye çalışanlar Rawlsçu ilkelerden destek bulabilirler.

Ekonomi politikaları, bu teorisyenlerin piyasa dinamikleri ve devlet müdahalesine ilişkin görüşlerinden büyük ölçüde etkilenmektedir. Rawls'un çerçevesi eşitsizliği azaltmayı amaçlayan müdahaleci politikaları destekleyebilirken, Hayek ve Nozick'in teorileri minimum müdahale ile serbest piyasa kapitalizmini savunur. Rothbard'ın radikal anarko-kapitalizmi, daha az uygulanıyor olsa da, devletin ekonomiye müdahalesinin temeline meydan okumakta ve tüm hizmetlerin özelleştirilmesini savunmaktadır. Bu tür politikaların benimsenmesinin pratik sonuçları sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik sistemlerine ilişkin tartışmalarda gözlemlenebilir.

Adalet ve eşitlik kavramları teorisyenler arasında belirgin farklılıklar göstermekte, bu da sosyal adalet konusunda farklı yaklaşımlara yol açmaktadır. Rawls'un ilkeleri fırsat eşitliği ve dezavantajlıların desteklenmesine yönelik tedbirleri haklı çıkarırken, Hayek, Nozick ve Rothbard bu tür müdahaleleri kişisel özgürlüklerin ihlali olarak görmektedir. Uygulamada bu durum, politika oluşturma konusunda farklı yaklaşımlara dönüşmektedir. Örneğin, pozitif ayrımcılık programları ve sosyal refah girişimleri Rawlscu teori tarafından desteklenirken Hayek, Nozick veya Rothbard'ı takip edenler tarafından karşı çıkılabilir.

Burada ele alınan teoriler, yasal ve kurumsal tasarımı etkilemektedir. Rawls adaleti hakkaniyet olarak teşvik eden bir yasal sistemi savunurken Hayek, Nozick ve Rothbard bireysel haklara öncelik veren ve devlet gücünü sınırlayan sistemleri tercih etmektedir. Bu durum, anayasa hukuku, insan hakları çerçeveleri ve düzenleyici kurumlar üzerinde etkileri olan yasal kurumların yapısını ve işlevini etkilemektedir. Devlet müdahalesini sınırlandırmayı ve bireysel özgürlükleri korumayı amaçlayan politikalar genellikle Hayekçi, Nozickçi ve Rothbardcı ilkelerden yararlanır. Son olarak bu teorilerin uygulanması ulusal sınırların ötesine uzanarak küresel yönetişimi ve uluslararası ilişkileri etkiler. Rawls'un ilkeleri küresel eşitsizliği azaltmayı amaçlayan uluslararası politikaları bilgilendirebilirken, Hayek ve Nozick'in fikirleri serbest ticareti ve piyasa liberalizasyonunu desteklemektedir. Rothbard'ın

anarko-kapitalizmi, küresel olarak daha az etkili olsa da, tüm hükümet biçimlerine radikal bir eleştiri getirmekte, uluslararası kurumların meşruiyetine meydan okumakta ve tam bir ekonomik deregülasyonu savunmaktadır.

Tablo 1

Dört Liberalizmin Nüans Farklılıkları

Bakış Açısı	John Rawls	Friedrich Hayek	Robert Nozick	Murray Rothbard
Devlet	Adaleti sağlayan aktif devlet	Minimal devlet	Gece bekçisi devlet	Devletin ortadan kaldırılması
Özgürlük	Eşit temel özgürlükler	Zorlamadan özgürlük	Bireysel egemenlik	Tam bireysel özerklik
Adalet ve Eşitlik	Adalet olarak hakkaniyet	Sosyal adaletin reddi	Yetki teorisi	Mutlak mülkiyet hakları
Ekonomik Sistem	Karma ekonomi	Laissez-faire kapitalizmi	Minimal devlet kapitalizmi	Saf serbest piyasa kapitalizmi
Devletin Rolü	Yeniden dağıtım mekanizması	Hukukun üstünlüğü ve sözleşmelerin uygulanması	Mülkiyet haklarının korunması	Tüm hizmetlerin özel sektör eliyle sağlanması (devlete yer yok)

Kaynak: Tablo yazar tarafından, dört düşünürün kavramlara dair tasavvurunun karşılaştırılması ile hazırlanmıştır.

John Rawls, Friedrich Hayek, Robert Nozick ve Murray Rothbard'ın karşılaştırmalı analizi, her biri devlet, özgürlük, adalet ve ekonomik sistemler üzerine farklı bakış açılarına sahip bir liberal düşünce yelpazesi ortaya koymaktadır. Rawls bireysel özgürlüklere ve sosyal adalete dengeli bir yaklaşımı vurgularken, Hayek, Nozick ve Rothbard bireysel haklara ve piyasa mekanizmalarına öncelik vererek farklı derecelerde azaltılmış devlet müdahalesini savunmaktadır. Bu teorik farklılıkların, çağdaş politika tartışmaları ve devletin ekonomideki rolüne ilişkin süregelen söylem üzerinde derin etkileri vardır.

7. Sonuç

John Rawls, Friedrich Hayek, Robert Nozick ve Murray Rothbard'ın devlet ve özgürlükler konusundaki bakış açılarının incelenmesi, liberal düşüncenin çeşitliliğinin ve çok yönlü doğasının altını çizmektedir. Bu teorisyenlerin her biri, liberalizmin ilkelerine bağlılıklarını paylaşırken, bireysel özgürlük, devlet müdahalesi ve sosyal adalet arasındaki en uygun dengeye dair benzersiz bir vizyon sunmaktadır. Bu karşılaştırmalı analiz, sadece bu etkili figürler arasındaki teorik farklılıkları aydınlatmakla kalmamış, aynı zamanda çağdaş siyasi ve ekonomik söylem üzerindeki kalıcı etkilerine dair eleştiriler de sunmuştur. Çalışma, hakkaniyet olarak adalet teorisi, sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri ele alırken eşit temel özgürlükler sağlayan bir toplumsal çerçeve oluşturmanın önemini vurgulayan John Rawls ile başlamıştır. Rawls'un Fark İlkesi, toplumun en az avantajlı üyelerinin refahına öncelik veren yeniden dağıtımcı bir devleti savunmaktadır. Rawls'un teorik katkıları sosyal adalet, refah politikaları ve kurumların eşitliği sağlamadaki rolüne ilişkin tartışmaları etkilemeye devam etmektedir. Bunun tam aksine, Friedrich Hayek'in klasik liberalizmi, bireysel özgürlüğün en iyi serbest piyasa mekanizmaları aracılığıyla korunabileceğini savunarak minimal bir devleti savunur. Hayek'in kendiliğinden oluşan düzene yaptığı vurgu ve merkezi planlama eleştirisi, aşırı devlet müdahalesinin tehlikelerini vurgulamaktadır. Hayek'in çalışmaları, deregülasyon, özelleştirme ve bireysel özgürlüklerin korunmasına öncelik veren politikaları bilgilendirerek çağdaş serbest piyasa savunuculuğunun temel taşlarından biri olmaya devam etmektedir.

Liberteryen bakış açısını temsil eden Robert Nozick, tek işlevi bireysel hakları zora, hırsızlığa ve dolandırıcılığa karşı korumak olan bir gece bekçisi devletini savunmaktadır. Nozick'in hak teorisi yeniden dağıtımcı adaleti reddederek, bireylerin adil yollarla elde edildikleri sürece sahip oldukları mallar üzerinde hak sahibi olduklarını ileri sürer. Nozick'in çalışmaları, özellikle mülkiyet haklarına ve

devlet gücünün sınırlandırılmasına yaptığı vurguyla liberteryen düşünceyi önemli ölçüde şekillendirmiştir. Rothbard, anarko-kapitalizmi savunarak devletin liberteryen eleştirisini mantıksal uç noktasına taşır. Rothbard, hukuk ve savunma da dâhil olmak üzere tüm hizmetlerin serbest piyasada faaliyet gösteren özel kuruluşlar tarafından sağlandığı devletsiz bir toplum öngörmektedir. Onun radikal yaklaşımı devlet otoritesinin meşruiyetine meydan okumakta ve her türlü devlet müdahalesine karşı kışkırtıcı bir eleştiri getirmektedir.

Bu dört kuramcının karşılaştırmalı analizi, liberal düşünce içindeki bazı temel temaları ve gerilimleri ortaya koymaktadır. Bunların en önemlilerinden biri, devletin adaleti sağlama ve bireysel özgürlükleri korumadaki rolüne ilişkin tartışmadır. Rawls devletin kaynakları yeniden dağıtmada ve adaleti sağlamada aktif bir rolü olduğunu düşünürken, Hayek, Nozick ve Rothbard devlet müdahalesini doğası gereği zorlayıcı ve bireysel özgürlüğe zarar verici olarak görmektedir. Bu temel anlaşmazlık, liberal gelenek içindeki özgürlük ve adalet yorumlarının çeşitliliğini vurgulamaktadır. Bir diğer kritik tema ise adalet ve eşitlik kavramlarının farklılığıdır. Rawls'un teorisi sosyal adalete ve dezavantajlılara yardım etmek için ahlaki zorunluluğa öncelik verirken, Hayek, Nozick ve Rothbard prosedürel adaleti ve bireysel hakların korunmasını vurgulamaktadır. Bu farklı perspektiflerin, özellikle vergilendirme, refah ve düzenleyici çerçeveler gibi alanlarda politika oluşturma üzerinde derin etkileri vardır.

Bu teorilerin ekonomik sonuçları da aynı derecede önemlidir. Rawls'un karma ekonomiyi desteklemesi, Hayek ve Nozick'in serbest piyasa kapitalizmini savunması ve Rothbard'ın tamamen kuralsızlaştırılmış bir piyasa çağrısıyla keskin bir tezat oluşturmaktadır. Bu ekonomik felsefeler, piyasa güçleri ile devlet müdahalesi arasındaki uygun dengeye ilişkin çağdaş tartışmaları etkilemekte, Rawlsçu ilkeler genellikle ilerici politikaları bilgilendirirken, Hayekçi ve Nozickçi fikirler muhafazakâr ve özgürlükçü yaklaşımların temelini oluşturmaktadır. Bu teorilerin pratik uygulamaları ulusal sınırların ötesine uzanmakta, küresel yönetişimi ve uluslararası ilişkileri etkilemektedir. Rawls'un adalet ilkeleri küresel eşitsizliği azaltmayı amaçlayan politikaları bilgilendirirken, Hayek ve Nozick'in fikirleri serbest ticareti ve piyasa liberalizasyonunu desteklemektedir. Rothbard'ın anarko-kapitalizmi, daha az benimsenmiş olsa da, uluslararası kurumların meşruiyetine meydan okumakta ve küresel ekonomik sistemlerin radikal bir şekilde yeniden düşünülmesini savunmaktadır. Sonuç olarak, John Rawls, Friedrich Hayek, Robert Nozick ve Murray Rothbard'ın karşılaştırmalı analizi, liberal düşüncenin devlet ve özgürlükler konusundaki farklı perspektiflerine dair kapsamlı bir anlayış sunmaktadır. Her bir kuramcı, bireysel özgürlük, devlet gücü ve sosyal adalet arasındaki ilişkiyi görmek için benzersiz bir mercek sunmaktadır. Bu teorisyenlerin katkıları, günümüz siyasi ve ekonomik tartışmalarını şekillendirmeye devam etmekte, karmaşık ve sürekli değişen bir dünyada özgürlük ve eşitliği dengelemeye yönelik süregelen arayışa dair değerli bakış açıları sunmaktadır.

Çalışmalarının teorik ayrımları ve pratik sonuçları, politika yapımını bilgilendirmek ve modern yönetişimin zorluklarını ele almak için bu farklı perspektiflerle etkileşime girmenin önemini vurgulamaktadır. Akademisyenler, politika yapıcılar ve vatandaşlar, argümanlarındaki nüansları anlayarak bireysel haklar ve kolektif sorumluluklar arasındaki gerilimleri daha iyi yönetebilir ve nihayetinde daha adil ve eşitlikçi toplumların gelişimine katkıda bulunabilirler. Bu teorilerin süregelen geçerliliği, liberal düşüncenin dinamik doğasını ve yeni zorluklara ve değişen bağlamlara yanıt olarak evrilme kapasitesini vurgulamaktadır. Dünya eşitsizlik, özgürlük ve devlet gücü gibi sorunlarla boğuşmaya devam ederken Rawls, Hayek, Nozick ve Rothbard tarafından sağlanan içgörüler, bu karmaşık sorunları anlamak ve ele almak için temel araçlar olmaya devam etmektedir. Özetle, bu çalışma sadece bu etkili liberal teorisyenler arasındaki temel farklılıkları ve benzerlikleri açıklığa kavuşturmakla kalmamış, aynı zamanda özgürlük, adalet ve devletin rolü üzerine daha geniş bir söyleme yaptıkları katkıların kalıcı öneminin altı da çizmiştir.

Kaynakça

Aktan, C. C., & Yolal Eroğlu, M. (2019). Murray N. Rothbard: Devletin meşruiyetine radikal bir eleştiri. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, *11*(2), 108-130.

Arnhart, L. (2008). *Plato'dan Rawls'a siyasi düşünce tarihi*. Adres Yayınları.

Ashford, N. (2015). *Özgür toplumun ilkeleri.* (C. Madenci, Çev.). Liberte Yayınları.

Başdemir, H. Y., Genç, H. H., & Ayer, H. (Ed.). (2022). *Stanford siyasî ideolojiler*. Episteme Yayınları.

Bessner, D. (2014). Murray Rothbard, political strategy, and the making of modern libertarianism. *Intellectual History Review*, *24*(4), 441–456.

Boaheng, P., & Cooper, W. (2011). Robert Nozick, libertarian? *South African Journal of Philosophy*, *30*(3), 257–266.

Boudreaux, D. J. (2023). *Yeni başlayanlar için Hayek.* (İ. Yılmaz, Çev.). Liberus.

Brennan, J. (2015). Liberteryenizm. (A. Yayla, Çev.). Liberte Yayınları.

Butler, E. (2001). *Hayek.* (Y. Z. Çelikkaya, Çev.). Liberte Yayınları.

Çetin, H. (2001). Liberalizmin temel ilkeleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *2*(1), 219–237.

Çetin, H. (2002). Liberalizmin tarihsel kökenleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *3*(1), 79–96.

Çetin, H. (2022). *İdeoloji ve modern ideolojiler*. Orion Kitabevi.

Coram, B. T. (1988). The more-than-minimal state defended against Nozick. *Politics*, *23*(1), 56–61.

Davis, M. (1991). Nozick's argument for the legitimacy of the welfare state. J. A. Corlett (Ed.), *Equality and Liberty* (ss. 276–297). St. Martin's Press.

Demir, A. (2018). *John B. Rawls eleştirel bir yaklaşım*. Siyasal Kitabevi.

Erdoğan, M. (2005). Aydınlanma, modernlik ve liberalizm. *Demokrasi Platformu*, *1*(3), 61-79.

Erdoğan, M. (2017). *Anayasal demokrasi*. Siyasal Kitabevi.

Eser, H. B., & Taylan, Ö. (2018). Antagonizmadan-agonizmaya: Radikal demokrasi. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, (50), 101-125.

F'ranch, M. (1977). A critique of Robert Nozick's "anarchy, state and utopia." *Political Science*, *2*(29), 157–170.

Fried, B. H. (2013). The unwritten theory of justice: Rawlsian liberalism versus libertarianism. İçinde J. Mandle & D. Reidy, (Eds.), *The Blackwell Companion to Rawls*, Blackwell, 2012, Forthcoming, Stanford Public Law Working Paper No. 1957828.

Gordon, D. (2024). *Yeni başlayanlar için Rothbard.* (E. Didin, Çev.). Liberus.

Hayek, F. A. von. (2012). *Hukuk, yasama ve özgürlük.* (A. Yayla, Çev.). İşbankası Kültür Yayınları.

Hayek, F. A. von. (2013). *Özgürlüğün anayasası*. Bigbang Yayınları.

Hayek, F. A. von. (2024). *Kölelik yolu.* (T. Feyzioğlu & Y. Arsan, Çev.). Liberte Yayınları.

Kocaoğlu, M. (2022). *John Rawls: Adalet teorisi ve temel kavramları*. Vulgus Yayınları.

Kukathas, C., & Pettit, P. (1990). *Rawls: A theory of justice and its critics*. https://ink.library.smu.edu.sg/soss_research/2973/

Nozick, R. (2015). *Anarşi, devlet ve ütopya.* (A. Oktay, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Nozick, R. (2024). *Robert Nozick filozof, felsefe ve yaşam sokratik bulmacalar R. Nozick'ten seçme yazılar.* (Y. K. Yeke, Çev.). Araştırma Yayınları.

O'Hanlon, S. T. (2009). *A tale of two Nozicks: Democracy as the death knell of Nozick's libertarianism*. 1–21. https://doi.org/10.2139/ssrn.1503166

Öztürk, A. (2013). *Liberal adalet çağdaş liberal siyaset felsefesinde adalet sorunu: Rawls, Hayek, Nozick örneği*. Doruk Yayınları.

Pogge, T. (2007). *John Rawls: His life and theory of justice*. Oxford University Press.

Powell, B., & Stringham, E. (2009). Rothbard, Murray N. (1926–1995). S. N. Durlauf & L. E. Blume (Eds.), *The New Palgrave Dictionary of Economics* (Palgrave Macmillan, 1–Second Edition).

Prychitko, D. L. (1997). Expanding the anarchist range: A critical reappraisal of Rothbard's contribution to the contemporary theory of anarchism. *Review of Political Economy*, *9*(4), 433–455.

Rawls, J. (2020). *Hakkaniyet olarak adalet.* (O. Baş, Çev.). Pinhan Yayıncılık.

Rawls, J. (2024). *Bir adalet teorisi.* (V. A. Coşar, Çev.). Phoenix Yayınevi.

Rothbard, M. N. (2016). *Özgürlük arayışları*. Liber Plus Yayınları.

Rothbard, M. N. (2023a). *İktidar ve piyasa* (A. Uzun & A. M. Uzun, Çev.). Liberte Yayınları.

Rothbard, M. N. (2023b). *İnsan iktisat ve devlet iktisadın ilkeleri üzerine bir inceleme* (A. Uzun & A. M. Uzun, Çev.). Liberte Yayınları.

Rothbard, M. N. (2024). *Devletin anatomisi* (E. Turku & B. Turku, Çev.). Episteme Yayınları.

Ryan, A. (2012). John Rawls. İçinde A. Ryan (Ed.), *The Making of Modern Liberalism* (ss. 505-520). Princeton University Press. https://doi.org/10.23943/princeton/9780691148403.003.0027

Samuels, W. J. (1998). Murray Rothbard's Austrian perspective on the history of economic thought. *Critical Review*, *12*(1–2), 71–76.

Skorupski, J. (2017). Rawls, liberalism, and democracy. *Ethics*, *128*(1), 173–198.

Tebble, A. J. (2009). Hayek and social justice: A critique. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, *4*(12), 581–604.

Uslu, C. (2007). Robert Nozick: Anarko-kapitalizme karşı minarkizm. *Liberal Düşünce Dergisi*, (48), 143–169.

Uslu, C. (2013). Liberalizm el kitabı. Kadim Yayınları.

Wapshott, N. (2017). *Keynes Hayek: Modern ekonomiyi tanımlayan çatışma.* (A. E. Pilgir, Çev.). Koç Üniversitesi Yayınları.

Wei, X. (2008). From principle to context: Marx versus Nozick and Rawls on distributive justice. *Rethinking Marxism*, *20*(3), 472–486.

Wolff, J. (2001). John Rawls: Liberal democracy restated. *Croatian Journal of Philosophy*, *1*(3), 347–361.

Yalçın, H. (2023). *John Rawls ve Michael Sandel'de adalet kavramı*. https://acikerisim.selcuk.edu.tr/items/23849594-9b72-426f-8375-1daea3391deb

Yayla, A. (Ed.). (2024). *Hangi liberalizm?* Liberte Yayınları.

Yılmaz, M. L., & Keskin, H. A. (2018). Keynes versus Hayek: On the appropriateness of government intervention in markets. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, *10*(18), 166-176.

Makale Bilgi Formu

Yazar Onayı: Makale tek yazarlıdır. Yazar, makalenin son halini okuyup onaylamıştır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Telif Beyanı: Yazar dergide yayınlanan çalışmasının telif hakkına sahiptir. Bu çalışma CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Destek/Destekleyen Kuruluşlar: Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kâr amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.

Etik Onay ve Katılımcı Rızası: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunmaktadır.

İntihal Beyanı: Bu makale iThenticate tarafından taranmıştır.

Journal of Political Administrative and Local Studies

ISSN : 2636-803X E-ISSN : 2636-7823
Yayıncı/Publisher : Sakarya Üniversitesi

Cilt/Vol. 7, Sayı/No. 2, 57-71, 2024

Araştırma Makalesi / Research Article

Kentsel Rekabetin İncelenmesi: TR71 İBBS-II Bölgesinde Niğde İli Durumu İçin Nitel Bir Çalışma ve Öneriler

Examining Urban Competitiveness: A Qualitative Study and Recommendations for Niğde Province in The TR71 NUTS-2 Region

Ayşe Akbulut Başar

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Niğde, Türkiye
ayseakbulut@ohu.edu.tr

Geliş Tarihi/Received: 29.03.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 03.09.2024
Yayımlanma Tarihi/ Available Online: 31.12.2024

Öz: Bu çalışmanın amacı, şehir ve bölge planlama disiplini perspektifinden kentsel rekabet kavramını, ölçme yöntemlerini ve planlama süreci ile ilişkisini incelemektir. TR71 İBBS-II Bölgesi'ndeki Niğde İli örneği üzerinden nitel bir çalışma ile rekabet endeksi ve alt göstergeleri, sosyo-ekonomik gelişmişlik göstergeleri ile birlikte kronolojik olarak değerlendirilmektedir. Niğde'nin yıllar içerisindeki değişimi dikkate alındığında, rekabet endeksinin altında yer alan makroekonomik istikrar endeksi, finansal derinlik endeksi, emek piyasası endeksi, insan sermayesi endeksi, yaratıcı sermaye endeksi, sosyal sermaye endeksi ve fiziki altyapı endeksi başlıkları altında Türkiye sıralamasında gerilediği görülmektedir. Rekabet gücü açısından finansal hizmetlerden yararlanma ve uluslararası pazarlara erişim avantajlı iken, yabancı sermaye varlığı ve iş yapma düzeyi konularında dezavantajlıdır. Sosyo-ekonomik olarak da TR71 Bölgesi'nde bulunan diğer iller olan Kırıkkale, Nevşehir, Kırşehir ve Aksaray içerisinde en az gelişmiş il konumundadır. Dışa açık, dinamik bir öğrenen bölge stratejisi izleyebilmesi için Niğde'nin alternatif gelişme senaryoları ile planlar üretmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Kent planlama faaliyetlerinin çağın koşullarına uyum sağlayarak, kentin vizyonuna bağlı kalarak ilerlemesi gerektiği saptanmıştır. İş birlikleri ve bölgesel koordinasyonlar, ulusal kalkınma planlarından başlayarak hedeflere ulaşmayı kolaylaştırmaktadır. Kentler arası bilgi ve teknoloji paylaşımı, küresel rekabet ortamında büyüme hedeflerinin gerçekleştirilmesine katkı sağlamaktadır. Şehir ve bölge planlama, bu gelişmelerin odağında yer alarak, yerel potansiyeli keşfetmek ve ekonomik yatırımları yönlendirmek açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Kentsel Rekabet, Bölgesel Rekabet, Şehir ve Bölge Planlama, TR71, Niğde

Abstract: After the conditions imposed by the global economy, the delineation of distinct borders between countries has once again become evident. In a world where it is increasingly important to maintain local values while meeting international standards, competitiveness that has economic and social significance has prompted cities to reconsider their growth strategies. The aim of this study is to examine the concept of urban competitiveness, its measurement methods, and its relationship with the planning process from the perspective of urban and regional planning discipline. Through a qualitative study focusing on Niğde Province in the TR71 NUTS Level 2 Region, competitiveness indices and sub-indicators, along with socio-economic development indicators, are chronologically evaluated from the past to the present. Considering Niğde's evolution over the years, the analyses indicate that under macroeconomic stability index, financial depth index, labor market index, human capital index, creative capital index, social capital index, and physical infrastructure index, Niğde has progressively fallen behind in the national rankings each year. Areas where Niğde has competitive advantages include access to financial services and international markets, but it faces disadvantages in terms of foreign capital presence and level of business activity. Socio-economically, Niğde is among the least developed provinces in the TR71 Region, which includes other provinces like Kırıkkale, Nevşehir, Kırşehir, and Aksaray, and it has consistently remained among the least developed provinces over the years. Development initiatives such as collaborations and regional coordinations facilitate achieving goals from national development plans down to lower-tiered sub-plans. Exchange of knowledge and technology among cities and regions contributes to achieving growth objectives in the global competitive environment. Urban and regional planning emerges as a discipline at the heart of all these developments. Utilizing regional plans and spatial strategic planning is expected to facilitate the discovery of local potentials and guide economic investments, both domestic and foreign, by monitoring developments in other regions.

Keywords: Urban Competitiveness, Regional Competitiveness, City and Regional Planning, TR71, Niğde

Cite as (APA 7) Akbulut Başar, A. (2024). Kentsel rekabetin incelenmesi: TR71 İBBS-II bölgesinde Niğde İli durumu için nitel bir çalışma ve öneriler. *Journal of Political Administrative and Local Studies*, *7*(2), 57-71.

This is an open access paper distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Extended Abstract

The aim of this study is to examine the concept of urban competitiveness from the perspective of urban and regional planning discipline, its measurement methods, and its relationship with the planning process. Through a qualitative study using Niğde Province as an example within the TR71 NUTS Level 2 Region, competitiveness index and its sub-indicators are chronologically evaluated alongside socio-economic development indicators.

Globalization has amplified the ability to compete, evolving into a global phenomenon across countries, firms, sectors, and various other domains. This evolution has significantly shaped the contemporary meaning of competitiveness. Competition among regions and cities is evident in every sector and topic in today's world. The mobility of capital in the global economy, fragmentation of production relationships, and borderless nature of investment opportunities have placed countries in a competitive framework (Eroğlu & Yalçın, 2014; Sassen, 1996). Strategies for growth capable of fostering such competition have therefore become a focal point for countries. The concept of the learning economy, emphasized in European Union policies, underscores the relevance of learning region strategies for success in dynamic and rapidly changing environments (UNESCO, 2024; Kılınç, 2019; Karaçor, 2007).

The definition of a learning region fundamentally revolves around the concept of flexibility (OECD, 1997). It suggests that a region characterized by openness to external developments, a solid foundation laid by the financial sector and policymakers, and continuous self-improvement can be termed a learning region (OECD, 1997). Conversely, regions that fail to match the pace of development and focus inwardly are characterized as locked regions. Regions that develop models focused on innovation and knowledge are highlighted for their competitiveness (Şenol & Kemeç, 2018; Albayrak & Erkut, 2011; OECD, 1997).

From an urban planning perspective, it can be argued that higher-scale socio-economic decisions and consequently implemented strategies directly impact the competitive strength of cities (Ersoy, 2006). Therefore, spatial strategic plans, a type of higher-level plan in planning hierarchy, begin to establish the initial relationship between macroeconomic regional decisions and urban space.

Within this hierarchical planning framework, alignment in terms of planning structure, expression language, data acquisition methods, analysis, and presentation is essential for the output of a higher-scale plan to effectively influence the lower scales. In Turkey, discrepancies ranging from legal and administrative foundations to institutional differences hinder the economic and social structuring processes critical for cities and regions to enhance competitiveness. Despite detailed approaches in individual plans, these discrepancies often prevent effective implementation at lower scales. Thus, enhancing the interaction between plans influencing socio-economic conditions of cities becomes imperative.

Niğde, selected as the study area, is a mid-sized Anatolian city located in the Central Anatolia region of Turkey, classified under TR71 NUTS Level 2. As of 2023, its population is approximately 377,000 (TÜİK, 2023). The city has hosted various civilizations uninterruptedly for about 10,000 years, spanning from the Roman, Byzantine, Seljuk, to Ottoman periods (Niğde Provincial Directorate of Culture and Tourism, 2021). Following administrative restructuring in 1989, Niğde has struggled to replicate the industrial and tourism focuses of neighboring provinces like Aksaray and Nevşehir, influencing its economic trajectory negatively.

Between 1981 and 2013, Niğde's urban center did not undergo spatial planning. Regional plans and environmental plans at higher scales were drafted and approved incongruently, exacerbating administrative and geographical constraints, economic decline, and the absence of a contemporary urban plan.

Various indices have been developed to measure urban competitiveness (Nasi et al., 2022). This study examines reports containing Competitiveness Index data at country, regional, and provincial levels prepared by EDAM (Economic Policy Research Foundation of Turkey) (EDAM, 2023). Initially conducted in 2008 using 53 indicators, updated reports in 2014 and 2023 evaluated 65 indicators under eight main categories including macroeconomic stability, market size, financial depth, labor market, human capital, creative capital, social capital, and physical infrastructure. Additionally, reports from the Ministry of Industry and Technology for 2011 and 2017 concerning socio-economic development rankings of provinces and regions were reviewed (Ministry of Development, 2013, 2019).

In the national ranking of urban competitiveness among 81 provinces, Niğde ranked 53rd in 2008, 57th in 2014, and 61st in 2023. Analysis indicates a decline each year in Türkiye's rankings across macroeconomic stability, financial depth, labor market, human capital, creative capital, social capital, and physical infrastructure indices. Socio-economically, Niğde ranks among the least developed provinces in the TR71 Region, including Kırıkkale, Nevşehir, Kırşehir, and Aksaray, which have also shown minimal development over the years.

To enhance Niğde's competitiveness among Türkiye's 81 provinces, sector-specific restructuring is essential. Potential developments in agriculture-based industries and services sectors could propel the city higher in rankings. Niğde must adopt alternative development scenarios and plans to pursue a dynamic, learning region development strategy. Overcoming historical burdens in urban planning activities and embracing contemporary conditions aligned with the city's vision is crucial. Thematic planning processes for each subcategory of the competitiveness index would elucidate city-specific challenges and potentials, facilitating the formulation of strategic action plans at both macro and micro levels. Effective coordination among local governments, urban planners, and relevant institutions is imperative to implement these recommendations and elevate the socio-economic development of the city annually to higher tiers within the country.

1. Giriş

Küreselleşme, genellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hız kazanan bir süreç olarak kabul edilmektedir (Friedman, 1999). Ancak asıl doğuşunun 15. yüzyılda Avrupa'da başlayan keşifler ve coğrafi keşiflerin getirdiği küresel ticaret ağlarının oluşumu ile başladığı da yaygın kabul gören bir görüştür (Giddens, 1990; Hobsbawm, 1994). Sanayi devrimiyle birlikte artan uluslararası ticaret ve sermaye hareketleri, iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmelerin yol açtığı küresel bağlantılar ve 1980'lerden itibaren neoliberal ekonomi politikalarının yaygınlaşması gibi faktörler, küreselleşmeyi hızlandıran unsurlar olmuştur (Giddens, 1990; Hobsbawm, 1994). Küreselleşmenin özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan uluslararası kuruluşlar ve serbest ticaret anlaşmaları ile daha çok ivme kazandığı söylenebilmektedir (WTO, 1995). Birleşmiş Milletler, Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası gibi kuruluşlar küresel iş birliğini teşvik etmiş ve uluslararası ticaretin ve sermaye hareketlerinin önündeki engelleri azaltmıştır (Stiglitz, 2002). Bu süreçte, teknolojik ilerlemeler de küreselleşmeyi besleyen önemli bir faktör olmuştur (Castells, 2000). İletişim teknolojilerindeki devrimler, bilgi ve haber akışının hızlanmasını sağlamış, uzak bölgeler arasındaki etkileşimi kolaylaştırmış ve küresel pazarların oluşumunu hızlandırmıştır (Friedman, 2005). Özellikle internetin yaygınlaşması ve dijital iletişim araçlarının gelişimi, küresel bağlantıları daha da derinleştirmiştir (Castells, 2000). Küresel olan üretimin her ölçeğinde farklılık yaratmak önemli hale gelirken, bu farklılığı ülkeler, yönetimler, sanayiler, firmalar vb. yerel bilgi birikimi ve becerilerini uluslararası yönetim ilişkileri ile yaratma durumunda kalmışlardır (Cheshire, 1999). Farklılık yaratabilme çabası zamanla rekabet ortamının zeminini hazırlamıştır. Dolayısıyla rekabetin ilk tanımını yapan OECD (1997), serbest piyasa ortamında yarış halinde olan ülke, bölge, sektör ve firma bazlı kişi başına düşen yüksek gelir ve iş imkânı oluşturma kabiliyeti olarak ifade etmektedir.

Küreselleşme, kentler arasındaki rekabeti de büyük ölçüde etkilemiştir. Özellikle büyük metropoller, küresel ticaretin ve finansın merkezleri haline gelerek diğer kentlerle rekabet etmeye başlamışlardır. (Brenner, 2004; Hobsbawm, 1994).

Rekabet kavramı içinde bulunduğumuz 2020'li yıllara gelene kadar bu süreçte evrilmiştir (Batheld vd. 2004; Martin, 2003; Cheshire, 1999). 2000'li yıllara kadar özellikle sanayi bazlı üretim ve kapasitelerine odaklanan bölgesel ve ulusal rekabet kavramının, yaşanan sosyo-ekonomik değişimlerle birlikte artık doğal kaynak sahipliliği, enerji yönetimi, bilgi ve iletişim teknolojileri, inovasyon ve sosyal kapital sahipliliği üzerinden kent düzeyinde ele alındığı görülmektedir (Albayrak & Erkut, 2011; Brenner, 2004; Hobsbawm, 1994).

Kentsel rekabet, şehirlerin diğer şehirlerle kıyaslandığında ekonomik, sosyal ve kültürel olarak rekabet edebilme yeteneklerini ifade etmektedir (Begg, 1999). Bu kavram, genellikle bir şehrin işgücü piyasası, ekonomik çeşitlilik, yaşam kalitesi, altyapı, kültürel çekicilik, yenilikçilik ve sürdürülebilirlik gibi çeşitli faktörlere dayanarak rekabet avantajları kazanma ve sürdürme yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Avşar, 2022; Göçer & Çıracı, 2003; Florida, 2002; Glaeser vd., 2001; Begg, 1999). Çok değişkenli olan kentsel rekabet, farklı konseptler ve yaklaşımlarla ele alınabilmektedir (Nasi vd., 2022). Kentsel rekabetin mekânsal yansımaları, şehirlerin yerel kalkınma politikaları, yeniden gelişim, dönüşüm ve yenileme projeleri, mekânsal planlama ve tasarım çabaları, inovasyon ekosistemleri, ulaşım altyapısı, yaşam kalitesi ve kültürel çekicilik gibi çeşitli alanlarda görülmektedir (Harvey, 1989; Lever & Turok, 1999; Henderson, 2003; Leichenko & Silva, 2014).

Bununla birlikte, kentsel rekabet ve mekânsal yansımaları üzerine yapılan çalışmalar, her şehrin rekabet avantajlarının ve önceliklerinin farklı olabileceğini vurgulamaktadır (Harrison & Hoyler, 2014; Gehl, 2010). Diğer yandan, büyüme ve rekabetteki eğilimin hep ilerlemeci olması, kent mekânı üzerinde baskı da yaratmaktadır (Harrison & Hoyler, 2014; Brenner vd. 2009; Cheshire, 1999). Temelinde rekabete dayalı unsurlar bulunan bu kentsel müdahaleler, bugün kentsel rant olarak nitelendirdiğimiz kent ve büyüme tartışmalarının odağına şehir ve bölge planlama disiplinini yerleştirmektedir (Harrison & Hoyler, 2014; Brenner vd., 2009; Ersoy, 2006; Glaeser vd., 2001; Cheshire, 1999). Dolayısıyla, kentler ekonomik rekabetin bir alt unsuru olarak yer aldığı konumdan, rekabetin öznesi konumuna geçmektedirler.

Küreselleşmeyle birlikte evrimleşen rekabet unsurunun kentsel mekâna yansımaları, kent planlamanın da daha fazla ilgi alanına girmesini sağlamaktadır. Bu çalışmanın amacı; şehir ve bölge planlama disiplini perspektifinden kentsel rekabet kavramını, ölçme yöntemlerini ve planlama süreci ile ilişkisini incelemektir.

2. Büyüme Stratejileri ve Öğrenen Kent Yaklaşımı

Bölgeler ve kentler arasındaki rekabet günümüz dünyasındaki her sektöre her konu başlığında yansımış bulunmaktadır. Küresel ekonomi ile gelen kapitalin mobilitesi, üretim ilişkilerinin parçalı hale gelmesi, yatırım fırsatlarının artık sınır tanımayışı ve avantajları değerlendirme konusundaki çabalar ülkeleri bir rekabet içerisine koymaktadır (Eroğlu & Yalçın,2014; Sassen, 1996). Bu rekabeti sağlayabilecek büyüme stratejileri de bu bağlamda ülkelerin arayışı içerisine girmesine neden olmaktadır. Dinamizmin bitmediği ve değişimin çok hızlı olduğu günümüzde Avrupa Birliği politikalarında da yer alan öğrenen ekonomi yaklaşımına bağlı öğrenen bölge stratejilerinin başarı için geçerli olduğu görülmektedir (UNESCO, 2024; Kılınç, 2019; Karaçor, 2007).

Öğrenen bölge için yapılan tanımlamanın özünde esneklik kavramı olduğu görülmektedir (OECD, 1997). Dışa ve gelişmelere açık, finans sektörü ve politika yapıcısının oluşturduğu sağlam temelli, kendini geliştiren ve en önemlisi esnek bir bölgesel sistemin öğrenen bölge olabileceği belirtilmektedir (OECD, 1997). Ancak gelişme hızını yakalayamayan, kendi gelişme temposuna odaklanıp dışarıya kapanan bölgeler için kilitlenmiş bölge tanımı yapılmaktadır. İnovasyon ve bilgi odağında model geliştiren

bölgelerin rekabette başarılı olacakları vurgulanmaktadır (Şenol & Kemeç, 2018; Albayrak & Erkut, 2011; OECD, 1997).

UNESCO (2024) tarafından kurulan Öğrenen Şehirler Küresel Ağı, yerelden küresele doğru bir hareketi destekleyen bir yaklaşım geliştirmiştir. Hayat boyu öğrenme konseptine dayalı olarak toplumların eğitim, öğrenme, yerel yönetimlerle etkileşim ve karar verme süreçlerine katılım ve yaşam deneyimlerini aktarma konularında aktif vatandaşlık misyonu üstlenmektedir. Bu kavramın da özünde, kurumların hantallığını eleştirirken, bir yandan toplumları da değişim ve gelişmelere açık hale getirebilmek, çağın getirdiği koşullara adapte ederek, rekabette güçlü olabilmelerini sağlamak olduğu görülmektedir.

Hassink'e (2005) göre yerelden küresele rekabet edebilir kentin yapı taşlarını araştırma ve geliştirme, esnek işgücü sermayesi ve inovatif eğitim yaklaşımları oluşturmaktadır. Ekonomik gelişme yolunda kentlerin, bölgelerin sektörel ikame edebilirlik sağlamasının hedeflere ulaşma yolunda riskleri azaltacağını belirtmektedir. Kentlerin sosyo-kültürel olarak gelişmesi, dışa açılması, birbiri ile etkileşime geçmesi ve bu bahsedilen tüm unsurlar içerisinde sistemde bir aksama olursa hızlıca tespiti, kentsel rekabette önemli stratejiler olarak görülmektedir.

3. Şehir ve Bölge Planlama ile İlişkiler

Buraya kadar aktarılan konu başlıkları incelendiğinde, kent planlama açısından alınan üst ölçekli sosyal ve ekonomik bazlı kararların, dolayısıyla uygulanacak stratejilerin kentlerin rekabet gücüne de doğrudan etki edeceği söylenebilmektedir (Ersoy, 2006). O zaman bu çıkarımla planlama hiyerarşisinde makro ekonomik bölgesel kararları içeren bölge planı ile bu üst ölçekli kararlar doğrultusunda kent mekânı arasında ilk ilişki kurmaya başlayan yine üst ölçekli bir plan türü olan mekânsal strateji planlarının önemi ortaya çıkmaktadır.

Ülkemizde bölge planları, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına bağlı olarak, İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasına göre (İBBS) düzey II bölgeleri bazında görevlendirilen kalkınma ajansları tarafından bölgesel düzeyde hazırlanmaktadır. Bölge planları ülke kalkınma planlarına uygun olarak hazırlanmak durumundadır. 3194 sayılı İmar Kanunu'nun 8. maddesi gereğince Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından hazırlanması gereğiyle bu plan türü yasal dayanak kazanmıştır (Akdemir, 2021). Ancak 2011 yılında DPT 641 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile kaldırılmış, 2018 yılında da Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile bölge planlarının hazırlanması yetkisi Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğüne verilmiştir. 2006 yılında kurulan Kalkınma Ajansları, 2011 yılına kadar DPT'ye, bu tarihten sonra kurulan Kalkınma Bakanlığına, 2018 yılından itibaren de Kalkınma Bakanlığının da kaldırılmasıyla Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına bağlanmıştır. Ülke Kalkınma Planları yani eski 5 yıllık planlar olarak anılan plan türü de Kalkınma Bakanlığı ile Maliye Bakanlığının bir kısmı birleştirilerek Cumhurbaşkanlığı bünyesinde oluşturulan Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından hazırlanmaktadır.

Mekânsal strateji planı da Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği'ndeki (2014) tanımına göre "1/250.000, 1/500.000 veya daha üst ölçek haritalar üzerinde şematik ve grafik dil kullanılarak hazırlanan, ülke bütününde ve gerekli görülen bölgelerde yapılabilen, sektörel ve tematik paftalar ve raporu ile bütün olan plan"dır. Söz konusu planı hazırlamak ve denetlemekle sorumlu olan Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığıdır. Türkiye Mekânsal Strateji Planı için hazırlıklar 2018 yılında başlamış olup hala devam etmektedir (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2024). Mekânsal strateji planı, bölge planına uygun olarak hazırlanmakta ve o plan türünden girdi alarak alt ölçeğinde yer alan bir diğer mekânsal plan türü olan çevre düzeni planına çıktı vermektedir.

Bölge planı ve mekânsal strateji planlarının durumuna baktığımızda, birbiri ile ilişkili olan iki plan türünün farklı yasal dayanaklarının olduğu, farklı kurumlar tarafından hazırlandığı ve denetlendiği görülmektedir. Hatta hepsini doğrudan etkileyen ülke kalkınma planının da aynı şekilde farklı

dayanakları ve süreçleri bulunmaktadır. Bu durumu, planlama hiyerarşisi açıdan ele aldığımızda, üst ölçekli bir planının çıktısının alt ölçeğe girdi olabilmesi için plan kurgusunun, ifade dilinin, veri temin yolu, analizi ve sunumunun ortaklaşması gerekmektedir. Dolayısıyla yasal, yönetsel dayanaklardan başlayarak, kurumsal farklılıklara kadar gerek biçimsel gerek içeriklerin örtüşmeyişi Türkiye'de kentlerin ve bölgelerin rekabet edebilirliğine dair ekonomik ve sosyal yapılanma sürecini olumsuz etkilemektedir. Yine aynı sebeplerden dolayı, yapılan planlar içeriksel olarak ayrı ayrı çok detaylı yaklaşımlar içermesine karşın alt ölçeklere etki edemediği için uygulama açısından yer bulamamaktadır. Dolayısıyla kentlerin rekabet gücü sosyo-ekonomik koşullara dayalı olduğu için bunu etkileyen planlar arası etkileşimi arttırmak gerekliliğinin ortaya çıktığı söylenebilmektedir.

4. Çalışma Alanı

Çalışma alanı olarak seçilen Niğde, Türkiye'de İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Anadolu bölümünde, TR İBBS Düzey 2 sınıflamasına göre de TR71 Bölgesi içerisinde yer alan, orta ölçekli bir Anadolu kenti konumundadır (Resim 1).

Resim 1
Türkiye Haritasında Niğde İlinin Konumu

Kaynak: (Akbulut Başar, 2022).

2023 yılı il toplam nüfusu yaklaşık 377 bin kişidir (TÜİK, 2023). Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı Dönemi'nden günümüze kadar gelen tarihi eserleri izlenebilen kent yaklaşık 10 bin yıldır kesintisiz biçimde farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmaktadır (Niğde İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, t.y.).

Niğde 1923 yılında il olmuştur. Aksaray 1933 yılında ilçe haline getirilerek Niğde'ye bağlanmıştır. 1954 yılında Nevşehir ilçesi il statüsüne geçmiş ve Niğde'den ayrılmıştır. 1989 yılında Aksaray da il statüsüne geçmiş ve Niğde'nin idari bölümlenmesi bugünkü halini almıştır (Akbulut Başar, 2022). Tarihi ve kültürel Kapadokya bölgesi sınırları içerisinde yer alan Niğde, Ahiler Kalkınma Ajansı'na bağlı TR71 Bölgesi'nde Nevşehir, Aksaray, Kırıkkale ve Kırşehir illeriyle birlikte yer almaktadır.

Geçmişte ilçesi statüsünde olan Aksaray sanayi, Nevşehir ise turizm odağı olarak Niğde'nin ekonomisine yön vermekte iken 1989 yılındaki idari bölümlenme sonrası Niğde, bu sektörleri ikame edecek aynı veya başka bir ekonomik kaynak oluşturamamıştır. Tekstil, madencilik ve taş ocakçılığı ve gıda alanları başta olmak üzere il sınırları içerisinde kent ekonomisinin lokomotifi olan sanayi sektörü 1990 yılından itibaren daralmaya gitmiş, fabrika sayısı ve istihdam olanakları azalmıştır (Akbulut Başar, 2022). Dolayısıyla artık günümüzde kentin ana geçim kaynağı tarım ve tarıma dayalı sanayi olmaktadır (Ahiler Kalkınma Ajansı, 2016).

Kentin planlama geçmişi incelendiğinde, 2010-2013 ve 2014-2023 yıllarını kapsayan 2 bölge planının varlığı söz konusu iken, 2005, 2007 ve 2011 yıllarında da çevre düzeni planları yapılmıştır. Kentin gelişimine yön verecek mekânsal planlar olan, nazım imar planı ve uygulama imar planları ise 1949, 1963, 1981, 2013 ve 2021 yıllarında onaylanmıştır (Akbulut Başar, 2022). Yaşanan gelişmelere göre ilgili idarelerin onayları ile değişiklikler yapılarak planlar güncel tutulmaktadır. Niğde için yapılan üst ve alt

ölçekli planların yapım süreçlerinin birbirini karşılamadığı görülmektedir. Yani plan hiyerarşisine uygun olarak hazırlanması gereken, bir üst ölçekteki plan çıktısının bir sonraki plan için girdi olması beklenirken, plan onay tarihleri birbirini karşılamamaktadır. Bir alt kademede olan çevre düzeni planı hazırlandıktan sonra üst ölçekli bölge planının hazırlanması söz konusu olmaktadır. Ayrıca bütüncül bakışla (çünkü tarihsel süreçte il kent merkezini etaplara ayırarak da planlar yapılmıştır) yapılan imar planlarının 1981 ile 2013 yıllarında olduğu, 32 yıl gibi uzun bir süre Niğde ili kent merkezinin plansız kaldığı görülmektedir. Dolayısıyla sosyo-ekonomik içerikli bölge planı ve üst ölçekli çevre düzeni planı kararlarının da çok uzun bir süre il bazında mekâna yansımasının mümkün olmadığı söylenebilmektedir. Bu süre zarfında kentin idari ve coğrafi sınır olarak fiziken daraldığı, ekonomik olarak güç kaybederek gerilemeye gittiği, ayrıca kentin gelişimi için güncel bir planın varlığının da söz konusu olmadığı görülmektedir.

5. Yöntem

Kentlerin rekabet gücünü ölçmek için çeşitli endeksler geliştirilmiştir (Nasi vd., 2022). Bu endeksler, farklı kriterlere göre kentleri sıralayarak, kentlerin performanslarını karşılaştırmaya ve zaman içindeki değişimlerini takip etmeye olanak sağlamaktadır. Uluslararası alanda 2 temel endeks literatürde yer almaktadır. Bunlardan ilki Küresel Rekabetçilik Raporu (Global Competitiveness Report) diğeri de Kentsel Rekabet Endeksi (Urban Competitiveness Index)'dir (Dünya Ekonomik Forumu, 2023; McKinsey Global Institute, 2012). Bu kuruluşların çalışmaları özellikle küresel olarak elde edilen veriler üzerinden ülkelerin ve dünya kentlerinin sıralamasını yapmak üzere geliştirilmiştir.

Türkiye için rekabet endeksi oluşturmaya yönelik akademik çalışmalar da bulunmaktadır. Albayrak ve Erkut'un (2010) yaptığı çalışmada oluşturulan endeks sistemine göre Türkiye'deki iller 5 kümeye ayrılmaktadır. Bunlar lider rekabetçi bölge, rekabetçi bölge, gelişme odaklı bölgeler, gelişmeye dirençli bölgeler ve gerileyen bölgelerdir. Şen (2012) tarafından hazırlanan çalışmada rekabet gücünün gerek bölgesel gerek kentteki göstergeleri kamu yönetimi ile daha fazla ilişkilendirilerek, yönetimlerin rolleri ve toplumla etkileşimleri üzerinde durulmaktadır. Ergül vd. (2018) tarafından hazırlanan çalışmada ise Türkiye'deki illerin rekabetçilik sıralamasına Uluslararası Rekabet Araştırmaları Kurumunun (URAK) kullandığı endeks üzerinden birden fazla kümelenme analizi türleri yapılmış ve 81 il her analizde farklı kümelere ayrılmıştır (URAK, 2024). Bu çalışmaların dışında istatistik, kamu yönetimi ve ekonomi başta olmak üzere birçok farklı bilim dalının doğrudan rekabetçilik ile ilgili olmadan kent ve bölgelerin gelişmişlik düzeyi ile ilgili akademik çalışmaların olduğu görülmektedir.

Türkiye'de düzenli olarak kentsel rekabet odaklı veri üreten veya derleyen bir kurum ya da kuruluş bulunmamaktadır. Ancak Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), Rekabet Kurumu gibi kurumlar tarafından istatistiki veriler toplanarak kamuoyuna sunulmaktadır. Uluslararası Rekabet Araştırmaları Kurumu (URAK) da hazırladığı İller arası Rekabetçilik Endeksi (2016) ile bu alanda çalışmalar yapan bağımsız bir kuruluştur. Sosyo-ekonomik gelişmişlik gibi yine çoklu parametreler ile kentlerin gelişimini yıllara ve birbirine göre kıyaslama imkânı sunan ve Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından yayınlanan raporlar bulunmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2013). Türkiye'de Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına bağlı olarak çalışmaya devam eden TR Düzey 2 ölçeğinde bölgelerden sorumlu olan Kalkınma Ajanslarının da sıkça başvurduğu bir kaynak olan Ekonomi ve Dış Politikalar Araştırma Merkezi (EDAM), ülkemizdeki ulusal kentsel rekabet verilerini açıklayan diğer bir kurumdur.

Bu çalışma kapsamında EDAM tarafından ülke, bölge ve iller bazında hazırlanan Rekabet Endeksi verilerini içeren raporlar incelenmiştir (EDAM, 2023). 53 gösterge üzerinden 2008 yılında ilk defa yapılan bu çalışma, ardından 2014 yılı ve en son da 2023 yılı verileri kullanılarak güncellenmiştir. Bu çalışmada, makroekonomik istikrar endeksi, piyasa büyüklüğü endeksi, finansal derinlik endeksi, emek piyasası endeksi, insan sermayesi endeksi, yaratıcı sermaye endeksi, sosyal sermaye endeksi, fiziki altyapı endeksi olmak üzere 8 ana başlık altında, toplam 65 gösterge üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Ayrıca, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından 2011 ve 2017 yıllarına dair verileri içeren

İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması Raporları da incelenmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2013, 2019). Bu çalışmanın güncel hali ise 2022 yılı için sadece ilçeler bazında yayınlanmıştır. Bu nedenle çalışmada değerlendirmeye alınamamıştır.

Rekabet endeksine coğrafi alt bölgeler üzerinden bakıldığında, Niğde'nin içerisinde yer aldığı Orta Anadolu'da 2014 yılında 2008 yılına göre sırasının arttığı yani tüm bölgeler içerisinde bir gerileme halinde olduğu görülmektedir (Şekil 1). Bu duruma iller bazında bakıldığında da Niğde için aynı durumun söz konusu olduğu söylenebilmektedir. 2008 yılında 81 il içerisindeki sıralaması 53 olan Niğde, 2014'te 57. sırada, 2023'te ise 61. sırada yer almıştır (Şekil 2).

Şekil 1

Coğrafi Alt Bölgeler Bazında Rekabet Endeksi Sıralaması

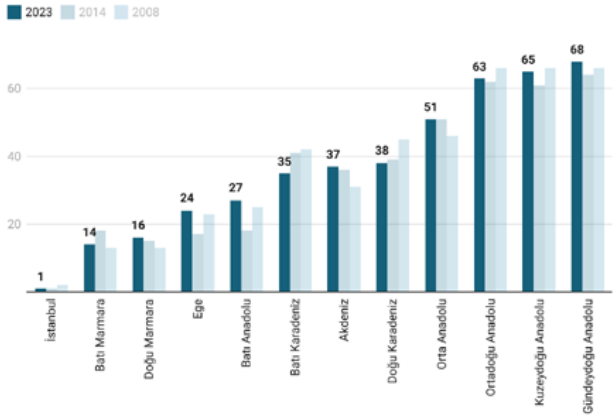

Kaynak: *(EDAM, 2016).*

Şekil 3

İller Bazında Rekabet Endeksi Sıralaması

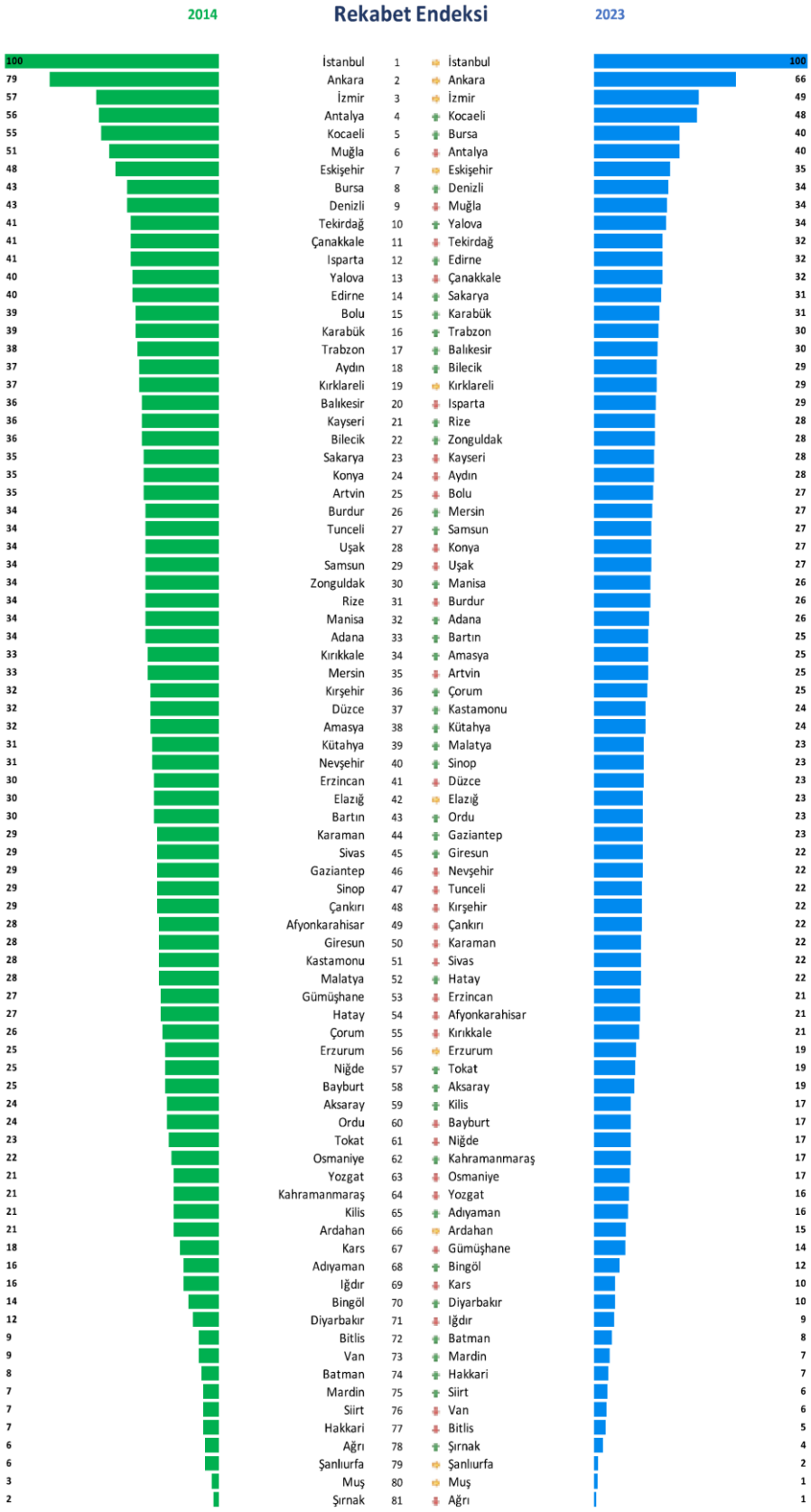

Kaynak: *(EDAM, 2016).*

Niğde'nin rekabet endeksi türlerine göre 81 il içerisindeki sıralamasına bakıldığında, makroekonomik istikrar endeksi, finansal derinlik endeksi, emek piyasası endeksi, insan sermayesi endeksi, yaratıcı sermaye endeksi, sosyal sermaye endeksi, fiziki altyapı endeksi başlıkları altında 2014 yılında 2008 yılına göre bir gerileme olduğu görülmektedir. 2023 yılına gelindiğinde ise makroekonomik istikrar ve sosyal sermaye endeksleri hariç tüm alanlarda hızlı bir gerileme olduğu söylenebilmektedir (Tablo 1).

Tablo 1

Yıllara ve Rekabet Endeksleri Türlerine Göre Niğde İli'nin 81 İl İçerisindeki Sırası

Rekabet endeksleri	2008	2014	2023
Makroekonomik istikrar endeksi	53	62	61
Piyasa büyüklüğü endeksi	49	39	52
Finansal derinlik endeksi	56	59	63
Emek piyasaları endeksi	56	57	60
İnsan sermayesi endeksi	43	48	58
Yaratıcı sermaye endeksi	29	40	65
Sosyal sermaye endeksi	48	62	57
Fiziki altyapı endeksi	51	52	63

Rekabet endeksi türlerine göre yıllar içerisinde rekabette ilerleme kaydedilen tek başlığın piyasa büyüklüğü endeksi olduğu görülmektedir. TR71 Bölgesi içerisindeki yıllara göre sıralamaya bakıldığında, 2014 yılında Kırıkkale'nin aynı kaldığı, Kırşehir'in ilerleme kaydettiği, Nevşehir, Aksaray ve Niğde'nin ise gerilediği görülmektedir. Ancak 2023 yılı verilerine göre tüm iller gerilemekte, TR71 Bölgesi içerisindeki rekabetçilik endeksi sıralamasındaki en gerideki il konumunda Niğde bulunmaktadır (Tablo 2).

Tablo 2

TR 71 Bölgesi İçerisindeki İller Bazında Yıllara Göre Rekabetçilik Endeksi Sıralaması

	2008	2014	2023
Kırıkkale	34	34	55
Nevşehir	35	40	46
Niğde	53	57	61
Kırşehir	38	36	48
Aksaray	56	59	58

Buraya kadar yapılan incelemelerde, rekabetçilik endeksi üzerinden veriler sunulurken, aynı zamanda sosyo-ekonomik gelişmişlikle de kıyaslayarak ilerlemek gerekmektedir. Bu bağlamda 2011 ve 2017 yıllarında yayınlanan SEGE Raporu'na göre hem 2011 yılında hem de 2017 yılında TR71 Bölgesi illeri arasında en az gelişmiş il Niğde olarak görülmektedir (Tablo 3).

Tablo 3

TR 71 Bölgesi İçerisindeki İller Bazında SEGE Raporu'na Göre Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması

	2011	2017
Kırıkkale	41	33
Nevşehir	36	40
Niğde	56	57
Kırşehir	40	43
Aksaray	55	51

Yıllar içerisinde Kırıkkale ve Aksaray üst sıralara doğru ilerlerken, Niğde'nin hem gerilediği hem de yine bölgedeki en az gelişmiş il olma durumunu koruduğu görülmektedir.

Çalışma kapsamında Niğde için yapılan üst ölçekli sosyo-ekonomik stratejileri kapsayan planlar da incelenmiştir. Niğde'nin de içerisinde yer aldığı TR71 Bölgesi için Ahiler Kalkınma Ajansı tarafından 2014-2023 yıllarını kapsayan Bölge Planı incelendiğinde rekabetçiliğin özellikle sanayi alanında detaylı analizleri yapıldığı görülmektedir (Ahiler Kalkınma Ajansı, 2016). Bölgedeki illerin, rekabet gücü açısında avantaj ve dezavantaj yaratan eksenler incelenmiştir. İş yapma düzeyi, girişimcilik, finansal hizmetlerden yararlanma, yabancı sermaye varlığı, uluslararası pazarlara erişim, işgücü niteliği, altyapı niteliği, teşvikler ve yenilikçilik potansiyeli olmak üzere toplamda 9 başlıkta değerlendirme yapıldığı görülmektedir (Şekil 3).

Şekil 3

TR71 Bölgesi Rekabetçilik Endeksleri

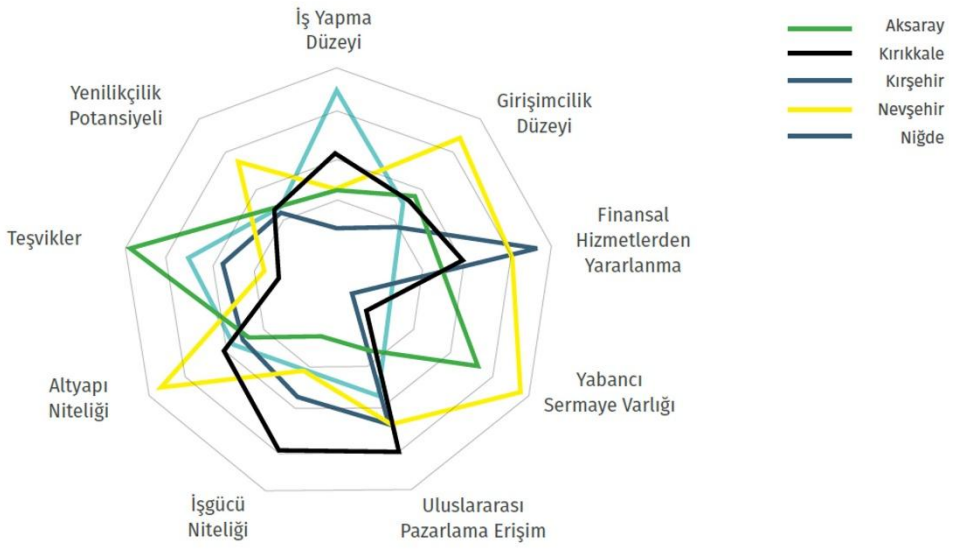

Kaynak: (Ahiler Kalkınma Ajansı, 2016).

Bu değerlendirme sonucunda Niğde ili incelendiğinde, finansal hizmetlerden yararlanma ve uluslararası pazarlara erişim konularında avantajlı bir konumda iken, yabancı sermaye varlığı, iş yapma düzeyi konularında da dezavantajlı olduğu görülmektedir. Diğer başlıklarda ise bölgesel rekabet gücünün diğer illere göre daha geri olduğu söylenebilmektedir. İlin sınırlarını kapsayan mekânsal strateji planı ise bulunmamaktadır.

6. Sonuç ve Öneriler

Küresel ekonominin dinamikleri ekonomik rekabetçiliği artırarak kentler arasında mekânsal rekabeti körüklemektedir. Bu durum kentler ve bölgeler arasındaki koordinasyonu daha önemli hale getirmektedir. Kentler için kurumsal altyapılarını güçlendirmek, stratejik hedefleri doğrultusunda iş birlikleri geliştirmek gerekliliğini oluşturmaktadır. Öğrenen bölge, öğrenen kent olup, rekabet gücünü koruyabilme bir dizi birbirine bağlı sosyal, kültürel ve ekonomik politikayı da beraberinde getirmektedir.

Bölgelerarası sosyo-ekonomik etkileşimi sağlayıp, rekabet gücünü arttırabilmek için üst ölçekli planlama yaklaşımı olarak bölge planlarının önemi yeniden gündeme gelmektedir. Bölge planının ülke kalkınma planı ile ilişkisi ve alt ölçeğinde yer alan mekânsal strateji planı ile birlikte işleyebilmesi için kurumsal ve yasal altyapısını aynılaştırdıktan sonra içeriksel olarak da planlar arası etkileşimi arttırır duruma getirilmesi gerekmektedir. Bu belirsizlik ve çok parametreli kentsel sistemler ortamında

durağan, geleneksel, parçacıl düzenlemelere dayalı planlama anlayışı yerine, sistem ilişkilerini anlayıp hızlı yanıt verebilecek esneklikte olan, farklı senaryolar ile olası durumlara özgü stratejiler geliştirebilen stratejik planlama ve mekânsal yansımaları ifade eden türü olarak mekânsal stratejik planlamanın önemi her geçen gün artmaktadır. Mekânsal stratejik planlama ile zaman-mekân boyutlarında tanımlanan özelliklere göre plan dönemi için, her biri tek tek uygulanabilir olan, karşılaştırılabilir nitelikte birden çok sayıda "alternatif gelişme stratejisi" üretilmektedir (Gale, 2001). Bunların farklı yöntemlerle karşılaştırılıp değerlendirilmeleri sonucunda seçilen alternatif gelişme stratejisine erişilebilmektedir. Bu bağlamda; "hızlı gelişme ve büyüme stratejileri" yanı sıra "yavaş-durağan bir gelişme" (stabilizasyon) ya da "aralıklı büyüme" stratejileri ile "denge modelleri" gibi alternatif stratejiler yalnız ya da bir kombinasyonla uygulanabilmektedir (Healey, 2007).

Kentsel rekabeti ölçmek için geliştirilen yöntemler şehir ve bölge planlama disiplini açısından tartışmaya açık bir konumdadır. Bunun en büyük sebebi de coğrafi konum, doğal eşikler, kültür, aidiyet, bellek, yaşam kalitesi, popülarite vb. gibi sayısallaştırılarak ölçülmesi karmaşık olan konu başlıklarını da kapsıyor olmasından kaynaklanmaktadır (Sgambati & Carvalho, 2024). Bunun yanı sıra kullanılan endeksler, yaklaşımlar, değerlendirme parametreleri değişkenlik gösterse de yıllara göre yapılan sıralamalar, derecelendirmeler araştırma konusu hakkında açık biçimde fikir vermektedir. Çok sayıda disiplininin bir araya gelerek oluşturduğu endeksler, elbette birden fazla disiplin tarafından yorumlanabilmektedir.

Bu çalışmada, TR71 İBBS Düzey 2 Bölgesi'nde bulunan Niğde İli örneği üzerinden nitel bir çalışma ile rekabet endeksi ve alt göstergeleri, sosyo-ekonomik gelişmişlik göstergeleri ile birlikte geçmişten günümüze doğru kronolojik olarak değerlendirilmektedir. Niğde'nin yıllar içerisindeki değişimi dikkate alındığında, incelemeler makroekonomik istikrar endeksi, finansal derinlik endeksi, emek piyasası endeksi, insan sermayesi endeksi, yaratıcı sermaye endeksi, sosyal sermaye endeksi, fiziki altyapı endeksi başlıkları altında Türkiye sıralamasında her sene daha geriye gittiğini göstermektedir. Sosyo-ekonomik olarak da TR71 Bölgesi'nde bulunan diğer iller olan Kırıkkale, Nevşehir, Kırşehir ve Aksaray içerisinde en az gelişmiş il konumunda olup, yıllar içerisindeki değişim ile yine en az gelişmiş il olduğu görülmüştür.

Ülkemizdeki 81 il içerisinde Niğde'nin rekabetçiliğini arttırabilmek için sektörel bir yeniden yapılanmaya ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Tarıma dayalı sanayi ve hizmetler sektöründe beklenen gelişmeler ile kendini üst sıralara taşıyabileceği bu bağlamda söylenebilmektedir. Dışa açık, dinamik bir öğrenen bölge gelişme stratejisi izleyebilmesi için kentin alternatif gelişme senaryoları ile planlar üretmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Kent planlama faaliyetlerinin geçmişindeki sorunların yüklerinden kurtularak, çağın getirdiği koşulları kabullenerek, kentin vizyonuna bağlı kalarak ilerlemesi gerekmektedir. Rekabet endeksinin alt başlıklarının her biri için ayrı tematik planlama süreçleri ile kentin sorunları ve potansiyelleri çok daha net ortaya konabilecektir. Belirlenen sorunlar ve potansiyellere özgü çizilecek gerek makro gerekse mikro ölçekli hedeflere yönelik strateji ve eylem paketleri oluşturulabilecektir. Bu sayede kentin her yıl daha çok gerileyen sosyo-ekonomik gelişmişliği de ülke içerisinde daha üst basamaklara ulaşabilecektir. Bu sıralanan öneriler için de ilin gelişiminden sorumlu başta yerel yönetim olmak üzere, kent planlamadan sorumlu ve ilgili tüm kurumların ve birimlerin koordineli çalışması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Kaynakça

Ahiler Kalkınma Ajansı (2016*). TR71 düzey II bölgesi 2014-2023 bölge planı*, https://www.ahika.gov.tr/assets/upload/dosyalar/2014-2023-bolge-plani.pdf.

Akbulut Başar, A. (2022). *Yakınından geçilen kent Niğde: Stratejik mekansal planlamada katılımcı bir yaklaşım.* Nobel Bilimsel Eserler.

Akdemir, B. (2021). İmar planlarında hiyerarşi. *Konya Barosu Dergisi*, *1*(1), 133-173.

Albayrak, A., & Erkut, G. (2010). Türkiye'de bölgesel rekabet gücü analizi. *Megaron, 5*(3), 137-148.

Albayrak, A., N., & Erkut, G. (2011), Türkiye'de il ve bölgelerin rekabet gücü analizi, *İTÜ A Z, 9*(2), 155-165.

Avşar, Y. (2022). Rekabet edilebilirlik açısından kentlerin markalaşma süreci: Erzincan örneği. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *12*(2), 71- 86.

Batheld H., Malmberg A., & Maskell P. (2004). Clusters and knowledge: Local buzz, global pipelines and the process of knowledge creation. *Progress in Human Geography*, *28*(1), 31–56.

Begg, I. (1999). Cities and competitiveness. *Urban Studies, 36*(5-6), 795-809.

Brenner, N. (2004). *New state spaces: Urban governance and the rescaling of statehood*. Oxford University Press.

Brenner, N. vd. (2009). *Cities for people, not for profit: Critical urban theory and the right to the city.* Routledge.

Castells, M. (2000). *The rise of the network society*. Wiley-Blackwell.

Cheshire, P. (1999). Cities in competition: Articulating the gains from integration. *Urban Studies*, *36*(5/6), 843–864.

Dünya Ekonomik Forumu. (2023). *Küresel rekabetçilik raporu 2023*. Dünya Ekonomik Forumu.

EDAM. (2016). Türkiye için bir rekabet endeksi 2016, https://edam.org.tr/Uploads/Yukleme_Resim/-19-10-2023-14-18-41.pdf

EDAM. (2023). *Türkiye için bir rekabet endeksi 2023*, https://edam.org.tr/Uploads/Yukleme_Resim/pdf-17-05-2024-13-07-48.pdf

Ergül, B., Altın Yavuz, A., & Yavuz, H. S. (2018). Türkiye'de illerin rekabetçilik düzeyine göre sınıflandırılması. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *4*(2), 623-639.

Eroğlu, O., & Yalçın, A. (2014). Yeni bir rekabet formu olan kent rekabetçiliğine yönelik literatür taraması. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4*(1), 19-42.

Ersoy, M. (2006), İmar mevzuatında planlama kademeleri ve üst ölçekli planlama sorunu. İçinde Türkiye'de Yeni gelişmeler yasal ve yönetsel yapılanmalar sempozyumu, TEPAV.

Florida, R. (2002). *The rise of the creative class: And how it's transforming work, leisure, community and everyday life*. Basic Books.

Friedman, T. L. (1999). *The lexus and the olive tree: Understanding globalization*. Anchor Books.

Friedman, T. L. (2005). *The world is flat: A brief history of the twenty-first century*. Farrar, Straus and Giroux.

Gale, T. (2001). Decision making theory and research. İçinde *World of Sociology*.

Gehl, J. (2010). *Cities for people*. Island Press.

Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity*. Stanford University Press.

Glaeser, E. L. vd. (2001). Do regions matter? *American Economic Review*, *91*(1), 253–257.

Göçer, K., & Çıracı, H. (2003). Türkiye'de kentlerin sosyal ve ekonomik göstergeleri arasındaki ilişki. *İTÜ A Z*, *2*(1), 3-14.

Harrison, J., & Hoyler, M. (2014). *Megaregions, world cities, and global agglomerations: Globalization, regional change and urban networks*. Edward Elgar Publishing.

Harvey, D. (1989). *The condition of postmodernity: An enquiry into the origins of cultural change*. Blackwell.

Hassink, R. (2005), How to unlock regional economies from path dependency? From learning region to learning cluster. *European Planning Studies*, *13*(4), 521-535.

Healey, P. (2007). *Urban complexity and spatial strategies.* Routledge.

Henderson, J. V. (2003). The urbanization process and economic growth: The so-what question*. Journal of Economic Growth*, *8*(1), 47–71.

Hobsbawm, E. (1994). *Age of extremes: The short twentieth century, 1914-1991*. Vintage.

Kalkınma Bakanlığı. (2013). *İllerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması (SEGE-2011).* Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü.

Kalkınma Bakanlığı. (2019). *İllerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması (SEGE-2017).* Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü.

Karaçor, Z. (2007). *Öğrenen ekonomi Türkiye küreselleşme sürecinde kriz aralıklarında*. Çizgi Kitabevi.

Kılınç, A. (2019). Akıllı kent: Öğreten kentlerden öğrenen kentlilere. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, *18*(3), 1101-1112.

Leichenko, R., & Silva, J. (2014). *Climate change and poverty: Vulnerability, impacts, and alleviation strategies.* John Wiley & Sons.

Lever, W. F., & Turok, I. (1999). Competitive cities: Introduction to the review. *Urban Studies*, *36*(5/6), 791–793.

Martin, R. L. (2003*). A study on the factors of regional competitiveness, A final report for the European Commission Directorate-General Regional Policy*. University of Cambridge.

Mckinsey Global Institute (2012). *Şehirlerin geleceği: 60 büyük şehrin rekabet gücü*. McKinsey & Company.

Nasi, G., Choi, H., Cucciniello, M., & Christensen, R. K. (2022). A systematic literature review of city competitiveness: A 30-year assessment and future agenda for public administration. *Public Management Review*, *25*(8), 1562–1586.

Niğde İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (t.y.). *Niğde'de dört dönem*. https://nigde.ktb.gov.tr/TR-213556/nigde39de-dort-donem.html, Erişim Tarihi: 11.06.2021

OECD, (1997). *Regional performances and factors of competitiveness*. Working Party on Regional Development.

Sassen, S. (1996). *Global city*, Reprinted in Reading in Urban Theory. S. Fainstein and S. Campbell (Eds.), Blackwell Publishers.

Sgambati, S., & Carvalho, L. (2024). Benchmarking urban competitiveness for economic recovery: An application to Porto and Lisbon. *Journal of Place Management and Development*, *17*(1), 90-110.

Stiglitz, J. E. (2002). *Globalization and its discontents*. WW Norton & Company.

Şen, Z. (2012). Kentlerin rekabeti ve 2023 hedefleri üzerine bir inceleme. *Kent Akademisi*, *5*(9), 1-10.

Şenol, P., & Kemeç, A. (2018). Enformasyon çağı – zaman – mekân ilişkisi bağlamında bölgesel kalkınma kuram ve süreçleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *5*(1), 108-124.

T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2024, Mart 19). Yapılan çalışmalar. https://mekansalstrateji.csb.gov.tr/yapilan-calismalar-i-89083

TÜİK (2023). *Nüfus ve demografi istatistikleri*. https://www.tuik.gov.tr/, Erişim Tarihi: 19.03.2024

UNESCO (2024). Öğrenen şehirler ağı, https://www.unesco.org.tr/Pages/87/128/Unesco-%C3%96%C4%9frenen-%C5%9eehirler-K%C3%Bcresel-A%C4%9f%C4%B1, Erişim Tarihi: 19.03.2024

URAK. (2024, Mart 19). İllerarası rekabetçilik endeksi 2016. https://www.urak.org/yayinlar/299-i-llerarasi-rekabetcilik-endeksi- 2016.html

WTO (1995). *The Uruguay round agreements: Texts.* Cambridge University Press.

Makale Bilgi Formu

Yazar Onayı: Makale tek yazarlıdır. Yazar, makalenin son halini okuyup onaylamıştır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Telif Beyanı: Yazar dergide yayınlanan çalışmasının telif hakkına sahiptir. Bu çalışma CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Destek/Destekleyen Kuruluşlar: Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kâr amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.

Etik Onay ve Katılımcı Rızası: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunmaktadır.

İntihal Beyanı: Bu makale iThenticate tarafından taranmıştır.

Journal of Political Administrative and Local Studies

ISSN : 2636-803X E-ISSN : 2636-7823
Yayıncı/Publisher : Sakarya Üniversitesi

Cilt/Vol. 7, Sayı/No. 2, 72-92, 2024

Araştırma Makalesi / Research Article

Kentsel İhtiyaçların Karşılanmasında Belediyelerin Önceliklendirme Yaklaşımları: Sakarya Büyükşehir Belediyesi Örneği

Prioritisation Approaches of Municipalities in Meeting Urban Needs: The Case of Sakarya Metropolitan Municipality

Nihat Kurt

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Hendek Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Sakarya, Türkiye
nkurt@subu.edu.tr

Öz: Bu çalışmada, belediyelerde sunulan hizmetlerin önceliklendirilmesi süreçleri incelenerek, hizmetlere yönelik karar alma süreçlerinin etkinliği, stratejik düzeyde yapılan yatırım planları ve proje uygulamalarındaki önceliklendirme yaklaşımları Sakarya örneği üzerinden değerlendirilmektedir. Ayrıca, bu süreçlerin mali kaynaklar üzerindeki etkileri vurgulanmaktadır. Mevcut strateji belgelerinde ele alınan öncelikler ile bu önceliklerin belirlenmesinde kullanılan veri analizleri ve yöntemleri çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Son yıllarda belediyelerin, kentsel ihtiyaçları belirleme ve hizmet sunma süreçlerinde paydaşların taleplerini dikkate almasını içeren önceliklendirme yaklaşımı, kaynak kullanımının etkinliğini sağlama bakımından da önemi oldukça kabul gören bir yönetim tarzı haline gelmiştir. Önceliklendirme, çeşitli hizmet ve proje seçenekleri arasında karar verme sürecini kapsar ve bu seçeneklerin nasıl belirlendiği, sonuçları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Özellikle kaynak kısıtlamaları nedeniyle mevcut seçeneklerin sınırlı olması, toplumun gerçek ihtiyaçlarına uygun hizmetlerin sunulmasında zorluklar doğurabilmektedir. Bu kapsamda belediyelerin, yerel toplumun dinamiklerini anlama ve bu ihtiyaçları etkili bir şekilde karşılama stratejileri geliştirmesi gerekmektedir. Aksi takdirde hizmet süreçlerindeki stratejik bakış eksikliğinin günü kurtarmaya dönük, gerçek sorunlara dokunmayan algısal uygulamalarla maliyet risklerini arttıracağı hesaba katılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Belediye Hizmetleri, Önceliklendirme, Vatandaş Odaklılık, Kentsel Stratejiler, Kentsel İhtiyaçlar

Geliş Tarihi/Received: 08.08.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 17.10.2024
Yayımlanma Tarihi/ Available Online: 31.12.2024

Abstract: In this study, the prioritization processes of the services provided in municipalities are examined and the effectiveness of the decision-making processes of the municipalities for services and the prioritization approaches in investment plans and project implementations made at the strategic level are evaluated through the case of Sakarya. Furthermore, the effects of these processes on financial resources are emphasized. The priorities addressed in existing strategy documents and the data analysis and methods used in determining these priorities form the basis of the study. In recent years, the prioritization approach, which involves municipalities taking into account the demands of stakeholders in the processes of determining urban needs and providing services, has become a highly accepted management style in terms of ensuring the efficiency of resource use. Prioritization involves the process of deciding between various service and project options, and how these options are determined has a significant impact on their outcomes. The limited options available, especially due to resource constraints, can pose challenges in delivering services that meet the real needs of the community. In this context, municipalities need to understand the dynamics of the local community and develop strategies to meet these needs effectively. Otherwise, it should be taken into account that the lack of a strategic perspective in service processes will increase cost risks with perceptual practices that are aimed at saving the day and do not touch the real problems.

Keywords: Municipal Services, Prioritisation, Citizen Orientation, Urban Strategies, Urban Needs

Cite as (APA 7): Kurt, N. (2024). Kentsel ihtiyaçların karşılanmasında belediyelerin önceliklendirme yaklaşımları: Sakarya Büyükşehir Belediyesi örneği. *Journal of Political Administrative and Local Studies*, *7*(2), 72-92.

This is an open access paper distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Extended Abstract

Purpose of the Study:

This study aims to assess the effectiveness of decision-making processes for services in municipalities and prioritization approaches in investment plans and project implementation from a strategic perspective. It also draws attention to the implications of the issue in terms of financial resources. In the prioritization approach, it is an extremely important step for municipalities to identify the real needs, priorities and demands of citizens and this is the basis of this approach. This is because the priorities of citizens living in the city may differ from the actions of the municipality. What is important is that local administrators should provide services based on the wishes, needs and priorities of citizens rather than their own demands and opinions. It is assumed that if this approach becomes widespread not only in the preparation of strategy documents but also in actual practice, it will ensure that resources are used to meet the actual needs of services and increase local satisfaction. Therefore, as a citizen-oriented approach, the research is based on identifying service priorities based on the problems, requests and expectations of citizens and developing and delivering services accordingly.

Research Questions:

1. How do municipalities determine the real needs, priorities and demands of citizens?
2. Which methods do municipalities use in determining service priorities?
3. What is the relationship between the priorities of citizens and the priorities of municipal administrations?
4. Do municipalities face the risk of not being able to provide services in line with citizens' real priorities due to lack of resources?
5. How does citizens' participation in decision-making mechanisms affect local governments' service prioritization processes?

Literature Review:

The literature on prioritization of municipal services was reviewed and the theoretical approaches and applied studies in this field were evaluated. The literature emphasizes the necessity for local governments to use their resources effectively and efficiently. In addition, various methods used in data-driven prioritization studies of municipal services are discussed in the literature. Among the analysis methods mentioned in the study, SWOT analysis critical success factors in the strategic planning process by evaluating the strengths, weaknesses, opportunities and threats of organizations (Johnson & Scholes, 1999). PESTLE (Political, Economic, Social, Technological, Legal, Environmental) analysis helps to identify opportunities and mitigate risks by considering the effects of macroeconomic variables on the future development of the organization (Uysal, 2020). Stakeholder analysis creates strategies by collecting the views of the people and institutions with which the organization interacts. The Hoshin Kanri approach is a planning method that aligns the daily work of organizations with long-term goals (Akao, 1999). Analytic Hierarchy Process (AHP) analyses multiple criteria to solve complex decision-making problems (Kuruüzüm & Atsan, 2001; Timor, 2011). It was pointed out that these methods would provide a scientific and systematic approach to decision-makers by taking into account the relative importance of services and citizens' expectations. The study emphasized that performance-based budgeting method is important for municipalities to prioritize citizen needs and provide financial control (Işık, 2004; Erbaşı & Güzel, 2009). It was stated that tools such as regulatory impact analysis and cost-effectiveness analysis provide guidance in determining the priorities of municipal services and efficient use of resources (Kaygısız & Girginer, 2011). In order to increase effectiveness and efficiency in service delivery, municipalities can use alternative methods that encourage public participation to improve service quality and save resources (Altın & Şahin, 2019). In this context, it is considered

important to establish units to handle citizen complaints and encourage public participation (Öztürk & Coşkun, 2000). Based on the view that institutions cannot successfully fulfil the expected tasks when they do not develop strategies and policies despite the presence of qualified individuals (Gualini, 2017), it is emphasized that not only the presence of qualified individuals, but also the ability to foresee future changes, make the right decisions, develop programs for implementation, and use resources effectively should be taken into account to evaluate institutional capacity (Honadle, 2018). The importance of strengthening municipalities in terms of urban competitiveness priorities has been discussed (Albayrak & Erkut, 2010; Eren & Yılmaz, 2018). Urban competitiveness studies have shown that economic diversity plays a critical role in the socio-economic progress of cities (Lember et al., 2011). In the last section, the issue is evaluated in the case of Sakarya Metropolitan Municipality.

Methodology:

In this study, similar studies related to the subject and field were reviewed and the relevant ones were influential in shaping the purpose, importance and method. The materials required for the current situation determination in the study were collected and evaluated from articles, publications, theses, reports and websites. In addition, analyses and data in the most recent documents such as Strategic Plan, Action Plan, Performance Report were used in order to address the issue specific to Sakarya Metropolitan Municipality.

Conclusion and Evaluation:

The process of determining service priorities of municipalities is an important topic of discussion today. Providing services in line with the expectations and needs of citizens has the potential to increase the efficient use of local resources and the welfare of the society. In this context, the prioritisation approach proposes a structure in which citizens play an active role in service decision-making and delivery based on citizen participation. In determining priorities, the problems and feedbacks of dissatisfied segments of the public, as well as those who are satisfied due to their perception of political partisanship, should be taken into account and resolved in practice. Moreover, the consistency and effectiveness of the projects emerging with changing mayors should be taken into consideration.

In the prioritisation studies examined in the case of Sakarya Metropolitan Municipality, we see that strategic plans, performance measurements and action plans are the main tools used in this regard. In this context, the process is based on determining strategies in line with the needs of the city, ensuring stakeholder participation and adopting a citizen-oriented approach. In addition, receiving feedbacks and requests quickly through the effective use of technology is seen as a part of efforts to increase citizen satisfaction. However, the prioritisation approach seen in the strategy plans and documents of Sakarya Metropolitan Municipality should adequately cover the needs and expectations of the local population based on the concrete problems of the segments outside the perception of political partisanship. It is necessary to get rid of the cycle of trial and error, in other words, where projects and service implementations for the city are initiated with great propaganda and terminated due to inefficiency. Instead, it should be recognised that the lack of strategic planning based on the realities of the citizenry can increase cost risks and studies based on scientific data should be increased in this direction. In order to cope with the rapidly increasing population of the city and to provide effective services with limited resources, municipal administrations should see prioritisation activities as a part of the citizen-oriented management approach, not as a legal obligation within the scope of strategic plan studies. If the prioritisation method is adopted in accordance with this understanding, success in urban services and citizen satisfaction will increase.

1. Giriş

Yerel katılım anlayışının belediyeler açısından etkinlikle yürütülmesinde dikkate alınması gereken konuların başında, kamu hizmetlerinin vatandaşların tercihlerine ne derecede yansıtılacağı ve bu

sürecin nasıl yönetileceği yer alır. Önceliklendirme, farklı seçenekler arasında tercih yapmayı gerektiren bir süreçtir ve seçeneklerin nasıl belirlendiği sonuçları etkiler. Özellikle kaynak yetersizliklerine bağlı sınırlı seçenekler, halkın gerçek önceliklerine uygun hizmetler sunamama riskini taşır. Bu nedenle, yerel yöneticiler tarafından seçeneklerin anlatılması, rollerin ve sorumlulukların netleştirilmesi suretiyle hizmet önceliklerinin belirlenmesi, pratikte atılacak adımların kararlaştırılması ve özenle uygulanması sürecin ana aşamalarıdır. Bu kapsamdaki politika ve programlarda kolektif çabalara ve işbirlikçi süreçlere daha fazla odaklanılması gerekmektedir. Kentin önceliklerinin tespit edilmesi, pek çok kriterin birlikte ele alınmasını, bunların bütçe süreciyle mali olarak uyumlu hale getirilmesini ve ortaya çıkabilecek fırsat ve zorlukların birlikte değerlendirilmesini içermektedir. Belediyelerin önceliklendirme kriterleri arasında; maliyet, uygulama süresi, tamamlayıcılık, vatandaş şikâyetleri, siyasi beklentiler, geri dönüşüm, aciliyet ve çevresel etki yaygın olarak başvurulanlardır.

Belediyelerde hangi hizmetlerin öncelikli olarak sunulacağı, ne zaman ve hangi şekilde sunulacağı genellikle belediye yönetimleri tarafından belirlenir. Bu konuda belediye yönetimlerinin siyasi görüşleriyle beslenen hizmet ve sorumluluk anlayışı, temel motivasyon kaynağı olarak ortaya çıkmaktadır. Belediyeler, yerel ihtiyaçları önceliklerine göre tespit etmek için çeşitli yöntemler kullanırlar. Söz konusu yöntemler belediye görevlileri veya uzmanlar tarafından yapılan planlamalara, gözlemlere, uzman görüşlerine, şikâyetlere/taleplere ve diğer kaynaklara dayanır. Bu ihtiyaçlar doğrultusunda hizmet kararları (hizmetin planlanması, geliştirilmesi, satın alınması, sunum yöntemlerinin belirlenmesi vb.) alınır ve sonrasında ise vatandaşlara "yerel yönetim hizmeti" olarak sunulur. Vatandaşlar, yerel yönetimin sunduğu hizmetleri ihtiyaçlarını ve önceliklerini karşılama derecesine ve hizmet kalitesine göre değerlendirerek, memnuniyet veya memnuniyetsizliklerini farklı şekillerde ifade edebilirler. Bunlar geri bildirimler, şikâyetler, teşekkürler, ekstra hizmet talepleri veya seçim zamanlarında sandıkta verdikleri tepkiler gibi çeşitli biçimlerde olabilir. Yönetim anlayışındaki değişim nedeniyle, vatandaşlar artık çeşitli sosyal, kültürel, siyasal, ekonomik ve yönetimsel faaliyetlere katılarak sürece pek çok aşamada dahil olmayı ve karar mekanizmalarında yer almayı beklemektedirler (Çukurçayır, 2006, s. 254). Öte yandan, belediyelerde kaynakların etkin kullanımı ve ek yatırım finansmanı oluşturma ihtiyacı gibi kaynak sorunlarıyla başa çıkmak için de önceliklerin doğru bir şekilde belirlenmesi ve alternatiflerin dikkatlice değerlendirilmesi gerekmektedir. Belediye hizmetlerinin, vatandaşların taleplerine duyarlı ve maliyet bakımından verimli olarak sunulması, önceliklendirme sürecinin temelini oluştururken, hesap verebilirlik de bu sürecin merkezinde yer almaktadır.

Diğer taraftan üst siyasi makamların belirlediği politika tercihlerinin yerel idareler tarafından nasıl uygulanacağı konusu da hizmet önceliklerinin tespit edilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Ekonomik değişkenler, teknolojik ilerlemeler ve değişen sosyo-politik koşullar gibi faktörler, belediyelerin sürdürülebilirliklerini sağlamak için giderek daha fazla mücadele etmelerine neden olmaktadır. Bu nedenle, belediyelerin geleceği öngörebilen, vizyon sahibi liderlere ve vatandaş önceliklerinin uygulanmasını sağlayacak stratejilere ihtiyacı vardır. Bu stratejik bakış açısı, bilimsel verilere dayanarak doğru kararlar alınmasını teşvik ederken, gereksiz isteklere ve partizan uygulamalara karşı koruyacak bir yaklaşımı da içermelidir. Belediyelerin stratejik çalışmalarında, yerel ihtiyaçların anlaşılması çabaları, vatandaş taleplerinin dikkate alınması ve memnuniyetle ilgili geri bildirimlerin değerlendirilmesi süreçlerinin etkinliği, önceliklendirmeden beklenen faydayı önemli ölçüde sağlayacaktır.

1.1. Yöntem, amaç ve kapsam

Bu çalışmadaki teorik çerçevenin oluşturulmasında, literatür taraması yoluyla elde edilen bulgulardan yararlanılmış olup, hizmet önceliklendirmesi konusunda işleyen durum, güncel rapor ve strateji belgeleri üzerinden nitelik değerlemesi yoluyla ortaya konmaya çalışılmaktadır. Bu kapsamda, belediyelerde hizmetlere yönelik karar süreçlerinin etkinliği ile stratejik boyutta yatırım plan ve proje

uygulamalarındaki önceliklendirme yaklaşımlarının incelenmesi ve ayrıca konunun mali kaynaklar boyutundaki sonuçlarına dikkat çekilmesi amaçlamaktadır. Önceliklendirmede belediyelerin vatandaşların gerçek ihtiyaçlarını, önceliklerini ve taleplerini belirlemesi, son derece önemli bir adımdır ve bu yaklaşımın temelini oluşturmaktadır. Kentte yaşayan vatandaşların öncelikleri, belediyenin icraatlarından farklılık gösterebilir. Önemli olan yerel yöneticilerin, kendi talep ve düşünceleri yerine, vatandaşların isteklerini, ihtiyaçlarını ve önceliklerini merkeze alarak bir hizmet sunumu gerçekleştirmeleridir. Bu yaklaşımla, kaynakların halkın asıl ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılmasını sağlayacağı ve yerel memnuniyeti artıracağı varsayılmaktadır.

İçerik olarak çalışmanın başında, belediyelerde uygulanmakta olan stratejik planlama süreçlerinin etkinliği ve bu süreçlerin yerel ihtiyaçları ne derecede karşıladığı konusu incelenmektedir. Bu çerçevede belediyelerdeki önceliklendirme stratejileri ele alınmakta ve gerçekleştirilecek hizmet ve projelerin hedeflerine ulaşmasını sağlamak için kullanılan etkili tekniklere odaklanılmaktadır. Devamında, belediyelerde kaynak yönetimi ve dağıtımında etkinlik stratejileri; önceliklendirme alanları olarak kentlerin rekabet stratejileri ve güçlendirilmesi ile kurumsal yetkinlik ve kapasite geliştirme öncelikleri, ilgileri bağlamında ele alınacak diğer konu başlıklarıdır. Son kısımda, Sakarya Büyükşehir Belediyesi özelinde gerçekleştirilmiş olan güncel strateji belgelerinde ele alınan öncelikler ve bu önceliklerin belirlenmesinde kullanılan verilerin analiz ve yöntemleri değerlendirilmektedir.

1.2. Yerel ihtiyaçların analizi ve önceliklendirilmesi süreci: Stratejik yaklaşım

Önceliklendirme süreci, belediyelerin hizmet alanları kapsamında kentte ihtiyaç duyulan hangi hizmetlerin öncelikle ele alınacağını belirlemeyi ifade eder. Bu, sunulacak hizmetlerin ve gerçekleştirilecek projenin hedeflerine ulaşması için kritik bir adımdır. Ayrıca, hizmete dönük her türlü çalışmanın zamanında ve bütçe sınırlarında bitirilmesini sağlar ve uygulayıcılara net bir yol haritası sunar. Sorumlular, önceliklendirme sayesinde hangi görevlerin önce tamamlanması gerektiğini bilirler ve işleri daha verimli olacak şekilde planlarlar. Bu süreç aynı zamanda kentsel projelerdeki adımların diğerlerine göre daha kritik veya daha zor olduğunu belirleyerek, projelerin ilerlemesini etkileyebilecek riskleri önceden belirlemeye yardımcı olur. Doğru önceliklendirme ile projelerin zamanında tamamlanması ve hedeflere ulaşılması daha olası hale gelir. Ayrıca, önemli görevlerin öncelikli olarak ele alınması, hizmetlerin etkinliğini artırır ve riskleri minimize eder. Belediyelerin yerel toplumun dinamiklerini anlama ve bu ihtiyaçları etkili bir şekilde yerine getirme stratejileri geliştirmesini içeren bu süreç, belediyenin stratejik planlama ve hizmet sunumu açısından temel bir adımdır. Yapılacak analizlerle, belediyeler çeşitli veri kaynaklarını kullanarak yerel toplumun demografik yapısını, ekonomik durumunu, altyapı gereksinimlerini, sosyal hizmet taleplerini ve çevresel faktörleri değerlendirir. Önceliklendirme ile esasen, ihtiyaç duyulan belediye hizmetlerinin sunumunda sınırlı kaynakların en etkili şekilde değerlendirilmesinde stratejik bir yaklaşım izlenmektedir. Bu yaklaşım, farklı hizmet alanlarına öncelik verilmesi ve kaynakların bu alanlara odaklanmasını sağlar. İlk aşamada elde edilen geri bildirim, veri toplama ve analiz çalışmaları ile ihtiyaçlar belirlenir ardından belirlenen ihtiyaçların öncelik sırası düzenlenip değerlendirilir, daha sonra kaynak tahsisi yapılır. Uygulama aşamasında, öncelikli hizmetlere ilişkin plan ve projeler hayata geçirilir. Nihayet son aşama olan izleme ve değerlendirme adımında; anketler, toplantılar, odak grupları ve yereldeki sivil toplum temsilcileriyle yapılan görüşmeler gibi yöntemlerle memnuniyet ölçümleri yapılıp düzenli olarak izlenip değerlendirilir.

Tablo 1

Belediye Hizmetlerinin Önceliklendirme Süreci

Adım	Yapılacaklar
1. İhtiyaç Tespiti	Belediye yetkilileri ve uzmanlarca saha çalışmaları yapılarak belediye çalışanları, belde sakinleri ve yerel yöneticilerden geri bildirim alınır ve ihtiyaçlar belirlenir.
2. Öncelik Belirleme	Belirlenen ihtiyaçlar öncelik sırasına göre kategorize edilir ve değerlendirilir.
3. Kaynak Tahsisi	Öncelikli hizmetler için gerekli bütçe, personel ve diğer kaynaklar tahsis edilir.
4. Uygulama	Öncelikli detaylı hizmet planları hazırlanır, altyapı çalışmaları ve projeler hayata geçirilir.
5. İzleme ve Değerlendirme	Hizmetlerin etkinliği ve sakinlerin memnuniyeti düzenli olarak izlenir ve değerlendirilir ve gerektiğinde ayarlamalar yapılır.

Gerçekleştirilecek çalışmalarda belediyeler, hizmetlerini planlarken ve uygularken sunulacak hizmetlerin sürdürülebilirliği ve çevresel etkilerinin gözetimi gibi gelecek nesillerin ihtiyaçlarını da hesaba katarak, kentsel dönüşüm, ulaşım, arazi planlaması vb. çalışmalarda ortaya çıkabilecek muhtemel etkileri dikkatle hesaplamalı ve bu kapsamdaki öncelikleri belirlemelidir. Bu yönde ortaya konacak stratejiler, özellikle kriz durumlarında veya ani ortaya çıkan sorunlarda eldeki kaynakların etkili ve hızlı bir biçimde yönetilmesini mümkün kılacaktır. Örneğin, doğal afetlere hazırlık, sağlık riskleri veya güvenlik tehditleri, temiz su sağlanması, atık yönetimi, altyapı yatırımları gibi temel hizmetler belediyelerin öncelik vermesi gereken kritik alanlardır. Bu konularda, belediyelerin acil ihtiyaçları karşılamak için zamanlı ve koordineli bir şekilde hareket edebilme kabiliyetleri son derece önemlidir.

Günümüzde demokratik yerel yönetimlerden beklenti, sadece yerel halkın, kent yönetimine daha fazla katılım yolu bulmalarına olanak tanımakla kalmaz, aynı zamanda kent topluluğunun çeşitliliğini temsil edebilecek seçilmişler aracılığıyla mecliste gerçekleşen demokratik yapılanmayı destekler. Bu bağlamda siyaset ve yönetimin ortaya koyduğu ve geliştirdiği, partizanca siyasi müdahaleden uzak bir anlayışı yansıtan yönetsel etkinlik; rekabet, akılcılık, tarafsızlık ve planlama ilkeleriyle yönetimi temsili demokrasiyle birleştiren önemli bir araçtır. Nitekim son yıllarda kent yönetimindeki önemli bir değişim de politikadan arındırılmış çağdaş iş tekniklerinin ve yönetim düzenlemelerinin kullanılmasıyla, hizmetlerin yerine getirilmesidir (Toprak, 2011, s. 304). Bu bağlamda, belediyelerin hizmetlerine ilişkin önceliklendirme yöntemleri arasında önde gelen yaklaşım olan stratejik yönetim kapsamında oluşturdukları stratejik planlar, seçilmiş liderleri bilimsel verilere dayalı doğru kararlar almaya teşvik ederken, aynı zamanda yöneticileri partizan uygulamalardan uzak durmaya yönlendirmektedir. Nitekim çalışanlar da politikacıların gereksiz isteklerine karşı stratejik planı referans alarak itiraz etme hakkına sahip olabilmektedirler. Stratejik planın oluşturulması, değiştirilmesi ve yenilenmesi yetkisi mecliste olduğundan, bu süreç demokratik açıdan sorun oluşturmamaktadır. Ancak, stratejik planın beklenen faydasını elde etmek için demokratiklik ve etkinlik endişelerinin birlikte ele alınması gerekmektedir (Kutlu & Kocaoğlu, 2010, s. 144). Vatandaşların sunulan hizmet kalitesinden memnuniyet düzeyleri ile hizmet sunan çalışanların işten memnuniyet düzeyleri arasında bir ilişki olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle, vatandaşlarla hizmet sunan personel arasındaki etkileşim sürecinde her iki tarafın duyguları, düşünceleri ve bu doğrultuda sergileyecekleri tutum ve davranışlar büyük önem taşır. Bununla birlikte, kamu hizmeti kalitesinin artırılmasında üst yönetimin kararlılığının yanı sıra, küresel ve toplumsal değişim taleplerini karşılayabilme yeteneği bakımından liderliğin de önemli bir rolü vardır (Şahin & Temizel, 2007, s. 185). 1980'den itibaren, dünya genelinde ve Türkiye'de, geleneksel kamu politikası araçlarının, ihtiyaçları karşılamada yetersizliğinin bariz olarak görülmesinden sonra, geleneksel kamu yönetimi anlayışından kamu işletmeciliği yaklaşımına

yönelmek suretiyle çareler arandığı bilinmektedir. Bu süreçte geleneksel kamu yönetimi anlayışının kural ve prosedür odaklı işleyişinden, hedef belirleme ve gerçekleştirmeye odaklanan yeni kamu işletmeciliği anlayışına geçildikçe, kamu yönetimi ve politikalarına yönelik stratejik bir yaklaşım benimsenmeye başlamıştır (Barca & Balcı, 2006, s. 30). Söz konusu yaklaşımın ortaya konduğu Beş Yıllık Kalkınma Planı gibi gelecek perspektifine ışık tutan belgeler ve yasal düzenlemeler, kamu yönetiminde toplam kalite yönetimi, stratejik planlama, performans esaslı bütçeleme, mali denetim ve performans denetimi gibi faaliyetleri zorunlu hale getirmiştir. Vatandaşların kamu hizmetlerinden daha etkin bir şekilde yararlanmalarının beklentisi, teknolojik ilerlemelerin idareleri yeni görevlerle donatması ve ihtiyaçların değişimi, kamu hizmeti anlayışını dönüştürmüştür. Bu durum, vatandaşların daha çeşitli ve kaliteli hizmetler talep etmesine, daha etkin bir yönetim yapısının gerekliliğine işaret etmektedir. Bu nedenle, kamu örgütleri yeni yönetim teknikleri arayışına yönlendirilmektedir. Yeni yönetim anlayışının hedeflerinden biri, yerel hizmetlerin rekabetçi bir yapıda sunulması ve yönetim maliyetlerinin azaltılmasıdır. Son dönemdeki kamu yönetimi yaklaşımları, merkezi idareyi değil, tüm kamu hizmeti sunan kurumları kapsamaktadır. Yerel yönetimler de bu yeni yaklaşımlardan etkilenmiş ve hizmet sunum yöntemlerini yeniden gözden geçirmiştir. Stratejik planlama çalışmaları, stratejik planlama ve performans esaslı bütçeleme yaklaşımıyla başlamıştır. Belediyelerin hazırladığı stratejik planlar, kurum kültürünün ve kimliğinin oluşturulmasına destek olmanın yanı sıra kamu mali yönetimine etkinlik kazandırmaktadır. Stratejik planlar, kurum kültürünü ve kimliğini oluşturmaya katkı sağlamakta, belediyelerin gelişimlerine ve güçlenmelerine destek olmakta ve aynı zamanda kamu mali yönetimine etkinlik kazandırmaktadır.

Belediyeler açısından stratejik planlar, stratejik yönetim anlayışının benimsendiği yönetim yapıları içinde önem kazanır. Çünkü stratejileri bir yönetim aracına dönüştürmek, planlama faaliyeti ile mümkündür. Belediyelerin gelecekteki hedeflerini ve önceliklerini belirlemek için kullandıkları stratejik planlar genellikle bu sürecin bir parçasıdır. Aynı zamanda belediyenin kaynaklarını en etkin şekilde kullanmasını, yerel toplulukların ihtiyaçlarına daha iyi yanıt vermesini ve yerel yönetim faaliyetlerinin koordinasyonunu sağlayan bir işlev görür. Bu kapsamda stratejik planlama, arzu edilen geleceğe ulaşmak için bugün yapılması gereken eylemlerin belirlenmesinde yol haritası görevi gören bir süreç olarak da tanımlanabilir. Misyon, vizyon, ilkeler, amaçlar, hedefler ve yöntemler gibi unsurları kapsayan, mevcut yerel durumdan öngörülen duruma giden yolun belirlenmesini içermektedir (Kavas & Düşündere, 2019, s. 5). Stratejik planlama süreci, mevcut durum analizi ile başlar, bu kapsamda belediyenin iç ve dış çevresi detaylı bir şekilde incelenir. Durum analizi sonuçlarına dayanarak, belediyenin misyonu, vizyonu, stratejik amaçları ve hedefleri belirlenir. Bu hedeflere ulaşmak için gerekli politika ve projeler belirlenir ve bir uygulama planı oluşturulur. Stratejik planın uygulanması sürekli olarak izlenir ve değerlendirilir, gerektiğinde yenilenir.

Belediyelerin veri odaklı önceliklendirme çalışmaları çerçevesinde başvuracakları çeşitli analiz yöntemleri bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, örgütlerin iç analizi ve çevre analizinde yararlanılabilecek, yaygın adıyla SWOT (GZFT: Güçlü Yönler, Zayıf Yönler, Fırsatlar ve Tehditler) analizidir. Bu analiz, belediyenin güçlü ve zayıf yönlerini, fırsatlarını ve tehditlerini değerlendirerek stratejik bir vizyon oluşturmasına yardımcı olur. Durum analizi için sıklıkla kullanılan bir araç olan SWOT analizi, stratejik plan hazırlama kılavuzlarında temel bir inceleme aracı olarak kabul edilmektedir. Stratejik yönetimde önemli bir adım, kuruluşun güçlü ve zayıf yönlerini dış çevredeki fırsatlar ve tehditlerle karşılaştırmaktır. SWOT analizi, bu unsurları belirleyerek örgütün durumunu anlamaya yönelik bir süreçtir. Stratejik planlama sürecinde bütüncül bir yaklaşım sağlayan SWOT analizi, kritik başarı faktörlerini değerlendirmeye olanak tanır (Johnson & Scholes, 1999, s. 193).

Önceliklendirmede kullanılabilecek bir diğer yöntem de PESTLE (Political, Economic, Social, Technological, Legal, Environmental) analizidir. Bu yöntemle, 6 makro ekonomik değişkenin örgütün gelecekteki gelişimine etkilerinin dikkate alınması sağlanır. Stratejik yönetimde bu analiz, temel bir rol oynar. Organizasyonda kullanılan stratejiler, mevcut teknolojiler ve değerli kaynaklar analiz edilir.

Ayrıca, dışsal faktörlerin organizasyonun faaliyetlerini nasıl etkileyebileceği de göz önünde bulundurulur. Bu analiz, fırsatları tanımlamak ve riskleri azaltmak için bir eylem planı geliştirmede yardımcı olur (Uysal, 2020, s. 43).

Başka bir analiz yöntemi de "Paydaş Analizi"dir. Bu yöntemde vurgulanan nokta, bir politikanın etkilediği veya etkileyebileceği grupların tanımlanması, bu grupların katkılarına göre sınıflandırılması ve bu bilgilerin ilgili politikayı daha etkili hale getirmek için nasıl kullanılabileceğidir (İlgar & İlgar, 2019, s. 1839) Paydaş analizi, kurumun etkileşim içinde olduğu kişiler ve kurumların fikirlerini ve görüşlerini toplayarak ihtiyaçlarını belirleyip stratejiler oluşturmaya yardımcı olur. Stratejik planlamanın etkili bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için bu analizin hedeflediği katılımcılık kritik bir unsur teşkil eder. Paydaş analizi, katılımcıların stratejik planla ilgili fikirlerini, görüşlerini ve beklentilerini dikkate alarak etkileşimde bulunur ve böylelikle paydaşların stratejik planı benimsemesine ve planın başarılı bir şekilde uygulanmasına olanak tanır. Belediyeler açısından da paydaş analizi, özellikle stratejik planlamalar gerçekleştirilirken, ilgili tarafları tanımlayarak onların ihtiyaçlarının ve beklentilerinin belirlenmesine yardımcı olur.

Japonya'da 1960-1965 yıllarında toplam kalite yönetimine geçiş sürecinde ortaya atılan Hoshin Kanri (Hedeflerle Yönetim) yaklaşımında ise, organizasyonların günlük işlerini uzun vadeli hedefleriyle uyumlu hale getirmek, önceliklerini belirlemek ve kaynaklarını bu hedeflere odaklamak önem kazanmaktadır. Yerel yönetimlerde genellikle finansal temelli karar verme süreçleri kullanırken, stratejik planlama yaklaşımı yaygın olarak tercih edilir. Hoshin planlaması ise hem planlama hem de eylemi desteklediği için bu bağlamda da uygundur. Vizyon belirleme ve yayma açısından planlamaya katkı sağlarken, eyleme geçmede dengeleme, uyum ve sürekli iyileştirmeyi teşvik eder. Hoshin Kanri yaklaşımının asıl amacı, örgütün günlük faaliyetleri ile uzun dönemli amaçları arasındaki bütünleşmeyi sağlamaktır (Akao, 1999, s. 12).

Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) ise, kompleks karar verme problemlerini çözmek için kullanılan bir yöntemdir. Thomas L. Saaty tarafından 1970'lerde geliştirilen AHP, birden fazla kriteri içeren problemlerin analizini sağlar. Karar vericilerin kriterler, alt kriterler ve alternatifler arasındaki ilişkileri gösteren bir hiyerarşik yapı oluşturmalarına yardımcı olur. AHP, objektif ve sübjektif düşünceleri bir araya getirerek karar alma sürecini destekler. Geniş bir uygulama alanına sahip olan AHP, çeşitli karar problemlerinde etkili bir şekilde kullanılmaktadır (Kuruüzüm & Atsan, 2001, s. 83; Timor, 2011, ss. 49-51). Amaçlanan hedeflere ulaşma yönündeki ilerlemelerini değerlendirmek amacıyla stratejik ve orta vadeli planlarını yakından takip etmek, fiili sonuçlarla karşılaştırmak belediyelerin görevidir. Bu değerlendirme süreci, performansın eksik olabileceği alanların belirlenmesine ve hizmet sunumunun etkinliğinin arttırılmasına hizmet eder. Performansın değerlendirilmesi, belediyelerin programlarının belirli amaç ve hedeflerine belirlenen zaman dilimi içerisinde başarılı bir şekilde ulaşıp ulaşmadığının belirlenmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Sonuçta performans değerlendirmesi, performans yönetimi sürecinin genel başarısının değerlendirilmesinde hayati bir rol oynamaktadır (Noluthando, 2017, s. 17).

2. Belediyelerde Kaynak Yönetimi ve Dağıtımında Etkinlik Stratejileri

Belediye hizmetlerinin ölçeklendirilmesi açısından, kaynak yönetimi ve dağıtımı sürecinin etkinliği oldukça gereklidir. Bu süreç, belediyenin sınırlı kaynaklarını en etkili ve verimli şekilde kullanarak hizmetlerin genişletilmesini veya iyileştirilmesini sağlar. Kaynak yönetimi, belediyenin alternatif finansman modelleri oluşturarak finansal kaynaklarını çeşitlendirmesini, bütçe, insan kaynağı ve diğer kaynakları doğru bir şekilde tahsis etmesini ve kullanmasını içerir.

Belediyelerin etkinliklerini belirleyen faktörler arasında yer alan, mali kaynakların kısıtlılığı ve bu kaynakların harcama ihtiyaçlarıyla ters orantılı olması, yüksek cari masrafların hizmetlerin sağlanmasına yönelik olumsuz etkileri, altyapıyla ilişkili hizmetlerin maliyetlerinin yüksek olması,

bürokratik ve politik engeller aynı zamanda dikkatle çözüm aranması gereken hususlardır. Bu kapsamda kamu hizmet kalitesinin artırılması ve vatandaş memnuniyetinin sağlanması için alınması gereken tedbirler arasında, hizmet standartlarının belirlenmesi, kamu hizmetlerinde şeffaflık ilkesinin öne çıkması, vatandaş tercihlerinin danışılarak belirlenmesi, maliyetlerin düşürülmesi ve kalitenin artırılması, doğrudan vatandaşla iletişim kuran personelin kullanılması, hizmetlerde adalet ve eşitliğin sağlanması, halkın katılımının teşvik edilmesi ve vatandaş şikâyetlerini ele alacak birimlerin kurulması hedeflenmektedir (Öztürk & Coşkun, 2000, ss. 154-156).

Belediyelerin mevcut maddi kaynaklarının kısıtlılığıyla başa çıkabilmek için bugüne kadar ortaya konulan yöntemlere yenilerini ekleme çabaları devam etmektedir. Bu çerçevede, bütçe planlaması ve yönetimi, alternatif finansman kaynaklarını araştırma ve kullanma, kaynakların daha etkin ve verimli bir şekilde kullanılması amacıyla teknoloji ve yenilikçi çözümler geliştirme gibi stratejiler benimsenmektedir. Ayrıca belediyeler, hizmet sunumunda etkinlik ve verimliliği artırmak amacıyla hizmetleri doğrudan kendileri sağlamak yerine, belde halkının yönetim sürecine katılımını teşvik etmek için alternatif hizmet sunma yöntemlerine başvurmaktadırlar. Bu kapsamda, yerel yönetimler ihaleler, imtiyazlar, şirketler, birlikler ve gönüllü kişi ve kuruluşlar aracılığıyla hizmet sunumu gibi farklı seçeneklerle hizmetlerin sunumunu çeşitlendirme imkânına sahiptirler. Yerel yönetimlerde önemli kaynak tasarrufları sağlayan bu yaklaşım hem hizmet kalitesini artırırken hem de yerel toplumun katılımını teşvik ederek daha etkin bir yönetim modeli oluşturulmasına olanak tanımaktadır (Altın & Şahin, 2019, s. 109).

Tablo 2

Belediyelerde Kaynak Yönetimi ve Dağıtımında Etkinlik

Etkinlik Stratejisi	**Açıklama**
Bütçe Planlaması ve Tahmini	Gelecekteki gelir ve giderleri öngörmek ve kaynakların etkin bir şekilde yönetilmesini sağlamak için bütçeleme süreçlerini iyileştirmek.
Performans Ölçümü ve Değerlendirme	Kaynakların etkin kullanımını ölçmek ve iyileştirme alanlarını belirlemek için performans göstergeleri kullanmak.
Teknolojinin Kullanımı	Kaynak yönetimi süreçlerini otomatikleştirmek ve iyileştirmek için teknolojiyi kullanmak.
İletişim ve Şeffaflık	Kaynakların nasıl yönetildiği ve dağıtıldığı konusunda vatandaşlar ve paydaşlarla iletişim kurmak ve şeffaflık sağlamak.
İş birliği ve Ortaklıklar	Diğer belediyeler, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar ve özel sektörle iş birliği yaparak kaynakları paylaşmak ve maliyetleri azaltmak.
Yenilik ve Sürekli İyileştirme	Kaynak yönetimi süreçlerini sürekli olarak iyileştirmek için yenilikçi yaklaşımları benimsemek.

Belediyeler, işleyişsel ve gelişimsel ihtiyaçlarını karşılamak için hem ulusal hem de uluslararası finansal kaynaklara erişim sağlayabilirler. Ulusal kaynaklar içerisinde vergiler, harçlar, ücretler ve katılım payları gibi yerel gelir kaynakları; nüfus ve coğrafi kriterlere dayalı olarak dağıtılan ve devletle paylaşılan gelirler; genel ve özel yardımlar şeklinde verilen devlet yardımları yer alır. Ayrıca, devlet bankalarından veya özel bankalardan borçlanma ile de finansman sağlanabilir. Uluslararası kaynaklar bağlamında ise Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), İslam Kalkınma Bankası (IDB), Dünya Bankası, Avrupa Birliği (AB), yapısal fonlar ve Avrupa Yatırım Bankası (EIB) aracılığıyla belediyelerin yatırım ve projelerine fon sağlama imkânları bulunmaktadır (Şafaklı & Güryay, 2005, ss. 166-170). Bütçe tahsisi ve harcama planlaması, belediyenin etkin bir şekilde hizmet sunumunu gerçekleştirmek için ayrılan bütçeyi belirleme ve bu bütçeyi kullanma sürecini kapsar. Finansal yönetim açısından hayati öneme sahiptir ve etkili bir şekilde yönetildiğinde, belediye hizmetlerinin sürdürülebilirliğini ve

başarısını destekler. Belediyeler, bütçe tahsisini yaparken, öncelikli ihtiyaçları, stratejik hedefleri ve toplumun beklentilerini göz önünde bulundururlar. Bütçe, çeşitli hizmet alanlarına ve projelere dengeli bir şekilde dağıtılırken, kritik ihtiyaçlar öncelikli olarak ele alınır.

Bir kuruluşun faaliyetlerinin uygulanması için yapılan harcamaları detaylı olarak gösteren bir plan olan bütçe, hedeflere ulaşmak için gerekli kaynakları temin etmeyi kapsar. Bu sebeple, stratejik amaç ve hedefleri gerçekleştirecek faaliyetler ve projelerin bütçelenmesi önemlidir. Stratejik planlama sürecinde başarılı bir maliyetlendirme çalışması, kurumun hedeflerine ulaşması ve planlarını gerçekleştirmesi için gerekli kaynakların sağlanmasını gerektirir (Brits, 2010, ss. 140-141). Harcama planlaması ise, bütçenin etkili bir şekilde kullanılmasını sağlamak için yapılan detaylı planlamayı ve tahsis edilen bütçenin belirli alanlara ne kadar harcanacağını ve bu harcamaların nasıl yapılacağını belirlemeyi içerir. Harcama kalemleri, personel maaşları, tedarik, altyapı yatırımları ve diğer operasyonel giderler olabilir. Belediyeler, bütçenin her bir bölümünü nasıl harcayacaklarını belirlerken, hizmet gereksinimlerini, mevzuatı ve performans hedeflerini dikkate alırlar. Bu süreçte, harcamaların izlenmesi ve değerlendirilmesi de önemlidir, böylece bütçenin etkin bir şekilde yönetildiğinden emin olunur.

Günümüzde girdiye odaklı olan ve sonuçlara yer vermeyen klasik bütçeleme anlayışı yerine, kaynak tahsis ve kullanım süreçlerindeki etkinliği gözeten, planlamadan uygulamaya ve sonuçların raporlanmasına kadar sürekli olarak performansı ön planda tutan bir bütçeleme yöntemi öne çıkmaktadır. Bu yaklaşım, mali kontrol ve denetimleri de içermektedir (Işık, 2004, s. 21). Belediyeler, yerel yönetimlerde performans esaslı bütçe sistemini uygulayarak vatandaşların gerçek ihtiyaçlarını önceliklendirmektedirler. Performans odaklı bütçeleme, çıktıya odaklanan ve performans esasına dayalı olarak planlanan bütçe ile gerçekleşen bütçeyi karşılaştırarak iş başarısını ölçen bir bütçeleme türüdür (Erbaşı & Güzel, 2009, s. 108). Bu yaklaşım, yerel ihtiyaçlara odaklandığı için vatandaşlar ile belediye arasındaki ilişkiyi güçlendirerek memnuniyeti artırır. Ayrıca, kaynakların tahsisinde kamu hizmetlerinin amaç ve hedeflerine uygun olarak hareket edilerek başarı kriterleri açıkça belirlenir. Bu süreçte, hizmetlerin sunumunda uzun vadeli istikrarın sağlanması hedeflenirken, popülist politikalardan kaçınılmış olur.

Performans ölçümü, yalnızca yönetim süreciyle bütçe süreci iç içe olduğunda gerçek anlamda etkili olur. Başka bir ifadeyle, kurumların faaliyetlerinin maliyetleriyle ilişkilendirildiği durumlarda, performans ölçüm sonuçları maliyet analizi yaklaşımlarıyla entegre edilir ve bu, performansa dayalı ve kurumun önceliklerini yansıtan bir kaynak tahsisinin gerçekleştirilmesini sağlar. Ayrıca, gelişmekte olan ülkelerdeki kaynak dağılımındaki adaletsizlikler gibi faktörler, belediyelerin karar vericilerini, kısıtlı kaynakları hizmet verdikleri toplumun gerçek ihtiyaçları, beklentileri ve öncelikleri doğrultusunda etkin bir şekilde kullanmaya zorlar. Dolayısıyla, belediyeler, kaynakları en uygun şekilde dağıtarak en yüksek çıktıyı elde etmeye çalışırken, etkinliklerini maliyetlerle ilişkilendirme konusunda dikkatli olmalıdır. Bu bağlamda, maliyet analizi yaklaşımları, yerel yönetimlerde hangi seçeneklerin maliyet açısından en verimli şekilde uygulanabilir olduğunu belirlemede önemli bir rol oynar (Kaygısız & Girginer, 2011, s. 36).

Belediye hizmetlerinin önceliklerini belirleme sürecinde, politik kararların ve düzenlemelerin olumlu ve olumsuz etkilerini sistemli bir şekilde değerlendirmeyi sağlayan bir araç da "düzenleyici etki analizi"dir. Bu analiz, düzenleyici ve politika oluşturucuları daha sistemli bir düşünce yapısına yönlendirir ve herhangi bir sorunun çözümü için alternatif seçenekler arasında ekonomik ve toplumsal hedefleri dengelemeye odaklanır. Düzenleyici eylem ve işlemlerde hesap verebilirliği artırır. Yapılan düzenlemelerin ekonomik etkilerinin pratikte anlaşılmasını ve varsayımların araştırılmasını sağlar. Düzenlemelerin maliyeti ve yüksekliği, sosyal değerler yönünden etkileri, ticaret, rekabet ve istihdam yaratma üzerindeki etkileri gibi unsurları dikkate alarak öncelikler belirlenmesine yardımcı olur. Bu sayede kaynakların daha etkin alanlara yönlendirilmesi ve kamusal eylemlerin maliyetinin azaltılması

ve verimliliğinin artırılması mümkün olur. Sonraki aşamada, önerilen düzenlemenin alternatiflerinin etkilerinin değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu değerlendirme, düzenlemenin amacına uygun olarak fayda-maliyet analizi, maliyet-etki analizi, maliyet, fayda ve risk değerlendirmesi gibi uygun yöntemler kullanılarak yapılacaktır. Hangi yöntemin seçileceği, düzenlemenin durumuna bağlı olarak adilliği, idari kolaylığı veya uygulanabilirliği gibi faktörlere dayanarak belirlenecektir. Fayda-maliyet analizi genellikle en kapsamlı yöntemdir; bu analiz, bir faaliyetin veya projenin belli bir periyotta parasal faydalarını ve maliyetlerini karşılaştırmayı amaçlar. Analiz yöntemini belirlemede etkili olan unsurlardan biri de düzenlemenin ölçülemez fayda veya maliyetlerinin varlığıdır. Analizde maliyet unsurlarına yer verilmesi gerektiğinde, uygulamada hedef kitlelere ne gibi uyum maliyetleri getireceği özellikle ele alınmalıdır. Politika ve uygulama masrafları ayrı ayrı hesaba katılmalı, çevresel ve sosyal maliyetler, kamu sektörüne etkileri ve dağıtımsal etkiler de dikkate alınmalıdır (Kaymak, 2004, s. 112-117).

Belediyelerin hizmetlerini daha etkin bir şekilde sunmalarını ve kaynaklarını daha verimli kullanmalarını sağlayan diğer önemli bir araç da "maliyet etkinlik analizi"dir. Bu analiz türü, belediyelerin hizmet sunumunda kullandıkları kaynakların karşılığında elde ettikleri sonuçları analiz eder. Diğer bir ifadeyle, bir hizmetin veya proje alternatifinin maliyetleri ve bu maliyetlere karşılık elde edilen faydalar veya etkiler karşılaştırılır. Dolayısıyla, belirli bir hizmet veya projenin gerçekleştirilmesinin maliyeti ile elde edilen fayda veya etki arasındaki ilişkiyi değerlendirir. Örneğin, belirli bir bütçe ile hizmetlerin ne kadar etkili bir şekilde sunulduğu veya altyapı projeleri için kullanılan kaynakların ne kadarının gerçekten gerekli olduğu gibi konular incelenir. Maliyet etkinlik analizi, belediyenin hizmet sunumunda hangi alanlara öncelik vermesi gerektiğine dair bilinçli kararlar alınmasını sağlar. Böylece, belediyeler hizmetlerini daha etkin bir şekilde planlayabilir, kaynaklarını daha verimli kullanabilir ve toplumun ihtiyaçlarına daha iyi yanıt verebilirler.

Etkinlik analizi, mevcut kaynakların ne ölçüde verimli kullanıldığını gösterir ve kurumlar bu bilgiyi etkin olmayan faaliyetleri belirleyip düzeltme konusunda kullanabilirler. Etkinlik ölçümü aynı zamanda kurumun kapasitesini ve mevcut girdilerle ne kadar iyi çıktı üretebileceğini belirler. Bunları, maliyet analizi ile ilişkilendirerek, kurumların performanslarını değerlendirmelerine ve kaynaklarını doğru şekilde tahsis etmelerine yardımcı olur. Belediyelerin, en uygun girdi unsurlarını kullanarak en üst düzeyde verim elde etme çalışmaları kapsamında gerçekleştirilen Maliyet Etkinlik Analizi, maliyet açısından en etkin seçenekleri belirlemek için kullanılan bir araç olarak belediyelerin etkinliğini artırmak için yol gösterici olabilir (Kaygısız & Girginer, 2011, s. 37).

3. Kentsel Rekabette Öncelikli Alanlar ve Belediyelerin Güçlendirilmesi

Küreselleşmenin kentler üzerinden etkili olması, rekabet kavramının kentsel alanı içine almasına neden olmuştur. Modern kent yönetimi için giderek daha önemli hale gelen rekabetçi belediyecilik anlayışı, belediyelerin sadece hizmet sunma değil, aynı zamanda kentlerini diğer kentlerle rekabet edebilir kılmak için çaba göstermelerini içerir. Bu bağlamda, öne çıkan iki önemli konu bulunmaktadır: İlk olarak, yerel yönetimlerin sorumluluklarının yalnızca kamu hizmeti sunumuyla sınırlı olmadığı anlaşılmıştır. İkinci olarak, yerel girişimciliğin teşvik edilmesinin, hizmet sunumunun bir parçası olması gerekliliğidir. Kentsel rekabet üzerine yapılan çalışmaların çoğu, kentlerin sosyo-ekonomik ilerlemesinde ekonomik çeşitliliğin ne denli önemli olduğuna dikkat çekmektedir (Lember vd., 2011, ss. 1374-1375). Kent yönetimlerinin rekabet gücüne odaklanması, kentteki ekonomik unsurların önemini vurgulamaktadır. Bu nedenle, kent yönetimleri, yatırımcıları çekmek ve iş yapma ortamını geliştirmek için çeşitli politika ve teşvikler geliştirmeyi stratejik öncelikleri arasına almıştır. Rekabet sürecinin tüm kentleri aynı şekilde etkilemediği ve bazı kentlerin diğerlerine kıyasla daha güçlü hale geldiği görülmektedir. Bu durum, kentler arasında ekonomik eşitsizliklerin artmasına ve bazı bölgelerin geride kalmasına neden olmaktadır.

Güçlü ekonomik kaynaklara ve altyapıya sahip kentler, sahip oldukları rekabet avantajlarıyla daha fazla iş olanakları ve yaşam kalitesi sunarken, bu alanlarda dezavantajlı olan kentler ise geride kalabilir ve kalkınma fırsatlarından yoksun olabilir. Dolayısıyla rekabet gücünün artırılması, bir yandan bölgedeki ekonomik yapıları güçlendirme ve daha kalifiye iş gücünü çekme konusunda önemli avantajlar sunarken, diğer yandan bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını artırıcı etkilere yol açma riskini taşır (Albayrak & Erkut, 2010, ss. 138-139). Bu nedenle, kent yönetimlerinin ekonomik büyüme ve rekabet gücü odaklı politikaları, sadece kendi kentlerinin değil, aynı zamanda bölgesel ve ulusal düzeyde eşitsizlikleri azaltmaya yönelik olmalıdır. Bu, kapsayıcı bir kent yönetimi yaklaşımının benimsenmesini gerektirir. Durum analizleriyle ortaya konacak fırsat ve güçlü yönlerin, öncelikli yatırım alanlarına dönüştürülerek rekabette avantaj sağlamak hedefi kent yönetimlerinin öncellikleri arasında yer almalıdır.

Tablo 3

Kentlerin Rekabet Gücünü Artırmak İçin Odaklanılması Gereken Belli Başlı Stratejileri ve Bu Stratejileri Destekleyecek Faaliyetler

Rekabet Stratejisi	Destekleyici Faaliyetler
Altyapı Geliştirme	Yol, su, ulaşım gibi alanlarda temel altyapının güçlendirilmesi ve modernizasyon çalışmaları.
Eğitim ve İnovasyon	Eğitim programlarına yatırım yapılması, öğrenci başarısını artırmak için imkânlar sunulması, yükseköğretim kurumlarının ve araştırma merkezlerinin desteklenmesi, teknoloji parklarının kurulması.
Sürdürülebilirlik ve Yeşil Kentler	Çevre dostu uygulamaların teşvik edilmesi, yeşil alanların artırılması.
Ekonomik Çeşitlilik ve Girişimcilik	Küçük işletmelerin desteklenmesi, girişimcilik eğitimleri ve destek programları.
Turizm ve Kültürel Mirasın Korunması	Tarihi ve kültürel mirasın korunması, turizm altyapısının geliştirilmesi.
Dijital Dönüşüm	Teknolojik altyapının güçlendirilmesi, dijital belediyecilik uygulamalarının yaygınlaştırılması.

Kent yaşamının politik, ekonomik ve sosyal süreçlerinin anlaşılması oldukça zorlu bir süreçtir, çünkü yerleşimlerin karmaşık yapısıyla birlikte kent alanları genişlemekte ve bu da iktidar ve güç ilişkilerinin yönetim sistemleriyle daha entegre hale gelmesine yol açmaktadır. Bu durum, yönetim ilişkilerini daha karmaşık hale getirmektedir (Toprak, 2011, s. 301). Kentleşme süreçlerinin önemli bir yönetsel aktörü olan belediyelerin güçlendirilmesi ve kentsel rekabette öne çıkabilmelerini sağlama hususunda kurumsal stratejileri, çeşitli zorluklarla baş etmelerini ve hızla değişen koşullara uyum sağlamalarını gerektirir. Bu zorlukların çoğu, insanların yaşam tarzları ve talepleriyle ilgilidir ve genellikle sınırsız ve karşılanması zor taleplerden oluşur. Bu da karmaşık hale gelen sorunların üstesinden gelmek için, yerel hizmetleri sunan belediyelerin etkin, verimli ve halkın taleplerine duyarlı, bir yönetim tarzı benimsemesini gerektirmektedir. Ancak bu süreçte, mevcut kamu hukuku ve düzenlemeleriyle politik taleplerin uyumunu sağlamak her zaman kolay olmayabilir. Diğer taraftan vatandaşların siyasi tercihlerinin belediye hizmetlerini algılamada bir etkisinin olduğu da göz ardı edilmemelidir. Belediyeler, kentsel sorunlara çözüm bulmak için çeşitli alternatif stratejiler geliştirebilirler. Ancak bu çözüm yollarının uygulanması çalışmalarının, farklı siyasi görüşlere ve toplumun geneline hitap etmesi ve geniş kabul görmesi önceliklendirme açısından dikkate alınmayı gerektirmektedir. Ayrıca son yıllarda belediyelerce yürütülen stratejik planlarda, rekabetçi ve girişimci belediyecilik anlayışına uyumlu bir yönelim de göze çarpmaktadır. Bu bağlamda, belediye yönetimlerinin temel işlevi, rekabetin sürdürülebilirliğini sağlamaya dönüşmektedir.

Belediyeler, şehirlerinin rekabet gücünü arttıran unsurları bir araya getirerek yatırımcılara çeşitli seçenekler sunan kurumlar olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, belediyeler kentin ekonomik süreçlerinde ilerlemenin sağlanması amacıyla halkın yaşam standartlarını yükseltmeye çalışmaktadırlar. Bu doğrultuda, belediyeler yerel halkın imkânlarını genişletme amacıyla çeşitli alternatifler arasından seçim yaparak, yerel kalkınmayı artırmaya yönelik etkili ve verimli kararları hızla uygulamaya koymalıdırlar (Eren & Yılmaz, 2018, s. 520). Kentlerin güçlendirilmesi ve rekabette etkinliği açısından birçok faktör etkili olmakla beraber vatandaşın memnuniyetine ve yaşamındaki önceliklerine dokunma konusunda kamusal alanda sunulan hizmetler arasında, belediyelerin rolü öne çıkmaktadır. Kent sakinleri, öncelikle belediye hizmetlerinin sunduğu refahla yaşamlarını sürdürmektedir. Bu nedenle, bu hizmetler halk arasında dikkatle değerlendirilmektedir. Belediye hizmetlerinin etkin sunumu, memnuniyeti artırarak yaşam kalitesini yükseltmektedir. Bu tür hizmetlere, halk her zaman duyarlı bir şekilde yaklaşmaktadır (Akyıldız, 2012, s. 4422). Belediye hizmetlerinin etkinliği için, halkın bu hizmetlerden ne ölçüde yararlandığı, hizmetlerin gerçek ihtiyaçlarını ne kadar karşıladığı ve refahı üzerindeki etkisi gibi konularda yeterli şekilde bilgilendirilmesi de önemlidir. Bu bilgiler, kentlerin rekabet gücünü artırmak için önemli bir destek oluştururken, aynı zamanda politik hedeflerin gerçekleştirilmesindeki başarı düzeyini ölçme ve kentlerin daha rekabetçi hale gelmesine yardımcı olma noktasında kritik bir rol oynamaktadır.

Rekabetçi belediyecilik, kentin ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda rekabet gücünü artırmayı hedefler. Bunun yanı sıra, sürdürülebilirlik ilkesini de merkezine alır. Belediyeler, sürdürülebilir bir rekabet avantajı elde etmek için çevresel ve ekonomik faktörleri dengelemeli ve kentlerini gelecek nesillere daha iyi bir şekilde devretmek için çaba göstermelidirler. Bu bağlamda, belediyelerin stratejik planlamaları ve politikaları, rekabetçilik ve sürdürülebilirlik ilkelerini temel almalı ve bu doğrultuda hareket etmelidir.

4. Kurumsal Yetkinlik ve Kapasite Geliştirme Öncelikleri

Kurumsal yetkinlikler, şehirlerin göreceli kapasite alanlarından birini oluşturur. Belediyelerin vizyon ve amaç beyanlarında öncelikle vurgulanan konulardan biridir. Şehirdeki kurumsal yapılar ve düzenlemelerin işlevselliği, mevcut altyapı ve hizmetlerin kapasite engellerini belirler. Ayrıca, uzmanlık ve teknik destek bakımından, kurumlardaki uzman ve teknik personelin nitelikli hizmet sunma derecesi bu konuda önemli bir diğer göstergedir. Geleneksel ihtiyaçların özelleştiği ve/veya çağdaş bir perspektif kazandığı sunulacak hizmetlere ilişkin konularda sahip olunan kapasitenin sınırları belirleyici rol oynar. Bu bağlamda, kurumsal yetkinlikler, ortaya konacak önceliklerin etkinliği açısından belediyelerin insan kaynaklarına dayalı seviyelerini ve şehre özgü uygulama ve hizmet niteliklerini ve bunlardan yararlanma kapasitesini yansıtır.

Öte yandan, bir kurumda nitelikli bireylerin varlığı, kurumun belirlediği işle ilgili kurumsal strateji ve politikaları geliştirmediği takdirde, belirlenen veya beklenen görevleri başarıyla yerine getirebilecekleri anlamına gelmez (Gualini, 2017, s. 31). Bu nedenle kurumsal kapasiteden söz edebilmek için, gelecekteki değişiklikleri öngörebilme, politika oluştururken doğru kararlar alma, uygulamaya yönelik programlar geliştirme ve kaynakları etkin bir şekilde çekip kullanma yeteneğinin de yansıtılması gerekir (Honadle, 2018, s. 21). Kurumsal kapasite analizinde, organizasyon yapısı, güçlü ve zayıf yönlerin yanı sıra fırsatlar ve tehditlerin detaylı analizi, insan kaynakları ve mali kaynakların titiz bir şekilde değerlendirilmesi kritik bir rol oynamaktadır (Lamba vd., 2015, s. 102). Belediyeler için güçlü bir kurumsal kapasite, çağın gereksinimlerine uygun olarak kentsel gelişme hedefiyle hizmetlerin kalitesini artırabilme yeteneğine sahiptir. Bu kapasite, kurumsal vizyon, strateji ve politikaları belirleyebilme, planlama süreçleriyle bütünleşik çalışabilme yeteneğine dayanır. Ayrıca, aktörlerin katılımı ve rollerinin tanımlanmasıyla kentsel planlama ve uygulama süreçlerini modelleyebilir. Güçlü bir kurumsal kapasite, kentsel gelişim uygulamalarına yönelik plan uygulama araçlarını belirleyebilir ve kaynak kullanımı ile dağıtımında toplumun paydaşlarıyla iş birliği yapabilir. Öte yandan, toplumsal faydayı bireysel çıkarların önüne

koyabilir ve geniş katılımlı, bütünleşik eylemler gerçekleştirebilir. Bu yapı, belediyelerin kentlerin sürdürülebilir kalkınması için etkili bir şekilde çalışmasını sağlar.

Belediye kapasite geliştirme süreci, belediyelerin stratejik hedeflerine ulaşmak ve vatandaşlarına daha iyi hizmet vermek için yetkinliklerini ve kapasitelerini geliştirmelerine yardımcı olmayı amaçlar. Belediyenin mevcut durumunu analiz etmekle başlar ve hizmet önceliklerini belirlemeyi içerir. Elde edilen bilgiler, öncelikli alanlara yönelik gereken yetkinlikleri ve kapasiteyi belirlemek için kullanılır. Daha sonra, belirlenen eksiklikleri gidermek için kapasite geliştirme planları yapılır. Planlar uygulandıktan sonra, süreç düzenli olarak izlenir ve değerlendirilir. Gerekirse, planlarda ayarlamalar yapılır.

Tablo 4

Belediye Kapasite Geliştirme Süreci

Aşama	Amaç	Aktiviteler
1. Kurumsal Analiz	Belediyenin mevcut durumunu değerlendirmek	Personel yetkinliklerinin, altyapının ve kaynakların değerlendirilmesi
2. Yetkinlik Değerlendirmesi	Personelin mevcut yetkinlik düzeyini belirlemek	Anketler, mülakatlar ve gözlemler yoluyla yetkinlik değerlendirmesi
3. Hizmet Önceliklerinin Belirlenmesi	Belediyenin stratejik hedefleri ve halkın ihtiyaçları doğrultusunda hizmet önceliklerini belirlemek	Belediye meclisi, üst yönetim ve vatandaşların katılımıyla hizmet önceliklerinin belirlenmesi
4. Öncelikli Alanlara Yönelik Yetkinlik Belirlenmesi	Hizmet öncelikleri doğrultusunda gereken yetkinlikleri ve kapasiteyi belirlemek	Hizmet önceliklerine yönelik yetkinliklerin ve kapasitenin belirlenmesi
5. Kapasite Geliştirme Planlaması	Belirlenen yetkinlik ve kapasite eksikliklerine yönelik planlar yapmak	Eğitim programları, danışmanlık hizmetleri, işbaşı eğitimi ve değişim programlarını içeren kapasite geliştirme planlarının hazırlanması
6. Uygulama ve İzleme	Kapasite geliştirme planlarını uygulamak ve süreci izlemek	Kapasite geliştirme planlarının uygulanması ve sürecin düzenli olarak izlenmesi

Kurumsal kapasite, kurumda mevcut olan insan kaynakları ve donanımının yanı sıra politik ve sosyal ağlarla geliştirilen bilgi kaynaklarını ifade eder. Bu yapıda kurum, süreç yönetimini sağlayan ve bütün toplumsal kesimleri kapsayan bir yapıdır. Kurumsal kapasite ve yapabilirlik, yerel düzeyde yeniden geliştirme modellerinin oluşturulması, planlama araçlarının tartışılması ve politika yapıcılarla iş birliğinin sağlanması bakımından önemlidir. Bu nedenle, güncel ve gelecekteki muhtemel ihtiyaçların karşılanması ve sorunların çözülmesine yönelik yetki sahibi kurumların kapasite oluşturması gereklidir. Örneğin bu hususta özellikle büyükşehirlerde önemli bir problem alanı haline gelmiş olan kentsel dönüşüm gibi karmaşık bir planlama sürecinde, kurumsal anlamda yeniden yapılanma gereklidir. Yeniden yapılandırmanın nasıl gerçekleştirileceği, kurumların kapasitesi ve yapabilirliğinin nasıl sağlanacağı, farklı kurumlar ve aktörlerle ilişki ağlarının kurulması ve yapılanmanın sürekliliği gibi sorular önemlidir. Kurumsal yeniden yapılanma, açıkça tanımlanmış yetki ve rollerin yanı sıra stratejik ağların geliştirilmesi ve bütünsel vizyonun oluşturulmasını gerektirir. Bu anlamda başarılı kurumsal kapasiteye sahip yapılar, tüm aktörlerin katılımını sağlayabilen ve yeni fikirleri tartışabilen, politika ve uygulama araçları geliştirebilmelidir. İlgi grupları ve toplumun geniş kesiminin desteğini alarak, politik ve finansal destek sağlayabilen bir görünümde olmalıdır (Tüfekçi & Alkay, 2019, s. 52). Belediyelerin

kurumsal kapasitesinin ve yetkinliklerinin önemli bir göstergesi olan kentsel sorunlara ilişkin çözüm yöntemleri; politik aktörler, yasal düzenlemeler veya toplumsal beklentiler gibi faktörlerden kaynaklanan engellerle başa çıkma stratejilerini de içerir. Bu stratejiler arasında, halkla etkili iletişim ve ilişki yönetimi, yasal düzenlemelerin dönüştürülmesi, politik destek ve toplumsal uzlaşıyı sağlama gibi yöntemler bulunabilir. Ayrıca belediyeler en etkili yapılanmayı temsil ederek hizmetlerini sunarken, kaynakların sağlanması ve kullanılmasında etik standartlara bağlı kalmaları ve kamuoyunda şeffaf olmaları da son derece önemlidir. Etik olmayan uygulamalar ve kararlar, belediyelerin etkin hizmet sunumlarını ve çoğulcu, gelişime açık ve birey odaklı bir yönetim yapısına ulaşmalarını engelleyen ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Ayrıca, bu tür uygulamalar ve kararlar yönetimde yozlaşmaya neden olmaktadır (Sayılganoğlu, 2015, ss. 120-121). Kamu hizmetlerinden duyulan memnuniyeti olumsuz etkileyen birkaç ana neden vardır. Bunlar arasında, halkın tercihlerinin kamu politikalarına yansıtılamaması, kamu hizmetlerinde verimliliğin düşmesi ve kamu yöneticilerinin üçüncü şahıslarla çıkar ilişkisine girmesi en dikkat çeken sorunlardır (Bozlağan, 2004, s. 123).

5. Sakarya Büyükşehir Belediyesinin Hizmetlerde Öncelik Yaklaşımı

Sakarya Büyükşehir Belediyesi özelinde konuyu ele aldığımızda hizmetleri öncelik bakımından sistematik bir çerçeveye sokma çabalarının uygulanmakta olan stratejik plan ve performans programlarında ele alındığını görmekteyiz. Bunlar içerisinde en güncelleri olan, 2020-2024 Stratejik Planı, 2024 Faaliyet Raporu, Akıllı Şehir Stratejisi ve Eylem Planı (2019-2023) gibi belgeler incelendiğinde belediyenin uygulamalarında öncelik teşkil edecek yönleri ortaya konmaktadır.

Bu kapsamda, Sakarya Büyükşehir Belediyesinin 2024 Performans Programı, kapsamlı analizler ve paydaş geri bildirimleri doğrultusunda belirlenen stratejik öncelikler içermektedir. Bu öncelikler arasında şunlar bulunmaktadır:

1. *Bütünleşik Kent Yönetimi:* Ulaşım, çevre, altyapı, şehir planlaması, afetlere hazırlık ve toplumsal barış gibi tüm konularda kriterler belirlenmesi ve bunların birbirleriyle etkileşimde olmasını sağlayacak bir yaklaşımı içermektedir.
2. *Kalkınma Odaklılık:* Farklı sektörlerde kalkınma fırsatlarının araştırılması, mevcut fırsatların değerlendirilmesi ve ilgili kişi ve kurumlara destek sağlanması.
3. *Sosyo-Kültürel Gelişim:* Toplumdaki tüm kesimlerde sosyal ve kültürel açıdan bireylerin ihtiyaçlarının daha kaliteli bir biçimde karşılanması ve bu alandaki çeşitliliğin ve katılımın artırılması.
4. *Kurumsal Sürekli Gelişim:* Vizyona ulaşmak için gereken altyapının sürekli olarak geliştirilmesi, işgücü, bilişim teknolojisi, finans gibi kurumsal unsurların iyileştirilmesi.
5. *Katılımcılık:* Şehrin vizyonuna uygun olarak müşterek aklın kullanılması ve ilgili tüm taraflarla iletişimin sağlanması ve iş birliğinin güçlendirilmesi.

Bu önceliklere dayalı olarak, 2024 Performans Programı'nda modern kentleşme, çevre yönetimi, sürdürülebilir tarımsal üretim, ulaşım yönetimi, kültür, sanat, eğitim ve sportif alanlarda gelişim, yurtdışı ile ilişkiler, turizm ve tanıtım faaliyetleri, sosyal belediyecilik, afet ve acil durum yönetimi, toplumsal barış ve kentsel düzen konularında 10 adet stratejik amaç ve bunlarla ilgili 37 adet de stratejik hedef yer almıştır.

Sakarya Büyükşehir Belediyesi, 2020-2024 Stratejik Planı çerçevesinde 2024 yılına ait performans hedefleriyle ve bunlarla ilişkili performans göstergelerini, bütçeyle uyumlu olarak belirlemiştir. Yıllık performans programları da stratejik plana uygun olarak hazırlanmış olup, gerçekleşme verileri düzenli olarak izlenmekte ve değerlendirilmektedir. Bu izleme sonuçları, ilgili paydaşlarla paylaşılarak, bilgi akışı sağlanmakta ve iyileştirme gerektiren alanlara önceden müdahale edilmesi mümkün olmaktadır.

Stratejik planlama sürecinde, bazı hedeflerin gerçekleşme beklentilerinin, belirlenen hedeflerin mevcut durumunu aşan ya da altında olduğu görülmüştür. Bu durum, harcama birimlerinin performans hedeflerini belirlerken daha sağlam hesaplamalar yapmaları gerektiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, stratejik planda sıfır değerinde hedeflerin olması, ilgili harcama biriminin geleceği öngörme konusunda eksik olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, harcama birimleri hedeflerini belirlerken daha gerçekçi ve sağlam bir yaklaşım sergilemelidir (Sakarya Büyükşehir Belediyesi 2020-2024 Stratejik Planı, ss. 22-23).

Sakarya Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı Hazırlama Çalışmaları sürecinde, Stratejik Yönetim Şube Müdürlüğü rehberliğinde tüm harcama birimlerinin analiz tabloları oluşturulmuştur. Bu analizler, belediyenin harcama birimlerine yönelik Mevzuat Analizi ve Üst Politika Belgeleri Analizi üzerine yoğunlaşmıştır. Bu kapsamda, mevzuatın belediyeye yüklediği sorumluluklar ve üst politika belgelerinin analizi yapılmıştır (Sakarya Büyükşehir Belediyesi 2020-2024 Stratejik Planı, ss. 23-24).

Stratejik Planın ortak bir yaklaşımla hazırlanmasında "paydaş analizi" önemli bir araçtır. Bu plan, kurumun ve paydaşlarının etkileşimini yansıtarak kurumun hedefleri ve performans göstergelerini belirlemektedir. Belediye hizmetlerinin, kullanıcıların ihtiyaçlarına göre şekillendirilmesi ve paydaşlar tarafından benimsenmesiyle, tüm paydaşların memnuniyetinin artırılması hedeflenmektedir. Paydaş analizi sürecinde, paydaşların belirlenmesi, önceliklendirilmesi, değerlendirilmesi ve görüşlerinin alınması adımları izlenmektedir. Öncelikli paydaşlar, etki ve önem derecelerine göre belirlenmekte ve bu doğrultuda önceliklendirme yapılmaktadır. Değerlendirilen paydaşlar, çeşitli matrisler kullanılarak ilişkilendirilmektedir. Görüşlerin alınması ve değerlendirilmesi sürecinde, dış paydaşlar için çalıştaylar, anketler ve talep-şikâyet analizleri tercih edilirken, iç paydaşlar için anketler kullanılmaktadır. Bu yöntemlerle, belediyenin stratejik planının, paydaşlarla birlikte oluşturularak daha gerçekçi, uygulanabilir ve beklentilere cevap verecek şekilde hazırlanması hedeflenmektedir.

Sakarya Büyükşehir Belediyesi, 2020-2024 Stratejik Planını hazırlama sürecinde, personelin farklı alanlardaki memnuniyet seviyelerini ölçmek, kurumsal bağlılıklarını, kurum kültürünü ve yetkinlik algılarını belirlemek amacıyla bir "Çalışan Memnuniyeti Anketi" uygulamıştır. Ayrıca, "Belediye Meclis Üyeleri Anketi" ve Büyükşehir Belediyesi "Yönetici Anketi" ile meclis üyeleri ve yöneticilerin hizmet sunumuyla ilgili gözlemleri, iyileştirme önerileri ve kurum kültürü hakkındaki görüşleri toplanmıştır. "Vatandaş Memnuniyet Anketi" ise belediyenin yapmış olduğu hizmetlere ve hayat konforuna yönelik değerlendirmeleri ölçmüş ve vatandaşların beklentileri tespit edilmiştir. Ankette, ilin en büyük sorunları ve öneriler de dahil olmak üzere belediyenin öncelik vermesi gereken hizmetlerin neler olduğu gibi açık uçlu sorularla ilgili geri bildirimler alınmıştır (Sakarya Büyükşehir Belediyesi 2020-2024 Stratejik Planı, ss. 32-34).

- Muhtar Görüşleri Anketi ile muhtarlara Sakarya Elektronik Muhtarlık Otomasyon Sistemi (SEMOS) üzerinden bir anket çalışması yapılmıştır. Muhtarlara sorulan sorularla çeşitli konulardaki belediye hizmetlerinin önem seviyeleri ve bu hizmetlerin sunumundaki başarı düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca, mahallelerindeki en büyük sorunlarının neler olduğu, belediyeden talepleri, ildeki en önemli gördükleri sorunları ve önerileri, Stratejik Planında kaynak tahsisi yapılması gereken öncelikli üç alan gibi açık uçlu sorular da yöneltilmiştir.
- Çözüm Masası Talep-Şikâyet Analizleri kapsamında; vatandaşların iletmiş oldukları talep ve şikâyetleri, yıl, ay, ilçe, konu ve ilgili belediye birimleri açısından sınıflandırarak başka analiz çalışmalarında veri olarak yararlanmak üzere Alt Çalışma Gruplarına ve şube müdürlüklerine gönderilmiştir.
- Kuruluş İçi Analiz çalışmaları çerçevesinde, İnsan Kaynakları Yetkinlik Analizi, Kurum Kültürü Analizi, Fiziki Kaynak Analizi, Teknoloji ve Bilişim Altyapısı Analizi, Mali Kaynak Analizi çalışmalarıyla önemli veriler toplanmıştır.

- PESTLE Analizi çalışmaları çerçevesinde, politik, ekonomik, sosyo-kültürel, teknolojik, yasal ve çevresel faktörlerin değerlendirilmesiyle, belediyenin karşılaşabileceği fırsatlar ve tehditler incelenmiş ve bu alanlarda yapılması gerekenler belirlenmiştir.
- SWOT Analizi kapsamında, belediyenin sunduğu birçok hizmet ve konuda güçlü ve zayıf yönler ile fırsatlar ve tehditler belirlenerek belediyenin kurumsal kapasitesi ve yetkinlikleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Sakarya Büyükşehir Belediyesi, şehrin gelişimiyle paralel olarak ortaya koymuş olduğu "Akıllı Şehir Stratejisi ve Eylem Planıyla (AŞSEP) da (2019-2023) sosyal faydayı en üst düzeye çıkarmayı hedeflemektedir. Plan**,** büyük şehirlerdeki hızlı nüfus artışı, yerel yönetimlerin sınırlı bütçelerle daha etkili ve verimli hizmetler sunma ihtiyacını vurgulamaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin ilerlemesi, akıllı şehir uygulamalarıyla bu sorunlara çözüm getirmenin potansiyelini artırmaktadır. Bu uygulamalar, altyapı, üstyapı ve hizmetlerdeki nüfus artışının baskısını azaltarak insanların yaşamını kolaylaştırmaktadır. Ancak, stratejiye dayalı bir planlama olmadığında maliyet risklerinin ortaya çıkabileceği belirtilmektedir.

Türkiye, akıllı şehirlerin önemini erken fark eden ve bu alandaki gelişime hazırlıklı olan ülkelerden biridir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı içerisinde oluşturulan Akıllı Şehirler ve Coğrafi Teknolojiler Dairesi Başkanlığı, ulusal düzeyde akıllı şehir çalışmalarını koordine etmektedir. Ankara'da düzenlenen Dünya Akıllı Şehir Kongresi ve İstanbul'daki World Cities Congress gibi uluslararası etkinlikler, Türkiye'nin bu alandaki liderliğini göstermektedir. Ayrıca, şehirlerin kendi akıllı şehir planlamalarını oluşturma çabaları da ülke genelinde hızla ilerlemektedir. Sakarya Büyükşehir Belediyesinin akıllı şehir serüveni, 2016 yılında Kamu Teknoloji Platformu ile imzalanan "Akıllı Şehir Protokolü" ile başlamıştır. Bu protokol çerçevesinde, Sakarya'nın akıllı şehir yol haritası ve eylem planı belirlenmiştir. Şehrin mevcut sorunları ile akıllı şehir çözüm önerileri, dış paydaşlarla yapılan odak toplantılarında değerlendirilmiştir. Belediyenin bünyesinde, hizmet alanlarındaki sorunlar ile akıllı şehir çalışmaları ve projeleri, haftalık periyotlarla düzenlenen toplantılarda ele alınmıştır. Bu toplantıların sonuçlarına dayanarak, her hizmet alanı için ayrı raporlar oluşturulmuştur. Belediye, ulusal ve uluslararası düzeyde düzenlenen etkinliklere aktif katılım sağlayarak bu alandaki gelişmeleri yakından takip etmiş ve şehirde gerçekleştirilen çalışmalara yön vermiştir. Bu çabaların bir sonucu olarak belediye, seçkin bir jüri tarafından "Her Yönüyle Kentsel Dönüşüm" Kongresi'nde, değerlendirilerek 'Kentsel Stratejiye Dayalı Akıllı Şehir Başarı Özel Ödülü'ne layık bulunmuştur (AŞSEP, s. 16).

Her şehrin akıllı şehir yolculuğu kendi özgün dinamikleri doğrultusunda şekillenir. Sakarya'nın Akıllı Şehir Stratejisi ve Eylem Planı, şehrin kendi gerçekliklerine ve hizmet sunum niteliğine uygun olarak geliştirilmiş stratejilere dayanmaktadır. Bu stratejilerin oluşturulmasında iç ve dış paydaşların görüşleri önemsenmiştir. Ayrıca planın hedeflerinin, belediyenin Stratejik Planı'na entegre edilmesi gerektiği bilinciyle hareket edildiği görülmektedir. Öte yandan, Sakarya Büyükşehir Belediyesinin Akıllı Şehir vizyonunu hayata geçirebilmesi için, tüm birimlerde ve hizmet alanlarında Akıllı Yönetim konseptini benimsemesi gerekmektedir. Geleneksel yerel yönetim anlayışı yerine, vatandaş odaklı, teknolojiyi kullanarak daha verimli hizmet sunan bir yaklaşımın benimsenmesi önemsenmektedir. Bu çerçevede, vatandaşın doğrudan etkilendiği tüm hizmetlerin söz konusu perspektifle nasıl geliştirilebileceği ve vatandaş memnuniyetinin arttırılması için hangi yenilikçi yöntemlerin kullanılabileceği üzerine kapsamlı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar; Akıllı Ulaşım, Akıllı Şehir Planlama, Akıllı Çevre ve Akıllı Toplum olmak üzere dört temel stratejik başlıkta toplanmıştır (AŞSEP, s. 26).

6. Sonuç

Kent sakinleri, günümüzde sosyal, ekonomik, siyasal ve diğer tüm karar süreçlerinde aktif rol oynamak isteyen bir konumda bulunmaktadır Alınacak kararlar ve sunulacak hizmetler, bu temelde belirlenmelidir, çünkü vatandaşın katılımı ve toplumun ihtiyaçları esas alınarak alınan kararlar, daha

etkili ve sürdürülebilir sonuçlar doğuracaktır. Önceliklendirme yaklaşımı, yerel kamu hizmetlerinin sunumunda vatandaşların isteklerini, ihtiyaçlarını ve taleplerini esas alan bir anlayışı yansıtır. Bu yaklaşım, hizmet kararlarının yöneticilerin kişisel ilgi ve isteklerinden çok vatandaşların katılımıyla alındığı, hizmet üretimi ve sunumunda vatandaşların sürece mümkün olduğunca dahil edildiği ve nihai olarak vatandaş memnuniyetinin hedeflendiği bir yapıyı ifade eder. Bu sayede, kamu kaynaklarının verimli kullanımı ve nitelikli hizmet sunumu sağlanır. Çünkü vatandaşlar, kendi ihtiyaçlarını ve tercihlerini en iyi şekilde bileceklerinden hizmet önceliklerini belirleme konusunda en yetkili kişilerdir. Bu nedenle, vatandaşları, hizmet kararlarının alınmasından, hizmetin üretilmesine ve sonunda kullanılmasına kadar sürecin her aşamasında aktif bir rol oynamalarını sağlayan bütün mekanizmaları devreye sokmak gerekir.

Belediyelerin yerel ihtiyaçları karşılamak ve toplumun refahını artırmak için hizmet önceliklerini belirlemede etkili stratejiler geliştirmesi ve uygulaması süreçleri gittikçe yaygınlaşmaktadır. Nitekim bu konudaki öne çıkan kentsel strateji oluşturma çalışmalarındaki öncelikli alanlarda başta ulaşım düzenleme ve iyileştirme projeleri yer almaktadır. Ardından altyapı, yeşil alan ve imar hizmetleri gelmektedir. Kentsel dönüşüm, afet yönetimi, kentsel estetik belediyelerimizin hizmet anlayışında öne çıkan diğer konulardır. Bu kapsamda imar, altyapı gibi alt başlıklara sahip kentsel hizmet projelerinin bütçelerde diğer projelere göre rakamsal üstünlüğü karşımıza çıkmaktadır. Bu durum aslında, ilgili tüm paydaşların talep ve beklentileri ile yönetimin bu yöndeki iradesinin karşılıklı olarak etkileşiminin bir sonucudur. Elbette bu hizmet türlerine olan ihtiyaç üzerinde, hizmet alıcısı paydaşların bulundukları bölgelerin kentsel problemleri de etkilidir. Çünkü aynı zamanda siyasal bir yönetsel organ olan belediyelerden büyük oranda, tüm paydaşlarıyla birlikte hizmete ilişkin arz – talebin de etkisiyle politikalarını belirlemeleri beklenmektedir.

Günümüz konjonktüründe, en etkili yerel idare organları olarak belediyelerin üstlenecekleri rollerin, vatandaşlar nezdinde tekrar değerlendirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Belediyeler tarafından sunulan veya sunulması planlanan tüm hizmetlerin maliyetinin ve vatandaşlara sağladığı faydanın hesaplanması, belediye yönetimlerine hangi hizmetlerin etkili, hangilerinin etkisiz olduğunu değerlendirme fırsatı verecektir. Belediyeler için hizmetlerin önceliklerinin belirlenmesi ve performansın ölçülmesi gerekliliği, kaynakların etkin bir şekilde dağıtılması açısından son derece önemli bir konudur. Yasal olarak belediyelere verilen görevlerin ve hizmetlerin yerine getirilmesi için yeterli kaynak tahsis edilmemesi kadar, mevcut kaynakların ekonomik ve verimli bir şekilde kullanılmaması da hizmetlerin etkin bir şekilde gerçekleştirilmesini engeller. Bu bağlamda, kaynakların nasıl kullanıldığı ve girdilerin çıktılara dönüştürülme süreci ile sunulan veya sunulması planlanan tüm hizmetlerin belediyeye olan maliyetinin ve vatandaşlara sağladığı faydanın hesaplanması gerekmektedir. Başka bir deyişle, maliyetlerle performansın ilişkilendirilmesi, belediyelerin performans düzeyleri hakkında bilgi edinilmesini ve kaynakların doğru şekilde tahsis edilmesini sağlayacaktır. Maliyetlerle ilişkilendirilen performans çalışmaları ile kaynakların verimli bir şekilde kullanılabilmesi için, önceliklerin doğru bir şekilde belirlenmesi ve hizmet alternatiflerinin dikkatlice değerlendirilmesi gerekmektedir. Belediyeler için verimlilik az kaynakla doğru ihtiyaçları karşılamaktır. Bunun için belediye başkanlarının kişisel algı düzeylerinin ve ilgi alanlarının değil halkın önemsediği hizmetlerin tespit edilip sunulması gerekecektir.

Sakarya Büyükşehir Belediyesinin önceliklendirme konusundaki çalışmalarının, şehrin ihtiyaçlarına uygun stratejilerin belirlenmesi, iç ve dış paydaşların katılımının sağlanması ve vatandaş odaklı bir yaklaşım benimsenmesi gibi önemli unsurlara dayandığı görülmektedir. Bu çerçevede, hizmet sunumunda teknolojinin etkin kullanımıyla birlikte geri dönüşlerin ve yeni taleplerin daha hızlı alınabilmesi, böylelikle vatandaş memnuniyetinin artırılması çabaları da oldukça önemlidir. Ancak, Sakarya Büyükşehir Belediyesinin önceliklendirme süreçlerinde en azından strateji plan ve belgelerinin oluşturulmasında uygulanan bu yaklaşım, dikkate değer düzeyde olmakla birlikte; yerel halkın "politik yandaşlık" algısı dışında kalan memnuniyetsiz kesimlerinin somut sorunlarına dayanan, ihtiyaç ve

beklentilerini de kapsayacak genişlikte, karşılığının hizmetsel planda çözümlendiği pratiklere çok daha fazla yansıtılmalıdır. Başkanların değişimiyle önem derecesi değişen, büyük proje algısı yayılarak başlatılıp verimsizlik nedeniyle çöpe atılan uygulama ve yatırımlar yerine, stratejiye dayalı bir planlama eksikliğinin maliyet risklerini artırabileceği bilinciyle çalışmalar yapmak ve şehrin hızla artan nüfusuyla başa çıkabilme ve sınırlı kaynaklarla daha etkili hizmet sunabilme ihtiyacını vurgulamak gerekir. Belediye yönetimlerinin önceliklendirme faaliyetlerini sadece stratejik plan çalışmalarındaki yasal bir zorunluluk olarak değil, vatandaş odaklı yönetim anlayışının bir ürünü olarak görmeleri ve bu anlayışa uygun bir önceliklendirme yöntemi benimsemeleri durumunda kent hizmetlerindeki başarıyı ve vatandaş memnuniyetini artırıcı etkileri olacaktır.

Kaynakça

Akao, Y. (1999). *Hoshin Kanri yönetim pusulası*, (Çev. M. Y. Tunç Sancı), Mess Yayınları.

Akyıldız, F. (2012). Belediye hizmetleri ve vatandaş memnuniyeti: Uşak Belediyesi örneği. *Journal of Yaşar University*, *26*(7), 4415-4436.

Albayrak, A. N., & Erkut, G. (2010). Türkiye'de bölgesel rekabet gücü analizi. *Megaron*, *5*(3), 137-148.

Altın, A., & Şahin, O. E. (2019). Yerel yönetimlerde alternatif hizmet sunma yöntemi olarak yerel hizmetlere gönüllü katılım. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, *6*(3), 89-114.

Barca, M., & Balcı, A (2006). Kamu politikalarına nasıl stratejik yaklaşılabilir? *Amme İdaresi Dergisi*, *39*(2), 29-50.

Bozlağan, R. (2004). Kentsel kamu hizmetlerinden tatmin düzeyi: İstinye-İstanbul örneği. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *7*(1), 121-145.

Brits, H. J. (2010). *A model for the integration of quality management, planning and resource allocation at South African Universities*, North-West University. (Doctoral dissertation, North West University), https://repository.nwu.ac.za/handle/10394/12828 (26.05.2024).

Çukurçayır, M. A. (2006). *Siyasal katılma ve yerel demokrasi (3. baskı)*. Çizgi Yayınevi.

Erbaşı, A., & Güzel, A. (2009). Belediyelerde performans esaslı bütçeleme sürecinde karşılaşılan sorunlar. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, *18*(2), 35-44.

Eren, V., & Yılmaz, V. (2018). Büyükşehir belediye yönetiminde karar alma sürecinde etkinlik ve verimlilik problemi: Hatay örneği. *International Academic Value Studies (Javstudies)*, *4*(19), 518-533.

Gualini, E. (2017). Institutional capacity building as an issue of collective action and institutialisation: Some theoretical remarks, içinde G. Cars, P. Healey, A. Madanipour & C. De Magalhaes (Ed.), *Urban governance, institutional capacity and social milieux* (ss. 29-45), Routledge.

Honadle, B. W. (2018). A capacity-building framework: A search for concept and purpose. İçinde R. Kearney (Ed.) *Public Sector Performance* (ss. 20-35), Routledge.

Işık, H. (2004). Amacı, sistematiği, işleyişi ve sınırlılıklarıyla performansa dayalı bütçeleme. *Bütçe Dünyası*, *2*(17), 20-27.

İlgar, M. Z., & İlgar, S. C. (2019). Paydaş analizi. *OPUS International Journal of Society Researches*, *14*(20), 1835-1860.

Johnson, G., & Scholes, K. (1999). *Exploring corporate strategy* (5. baskı), Prentice Hall.

Kavas, A., & Düşündere, A. (2019). *Karşılaştırmalı olarak Türkiye'de kadın dostu ilçeler*. TEPAV.

Kaygısız, Z., & Girginer, N. (2011). Belediye hizmetlerinin maliyet etkinliklerinin değerlendirilmesi: Eskişehir Odunpazarı Belediyesinde bir uygulama. *Journal of Industrial Engineering (Turkish Chamber of Mechanical Engineers)*, *22*(4), 35-47.

Kaymak, H. (2004). Düzenleyici etki analizi. *Maliye Dergisi*, *8*(3), 107-131.

Kuruüzüm A., & Atsan, N. (2001). Analitik hiyerarşi yöntemi ve işletmecilik alanındaki uygulamaları. *Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (1), 83-105.

Kutlu, Ö., & Kocaoğlu M. (2010). Yerel yönetimlerde stratejik yönetim anlayışı: Konya İl Özel İdaresi örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (23), 137-148.

Lamba, M., Altunok, M., & Kerman, U. (2015). Büyükşehir belediyelerinde kurumsal kabiliyet ve kapasite. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, *24*(4), 95-118.

Lember, V., Kalvet, T., & Kattel, R. (2011). Urban competitiveness and public procurement for innovation. *Urban Studies*, *48*(7), 1373-1395.

Noluthando, S. M. (2017). Monitoring and evaluation of municipal planning. *Public and Municipal Finance (Hybrid)*, *6*(4), 15-22.

Öztürk, N. K., & Coşkun, B. (2000). Kamu yönetiminde yeniden yapılanma ve kamu hizmetlerinde kalite: Etiksel bir bakış. *Türk İdare Dergisi*, (426), 145-163.

Sakarya Büyükşehir Belediyesi Akıllı Şehir Stratejisi ve Eylem Planı (AŞSEP) (2019-2023), https://www.sakarya.bel.tr/uploads/stratejik/Lm9uovzWve.pdf.

Sakarya Büyükşehir Belediyesi 2020-2024 Stratejik Planı, https://www.sakarya.bel.tr/uploads/stratejik/Kki37LN1A5.pdf.

Sakarya Büyükşehir Belediyesi 2024 Performans Programı, https://www.sakarya.bel.tr/uploads/stratejik/YqbwYGdWUK.pdf.

Sayılganoğlu, S. (2015). Yerel siyasette etik kültürünün gelişimi ve toplum üzerindeki etkileri. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, (37), 113-126.

Şafaklı, O. V., & Güryay, E. (2005). Potential sources of financing the municipalities in Turkish republic of Northern Cyprus (TRNC). *Yönetim Bilimleri Dergisi*, *3*(1), 159-170.

Şahin, A., & Temizel H. (2007). Bilgi toplumunun örgütsel ve yönetsel yapılar üzerine etkileri bağlamında Türk kamu yönetiminde liderlik anlayışı: Bir anket çalışması. *Maliye Dergisi*, (153), 179–194.

Timor, M. (2011). *Analitik hiyerarşi prosesi*, Türkmen Kitapevi.

Toprak, Z. (2011). Yerel yönetimlerde başkanın politik lider rolü. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, *69*(1-2), 299-315.

Tüfekçi, Y., & Alkay, E. (2019). Kentsel dönüşüm uygulamalarında kurumsal kapasite yaratmanın önemi. *Planlama Dergisi*, *29*(1), 50–58.

Uysal, M. (2020). Stratejik risklerin yönetilmesi ve örgütlerde sürekli risk yönetimi entegrasyonu. *Denetişim*, (21), 39-52.

Makale Bilgi Formu

Yazar Onayı: Makale tek yazarlıdır. Yazar, makalenin son halini okuyup onaylamıştır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Telif Beyanı: Yazar dergide yayınlanan çalışmasının telif hakkına sahiptir. Bu çalışma CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Destek/Destekleyen Kuruluşlar: Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kâr amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.

Etik Onay ve Katılımcı Rızası: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunmaktadır.

İntihal Beyanı: Bu makale iThenticate tarafından taranmıştır.

Journal of Political Administrative and Local Studies

ISSN : 2636-803X E-ISSN : 2636-7823
Yayıncı/Publisher : Sakarya Üniversitesi

Cilt/Vol. 7, Sayı/No. 2, 93-103, 2024

Araştırma Makalesi / Research Article

İbn Haldun ve Yusuf Has Hacib'in Eserleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme

A Comparative Study on the Works of Ibn Khaldun and Yusuf Has Hacib

Oğuz Demir

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi A.B.D. Doktora Öğrencisi, Sakarya, Türkiye
demiroguz.81@gmail.com

Öz: Bu çalışmada, İbn Haldun'un Mukaddime adlı eseri ile Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig'i karşılaştırılarak, her iki düşünürün devlet ve toplum düzenine dair geliştirdiği görüşlerin benzerlikleri ve farklılıkları incelenmiştir. Çalışmanın amacı, her iki düşünürün farklı tarihsel ve kültürel bağlamlarda ortaya koydukları düşünceler ışığında, yöneticinin rolü, adalet kavramı ve devletin yıkılışı ve yozlaşma gibi konulara dair ortak ilkeleri tespit etmek ve bu ilkelerin çağdaş siyaset felsefesine sunabileceği katkıları ortaya koymaktır. Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig adlı eseri, yöneticilere adalet ve bilgelik temelli ideal bir yönetim modeli sunmakta, halkın refahını ve devletin sürdürülebilirliğini sağlama görevini vurgulamaktadır. Eser, dört ana karakter aracılığıyla adalet, mutluluk, bilgelik ve yaşamın sonu gibi kavramlarla yönetim erdemlerini aktarmaktadır. İbn Haldun ise Mukaddime'de toplumların gelişimini ve devletlerin yükseliş-çöküş döngüsünü asabiyet kavramı çerçevesinde analiz etmektedir. Eserde, dayanışmanın güçlü olduğu dönemlerde devletlerin güç kazandığı, zayıflayan asabiyetin ise devletin çözülmesine ve yıkılışına yol açtığı ileri sürülmektedir Sonuç olarak, her iki düşünürün, farklı dönem ve kültürel koşullarda yaşamalarına rağmen, devletin sürdürülebilirliği ve toplumun huzuru için benzer değerleri savundukları tespit edilmiştir. Kutadgu Bilig ve Mukaddime, devlet yönetimi, toplumsal dayanışma ve yozlaşma gibi konularda birbirini tamamlayıcı perspektifler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Devlet Yönetimi, Asabiyet, Adalet ve Bilgelik

Geliş Tarihi/Received: 04.11.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 23.12.2024
Yayımlanma Tarihi/ Available Online: 31.12.2024

Abstract: In this study, Ibn Khaldun's Muqaddime and Yusuf Has Hacib's Kutadgu Bilig are compared and the similarities and differences of the views developed by both thinkers on state and social order are analysed. The aim of the study is to identify the common principles regarding the role of the ruler, the concept of justice, and issues such as the collapse of the state and corruption in the light of the ideas put forward by both thinkers in different historical and cultural contexts, and to reveal the contributions that these principles can offer to contemporary political philosophy. Yusuf Has Hacib's Kutadgu Bilig presents an ideal model of governance based on justice and wisdom for rulers and emphasises the duty of ensuring the welfare of the people and the sustainability of the state. The work conveys the virtues of governance through four main characters with concepts such as justice, happiness, wisdom and the end of life. Ibn Khaldun, on the other hand, analyses the development of societies and the rise and fall cycle of states within the framework of the concept of asabiyyah. In the work, it is argued that states gain strength in periods when solidarity is strong, while weakening asabiyyah leads to the dissolution and collapse of the state. As a result, it has been determined that both thinkers, despite living in different periods and cultural conditions, advocate similar values for the sustainability of the state and the peace of society. Kutadgu Bilig and Muqaddime offer complementary perspectives on issues such as state administration, social solidarity and corruption.

Keywords: State Governance, Asabiyyah, Justice and Wisdom

Extended Abstract

Ibn Khaldun and Yusuf Has Hajib are two notable philosophers who, although they lived in different periods, made significant contributions to the political and social understanding of Islamic civilisation with their ideas on state and society. This study aims to examine the views of both thinkers on the concepts of state and society within historical and cultural contexts. Yusuf Has Hacib's Kutadgu Bilig, written in the 11th century, presents the ideal principles of governance regarding the political and social

Cite as (APA 7): Demir, O. (2024). İbn Haldun ve Yusuf Has Hacib'in eserleri üzerine karşılaştırmalı bir inceleme. *Journal of Political Administrative and Local Studies*, *7*(2), 93-103.

This is an open access paper distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

structure of the Karakhanids period, while Ibn Khaldun's Muqaddime, written in the 14th century, deals with the rise and fall of states from a sociological perspective.

In this study, three main criteria were chosen to examine Ibn Khaldun and Yusuf Has Hajib's views on state and social order in their works: The role of the ruler, the concept of justice, and the collapse of the state and corruption. These criteria are frequently discussed in the works of both thinkers and are considered critical for the functioning of the state. Throughout the research, these criteria were evaluated through literature review and textual analysis. A comparative analysis was made by considering the historical and cultural contexts of the two thinkers in different periods, and similarities and differences regarding each criterion were determined.

In the discussions on justice and the role of the ruler, Yusuf Has Hacib's Kutadgu Bilig emphasises that the ruler should rule justly. In this work, justice stands out as a fundamental element to ensure the peace of society and increase the happiness of individuals. Yusuf Has Hacib argues that rulers should act with a fair and wise management approach. Accordingly, it is stated that justice is not only a moral obligation but also a political necessity. The justice of the ruler increases the trust of the people in the government and contributes to the sustainability of the state. Ibn Khaldun, in his work Muqaddimah, puts the concept of social solidarity or asabiyyah at the basis of the existence of states. Asabiyyah refers to a society acting in unity and solidarity. According to Ibn Khaldun, the stronger the asabiyyah of a society, the more durable the state of that society. Justice plays an important role in this context, as a just administration strengthens social solidarity and facilitates the survival of the state. Both thinkers state that the durability of the state depends on social unity. Yusuf Has Hajib emphasises the moral values and responsibilities of individuals in state administration and emphasises the importance of individuals acting according to these values. Kutadgu Bilig offers suggestions on how to build a strong state by emphasising the moral virtues of individuals and rulers.

Ibn Khaldun, on the other hand, states that the periods of rise and fall of states go parallel to each other in the historical process. According to him, while states rise with a strong asabiyyah in the beginning, as this solidarity weakens over time, the collapse of the state becomes inevitable. Ibn Khaldun's historical and sociological analyses help us understand how states are formed and why they disappear. In this respect, both thinkers emphasise the importance of justice and virtuous governance, with similar emphasis on social unity and resilience. Yusuf Has Hajib states that the collapse of the state is mostly due to the injustice of the rulers and the lack of virtue of the society. In Kutadgu Bilig, it is advised that rulers should lead a virtuous life and rule the society with justice. This work emphasises the responsibilities of rulers by explaining how the state can degenerate in the absence of justice. At the same time, it states that society also has an important role in this process and that individuals' leading a virtuous life is critical for the future of the state.

In this context, Ibn Khaldun's historical and sociological analysis explains the life cycle of states, while Yusuf Has Hajib's work shows how individual virtues and just governance are essential for an ideal state. In conclusion, although written with different methodologies, Kutadgu Bilig and Muqaddime offer complementary perspectives on issues such as state governance, social solidarity and corruption. While Yusuf Has Hajib proposes a moral model of governance that will ensure the peace and welfare of society, Ibn Khaldun tries to understand the cycles of the establishment and collapse of states by analysing historical processes. Although both works address different eras, they emphasise the importance of good governance, justice and social unity even in today's world. In this context, Kutadgu Bilig and Muqaddime not only help us understand the social structure of the past, but also provide guidance for modern state management.

1. Giriş

İbn Haldun ve Yusuf Has Hacib, farklı dönemlerde yaşamış olmalarına rağmen, devlet ve toplum üzerine geliştirdikleri düşüncelerle tarihe yön veren önemli isimlerdir. Yusuf Has Hacib, 11. yüzyılda Karahanlılar döneminde yaşamış ve Kutadgu Bilig adlı eserinde, dönemin siyasal ve toplumsal yapısına dair ideal yönetim ilkelerini ortaya koymuştur. İbn Haldun ise 14. yüzyılda yaşamış, Mukaddime adlı eseriyle devletlerin yükseliş ve çöküş döngülerini sosyolojik bir perspektiften inceleyerek tarihsel süreçleri anlamaya yönelik bir çerçeve geliştirmiştir. Farklı zaman dilimlerinde yaşamış olmalarına rağmen, her iki düşünür de devletin işleyişi ve yöneticilerin sorumluluklarına dair evrensel ilkeler sunmuş, kendi dönemlerinin şartlarına uygun değerlendirmeler yapmışlardır.

Devlet ve toplum kavramları, tarih boyunca çeşitli düşünürler tarafından farklı şekillerde ele alınmış ve analiz edilmiştir. Bu bağlamda İbn Haldun ve Yusuf Has Hacib devletin yapısı, işleyişi ve toplumla olan ilişkisini ele alan önemli iki figür olarak öne çıkmaktadır. Bu makale, İbn Haldun'un tarihsel süreçler çerçevesinde geliştirdiği toplum teorisi ile Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig'deki ideal devlet yönetimi ilkeleri arasındaki ilişkiyi inceleyecektir. Yöneticinin rolü, adalet kavramı ile devletin yıkılışı ve yozlaşma gibi üç ana kriter üzerinden her iki düşünürün devlet ve toplum düzenine yönelik bakış açılarındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulacaktır. Ayrıca bu iki düşünürün farklı dönemlerdeki perspektifleri ve tarihsel koşullarının, devlet ve toplum anlayışlarına nasıl yansıdığı da değerlendirilecektir. İki düşünür, farklı coğrafi ve kültürel arka planlardan gelmelerine rağmen İslam medeniyetinin siyaset ve toplum anlayışına önemli katkılar sağlamışlardır. Bu iki düşünürün eserlerinin karşılaştırılması, İslam düşüncesinin devlet ve toplum düzenine dair nasıl bir evrim geçirdiğini ve hangi meseleler üzerinde yoğunlaştığını anlamamıza olanak tanıyacaktır. İbn Haldun ve Yusuf Has Hacib'in devlet ve toplum düzenine dair görüşlerinin karşılaştırılması, günümüz siyaset felsefesi ve devlet teorilerine ilişkin yeni perspektifler sunma potansiyeline sahiptir. Özellikle yöneticilerin sorumlulukları gibi konulara dair çağdaş tartışmalara ışık tutabilir.

Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig ve İbn Haldun'un Mukaddime eserleri üzerine yapılan önceki çalışmalar genellikle bu iki düşünürün fikirlerini birbirinden bağımsız bir şekilde ele almıştır. Ancak, bu iki önemli düşünürün toplum ve devlet konusundaki görüşlerinin karşılaştırmalı bir şekilde incelenmesi, Türk düşünce tarihine dair daha derinlemesine ve kapsamlı bir perspektif sunma potansiyeline sahiptir. Her iki düşünür de toplumun yapısını ve devletin işleyişini farklı açılardan ele almakta ve bu süreçlerin toplumsal düzen üzerindeki etkilerini vurgulamaktadır. Bu çalışmada, İbn Haldun ve Yusuf Has Hacib'in eserlerindeki devlet ve toplum düzeniyle ilgili görüşlerini incelemek için üç temel kriter seçilmiştir: Yöneticinin rolü, adalet kavramı ve devletin yıkılışı ve yozlaşma (Dale, 2018, ss. 218-250; Fromherz, 2018, s. 224; Arslan, 2014, s. 80; Adalıoğlu, 2013, s. 244; Kezer, 1987, s. 111; Yıldızlı, 2023, s. 200). Bu kriterler, her iki düşünürün eserlerinde sıkça ele alınan ve devletin işleyişi açısından kritik görülen unsurlardır. Araştırma boyunca bu kriterler, literatür taraması ve metin çözümlemesi yöntemiyle değerlendirilmiştir. İki düşünürün farklı dönemlerdeki tarihsel ve kültürel bağlamları göz önüne alınarak karşılaştırmalı bir analiz yapılmış ve her bir kritere ilişkin benzerlikler ile farklılıklar belirlenmiştir.

2. Yusuf Has Hacib ve Kutadgu Bilig

Yusuf Has Hacib tarafından kaleme alınan Kutadgu Bilig, 11. yüzyılda, Müslümanlığın Türkler arasında yayılışının ilk dönemlerinde yazılmış önemli bir eserdir (Findley, 2008, s. 95). Eser, iki temel amacı taşır: Bir yandan, 11. yüzyıl Türk aydınlarının ahlak, siyaset ve devlet yönetimine dair geleneksel görüşlerini bir araya getirerek bunları gelecek kuşaklara aktarmayı hedefler; diğer yandan, hükümdarlara ve devlet adamlarına bu gelenekleri anlatarak, onlara ahlak, siyaset ve devlet yönetimi konusunda rehberlik etmeyi amaçlar (Arslan, 1987, s. 24).

Kutadgu Bilig'in kaleme alındığı dönemde Orta Asya Türk dünyası, köklü bir uygarlık değişimi sürecinden geçmekteydi. Bu süreçte Türkler, geleneksel değerlerin sarsıldığı bir dönüşüm yaşayarak İslam dinini benimsemişlerdir. İslam'ın kabulü, Türk toplumunda derin sosyal ve kültürel değişikliklere yol açmış, eski norm ve değerler yeniden şekillenmiştir. Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig adlı eseriyle, bu dönemde topluma yeni ahlaki ve siyasi hedefler sunmayı amaçlamış ve toplumun altüst olan değerler sistemini yeniden düzenlemeye yönelik bir çaba ortaya koymuştur. Bu eser, İslami dünya görüşü çerçevesinde bir toplum düzeni önerisi sunarak hem birey hem de devlet yönetimi için rehberlik edici bir rol üstlenmiştir (Arslan, 1987, ss. 24-27).

Yusuf Has Hacib, 11. yüzyılda Karahanlılar döneminde yaşamış ve eserlerini bu dönemin sosyal ve kültürel atmosferi içinde kaleme almıştır. Karahanlılar, Orta Asya'da, Doğu Türkistan'dan Maveraünnehir'e kadar uzanan geniş bir coğrafyada hüküm süren ilk Müslüman Türk devletidir (Ekrem, 2016, s. 20). Karahanlıların İslam'ı benimsemesi, hem devletin hem de toplumun yapısında köklü değişiklikler yaratmış, Yusuf Has Hacib'in içinde bulunduğu dönemin kültürel ve sosyal dokusunu büyük ölçüde etkilemiştir. Bu dönemde, Türk dili ve kültürü, Orta Asya'da yaygınlaşmış ve daha önce Farsça ve Arapçanın baskın olduğu yönetim, edebiyat ve bilim alanlarına girmiştir. Özellikle Karahanlıların başkenti Kaşgar, dönemin en önemli kültür merkezlerinden biri haline gelmiştir. Kaşgar, bilimsel ve sanatsal faaliyetlerin geliştiği bir şehir olmuş, burada çok sayıda medrese ve kütüphane kurulmuştur. Yusuf Has Hacib de Kaşgar'ın zengin entelektüel atmosferinde yetişmiş, dönemin önemli bilim insanlarından eğitim almıştır. Yusuf Has Hacib'in yaşadığı dönem, Türk kültürü ve medeniyetinin İslamiyet ile yoğrulduğu, Türk kimliğinin İslami bir çerçevede yeniden şekillendiği bir süreçtir. İslam dininin etkisi, sadece dini alanda değil, toplumsal yapı, hukuk, eğitim ve edebiyat gibi birçok alanda kendini göstermiştir. Bu gelişmeler, Yusuf Has Hacib gibi düşünürlerin yetişmesinde etkili olmuş, onun eserlerine yansımıştır. Ayrıca, bu dönemde Türk boylarının kökenlerine dair İslami ve Acem efsanelerine dayanan farklı görüşler öne sürülmüştür. Özellikle Alp Er Tonga'nın Afrasiyab ile özdeşleştirilmesi ve Türk destanlarındaki kahramanlık motiflerinin İslami çerçeveye uyarlanması dikkat çekmektedir (Mokeev, 2016, s. 13).

Kutadgu Bilig, devlet yönetimi ve toplumsal düzenin nasıl sağlanması gerektiğine dair teorik bir çerçeve sunan bir siyasetname olarak, ahlaki ve siyasi ilkeleri sistematik bir biçimde ele almaktadır. Yusuf Has Hacib, bu eserinde dört ana karakter aracılığıyla devletin temel yapı taşlarını oluşturan dört erdemi sembolize eder: Kün Togdı (adalet), Ay Toldı (mutluluk), Ögdülmiş (akıl) ve Odgurmış (akıbet). Eserde, ideal yönetim anlayışının merkezinde hükümdarın adaletli bir yönetim sergilemesi ve toplumu bilgelikle idare etmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Kün Togdı, adaleti temsil ederken, adaletin devletin temeli ve toplumun huzurunu sağlayan en önemli unsur olduğu savunulmaktadır. Ay Toldı, mutluluk kavramını simgeleyerek, adil bir yönetimin halkın refahını ve mutluluğunu artırdığına işaret eder. Ögdülmiş, akıl ve bilgelik ile devletin sürekliliği arasındaki ilişkiye odaklanır; bilgelik ve akıl ile donanmış bir yönetimin, sürdürülebilir bir düzen ve güçlü bir devlet yapısı inşa edeceği dile getirilir. Son olarak, Odgurmış karakteri, insan yaşamının nihai sonu olan ölüm ve ahiret ile ilişkili olarak, erdemli yaşamın ve gelecekteki akıbetin önemini vurgular (Yusuf Has Hacib, 2008).

Yusuf Has Hacib'e (2008, b. 3460-3465; b. 2417-2421) göre, bir devlette toplumsal düzenin sürdürülebilirliği için en kritik iki unsur adalet ve liyakattir. Adalet, toplumun huzurunu temin ederken; liyakatli kişilerin yönetimde ve diğer önemli görevlerde yer alması, devletin gücüne güç katar. Eserde, bilgili, yetenekli ve ahlaklı kişilerin önemi vurgulanır. Hükümdarın, vezirlerin, katiplerin, hazinedarların ve diğer devlet görevlilerinin liyakat sahibi olması gerektiği belirtilir (Yusuf Has Hacib, 2008, b.4071-4075). Bu bağlamda, Kutadgu Bilig, devlet yönetimi ve toplumsal düzen üzerine kapsamlı bir teorik yaklaşım sunarak ideal bir yönetimin nasıl olması gerektiğine dair ahlaki ve siyasi ilkeler ortaya koymaktadır.

3. İbn Haldun'un Toplum Teorisi

İbn Haldun (1332-1406), 14. yüzyılda siyasi istikrarsızlık, belirsizlik ve veba salgını gibi ciddi toplumsal sorunların yaşandığı bir dönemde yaşamış ve bu koşullar altında İslam dünyasının sosyal ve siyasi yapısını derinlemesine analiz etmiştir (Fromherz, 2018, s. 25, 30). Aynı zamanda bu dönem, İslami sosyal kurumların gelişip olgunlaştığı ve İslam kültürünün farklı bölgelerde çeşitlilik kazandığı bir süreç olarak da öne çıkmıştır. Bölgesel farklılıklara rağmen, İbn Haldun'un düşünceleri, evrensel bir kültürel sistemin temsili olarak kabul edilmiş ve onun teorileri, yalnızca dönemin sosyal ve siyasi koşullarını değil, İslam medeniyetinin genel yapısını da kapsamlı bir biçimde ele almıştır. İbn Haldun, yaşadığı dönemin karmaşık dinamiklerini çözümlemek amacıyla geliştirdiği teorilerle, İslam medeniyetinin geleceği hakkında da derinlemesine bir öngörü sunmuştur. İbn Haldun, toplumsal ve politik değişimi açıklamak için, daha sonra Avrupa'da tarihsel sosyoloji olarak bilinecek bir yaklaşıma öncülük ederek nesiller arası bir diyalektik model geliştirmiştir (Dale, 2018, s. 26).

İbn Haldun, bedevi toplumlarının nasıl şehirli toplumlara dönüştüğünü ve bu süreçte daha karmaşık sosyal yapılar, ekonomi ve kültür geliştirdiklerini açıklar. Bu dönüşümde asabiyet önemli bir rol oynarken, aynı zamanda ekonomik faktörler, politik kurumlar ve kültürel değerler de süreci etkiler. İbn Haldun'a göre tarih, olayların yüzeyde görünenin ötesinde bir inceleme gerektirir ve bu inceleme, insanların genellemeler yapmalarına ve "var olanın ne olduğunu" anlamalarına yardımcı olan felsefi bir sorgulama (nazar) ile mümkündür (İbn Haldun, 2007a, s. 189; Dale, 2018, s. 170). İbn Haldun, en ünlü eseri olan Mukaddime'de, toplumların yükselişi ve çöküşünü açıklayan kapsamlı bir toplum teorisi sunar. Bu teori, insan doğası, çevre ve toplum arasındaki karmaşık etkileşimleri vurgulayarak tarihsel ve sosyolojik olguları anlamak için yeni bir yaklaşım ortaya koymuştur. Aristoteles felsefesinden büyük ölçüde etkilenen bu "yeni tarih bilimi" (umran ilmi), İbn Haldun'un insan toplumu ve medeniyetlerinin dinamiklerini çözümleme çabasının bir ürünüdür (Lacoste, 2019, s. 172; Uygun, 2008, s. 3; Dale, 2018, s. 22).

İbn Haldun'a göre, toplumlar ve devletler, canlı organizmalar gibi doğar, gelişir, zirveye ulaşır, çöker ve ölür; bu döngüsel süreç sürekli olarak tekrar eder (Arslan, 2014, s. 118). Genellikle bu süreç 120 yıl sürer, ancak bazı istisnalar da bulunabilir (İbn Haldun, 2007a, s. 394). Devletlerin ve toplumların bu yükseliş ve çöküş döngüsü, İbn Haldun'un "asabiyet" kavramı ile doğrudan ilişkilidir; yani toplumsal dayanışma ve bağlılık, devletin gücünü belirler (Lacoste, 2019, s. 217). Asabiyetin güçlü olduğu dönemlerde devletler, güçlerini artırarak zirveye ulaşırlar. Ancak, bu asabiyet zayıfladığında devletler çöküş sürecine girmektedir. İbn Haldun, asabiyet kavramını özellikle göçebe toplumlarda güçlü bir sosyal bağ olarak tanımlar. Göçebe yaşamın zorlukları, topluluk üyeleri arasında karşılıklı bağımlılık ve dayanışmayı zorunlu hale getirir. Bu dayanışma, göçebe toplulukların güçlü bir askeri örgütlenme oluşturmalarına olanak tanır ve bu sayede yerleşik toplumlara karşı üstünlük sağlamalarına katkıda bulunur. İbn Haldun, asabiyetin toplumsal ve siyasi örgütlenmede merkezi bir rol oynadığını vurgular (İbn Haldun, 2007a, ss. 334-335). İbn Haldun, asabiyetin devletin kurulması ve toplumun yerleşik hayata geçmesiyle birlikte zayıfladığını belirtir. Yerleşik yaşamın sunduğu refah ve lüks ile karmaşıklaşan bürokratik yapı, asabiyetin temelini oluşturan toplumsal dayanışma ve bağlılığı zedeler. Bu süreçte, başlangıçta devletin inşasında ve toplumun bütünleşmesinde rol oynayan asabiyet, yerini bireysel çıkarlara ve sosyal çözülmeye bırakmaya başlar. Bu süreç, bireyselleşmenin artmasına ve dayanışma duygusunun azalmasına yol açar. Şehirleşme ve bürokrasinin gelişmesiyle birlikte, geleneksel sosyal yapılar çözülmekte ve asabiyetin gücü azalmaktadır (İbn Haldun, 2007a, ss. 351-352). Asabiyetin zayıflaması, devletin istikrarının bozulması ve nihai çöküşü ile sonuçlanabilir. Toplumsal dayanışmaya dayalı meşruiyet ve güç kaybedildiğinde, devlet iç istikrarsızlıklarla karşı karşıya kalır. Bu süreç, ekonomik sorunlara ve nihayetinde devletin yıkılmasına zemin hazırlar.

4. Mukaddime ve Kutadgu Bilig: Karşılaştırmalı Analiz

Kutadgu Bilig, ahlaki ve siyasi bir rehber olarak öne çıkarken, Mukaddime tarihsel ve sosyolojik bir analiz sunmaktadır. Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig'de birey ile devlet arasındaki ilişkiyi ahlaki temeller üzerine inşa ederken, erdemli yönetim ilkelerini vurgulamaktadır. Buna karşın, İbn Haldun Mukaddime'de toplumsal yapıların gelişimini ve devletlerin çöküş süreçlerini sosyolojik ve ekonomik perspektiflerden ele almaktadır. Her iki eser de kendi dönemlerinin toplumsal ve siyasal koşullarını anlamaya yönelik farklı yöntemler ve amaçlarla yazılmış olup, biri daha çok normatif ve etik bir yaklaşım sergilerken, diğeri analitik ve bilimsel bir çerçeve çizer. Bu bağlamda, aralarındaki benzerlik ve farklılıklar değerlendirilebilir.

4.1. Yöneticinin rolü

Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig'i ve İbn Haldun'un Mukaddime'si, ideal yönetim ve yönetici kavramlarını ele alan iki önemli eserdir. Her iki düşünür de iyi yönetimin halkın yararına olması gerektiği konusunda hemfikirdir. Ancak bu amaca ulaşmanın yolları ve yönetim biçimleri hakkındaki görüşlerinde bazı benzerlikler ve farklılıklar bulunur. İbn Haldun, asabiyetin yani toplumsal dayanışma veya grup bağlılığının, hem yapıcı hem de yıkıcı bir güç olabileceğini savunur. Başarılı bir yönetici, asabiyeti kendi iktidarını sağlamlaştırmak ve toplumsal düzeni korumak için kullanmalıdır. Söz gelimi, göçebe kabilelerin desteğini alan yöneticiler, daha güçlü ve istikrarlı bir yönetim kurabilirler (Fromherz, 2018, ss. 65-66).

İbn Haldun'a göre, bir devletin uzun ömürlü olması, toplumsal birliğe ve bu birliği sağlayan "asabiyet" kavramına bağlıdır (İbn Haldun, 2007a, s. 385). Asabiye, siyasi egemenliğin ve devletlerin oluşumunun temel kaynağıdır (Arslan, 2014, ss. 101-106). Asabiyet, bir devletin kuruluşunda ve bekasında hayati bir rol oynar. Bilhassa bir devletin kuruluş aşamasında, halkın yeni düzene boyun eğmesi için güçlü bir asabiyet şarttır (İbn Haldun, 2007a, ss. 373-374). Başlangıçta çoğunlukla bedevi toplumlarda görülen asabiye, ortak bir ataya, dine veya yaşam tarzına sahip olmaktan kaynaklanır (İbn Haldun, 2007a, s. 326). Bu ortak değerler, insanların bir araya gelerek güçlü bir toplumsal yapı oluşturmasını sağlar. Ancak, asabiyet paradoksal bir şekilde aynı zamanda bir devletin çöküşüne de yol açabilir. Bir devlet kurulduktan ve güçlendikten sonra, yönetici grubun zenginleşmesi ve konforlu bir yaşam sürmeye başlamasıyla birlikte asabiyet zayıflamaya başlar. Lüks ve rahatlık içinde yetişen yeni nesiller, atalarının sahip olduğu mücadeleci ruhu ve dayanışma duygusunu kaybetmektedir (İbn Haldun, 2007a, ss. 390-391).

İbn Haldun, hükümdar ile toplum refahı ve vergi geliri arasındaki ilişkiyi açıklarken "Adalet Dairesi" metaforunu kullanmıştır (Irwin, 2018, s. 60). Bu yaklaşımda, hükümdarın adalet ve güvenliği sağlaması, toplumsal refahı artırmakta ve ekonomik faaliyetleri canlandırarak vergi gelirlerinin artmasına katkı sağlamaktadır. Ancak adaletin zayıflaması, ekonomik aktivitelerin gerilemesine yol açmakta ve bu durum hükümdarın vergi gelirlerinde azalmaya neden olmaktadır. Bu model, adaletin sağlanması ile ekonomik istikrar ve devlet gelirleri arasındaki karşılıklı bağımlılığı vurgulamaktadır. İbn Haldun'a göre, halkı korumak, şer'i ve siyasi kanunlarla adaleti tesis etmek ve toplumu her türlü zarardan korumak suretiyle gerçekleştirilmektedir (İbn Haldun, 2007b, s. 707). Cömert olmak ve halkını savunmak, İbn Haldun'a göre bir yönetici için büyük önem taşır. Yönetici halkına karşı cömert ve koruyucu davrandığında, halk ona saygı gösterir ve sadakatle bağlanır (İbn Haldun, 2007a, s. 419). Aşırılıktan kaçınmak, yöneticiler için kritik bir ilkedir. İbn Haldun'a göre, yöneticiler refah ve lüks içinde yaşadıklarında, cömertlikleri ve savurganlıkları nedeniyle gelirleri giderlerini karşılayamaz hale gelir; bu durum, halklarından daha fazla vergi talep etmelerine yol açar. Sonuç olarak, bu süreç yöneticiler ile halk arasında bir sürtüşmeye neden olmaktadır (İbn Haldun, 2007a, ss. 390-391).

Yusuf Has Hacib'e göre, yöneticinin rolü, toplumun huzur ve mutluluğunu sağlamak amacıyla adil ve etkin bir yönetim sergilemektir; yöneticiler, toplumun refahını ve mutluluğunu kendi çıkarlarının

önünde tutmalı ve halka hizmet etme sorumluluğunu taşımalıdır. Kutadgu Bilig'de ideal yönetici figürü Kün Togdı karakteri ile somutlaştırılmakta ve bu karakter, Ay Toldı ve Ögdülmiş gibi diğer karakterlerle olan diyalogları aracılığıyla ideal yönetim ilkelerini örneklendirmektedir. Özellikle Ay Toldı, Yusuf Has Hacib'in kendisini temsil ettiği düşünülen bir karakter olarak öne çıkmaktadır (Yıldızlı, 2023, s. 205). Kutadgu Bilig'de yer alan 1921-1929 numaralı beyitler, bir yöneticinin sahip olması gereken özellikleri ayrıntılı bir şekilde ifade etmektedir. Yusuf Has Hacib, ideal yöneticiyi hem toplumsal hem de bireysel yönlerden ele alarak dengeli bir bakış açısı sunmaktadır. Beyitlerin içerdiği değerlere dayanarak bir yöneticinin nasıl olması gerektiği şu şekilde açıklanabilir: Öncelikle, yöneticinin adaletli olması vurgulanır. Beyitte geçen "*işini görsün, adı ve şöhreti dünyaya yayılsın*" ifadesi, yöneticinin sorumluluklarını hakkıyla yerine getirmesinin yalnızca kendi itibarı için değil, aynı zamanda toplumun refahı için de gerekli olduğunu gösterir (Yusuf Has Hacib, 2008, b. 1924). Yusuf Has Hacib'e göre, halkın düzen ve refah içinde olması, yöneticinin başarısının bir göstergesidir (Yusuf Has Hacib, 2008, b. 1925). Bu, yöneticinin ekonomik refahı ve toplumsal huzuru sağlaması gerektiğini ortaya koymaktadır. Yöneticinin güçlü bir orduya sahip olması ve yeterli bilgi ile memleketi yönetmesi, yönetim yetkinliğinin bir parçası olarak sunulmaktadır (Yusuf Has Hacib, 2008, b. 1927). Bu da, yalnızca fiziksel gücün değil, aynı zamanda bilgelik ve bilgiye dayalı yönetimin önemini vurgulamaktadır (Taşkesen, 2019, s. 9). Bilge ve bilgili bir yönetici, uzun vadeli başarının anahtarıdır. Ayrıca, yöneticinin isminin ve şöhretinin dünyaya yayılması, yöneticinin hem içeride hem de dışarıda saygınlık kazanması gerektiğini ima eder (Yusuf Has Hacib, 2008, b. 1928). Halkın mutluluğu, zenginleşmesi ve huzur içinde yaşaması, yöneticinin başarısının ve kalıcı bir miras bırakmasının önemli bir ölçütüdür (Yusuf Has Hacip, 2008, b. 1925, b. 1929). Kutadgu Bilig'e göre ideal yönetici, adil, bilgili, güçlü ve halkın refahını gözeten bir kişidir. İtibarı ve gücü, sadece askeri kuvvetlerle değil, aynı zamanda bilgelik ve halkın sevgisiyle pekiştirilmelidir (Yusuf Has Hacib, 2008).

Kutadgu Bilig'de yönetici, toplumsal birliğin sağlanmasında kilit bir figür olarak ön plana çıkmaktadır. Eserde ideal yönetici modeli, "Kün Togdı" karakteri üzerinden tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, "*Halk onun bu hakkını gözetmeli, melik de onun can ve malını korumalıdır*." ifadesiyle yöneticinin adaletli davranmasının önemi vurgulanmaktadır (Yusuf Has Hacib, 2008, b. 43). Ayrıca, "*Zalim olma, zulmü kötülere karşı uygula; bütün memleketi kötülerden arıt*." şeklindeki ifade, hükümdara adaletli olması ve zulümden kaçınması konusunda tavsiyelerde bulunmaktadır (Yusuf Has Hacib, 2008, b. 5505). Yönetici, bilge olmalı ve bilgi ile akla önem vermelidir. Bilge kişilere danışmalı ve onların fikirlerinden faydalanmalıdır. Eserde, bilginin ve aklın toplumun gelişimi açısından taşıdığı önem sıklıkla dile getirilmektedir. Örneğin, "*Bilgili kişi her zaman akılla hareket eder; akıllı olan bilgiyle isteğine ulaşır*." denilmektedir (Yusuf Has Hacib, 2008, b. 155). Ayrıca, "*Akıl senin için iyi ve yeminli bir dosttur; bilgi senin için çok merhametli bir kardeştir*." ifadesiyle bu iki kavramın değeri bir kez daha vurgulanmaktadır (Yusuf Has Hacib, 2008, b. 317). Yönetici, aynı zamanda güçlü olmalı ve devletin güvenliğini sağlamalıdır. Ordusunu güçlendirmeli ve düşmanlarına karşı hazırlıklı olmalıdır. "*Hazine ve ordu beylerin gücünü oluşturur; bu ikisiyle insan kendi öcünü alır*." ifadesiyle ordunun ve hazinenin önemi pekiştirilmektedir (Yusuf Has Hacib, 2008, b. 5462).

Yusuf Has Hacib, devletin varlığının sürdürülebilmesi için adalet, liyakat, bilgelik ve doğruluk gibi değerlerin üzerine inşa edilmesi gerektiğini savunur (Yusuf Has Hacib, 2008, b. 3060-3065, b. 2436-2460, b. 544-549). Toplumsal birlik, devletin gücünün ve dayanıklılığının en önemli unsurlarından biridir. Bu bağlamda, halkın birlik ve beraberlik içinde olması ve birbirine destek çıkması büyük bir önem taşır. Kutadgu Bilig'de toplumsal birlik, farklı unsurların uyum içinde bir araya gelmesiyle sağlanan bir denge olarak ele alınmaktadır. Eserde, bireylerin ahlaki değerlere sahip olmasının, iyi bir toplum için hayati bir öneme sahip olduğu vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, "*Bey iyi olursa, halk da daima ona itaat eder, iyi ve güzel tavır ve harekete sahip olur.*" ifadesiyle iyi bir liderin toplum üzerindeki olumlu etkisi dile getirilmektedir (Yusuf Has Hacib, 2008, b. 887). Bilgi ve akıl, toplumsal birliği güçlendiren temel unsurlar olarak değerlendirilmektedir. "*Bilgili kişi her zaman akılla hareket eder;*

akıllı olan bilgiyle isteğine ulaşır." ifadesi, bilginin ve aklın bir toplumun gelişimi için nasıl bir arada olması gerektiğini açıklamaktadır (Yusuf Has Hacib, 2008, b. 155). Ayrıca, "*Akıl senin için iyi ve yeminli bir dosttur; bilgi senin için çok merhametli bir kardeştir.*" şeklindeki ifade, bu iki kavramın önemini bir kez daha vurgulamaktadır (Yusuf Has Hacib, 2008, b. 317). Eserde, farklı toplumsal gruplar arasındaki ilişkilerde saygı ve hoşgörünün esas alınması, ayrımcılık ve düşmanlıktan kaçınılması gerektiği vurgulanmıştır. Bu anlayış sayesinde toplumda huzur ve barış sağlanabilir, dolayısıyla devletin bekası güvence altına alınmış olur. Toplumsal dayanışma ve uyum, güçlü bir devlet yapısının temelini oluşturur.

Yusuf Has Hacib ve İbn Haldun, ideal hükümdarı tanımlarken farklı yaklaşımlar benimserler. Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig'de ideal hükümdarın ahlaki ve etik değerlere odaklanması gerektiğini savunur. Yusuf Has Hacib'e (2018, s. 45) göre, hükümdar halkının yükünü hafifletmeli; yumuşak huylu, tatlı dilli ve alçakgönüllü olmalıdır. Adalet, bilgelik, cesaret ve hoşgörü gibi erdemler, hükümdarın halkının güvenini kazanmasını ve toplumsal birliği sağlamasını mümkün kılar. Bu erdemler sayesinde devletin devamlılığı güvence altına alınır. İbn Haldun ise Mukaddime'de, hükümdarın siyasi becerilerine ve pragmatizme vurgu yapar. Ona göre hükümdar adaletle hükmetmeli ve halkının refahını gözetmeli, ancak aynı zamanda güçlü bir asabiyete sahip olmalı ve devleti ayakta tutmak için gerektiğinde pragmatik kararlar alabilmelidir. İbn Haldun, hükümdarın yalnızca kendi kabilesine değil, gerektiğinde dış unsurlara da güvenerek gücünü pekiştirebileceğini belirtmektedir. Bu yaklaşım, hükümdarın siyasi yeteneklerini ve pragmatizmini devletin uzun ömürlü olması açısından vazgeçilmez kılmaktadır (İbn Haldun, 2007a, ss. 375-380).

4.2. Adalet kavramı

Yusuf Has Hacib'e göre, adalet bir toplumun ve devletin temel taşıdır. Kutadgu Bilig adlı eserinde bu kavramı "könilik" olarak adlandırmakta ve ideal bir hükümdarın sahip olması gereken en önemli özelliklerden biri olarak vurgulamaktadır (Arslan, 1987, s. 30). Ay Toldı, "*Nerede adaletiyle şöhret bulan bir bey bulunursa, oraya gitmeli; insan onda mutluluğu bulur*." diyerek adil yönetilen yerlerin insanların mutluluğunu ve refahını sağladığını ifade eder (Yusuf Has Hacib, 2008, b. 3462). Eser, bilginin önemini sıkça vurgular. Bilgili ve akıllı bir hükümdar, doğru kararlar verebilir ve adaleti sağlayabilir. Bilgi, insanı yükseltir, büyütür ve itibar kazandırır (Yusuf Has Hacib, 2008, b. 289). Nitekim, devlet yönetiminde de bilgili kişilerin yer alması eserin temel savlarından biridir. Adil bir hükümdar, Tanrı'ya kulluk eder ve O'nun emirlerine uyar (Yusuf Has Hacib, 2008, b. 1451). Dindarlık, hükümdara adaletli davranması için gerekli ahlaki temeli sağlamaktadır. Eserde, adaletin temeli olarak adil kanunlar görülmektedir (Yusuf Has Hacib, 2008, b. 5576). Hükümdar, halkını adil kanunlarla yönetmeli ve herkesin bu kanunlara eşit şekilde uymasını sağlamalıdır. Adil bir yönetim, toplumda sulh ve sükûn sağlar. Hacib, adaletin toplumsal düzenin temel taşı olduğunu vurgulamaktadır. Kutadgu Bilig, adaletin sağlanmasının sürekli bir çaba gerektirdiğini belirtmektedir. Hükümdar, her zaman uyanık olmalı ve adaletin aksamadan işlemesini sağlamalıdır (Yusuf Has Hacib, 2008, b. 1451-1452).

İbn Haldun, adalet kavramını özellikle hilafet ve devlet yönetimi bağlamında değerlendirir. Ona göre adalet, hem dini hem de siyasi bir yönetim ilkesidir. Hilafet, dini bir kurum olduğu için, halifenin adil davranışı, diğer devlet görevlilerinden daha büyük bir öneme sahiptir. Halife, adaletin gerçekleştiği kurumlara nezaret etmekle sorumlu olduğundan, onun adil olması temel bir gerekliliktir. İbn Haldun'a göre, adaletin uygulanmasında iki temel güç öne çıkmaktadır: Biri, yönetici gücünün adaleti koruma ve uygulama yetisi; diğeri ise toplumsal düzeni sağlamaya yönelik hukuki ve kurumsal mekanizmalardır (İbn Haldun, 2007a, s. 428; Kılınç, 2022, s. 320). İbn Haldun, adaletin devletin en temel görevlerinden biri olduğunu vurgular. Ona göre, devletin varlık sebebi, toplum içinde adaleti tesis etmek ve bireylerin haklarını korumaktır. Adalet, yalnızca toplumsal düzenin korunmasını değil, aynı zamanda devletin uzun ömürlü olmasını da sağlar. İbn Haldun, bu bağlamda kadıların (yargıçların) rolüne büyük önem

atfeder. Kadılar, toplumda adaleti sağlamakla yükümlü oldukları için, dürüst, tarafsız ve güvenilir kişiler arasından özenle seçilmelidir (İbn Haldun, 2007a, s. 469).

İbn Haldun'un adalet anlayışı, daha çok devletin yapısal sürdürülebilirliği ve toplumsal dinamiklerin korunması üzerine yoğunlaşırken, Yusuf Has Hacib'in adalet anlayışı, hükümdarın bireysel erdemleri ve halkın refahını sağlamak üzerine kuruludur. İbn Haldun, devletin çöküşünü önlemek için adaletin işlevini sosyolojik ve tarihsel bir perspektiften ele alırken, Yusuf Has Hacib adaleti daha ahlaki ve yönetsel bir bakış açısıyla hükümdarın kişisel sorumluluğu olarak değerlendirmektedir. Her iki düşünür de adaletin devleti güçlü tutmak için temel olduğunu kabul etmekle birlikte, İbn Haldun bu kavramı daha geniş bir tarihsel döngü içinde değerlendirirken, Yusuf Has Hacib bireysel yöneticilik erdemlerine ve töreye odaklanmaktadır (Kılınç, 2022, ss. 321-322).

4.3. Devletin yıkılışı ve yozlaşma

Yusuf Has Hacib (2008), hükümdarın yanı sıra toplumun tüm kesimlerinin ahlaki değerlere bağlı kalmasının önemini vurgulamakta; toplumda yaygınlaşan yalan, hile, dedikodu, vefasızlık ve saygısızlık gibi olumsuz davranışların devletin çöküşünü hızlandıran önemli etkenler olduğunu belirtmektedir. Halkın refahını düşünmeyen, adaletsiz ve zalim yöneticiler, devleti felakete sürüklemektedir (Yusuf Has Hacib, 2008, b. 3463). Yöneticilerin adaletsizliği, halkın yozlaşmasına ve devlete olan güvenini kaybetmesine neden olur. Bu durum, toplumda huzursuzluk ve güvensizlik yaratarak devletin temellerini sarsmaktadır (Kılınç, 2022, s. 321). Liyakatsiz ve bilgisiz yöneticiler, doğru kararlar veremez ve devleti ile halkı etkin bir şekilde yönetemezler (Yusuf Has Hacib, 2008, b. 544). Kutadgu Bilig'de devletin yıkılışı ve yozlaşması hem yöneticilerin hem de halkın davranışlarıyla ilişkili çok yönlü bir problem olarak ele alınmaktadır. Eser, adil ve erdemli bir toplumun ancak adil ve erdemli yöneticiler ve bilinçli bir halkla mümkün olabileceğini savunmaktadır.

İbn Haldun'a göre, devletlerin kaçınılmaz sonuna yol açan temel etken, asabiyetin zayıflamasıdır. Asabiyet, devletlerin kuruluşu ve sürdürülebilirliği için hayati bir öneme sahiptir. Bedevi toplumlarda asabiyet güçlüdür, çünkü bu tür toplumların yaşam koşulları zorlu olup, hayatta kalabilmek için dayanışma zorunludur (İbn Haldun, 2007a, s. 332). Ancak bir devlet kurulduktan sonra ve şehirleşme süreci başladığında, refah ve lüksün artması asabiyetin zayıflamasına sebep olur (İbn Haldun, 2007a, ss. 389-390). Devlet yöneticileri, refah içinde yaşamaya alıştıkça, kuruluş dönemlerindeki mücadeleci ruhlarını ve halkla olan bağlarını yitirirler. Devletin gücü ve zenginliği arttıkça, yöneticiler ve çevreleri lükse ve israfa yönelmektedirler. Bu durum, devletin kaynaklarının verimsiz kullanılmasına ve halkın yoksullaşmasına neden olur. Adalet anlayışının zayıflamasıyla birlikte yolsuzluk artar ve halkın devlete duyduğu güven azalır. Sonuç olarak, askeri güç zayıflar, ordu disiplini bozulur ve dış tehditlere karşı savunmasız bir durum ortaya çıkar.

İbn Haldun'a göre, devletler farklı haller ve tavırlar geçirir. Devletin hallerinin değişimi, yöneticilerin halkla olan ilişkisini doğrudan etkiler. İlk olarak, zafer döneminde devlet, galip gelme ve mülk edinme amacı güderken asabiyetin önemi büyüktür. İkinci olarak, istibdat döneminde yöneticiler halkı bir kenara iterek yönetimi ele alır ve yalnızca kendilerine destekleyiciler edinirler. Üçüncü tavır olan dinlenme döneminde ise, yöneticiler zenginlik ve refah içinde yaşarken toplumun ihtiyaçlarına daha az önem vermeye başlarlar. Dördüncü tavırda, kanaat ve barış döneminde, önceki liderlerin izinden giderek barış içinde yaşamayı tercih ederler. Son olarak, israf döneminde yöneticiler, halkın güvenini kaybetmelerine neden olacak şekilde servetlerini lüks için harcarlar. Bu aşamalar, devletin güçten zayıflamaya doğru geçen sürecini göstermektedir (İbn Haldun, 2007a, ss. 399-401).

İbn Haldun, devletlerin yıkılışını ve yozlaşmasını, asabiyet kavramı üzerinden açıklayan bir tarih felsefesi geliştirmiştir. Ona göre asabiyetin zayıflaması, devletlerin çöküşüne yol açan en önemli etkendir. Devletler, refah ve lüksün etkisiyle yozlaşmaya başlar ve sonunda iç ve dış tehditlere karşı savunmasız kalarak yok olurlar. Bu döngü, İbn Haldun'a göre tarih boyunca tekrar eden kaçınılmaz bir

süreçtir. Asabiyet zayıfladığında ve toplumda dayanışma ortadan kalktığında devlet yıkıma sürüklenir. Yusuf Has Hacib ise yozlaşmayı daha çok ahlaki bozulma olarak değerlendirir; adalet ve bilgelikten uzaklaşan bir devletin huzur ve refah içinde varlığını sürdüremeyeceği kanaatindedir. Dolayısıyla her iki düşünür de devletin çöküşünü kaçınılmaz bir gerçeklik olarak kabul eder, ancak İbn Haldun bu süreci sosyo-tarihsel faktörlerle açıklar, Yusuf Has Hacib ise ahlaki yozlaşmaya daha fazla odaklanır.

5. Sonuç

Mukaddime ve Kutadgu Bilig, kendi dönemlerinin siyasi, toplumsal ve kültürel koşullarına ışık tutan iki önemli eserdir. Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig'i, birey ve devlet ilişkisini ahlaki ve normatif bir bakış açısıyla ele alırken, ideal yönetimin adalet, bilgelik, doğruluk ve liyakat gibi erdemlere dayanması gerektiğini vurgular. İbn Haldun'un Mukaddime'si ise daha analitik bir yaklaşımla, devletlerin yükselişi ve çöküşünü sosyolojik, tarihsel ve ekonomik etkenler üzerinden açıklar. Her iki eser de toplumsal birlik ve güçlü liderliğin devletin bekasında vazgeçilmez olduğunu savunsa da, bu iki düşünürün perspektifleri yöntemsel açıdan önemli farklılıklar gösterir. Yusuf Has Hacib, devletin sürekliliği için toplumda huzurun ve uyumun sağlanması gerektiğine inanır ve bireylerin ahlaki erdemlere bağlı kalmasını önceler. Kutadgu Bilig'de, yöneticinin halkla yakın ilişki kurarak, onların refah ve mutluluğunu sağlaması gerektiği ifade edilir. Ahlaki değerlerin yozlaşması, yalnızca bireyleri değil, toplumun ve dolayısıyla devletin temelini de sarsar. Yönetici erdemli olmalı, adil davranmalı ve halkın güvenini kazanmalıdır. Hükümdar halkına hoşgörülü, alçakgönüllü ve adil davrandığında, devletin temeli güçlenir. Bu nedenle Yusuf Has Hacib, liderlerin bireysel ahlakına büyük önem verir ve devleti yönetenlerin, halkın ihtiyaçlarını kendi çıkarlarının önünde tutması gerektiğini vurgular. Onun bakış açısında devlet, yalnızca güçlü yasalarla değil; aynı zamanda etik değerlere dayalı bir yönetim anlayışıyla sürdürülebilir.

İbn Haldun, devletlerin ve toplumların dönüşümünü "asabiyet" kavramıyla açıklar. Toplumsal dayanışma ve ortak kimlik bilinciyle bir araya gelen grupların, devletlerin kuruluş ve güçlenme sürecinde hayati bir rol oynadığını gösterir. Ancak İbn Haldun'a göre, devletler belirli bir refah düzeyine ulaştıktan sonra, asabiyet zayıflar ve yönetici elitlerin lükse ve israfa yönelmesi çöküş sürecini başlatır. Zenginlik ve konfor içinde büyüyen nesiller, atalarının sahip olduğu dayanışma ruhunu kaybeder, bu da devletin savunmasız kalmasına ve zamanla dış tehditlere yenik düşmesine yol açar. Dolayısıyla, İbn Haldun'un bakış açısında devletlerin çöküşü kaçınılmaz bir döngüsel süreçtir; bu döngüyü anlamak, gelecekteki devletlerin yönetimi için ders niteliğindedir.

Her iki eser, devletin sürekliliği ve çöküşü ile ilgili benzer noktalara temas etse de bu süreçleri farklı eksenlerde değerlendirir. Yusuf Has Hacib'in bakış açısında, yozlaşma, bireylerin ve liderlerin değerlerinden uzaklaşmalarıyla başlar; İbn Haldun ise yozlaşmayı sosyopolitik döngüler bağlamında ele alır ve bunun kaçınılmaz olduğunu belirtir. Bu yönüyle, Kutadgu Bilig daha normatif ve idealist bir yaklaşımı temsil ederken, Mukaddime daha gerçekçi ve bilimsel bir çerçeve sunar. Buna ek olarak, adalet kavramı her iki düşünürün de eserlerinde merkezi bir yer tutar. Yusuf Has Hacib'e göre adalet, yöneticinin kişisel erdemlerinden biri olarak halkın mutluluğunu doğrudan etkilerken, İbn Haldun'a göre adalet, devletin devamlılığını sağlamak için bir yönetim mekanizması olarak işlev görür.

Sonuç olarak, *Kutadgu Bilig* ve *Mukaddime*, farklı metodolojilerle yazılmış olmalarına rağmen, devlet yönetimi, toplumsal dayanışma ve yozlaşma gibi konularda birbirini tamamlayıcı bakış açıları sunmaktadır. Yusuf Has Hacib, toplumun huzur ve refahını sağlayacak ahlaki bir yönetim modeli önerirken, İbn Haldun ise tarihsel süreçleri analiz ederek devletlerin kuruluş ve çöküş döngülerini anlamaya çalışmaktadır.

Kaynakça

Adalıoğlu, H. H. (2013). Bir siyasetnâme olarak Kutadgu Bilig. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (34), 237-253.

Arslan, A. (2014). *İbn Haldun*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Arslan, M. (1987). *Kutadgu Bilig'deki toplum ve devlet anlayışı*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Dale, S. F. (2018). *Marakeş'in portakal ağaçları: İbn Haldun ve insan bilimi*. (A. Ay & C. Coşkan, Çev.). Say.

Ekrem, N. H. (2016). Yûsuf Has Hâcip devrinde Kâşgar. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, *13*(4), 19-42.

Findley, C. V. (2008). *Dünya tarihindeki Türkler* (A. Anadol, Çev.). Timaş Yayınları.

Fromherz, A. J. (2018). *İbn Haldun: Hayatı ve dönemi*. (Y. S. İnanç, Çev.). Ketebe Yayınları.

Irwin, R. (2018). *Ibn Haldun: An Intellectual Biography*. Princeton University Press.

İbn Haldun. (2007a). *İbn Haldun Mukaddime I*. (S. Uludağ, Çev.) Dergâh Yayınları.

İbn Haldun. (2007b). *İbn Haldun Mukaddime II*. (S. Uludağ, Çev.) Dergâh Yayınları.

Kezer, A. (1987). *Türk ve Batı kültüründe siyaset kavramı* (Vol. 82). Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Lacoste, Y. (2019). *İbn Haldun: Tarih biliminin doğuşu* (M. Sert, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Mokeev, A. (2016). Yûsuf Has Hâcib Balasagun devrinde Karahanlı Hanedanlığı ve Türk boylarının kimlik arayışı meseleleri. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, *13*(4), 8-16.

Uygun, O. (2008). *İbn Haldun'un toplum ve devlet kuramı*. On İki Levha Yayıncılık.

Yusuf Has Hacib. (2008). *Kutadgu Bilig*. (R. R. Arat, Çev.; Ç. Şan & S. T. Yurtsever, Hzr.). Kabalcı.

Taşdelen, V. (2019). Kutadgu Bilig'in felsefî bağlamı. *Milli Folklor*, (124), 5-16.

Kılınç, Z. A. (2022). İbn Haldun'un yönetim biçimleri tasnifi çerçevesinde Kutadgu Bilig'te ideal yönetim modeli. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *23*(3), 309-323.

Yıldızlı, M. E. (2023). Kutadgu Bilig kahramanları üzerine yeniden düşünmek. *Karadeniz Araştırmaları*, *20*(77), 199-214.

Makale Bilgi Formu

Yazar Onayı: Makale tek yazarlıdır. Yazar, makalenin son halini okuyup onaylamıştır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Telif Beyanı: Yazar dergide yayınlanan çalışmasının telif hakkına sahiptir. Bu çalışma CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Destek/Destekleyen Kuruluşlar: Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kâr amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır

Etik Onay ve Katılımcı Rızası: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunmaktadır.

İntihal Beyanı: Bu makale iThenticate tarafından taranmıştır.

Journal of Political Administrative and Local Studies

ISSN : 2636-803X E-ISSN : 2636-7823
Yayıncı/Publisher : Sakarya Üniversitesi

Cilt/Vol. 7, Sayı/No. 2, 104-133, 2024

Araştırma Makalesi / Research Article

Kamu Hizmetleri Memnuniyet Araştırması: Sakarya Merkez İlçeler

Public Services Satisfaction Survey: Sakarya Central Districts

Mustafa Akal[1]
Hilal Alpdoğan[2*]
Samet Mercan[1]
Seda Avcı [1]

[1]Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü, Sakarya, Türkiye, akal@sakarya.edu.tr, sametmercan299@gmail.com, avcis2002@gmail.com

[2]Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, Sakarya, Türkiye. halpdogan@subu.edu.tr

*Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Öz: Bu çalışmada Sakarya merkez ilçelerinde merkezi kamu hizmetlerinin anket yoluyla memnuniyet ölçümü ve bunların ilçe, cinsiyet, yaş ve öğrenim durumu ile ilişkisinin ortaya konması amaçlanmıştır. Değerlendirmeler kategorik olarak ilçeler, cinsiyet, yaş ve öğrenim durumu; sınıf olarak sağlık, eğitim vb. yedi sınıf bazında ve her kategorinin ilgili bu yedi merkezi kamu hizmeti sınıfında hipotez testleri üzerinden yapılmıştır. Elde edilen bulgular söz konusu olan genel kamu hizmeti sınıflarında hizmetlerin sürekliliğini sağlama ve etkinliğini artırma açısından önemli sonuçlar ortaya koymaktadır. Genel olarak yaş seviyesi arttıkça kamu hizmet memnuniyet seviyesi ortalama olarak artmaktadır. Üniversite grubu hariç, öğrenim seviyesi arttıkça kamu hizmetlerinin kalitesinden memnuniyet azalmaktadır. Diğer taraftan, tüm kamu hizmetlerinde genel memnuniyet seviyeleri; orta ve üstü memnuniyet seviyesi baskın olup; sağlık hizmetlerinde %74,75, eğitim hizmetlerinde %65,75, güvenlik hizmetlerinde %69,25, adli hizmetlerde %67, kamu hizmetlerine erişimde %74,75, kamu hizmetlerinin kalitesinde %67,25, yaşadığı ilçeden memnuniyet seviyesi %71,75'tir. Bu rakamlar ortalama olarak Cumhur ittifakının genel seçimlerde aldığı vekil oylarıyla paralellik göstermekte olup, bu sonuçlar; kamu ilgi grupları, kamu tercihi teorisi ile ilişkilendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Merkezi Yönetim Hizmetleri, Sakarya Merkez İlçe, Memnuniyet Anketi

Geliş Tarihi/Received: 26.07.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 10.12.2024
Yayımlanma Tarihi/ Available Online: 31.12.2024

Abstract: In this study, it was aimed to measure the satisfaction of central public services in the central districts of Sakarya through a questionnaire and to reveal their relationship with the district, gender, age, and education status. Assessments are categorically based on districts, gender, age, and educational attainment; Health, Education, etc., as a class, were conducted based on seven classes and hypothesis tests were carried out on these seven central public service classes of each category. The findings reveal important results in terms of ensuring continuity and increasing the effectiveness of services in the general public service classes in question. Except for the university group, satisfaction with the quality of public services decreases as the level of education increases. On the other hand, overall satisfaction levels in all public services; Medium and above satisfaction are dominant; 74.75% in health services, 65.75% in education services, 69.25% in security services, 67% in judicial services, 74.75% in access to public services, 67.25% in the quality of public services, 71.75% in the district where they live. These figures are in parallel with the proxy votes received by the Republican government in the general elections on average, and these results; Public interest groups can be associated with public choice theory.

Keywords: Central Government Services, Sakarya Central District, Satisfaction Survey

Extended Abstract

The study aims to determine the satisfaction of citizens residing in Adapazarı, Arifiye, Erenler and Serdivan, the central districts of Sakarya province, with public services and to examine the relationship between the level of satisfaction and demographic characteristics such as gender, age, education level and the district they reside in. The data obtained from face-to-face surveys conducted between March and April 2024 with 400 people living in the central districts were evaluated with the Chi-Square independence test. As a reliability analysis of the study, Cronbach Alpha was conducted to test the cross-consistency of the answers given to 7 public services satisfaction questions by selecting four profile questions and/or binary combinations out of four (400 individuals, 2 profile questions/or 4 profile

Cite as (APA 7): Akal, M., Alpdoğan, H., Mercan, S., & Avcı, S. (2024). Kamu hizmetleri memnuniyet araştırması: Sakarya merkez ilçeler. *Journal of Political Administrative and Local Studies*, *7*(2), 104-133.

This is an open access paper distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

questions, 7 objects). The statistic was found to be 0.859 in each. Accordingly, the reliability level of the scales used in the research was found to be very good (0.81<0.859<1).

Alternative (H_{ai}) and Null Hypotheses (H_{0i}) of the Research

$\boldsymbol{H_{a}}_{1j}$: There is a relationship between citizens' gender and their level of satisfaction with the public service "j". $\boldsymbol{H_{0}}_{1j}$: No Relationship, j=1,2,3,4,5,6,7.

$\boldsymbol{H_{a}}_{2j}$: There is a relationship between citizens' age groups and their public service satisfaction levels. $\boldsymbol{H_{0}}_{2j}$: No Relationship, j=1,2,3,4,5,6,7.

$\boldsymbol{H_{a}}_{3j}$: There is a relationship between citizens' education levels and their satisfaction levels with public services. $\boldsymbol{H_{0}}_{3j}$: No Relationship, j=1,2,3,4,5,6,7.

$\boldsymbol{H_{a}}_{4j}$: There is a relationship between the districts where citizens reside and their public service satisfaction levels. $\boldsymbol{H_{0}}_{4j}$: No Relationship, j=1,2,3,4,5,6,7.

Here, a total of 28 alternative and main hypothesis pairs were created, seven from each hypothesis, and the Chi-square independence test was used to test the significance of the alternative hypotheses.

When the gender of the participants is examined according to their demographic characteristics, it is seen that 51.5% are women and 48.5% are men. These rates are very close to the population gender ratios. When the age ranges of the participants are examined, 36% between the ages of 15-25, 18.5% between the ages of 26-35, 18.5% between the ages of 36-45, 12.75% between the ages of 46-55, 9% between the ages of 56-65, and % between the ages of 65 and over. It appears to be 8.25. When the educational status of the participants is examined, the primary school graduation rate is 9.5%, the secondary school graduation rate is 16.75%, the high school graduation rate is 31%, the university graduation rate is 40.25%, and the master's degree rate is 2.5%. When the residences of the participants were examined, it was observed that the rate of people living in Adapazarı was 47.75%, the rate of people living in Arifiye was 8.75%, the rate of people living in Erenler was 15.75%, and the rate of people living in Serdivan was 27.75%.

When the level of satisfaction with public services is evaluated according to the distribution of categorical situations Chi-square independence test According to statistical significance results, the following findings attract attention:

i) According to the district of residence: In the 4x2 dimensional Chi-square independence tests run to test the significance of the district of residence-satisfaction relationship; According to the districts of residence, security services, judicial services, district of residence-satisfaction perception showed statistically significant differences. In other service categories, the level of satisfaction with the district of residence does not show a statistically significant relationship, so it can be said that the level of satisfaction in other services is the same across districts.

ii) By Gender: The H0 hypothesis could not be rejected in any of the service categories in the 2x5 dimensional Chi-square independence tests run to test the significance of the gender-satisfaction relationship. Accordingly, gender does not show a statistically significant relationship with any public service satisfaction level, in other words, the satisfaction perception level in each service class does not differ according to gender.

iii) According to Age Ranges: According to age groups, there were statistically significant differences in health services at the border, legal services, district of residence and satisfaction perception. In other service categories, the relationship between satisfaction levels according to age groups is coincidental.

iv) According to Education Level: Since there are theoretical frequencies below 5 in the master's degree row in 5x3 dimensional tables according to education level, university + master's degree graduates were combined under the university/master's category and 4x3 sized tables were obtained, with the number

of theoretical frequencies not below 5. However, according to education, according to both 5x3 dimensional and 4x3 dimensional Pearson Chi-square independence test results, except for the district of residence and health services-satisfaction perception, education, security, judicial, access to public services, public service quality-satisfaction perceptions are statistically significant and differed strongly. The relationship between education level and service satisfaction cannot be attributed to coincidental reasons.

As a result, citizens living in the central districts of Sakarya mostly have a moderate level of satisfaction perception in each of the seven classes mentioned in public services. The medium and above satisfaction rate is over 64%. By evaluating the findings, it is possible to improve public services and increase the level of satisfaction by increasing the efficiency of central public services. In addition, it is possible to further increase the satisfaction level of citizens by measuring the level of satisfaction and dissatisfaction in the sub-units of categorized central general public services with separate survey studies and by focusing on the relevant units according to the results.

1. Giriş

Kamu kurum ve kuruluşları tarafından gerçekleştirilen kamu hizmetlerinin etkili ve verimli bir şekilde yerine getirilip getirilmediğinin değerlendirilmesi günümüz yönetim anlayışında önemli bir unsur haline gelmiştir. Bu konuda kamu kurum ve kuruluşlarının en büyük yardımcısı ise kamu performans yönetimidir. "Kamu performans yönetimi verimliliğe, etkinliğe ve ekonomik (tutumlu) olmaya odaklı örgüt yönetimi anlayışı" olup "çalışanlarının performansının sürekli gelişimini, hedeflenen ortak amaçlarla birleştirmeyi ve bu amaçlara ulaşmak için gerekli planlama-ölçme-yönlendirme-kontrol işlevlerini, yönetimin diğer işlevleri ile koordineli olarak yürütmeyi öngören bir yönetim anlayışını yansıtır" (Göküş vd., 2014, s. 57). Bu bağlamda kamu hizmeti sağlayan kurumların performansının vatandaşa nasıl yansıdığının tespit edilmesi, kamu performans yönetiminin önemli bir adımıdır. Demokratik toplumlarda bireyin tercihleri öncelikli olduğundan, kamu hizmetleri bireylerin ilgi alanları ve oy tercihleri doğrultusunda şekillenmektedir. Bu bağlamda, anketlerin bireyler üzerinden gerçekleştirilmesi, hizmeti alan bireylerden yönetime bir geri bildirim mekanizması sağlayarak birey-yönetim etkileşim döngüsü içerisinde kamu hizmetlerinin verimliliği ve etkinliğinin artırılmasına katkı sunabilir.

Bu amaç doğrultusunda bu çalışmada Sakarya merkez ilçelerinde (Adapazarı, Arifiye, Serdivan ve Erenler) sağlanmakta olan merkezi kamu hizmetleri; sağlık, eğitim, güvenlik, adli hizmetler ve genel olarak kamu hizmetlerinin bireyler üzerinde oluşturduğu memnuniyet derecesi ölçülmüştür. Takibinde ilçe, cinsiyet, yaş ve eğitim durumu ile memnuniyet arasında Ki-kare bağımsızlık testleri yapılarak ilişkilerin rastlantısal olup olmadığı; istatistiksel olarak anlamlılığı araştırılmıştır. Bu çalışma, tüketici veya hizmet alıcısının memnuniyeti doğrultusunda kamu performans yönetimi ve yönetsel yetilerin geliştirilmesine katkı sağlama potansiyeli açısından önem taşımaktadır. Aynı zamanda, vatandaşların sunulan hizmetlerden duyduğu memnuniyetin artırılmasını hedeflemektedir. Verimliliği artan bir örgütün, dinamik bir sistem olarak etkililiğini de artıracağı öngörülmektedir (Kılavuz, 2000, s. 153).

Çalışmada öncelikle kamu hizmeti kavramsal olarak ele alınacak, sonrasında literatür araştırmasına, son kısımda ise yöntem ve teorik çerçeve ışığında yapılan saha araştırmasının sonuçlarına yer verilecektir.

2. Kavramsal Çerçeve ve Memnuniyet İlişkisi

Kamu hizmeti, toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda kamu yararı amaçlanarak, kamu sektörü eliyle hizmet sunulmasıdır (Altın, 2013, s. 101). Bir hizmetin kamu hizmeti olarak kabul edilebilmesi için iki temel şartın sağlanması gerekmektedir. İlki, hizmetin kamuya yönelik ve kamu yararına olmasıdır. İkinci şart ise hizmetin kamu kurumları tarafından ya da ilgili kamu kurumlarının sıkı denetimi altında özel sektör tarafından yürütülmesidir (Gözübüyük, 2006, s. 28). Kamu tüzel kişilerince yürütülmesi, kamu yararına

oluşu ve kamu hukuku usullerine uygun gerçekleştirilmesi, söz konusu faaliyetlerin kamu hizmeti olarak değerlendirilmesinin ana nedenleridir (Çirakman, 1976, s. 76).

Bireysel yararın toplumsal yarardan farklılaşabileceği kabul edilir. Her zaman bireysel yararın sağlanması, toplumsal yararın da sağlanacağını ifade etmez. Kamu yararı ve sınırları, kanun koyucular tarafından belirlenir ve korunur. Bu nedenle; *kamu yararı (public interest),* kamusal faaliyetlerin hukuka uygunluğunu ifade etmektedir (Saraç, 2002, s. 2).

Kamu hizmetlerinin ilkeleri, toplumun genel ve kalıcı ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla sunulan kamu hizmetlerinin *eşit, tarafsız, sürekli, ekonomik, sosyal ve teknolojik gelişmelere uyarlı ve bedelsiz s*unulmasıdır (Melikşah, 2022, s. 325). Bu ilkelere bağlı olarak sağlanan kamu hizmetlerinin bireylerin memnuniyet derecesini artırması beklenir.

Günümüzde vatandaşlar özel sektördeki kaliteli hizmet anlayışını kamu sektöründen de talep etmeye başlamışlardır. Kamu hizmetlerinin kalitesi bu hizmetlerin ne derece etkili olduğu; hizmeti alanın memnuniyet seviyesi ile ilgilidir. Kamu hizmetlerinin kalitesi, ortalama kamu memnuniyetinin seviyesini ne derece artırdığı ile ölçülebilir. Bu çalışmada, kamu hizmeti kalitesi ve memnuniyet düzeyinin ilçe, cinsiyet, yaş ve eğitim durumu gibi demografik değişkenlere göre farklılık gösterebileceği varsayılmış ve bu durum "hiç", "az", "orta", "çok" ve "çok iyi" şeklinde ölçeklendirilerek değerlendirilmiştir. Araştırmada, katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik 4 soru ile kamu hizmetlerinden duyulan memnuniyeti ölçmeye yönelik beşli Likert ölçeği kullanılarak hazırlanmış 7 nicel soru yer almıştır. Ankete dayalı olarak elde edilen veriler, demografik yapıyı tanımlayan istatistiksel tablolarla sunulmuş ve hipotezlerin test edilmesinde Ki-kare bağımsızlık testi uygulanmıştır.

3. Literatür

Literatürde kamu hizmetlerinden duyulan memnuniyeti belirlemeye yönelik çalışmalara rastlamak mümkündür. Bozlağan (2004) çalışmasında, halkın kamu kurumlarına ve hizmetlerine duyduğu memnuniyeti tespit etmek amacıyla Sarıyer İlçesinde yaşayan 358 katılımcı ile gerçekleştirdiği anket ile yargı, emniyet, sağlık, eğitim ve vergi başlıklarını kapsayan sorular yöneltmiştir. Çalışmanın sonucuna göre; temel kamu hizmetlerini üreten kamu kurumlarına olan güven seviyeleri farklı kurumlar arasında değişiklik göstermiştir. Genel olarak, merkezi yönetim tarafından sağlanan hizmetlerden memnuniyet 10 üzerinden 3,4 puanla oldukça düşük iken, belediyeler tarafından sağlanan hizmetlerden memnuniyet nispeten daha yüksektir.

Şenaras ve Çetin (2017) kamu hizmetlerine duyulan memnuniyetin benzerlik ve farklılıklarını çok boyutlu ölçekleme analizi yardımıyla iller bazında ölçmüştür. SGK, sağlık, eğitim, adalet, asayiş ve ulaştırma başlıkları ile memnuniyet seviyeleri ölçülen kamu hizmetlerine ait elde edilen bulgulara göre; Bingöl, Burdur, Çorum, Diyarbakır, Eskişehir, Hakkâri, Muş, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illeri, kamu hizmetlerinden memnuniyet açısından genel eğilimden farklılık göstermektedir. Özellikle SGK ve adli hizmetlerden memnuniyetin öne çıktığı ve bu hizmetlerin diğer kamu hizmetlerinden farklı bir öneme sahip olduğu görülmektedir. İllerin gruplandırılmasında, SGK ve adli hizmetlerden memnuniyetin belirleyici bir faktör olduğu söylenmiştir. İller bazında kamu hizmetlerine duyulan memnuniyetin çok düzeyli analiz ile incelendiği diğer bir çalışma ise Çınar ve Köse (2019) tarafından gerçekleştirilmiştir. Eğitim seviyesi, siyasete ilgi ve dindarlık seviyesi gibi öncül faktörlere göre memnuniyetin sorgulandığı çalışmanın bulgularına göre, eğitim seviyesi ve siyasete olan ilginin artması kamu hizmetlerinden duyulan memnuniyetin azalmasını beraberinde getirirken; dindarlık seviyesinin artması ise kamu hizmetlerine duyulan memnuniyeti artırmaktadır.

Ayan (2015) çalışmasında kamu kurumlarının hizmet kalitelerine dair tutum ve davranışları Anadolu Üniversitesi'nde okuyan 396 üniversite öğrencisinin katılımıyla gerçekleştirilen anket yardımıyla ölçmüştür. Çalışma genel olarak değerlendirildiğinde sunulan kamu hizmetlerinin beklentileri

karşılamada yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır.[1] Erol ve Aksu (2011) ise demografik yapıya göre kamu hizmetinin kalite algısı ve duyulan memnuniyeti Turhal ilçesinde yaşayan 500 kişinin katılımıyla gerçekleştirilen anket yöntemi ile değerlendirmiştir. Anket sonuçlarına göre, 22 hizmet çeşidinden 20'sinde %60'ın üzerinde memnuniyet görülürken; ulaşım kolaylığı (%54,2) ve diğer hizmetlerden faydalanma (%41) oranları %60'ın altında kalmıştır. Servis personelinin işlemleri zamanında yapması %86 memnuniyetle öne çıkmıştır, ancak %90 ve üzerinde memnuniyet sağlanan bir ifade bulunmamaktadır. Memnuniyetin artırılması için, kurumların daha merkezi yerlere taşınması, bekleme salonları ve havalandırma sistemlerinin iyileştirilmesi, personel eğitiminin artırılması ve bürokratik işlemlerin azaltılması gibi adımlar gerekmektedir. Bu iyileştirmeler, vatandaşların yaşam kalitesini artırmada önemli rol oynayacaktır.[2]

4. Yöntem

Araştırmanın Amacı: Araştırmada Sakarya ili merkez ilçelerinde (Adapazarı, Arifiye, Erenler ve Serdivan) yaşayan vatandaşların almış oldukları kamu hizmetlerinden duyduğu memnuniyet düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca vatandaş memnuniyeti ile vatandaşların demografik özellikleri arasında bir ilişki olup olmadığı araştırılmış ve bu konuda belirtilen ilgili hipotezlere de başvurulmuştur.

Sakarya ili merkez ilçelerinde ikamet eden vatandaşların kamu hizmetleriyle ilgili memnuniyet düzeylerinin ölçülmesi için nicel soruların yer aldığı anket yöntemi uygulanmıştır. Mart-Nisan 2024 döneminde yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiş ve bu görüşmelere katılan 400 kişinin demografik özellikleri ile dağılımları istatistiksel olarak tablolarla sunulmuştur. Ayrıca, hipotezlerin test edilmesinde Ki-kare bağımsızlık testi kullanılmıştır.

Ölçüm Değişkenleri ve Veri Toplama

Araştırma için sunulan hipotezlerin geçerliliği ya da geçersizliği araştırılırken değişkenlerin iki grubu bulunmaktadır. Biri demografik özellikleri tespite yönelik dört kapalı uçlu, diğeri ise temel kamu hizmetleriyle ilgili memnuniyet seviyesini ölçmeye yönelik 7 adet kapalı uçlu sorudur. Sunulan kamu hizmetlerinin memnuniyet düzeylerini ölçmek için beşli Likert ölçeğine sahip sorular hazırlanmış ve deneklerin her bir ifade için "hiç", "az", "orta", "çok" ve "çok iyi" seçenekleri arasında kendilerine en uygun seçeneği işaretlemeleri istenmiştir.

Ana Kütle ve Örnekleme Tekniği

Araştırmanın ana kütlesi Sakarya ili merkez ilçelerinde (Adapazarı, Arifiye, Erenler ve Serdivan) 15 yaş ve üzeri olan vatandaşlardan oluşmaktadır. TÜİK'in 2023 yılında adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçlarına göre Sakarya merkez ilçelerinin toplam nüfusu 586.731'dir (Adapazarı'nın nüfusu 279.431-%47,62, Arifiye'nin nüfusu 51.467-%8,77, Erenler'in nüfusu 91.611-%15,61 ve Serdivan'ın nüfusu 164.222-%27,98'dir). Örneklem bu ilçelerdeki nüfusların anakütle nüfusuna orantıları doğrultusunda *rastlantısal basit örnekleme tekniği* ile oluşturulmuştur. Örneklemin %47,62'si Adapazarı'ndan, %8,77'si

[1] Bu çalışmada hizmet kalitesi boyutlarının önem sırası fiziksel özellikler, güvenilirlik, heveslilik, güven ve empati olarak belirlemiştir.

[2] Literatürde, farklı grupların kamu hizmetlerinden duyduğu memnuniyeti ele alan çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Eren ve Tunç (2018) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, Kahramanmaraş'ta yaşayan 199 Suriyeli göçmenin kamu hizmetlerinden memnuniyet düzeyi incelenmiştir. Sonuçlara göre, göçmenlerin en yüksek memnuniyet duyduğu hizmet alanları konut, sağlık, evlilik, çocuk ve akrabalık konularında yoğunlaşırken; iş, finansman ve kişisel gelişim alanlarında yetersizlikler yaşadıkları belirtilmiştir. Yenipazarlı ve diğerleri (2020) tarafından yapılan bir diğer çalışmada ise, Nazilli ilçesinde yaşayan 142 engelli bireyin kamu hizmetlerinden memnuniyeti anket yöntemiyle analiz edilmiştir. Betimleyici istatistikler, genel olarak kamu hizmetlerinden memnuniyetin yüksek olduğunu, ancak belediyenin altyapı ile sosyal, kültürel ve sportif hizmetlerinden duyulan memnuniyetin daha düşük seviyelerde olduğunu ortaya koymuştur. ANOVA testi sonuçları, adli ve idari hizmetlerden memnuniyetin engel türüne göre anlamlı farklılıklar gösterdiğini göstermiştir. Çoklu karşılaştırma analizleri ise fiziksel engelliler, birden fazla engeli bulunan bireyler ve yaygın gelişimsel bozukluğu olan bireyler arasında adli ve idari hizmetlerden memnuniyet düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı farklar bulunduğunu ortaya koymuştur.

Arifiye'den, %15,61'i Erenler ve %27,98'i Serdivan'dan oluşturulmuştur. Örneklem 400 kişi olup, 191 kişi Adapazarı'ndan, 35 kişi Arifiye'den, 63 kişi Erenler'den ve 111 kişi Serdivan'dan ankete katılmıştır.

Anket için sahaya çıkılmadan önce yeterli sayıda kişiye ön test aşaması yapılmıştır. Ön test ile soruların anlaşılabilirliği test edilerek yanlış anlaşılan sorularda gerekli düzenlemeler yapılarak eksiklikler giderilmiştir.

Örneklem Hacmi

Ankete konu olan Sakarya ili merkez ilçelerinde yaşayan vatandaşlar olup anakütle birim sayısı (N) 10.000'i geçtiği için sınırsız evren olarak kabul edilmiştir. Sınırsız evrenden örneklem hacmi aşağıdaki formül ile belirlenir (Baş, 2001; Polat, 2014; Ural & Kılıç, 2021):

$$\alpha = \frac{z_{\alpha}^{2} \cdot \sigma}{\sqrt{n}} \rightarrow n = \frac{z_{\alpha}^{2} \cdot p \cdot (1-p)}{\alpha^{2}} = \frac{(1.96)^{2} \cdot 0{,}5 \cdot 0{,}5}{(0.05)^{2}} = 384.$$

Formülde; n: Örneklem büyüklüğü (Örnekleme dahil edilecek birey sayısı), α: Standart hata değeri; verilerin anakütle ortalamasından ne kadar uzağa düşmesine izin verileceğini gösteren hipotetik hata payı. σ^2=p(1-p); oranların anakütle varyansıdır.

p: Evrende ilgilenilen olayın gözlenme oranı, 1-p=Evrende bir olayın gözlenmeme oranı,

z: Belirli bir anlamlılık düzeyine -yanılma olasılık değerine- "α" veya güven düzeyine "1-α" karşılık gelen teorik standart "z" değeri . %95 güven aralığı veya %5 hata payı ile verilerin doğru olduğundan emin olunacağı değerdir. Örneklem hacmi formülünden elde edilen sonuç değerlendirildiğinde, anket sayısı 400 adet olarak belirlenmiştir.

Güvenilirlik ve Geçerlilik

Güvenilirlik, uygulanan ölçüm araçlarının tutarlı ve kararlı sonuçlar üretme yeteneği olup, güvenilirlik analizi ile bir veri setinin güvenilir olup olmadığı değerlendirilir. Güvenilirlik değeri bir ölçme aracının tekrarlanan ölçümlerde aynı sonucu verme göstergesidir. Güvenilir veriler bir çalışmanın kalitesini ve geçerliliğini arttırır. Güvenilirliği ölçmede önde gelen istatistiklerden biri Cronbach Alfa değeridir. Memnuniyet anketlerinde ve sosyal araştırmalarda Cronbach Alfa katsayısı 0,80 olarak kabul edilmektedir (Coşkun vd., 2019). Burada, güvenilirlik analizi olarak dört adet profil sorusu ve/veya dört adet üzerinden ikili kombinezonları seçip 7 adet kamu hizmetleri memnuniyet sorularına verilen cevapların çapraz tutarlılığını test etmeye yönelik yapılan Cronbach Alfa (400 birey, 2 profil sorusu/veya 4 adet profil sorusu, 7 nesne) istatistiği her birinde 0,859 bulunmuştur. Buna göre araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlik düzeyinin "çok iyi" (0.81<0.859<1) olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmanın Alternatif (H_{ai}) ve Null Hipotezleri(H_{0i})

$\boldsymbol{H_{a}}_{1j}$: Vatandaşların cinsiyetleri ile "j" ilgili kamu hizmeti memnuniyet düzeyleri arasında ilişki vardır. $\boldsymbol{H_{0}}_{1j}$: İlişki Yoktur, j=1,2,3,4,5,6,7.

$\boldsymbol{H_{a}}_{2j}$: Vatandaşların yaş grupları ile ilgili kamu hizmeti memnuniyet düzeyleri arasında ilişki vardır. $\boldsymbol{H_{0}}_{2j}$: İlişki Yoktur, j=1,2,3,4,5,6,7.

$\boldsymbol{H_{a}}_{3j}$: Vatandaşların eğitim seviyeleri ile ilgili kamu hizmeti memnuniyet düzeyleri arasında bir ilişki vardır. $\boldsymbol{H_{0}}_{3j}$: İlişki Yoktur, j=1,2,3,4,5,6,7.

$\boldsymbol{H_{a}}_{4j}$: Vatandaşların ikamet ettiği ilçeler ile ilgili kamu hizmeti memnuniyet düzeyleri arasında bir ilişki vardır. $\boldsymbol{H_{0}}_{4j}$: İlişki Yoktur, j=1,2,3,4,5,6,7.

Burada her bir hipotezden yedişer tane olmak üzere toplamda 28 alternatif ve temel hipotez ikilisi oluşturularak, alternatif hipotezlerin anlamlılığının testi için Ki-kare bağımsızlık testine başvurulmuştur. Ki-kare değeri ve olasılık değeri her bir tablonun sol üst köşesinde gösterilmiştir. %5

anlamlılık seviyesinde veya %95 güven sınırlarında temel hipotezin reddi (satır ve sütun arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki yoktur; bağımsızlık vardır; teorik frekanslar ile gerçek frekanslar arasındaki fark tesadüfidir) alternatif hipotezin (satır ve sütun arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki vardır; bağımsızlık yoktur; teorik frekanslar ile gerçek frekanslar arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır) kabulü için hesaplanan Ki-kare değerine karşılık gelen değerin olasılığının %5'in altında olması gerekir (Serper, 2014, ss. 472-481). Değerlendirmeler bu doğrultuda yapılır.

Ki-kare istatistiklerinin serbestlik dereceleri, satır ve sütun sayılarından 1 sayısı çıkartılıp birbirinin çarpımına eşitliği ile bulunur. Aşağıda sunulacak tablolarda cinsiyet-memnuniyet tabloları dışında diğer tabloların her birinde teorik frekans sayısı 5'in altındadır. Bu durum Ki-kare testinin anlamlı bulunması halinde geçerliliğinin sorgulanmasına yol açar. Bu durumda Ki-kare istatistiğinin tekrar hesabı için teorik frekans sayısının 5'in üzerine çıkarılmasını sağlayacak şekilde düzenlemeler yapılmalıdır. Burada, cinsiyet-memnuniyet tabloları dışında, memnuniyet seviyesi yeniden ölçeklendirilerek; "*memnun değil=hiç+az*", "memnun=orta", "çok memnun=çok+çok iyi" şeklinde üç seviye olarak tekrar hesaplanmıştır. Hipotez testleri kararı cinsiyet-memnuniyet ilişkileri 2x5, yaşadığı ilçe-memnuniyet ilişkisi 4x3, yaş grubu-memnuniyet ilişkisi 6x3, öğrenim durumu-memnuniyet ilişkisi 4x3 boyutlarında tablolar oluşturularak Ki-kare bağımsızlık testleri ile sınanmıştır. Ancak öğrenim durumu-memnuniyet tablolarında hem 5x5 hem de 5x3 tabloları 5'in altında teorik frekans gösterdiklerinden yüksek lisans mezunları üniversite mezunları arasına katılıp birleştirilerek oluşturulan 4x3 boyutundaki tablolar üzerinden gerçek ve teorik frekansların istatistiksel olarak farklılığı test edilmiştir.

5. Bulgular

5.1. Ankete katılanların demografik yapısı

Tablo 1 verilerine göre, ankete 400 kişi katılmıştır. Katılımcıların cinsiyet dağılımı %51,5 kadın ve %48,5 erkek olup, bu oranlar anakütlenin cinsiyet oranlarına oldukça yakındır. Yaş aralıklarına göre en büyük grup %36 ile 15-25 yaş aralığındadır, bunu %18,5 ile 26-35 ve 36-45 yaş aralıkları takip etmektedir. Katılımcıların eğitim düzeyi incelendiğinde, en yüksek oran %40,25 ile üniversite mezunlarında, en düşük oran ise %2,5 ile yüksek lisans mezunlarında görülmektedir. İlçelere göre dağılımda Adapazarı %47,75 ile en yüksek katılımcı oranına sahipken, Arifiye %8,75 ile en düşük orana sahiptir. Bu bulgular, katılımcıların demografik çeşitliliği açısından dengeli bir dağılım sunduğunu göstermektedir.

Tablo 1

Katılımcıların Demografik Özellikleri

Cinsiyetiniz	**Kişi Sayısı**	**Oranı (%)**
Erkek	194	48,50
Kadın	206	51,50
Yaşınız	**Kişi Sayısı**	**Oranı (%)**
15-25	144	36,00
26-35	74	18,50
36-45	62	15,50
46-55	51	12,75
56-65	36	9,00
65+	33	8,25
Öğrenim Durumu	**Kişi Sayısı**	**Oranı (%)**
İlkokul	38	9,50
Ortaokul	67	16,75
Lise	124	31,00
Üniversite	161	40,25
Yüksek Lisans	10	2,50

Tablo 1 (Devamı)

İkamet	Kişi Sayısı	Oranı (%)
Adapazarı	191	47,75
Arifiye	35	8,75
Erenler	63	15,75
Serdivan	111	27,75
Toplam	**400**	**100,00**

5.2. Sağlık hizmetlerinden memnuniyet durumu

Sakarya merkez ilçelerinde yapılan anket çalışmasına katılan vatandaşların "sağlık hizmetlerinden ne derecede memnunsunuz?" sorusuna verdikleri cevaplar Tablo 2'de verilmiştir. Tablo 2'ye göre Sakarya merkez ilçelerinin genelinde cevap verenlerin %8,25'i "hiç", %17'si "az", %34'ü "orta", %32,50'si "çok" ve %8,25'i ise "çok iyi" cevaplarını vermiştir. Bu doğrultuda ankete katılanların sağlık hizmetlerinden %34 oranıyla "orta" seviyede memnun olduğu gözlemlenmiştir. Beş üzerinden sağlık hizmetleri memnuniyet ortalama puanı 3,16'dır. Bu sonuçlar Tablo 2 (ilçelere göre), Tablo 3 (cinsiyete göre), Tablo 4 (yaş aralıklarına göre) ve Tablo 5 (öğrenim durumuna göre) için geçerlidir, fakat kategorilere göre frekans dağılımları farklıdır. *Sağlık hizmetlerinden "orta" ve üstü memnuniyet %74,75 oranında olup yarıdan fazladır.*

Tablo 2'ye göre, Sakarya'nın ilçelerinde sağlık hizmetleri memnuniyet seviyesi farklılık göstermektedir. Adapazarı'nda sağlık hizmetlerinden "orta" ve üstü memnuniyet oranı %79,06, Arifiye'de %85,71, Erenler'de %66,67 ve Serdivan'da %68,47 olarak belirlenmiştir. Arifiye, en yüksek memnuniyet seviyesine sahip ilçe olarak öne çıkarken, Erenler en düşük memnuniyet oranını göstermektedir. Ayrıca, "az" memnuniyet seviyesinin oranı Erenler (%23,81) ve Serdivan'da (%18,92) diğer ilçelere kıyasla daha yüksektir. Genel olarak, Sakarya'da sağlık hizmetlerinden "orta" ve üstü memnuniyet oranı %74,75'tir. Bu veriler, ilçeler arasında sağlık hizmetlerinden memnuniyet seviyelerinde belirgin farklılıklar olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 2

İlçelere Göre Sağlık Hizmetlerinden Memnuniyet Durumu

χ^2=15,620 p=0,209	Hiç		Az		Orta		Çok		Çok iyi		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Adapazarı	12	6,28	28	14,66	68	35,60	68	35,60	15	7,85	191	100,00
Arifiye	1	2,86	4	11,43	13	37,14	12	34,29	5	14,29	35	100,00
Erenler	6	9,52	15	23,81	17	26,98	17	26,98	8	12,70	63	100,00
Serdivan	14	12,61	21	18,92	38	34,23	33	29,73	5	4,50	111	100,00
Genel Toplam	**33**	**8,25**	**68**	**17,00**	**136**	**34,00**	**130**	**32,50**	**33**	**8,25**	**400**	**100,00**

Tablo 2'de verilen cevaplar arasında anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek için 4x3 boyutlu tabloya Ki-kare bağımsızlık testi uygulanmış ve sonuçta ilçelerde yaşayanlar ile sağlık hizmetlerinden memnuniyet seviyesi arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı bulunmamış (χ^2=9,637, p=0,141). H_{01} hipotezi reddedilememiştir. Teknik ifadeyle gerçek frekanslar ile teorik frekanslar arasında istatistiksel olarak anlamlı sayılabilecek bir fark yoktur; bağımsızlık vardır. Diğer bir ifadeyle, ilçelere göre sağlık hizmetleri memnuniyet algısı istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir; ilçeler ile sağlık hizmetleri memnuniyeti arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Tablo 3'te görüldüğü üzere sağlık hizmetlerinden "orta" ve üstü memnuniyet seviyesi genelde %74,75 oranında olup, bu oran erkeklerde %77,84, kadınlarda ise %71,34'tür. Erkeklerin sağlık hizmetlerinden duyduğu memnuniyet, kadınların memnuniyet düzeyinden 6,5 puan fazladır. Tablo 3'te cinsiyete göre

sağlık hizmetleri memnuniyet seviyesi sorusuna erkeklerin en fazla %34,54 ile, kadınların ise en fazla %33,50 ile "orta" cevabını verdiği görülmüştür.

Tablo 3

Cinsiyete Göre Sağlık Hizmetlerinden Memnuniyet Durumu

χ^2=2,401 p=0,662	Hiç		Az		Orta		Çok		Çok iyi		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Erkek	13	6,70	30	15,46	67	34,54	66	34,02	18	9,28	194	100,00
Kadın	20	9,71	38	18,45	69	33,50	64	31,07	15	7,28	206	100,00
Genel Toplam	**33**	**8,25**	**68**	**17,00**	**136**	**34,00**	**130**	**32,50**	**33**	**8,25**	**400**	**100,00**

Tablo 3'te verilen cevaplar arasında anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek için 2x5 boyutlu Ki-kare bağımsızlık testi uygulanmış ve cinsiyet ile memnuniyet seviyesi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu bulunmamış (χ^2=2,401, p=0,662) ve H_{02} hipotezi reddedilememiştir. Diğer bir ifadeyle, sağlık hizmetlerinden duyulan memnuniyet cinsiyete göre istatistiksel olarak farklılık göstermemektedir. Tablo 3'te 5'in altında teorik frekans bulunmadığından 2x5 boyutlu Ki-kare testi tutarlı ve güvenilirdir. Bu durum bütün cinsiyet-memnuniyet Ki-kare test ve tabloları için geçerlidir.

Tablo 4'te yaş gruplarına göre sağlık hizmetlerinden "orta" ve üstü memnuniyet seviyesi %74,75 oranında olup, 15-25 yaş grubunda %69,44, 26-35 yaş grubunda %72,97, 36-45 yaş grubunda %80,65, 46-55 yaş grubunda %78,43, 56-65 yaş grubunda %72,22 ve 65 yaş üstü %87,88'dir. 56-65 yaş grubu aralığı hariç yaş seviyesi arttıkça memnuniyet düzeyi artmaktayken; yaş seviyesinin azalmasıyla birlikte memnuniyet düzeyi de azalmaktadır. Bu durumda sağlık hizmetlerinden yaş grupları arasında beklentilerin farklı olduğu söylenebilir. Burada 36-45, 46-55 ve 65 ve üstü diğer yaş gruplarına göre sağlık hizmetlerinden daha fazla memnun olan yaş gruplarıdır.

Tablo 4

Yaş Aralıklarına Göre Sağlık Hizmetlerinden Memnuniyet Durumu

χ^2=36,189 p=0,015	Hiç		Az		Orta		Çok		Çok iyi		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
15-25	13	9,03	31	21,53	55	38,19	40	27,78	5	3,47	144	100,00
26-35	6	8,11	14	18,92	28	37,84	23	31,08	3	4,05	74	100,00
36-45	4	6,45	8	12,90	17	27,42	25	40,32	8	12,90	62	100,00
46-55	1	1,96	10	19,61	18	35,29	18	35,29	4	7,84	51	100,00
56-65	6	16,67	4	11,11	9	25,00	11	30,56	6	16,67	36	100,00
65+	3	9,09	1	3,03	9	27,27	13	39,39	7	21,21	33	100,00
Genel Toplam	**33**	**8,25**	**68**	**17,00**	**136**	**34,00**	**130**	**32,50**	**33**	**8,25**	**400**	**100,00**

Tablo 4'te verilen cevaplar arasında anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek için 6x3 boyutlu Ki-kare bağımsızlık testi uygulanmış ve sonuç olarak yaş grupları ile sağlık hizmetlerinden memnuniyet seviyesi rastlantısal sebeplere bağlanamayacak şekilde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (χ^2=18,11, p=0,053). H_{03} hipotezi ret, H_{a3} hipotezi sınırda kabul edilebilir; diğer bir ifade ile sağlık hizmetlerinden memnuniyet seviyesi yaş gruplarına göre sınırda istatistiksel olarak farklılık göstermektedir.

Tablo 5'ten öğrenim durumlarına göre sağlık hizmetlerinden "orta" ve üstü memnuniyet %74,75 oranında olup, ilkokul grubunda %78,94, ortaokul grubunda %76,12, lise grubunda %78,23, üniversite grubunda %70,81 ve yüksek lisans grubunda %70'tir. Lise grubu hariç öğrenim seviyesi arttıkça memnuniyet düzeyi azalmakta iken; öğrenim seviyesi azaldıkça memnuniyet düzeyi de artmaktadır. Diğer taraftan, öğrenim durumu arttıkça sağlık hizmetlerinden "hiç" memnun olmayanların sayısının arttığı gözlemlenmiştir.

Tablo 5

Öğrenim Durumuna Göre Sağlık Hizmetlerinden Memnuniyet Durumu

χ^2=21,575 p=0,157	Hiç		Az		Orta		Çok		Çok iyi		Toplam	
	Sayı	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**
İlkokul	4	10,53	4	10,53	10	26,32	13	34,21	7	18,42	38	100,00
Ortaokul	5	7,46	11	16,42	18	26,87	26	38,81	7	10,45	67	100,00
Lise	5	4,03	22	17,74	52	41,94	37	29,84	8	6,45	124	100,00
Üniversite	17	10,56	30	18,63	53	32,92	52	32,30	9	5,59	161	100,00
Yüksek Lisans	2	20,00	1	10,00	3	30,00	2	20,00	2	20,00	10	100,00
Genel Toplam	**33**	**8,25**	**68**	**17,00**	**136**	**34,00**	**130**	**32,50**	**33**	**8,25**	**400**	**100,00**

Tablo 5'te verilen cevaplar arasında anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek için 4x3 boyutlu Ki-kare bağımsızlık testine göre H_{04} hipotezi reddedilir (χ^2=9,45, p=0,15)[3]. Öğrenim durumu ile sağlık hizmetlerinden memnuniyet seviyesi arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamsızdır.

5.3. Eğitim hizmetlerinden memnuniyet durumu

Eğitim hizmetlerinden ne derece memnunsunuz? sorusuna verilen cevaplar Tablo 6'da verilmiştir. Tablo 6'ya göre, Sakarya merkez ilçelerinde cevap verenlerin %7,75'i "hiç", %26,50'si "az", %37,50'si "orta", %22'si "çok" ve %6,25'i ise "çok iyi" cevaplarını vermiştir. Bu doğrultuda ankete katılanların eğitim hizmetlerinden %37,50 oranıyla "orta" seviyede memnun olduğu gözlemlenmiştir. Beş üzerinden eğitim hizmetleri memnuniyet ortalama puanı 2,92'dir. Bu sonuçlar Tablo 6 (ilçelere göre), Tablo 7 (cinsiyete göre), Tablo 8 (yaş aralıklarına göre) ve Tablo 9 (öğrenim durumuna göre) için geçerlidir, fakat kategorilere göre frekans dağılımları farklıdır. Eğitim hizmetlerinden "orta" ve üstü memnuniyet %65,75 oranında olup yarıdan fazladır.

Tablo 6

İlçelere Göre Eğitim Hizmetlerinden Memnuniyet Durumu

χ^2=19,639 p=0,074	Hiç		Az		Orta		Çok		Çok iyi		Toplam	
	Sayı	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**
Adapazarı	15	7,85	62	32,46	69	36,13	37	19,37	8	4,19	191	100,00
Arifiye	3	8,57	5	14,29	15	42,86	8	22,86	4	11,43	35	100,00
Erenler	6	9,52	14	22,22	21	33,33	13	20,63	9	14,29	63	100,00
Serdivan	7	6,31	25	22,52	45	40,54	30	27,03	4	3,60	111	100,00
Genel Toplam	**31**	**7,75**	**106**	**26,50**	**150**	**37,50**	**88**	**22,00**	**25**	**6,25**	**400**	**100,00**

Tablo 6'dan eğitim hizmetlerinden "orta" ve üstü memnuniyet seviyesi *%65,75* olup, Adapazarı'nda %59,69, Arifiye'de %77,14, Erenler'de %68,26, Serdivan'da %71,17'dir. Eğitim hizmetlerinden en düşük memnuniyet seviyesi gösteren ilçe Adapazarı, en yüksek memnuniyet seviyesi görülen ilçe ise Arifiye'dir. Diğer taraftan, Tablo 6 ile Tablo 2 karşılaştırıldığında ilçelere göre eğitim hizmetlerinden memnuniyet seviyesi sağlık hizmeti memnuniyet seviyesine göre daha düşük olduğu anlaşılır.

Tablo 6'da verilen cevaplar arasında 4x3 boyutlu Ki-kare bağımsızlık testine göre ilçelerin eğitim hizmetinden memnuniyet algısı %5 anlamlılık seviyesinde farklılık göstermemektedir (χ^2=8,528, p=0,202); H_{05} reddedilemez.

Tablo 7'ye göre eğitim hizmetlerinden memnuniyet sorusuna erkeklerin en fazla %36,60, kadınların ise en fazla %38,35 ile "orta" cevabını verdiği görülmüştür. Tablo 7'den eğitim hizmetlerinden "orta" ve

[3] Ancak 5x3 boyutlu Ki-kare bağımsızlık testine göre (χ^2=9,486, p=0,303) H_{04} hipotezi reddedilemez.

üstü memnuniyet seviyesi genelde %65,75 oranında olup, erkeklerde %65,47, kadınlarda %66,02'dir. Cinsiyete göre eğitim hizmetlerinden memnuniyet oranları benzer görülmektedir.

Tablo 7

Cinsiyete Göre Eğitim Hizmetlerinden Memnuniyet Durumu

χ^2=1,240 p=0,872	Hiç		Az		Orta		Çok		Çok iyi		Toplam	
	Sayı	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**
Erkek	17	8,76	50	25,77	71	36,60	42	21,65	14	7,22	194	100,00
Kadın	14	6,80	56	27,18	79	38,35	46	22,33	11	5,34	206	100,00
Genel Toplam	**31**	**7,75**	**106**	**26,50**	**150**	**37,50**	**88**	**22,00**	**25**	**6,25**	**400**	**100,00**

Tablo 7'de verilen cevaplar arasında anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek için 2x5 boyutlu Ki-kare bağımsızlık testi uygulanmış ve anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Gerçek frekanslar ile teorik frekanslar farkı tesadüften ileri gelmiş (χ^2=1,240, p=0,872), memnuniyet seviyesi cinsiyete göre farklılık göstermemektedir; H_{06} reddedilemez.

Tablo 8'den yaş gruplarına göre eğitim hizmetlerinden "orta" ve üstü memnuniyet seviyesi %65,75 oranında olup, 15-25 yaş grubunda %65,98, 26-35 yaş grubunda %62,16, 36-45 yaş grubunda %62,9, 46-55 yaş grubunda %68,63, 56-65 yaş grubunda %63,89 ve 65 yaş üstü %75,76'dir. Genel olarak yaş gruplarının eğitim hizmetleri memnuniyet seviyesi sağlık hizmetleri memnuniyet seviyesinden düşük bulunmuştur. Sağlık hizmetlerinden yaş grupları arasında memnuniyet seviyesinin genelde %63-%70 aralığında olduğu görülmektedir.

Tablo 8

Yaş Aralıklarına Göre Eğitim Hizmetlerinden Memnuniyet Durumu

χ^2=25,006 p=0,201	Hiç		Az		Orta		Çok		Çok iyi		Toplam	
	Sayı	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**
15-25	10	6,94	39	27,08	58	40,28	35	24,31	2	1,39	144	100,00
26-35	4	5,41	24	32,43	30	40,54	10	13,51	6	8,11	74	100,00
36-45	6	9,68	17	27,42	16	25,81	15	24,19	8	12,90	62	100,00
46-55	5	9,80	11	21,57	19	37,25	13	25,49	3	5,88	51	100,00
56-65	4	11,11	9	25,00	16	44,44	5	13,89	2	5,56	36	100,00
65+	2	6,06	6	18,18	11	33,33	10	30,30	4	12,12	33	100,00
Genel Toplam	**31**	**7,75**	**106**	**26,50**	**150**	**37,50**	**88**	**22,00**	**25**	**6,25**	**400**	**100,00**

Tablo 8'de verilen cevaplar arasında anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek için 6x3 boyutlu Ki-kare bağımsızlık testi uygulanmış ve sonuç olarak anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur (χ^2=11,62, p=0,311); H_{07} reddedilemez.

Tablo 9'dan öğrenim durumlarına göre eğitim hizmetlerinden "orta" ve üstü memnuniyet %65,75 oranında olup, ilkokul grubunda %68,43, ortaokul grubunda %68,65, lise grubunda %55,65, üniversite grubunda %72,67 ve yüksek lisans grubunda %50'dir. En çok memnuniyetsizlik gösteren öğrenim grubu %44,35 ile lise mezunlarıdır.

Tablo 9

Öğrenim Durumuna Göre Eğitim Hizmetlerinden Memnuniyet Durumu

χ^2=24,043 p=0,089	Hiç		Az		Orta		Çok		Çok iyi		Toplam	
	Sayı	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**
İlkokul	3	7,89	9	23,68	10	26,32	10	26,32	6	15,79	38	100,00
Ortaokul	3	4,48	18	26,87	28	41,79	15	22,39	3	4,48	67	100,00
Lise	14	11,29	41	33,06	44	35,48	19	15,32	6	4,84	124	100,00
Üniversite	11	6,83	33	20,50	66	40,99	42	26,09	9	5,59	161	100,00
Yüksek Lisans	0	0,00	5	50,00	2	20,00	2	20,00	1	10,00	10	100,00
Genel Toplam	**31**	**7,75**	**106**	**26,50**	**150**	**37,50**	**88**	**22,00**	**25**	**6,25**	**400**	**100,00**

Tablo 9'da verilen cevaplar ile teorik frekanslar arasında anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek için 4x3 boyutlu Ki-kare bağımsızlık testi uygulanmış ve %5 anlamlılık seviyesinde H_{08} ret edilmiştir (χ^2=13,64, p=0,034)[4]. Gerçek ve teorik frekanslar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır. Dolayısıyla eğitim hizmetleri memnuniyet algısı öğrenim durumuna göre farklılık göstermektedir; öğrenim durumu ile memnuniyet algısı ilişkilidir.

5.4. Güvenlik hizmetlerinden memnuniyet durumu

*Sakarya merkez ilçelerinde yapılan anket çalışmamıza katılan vatandaşların güvenlik hizmetlerinden ne derecede memnuns*unuz? sorusuna verdiği cevaplar incelendiğinde (Tablo 10), Sakarya merkez ilçelerinde cevap verenlerin %7,50'si "hiç", %23,25'i "az", %40,25'i "orta", %23,50'si "çok", %5,50'si ise "çok iyi" cevaplarını vermiştir. Bu doğrultuda ankete katılanların güvenlik hizmetlerinden %40,25 oranıyla "orta" seviyede memnun olduğu gözlemlenmiştir. Güvenlik hizmetlerinden memnuniyet ortalama puanı beş üzerinden 2,96'dır. Bu sonuçlar Tablo 10 (ilçelere göre), Tablo 11 (cinsiyete göre), Tablo 12 (yaş aralıklarına göre) ve Tablo 13 (öğrenim durumuna göre) için geçerlidir. *Güvenlik hizmetlerinden "orta" ve üstü memnuniyet %69,25 oranında olup yarıdan fazladır*.

Tablo 10

İlçelere Göre Güvenlik Hizmetlerinden Memnuniyet Durumu

χ^2=31,015 p=0,002	Hiç		Az		Orta		Çok		Çok iyi		Toplam	
	Sayı	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**
Adapazarı	14	7,33	43	22,51	93	48,69	36	18,85	5	2,62	191	100,00
Arifiye	0	0,00	8	22,86	9	25,71	13	37,14	5	14,29	35	100,00
Erenler	6	9,52	11	17,46	18	28,57	22	34,92	6	9,52	63	100,00
Serdivan	10	9,01	31	27,93	41	36,94	23	20,72	6	5,41	111	100,00
Genel Toplam	**30**	**7,50**	**93**	**23,25**	**161**	**40,25**	**94**	**23,50**	**22**	**5,50**	**400**	**100,00**

İlçelere (ikamete) göre güvenlik hizmetlerinden memnuniyet durumu; Tablo 10'da görüldüğü üzere "orta" ve üstü (%69,25) olup, Adapazarı'nda %70,16, Arifiye'de %77,14, Erenler'de %73,02 ve Serdivan'da %63,06'dır. Güvenlik hizmetlerinden en düşük memnuniyet seviyesi gösteren ilçe Serdivan'dır. İlçeler arasında güvenlik hizmeti memnuniyet seviyesinin en yüksek olduğu (sıfır "hiç" ve %51'in üzerinde "çok" ve "çok iyi" ile) ilçe Arifiye'dir. Arifiye ilçesinde "hiç", "az" ve "orta" düzeyde memnuniyet oranları, merkez ilçelerin ortalamasının üzerinde yer almaktadır. Benzer şekilde, "çok" ve "çok iyi" düzeyde memnuniyet oranları da merkez ilçelerin ortalamalarını aşmaktadır.

Tablo 10'da verilen cevaplar 4x3 boyutlu Ki-kare testi sonucunda ilçelere göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir (χ^2=25,396, p=0,000); H_{09} ret, H_{a9} hipotezi kabul edilir.

[4] Ancak 5x3 boyutlu Ki-kare bağımsızlık testine göre (χ^2=16,168, p=0,04) H_{08} reddedilir.

Tablo 11

Cinsiyete Göre Güvenlik Hizmetlerinden Memnuniyet Durumu

χ^2=1,209 p=0,877	Hiç		Az		Orta		Çok		Çok iyi		Toplam	
	Sayı	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**
Erkek	14	7,22	44	22,68	79	40,72	44	22,68	13	6,70	194	100,00
Kadın	16	7,77	49	23,79	82	39,81	50	24,27	9	4,37	206	100,00
Genel Toplam	**30**	**7,50**	**93**	**23,25**	**161**	**40,25**	**94**	**23,50**	**22**	**5,50**	**400**	**100,00**

Tablo 11'e göre güvenlik hizmetlerinden memnuniyet sorusuna erkeklerin en fazla %40,72, kadınların ise en fazla %39,81 ile "orta" cevabını verdiği görülmüştür. Tablo 11 genel olarak incelendiğinde soruya cevap veren kadın ve erkeklerin toplamının %40,25 ile "orta" seviyede memnun olduğu gözlemlenmiştir. Tablo 11'e göre güvenlik hizmetlerinden "orta" ve üstü memnuniyet seviyesi genelde %69,25 oranında olup; bu oran erkeklerde %70,1, kadınlarda %68,44'tür. Cinsiyete göre güvenlik hizmetlerinden duyulan memnuniyet düşük olsa da, bu oran 1,66 puan erkekler lehine fazla görülmektedir.

Tablo 11'de verilen cevaplar arasında anlamlı bir fark olup olmadığı 2x5 boyutlu Ki-kare bağımsızlık testine göre cinsiyete göre memnuniyet seviyesi arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık saptanmamıştır (χ^2=1,209, p=0,877)**;** H_{010} reddedilemez.

Tablo 12'de yaş gruplarına göre güvenlik hizmetlerinden "hiç" memnun olmayanların oranı %12,16 ile en yüksek 26-35 yaş arasında, daha sonra 56-65 yaş grubu %11,11 oranı ile ikinci sıradadır. Güvenlik hizmetlerinden en fazla memnuniyet yaklaşık %85 ("orta" + "çok" + "çok iyi") ile 65 yaş ve üstünde görülmektedir. Yaş seviyesi düştükçe güvenlik hizmetlerinden memnuniyet seviyesi azalmakta, yükseldikçe artmaktadır. Tablo 12'den yaş gruplarına göre güvenlik hizmetlerinden "orta" ve üstü memnuniyet %69,25 oranında olup, 15-25 yaş grubunda %64,58, 26-35 yaş grubunda %66,22, 36-45 yaş grubunda %67,74, 46-55 yaş grubunda %76,47, 56-65 yaş grubunda %72,22 ve 65 yaş üstünde ise %84,85'tir. Genel olarak yaş gruplarının güvenlik hizmetleri memnuniyeti yaş ile birlikte artış göstermektedir. Güvenlik hizmetlerinden yaş grupları arasında memnuniyet seviyesi genelde %64-%77 arasında bulunmuş olup, bu sonuç eğitim hizmetleri memnuniyet seviyesinden daha yüksektir.

Tablo 12

Yaş Aralıklarına Göre Güvenlik Hizmetlerinden Memnuniyet Durumu

χ^2=31,099 p=0,054	Hiç		Az		Orta		Çok		Çok iyi		Toplam	
	Sayı	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**
15-25	11	7,64	40	27,78	52	36,11	35	24,31	6	4,17	144	100,00
26-35	9	12,16	16	21,62	28	37,84	21	28,38	0	0,00	74	100,00
36-45	1	1,61	19	30,65	25	40,32	12	19,35	5	8,06	62	100,00
46-55	4	7,84	8	15,69	28	54,90	8	15,69	3	5,88	51	100,00
56-65	4	11,11	6	16,67	13	36,11	10	27,78	3	8,33	36	100,00
65+	1	3,03	4	12,12	15	45,45	8	24,24	5	15,15	33	100,00
Genel Toplam	**30**	**7,50**	**93**	**23,25**	**161**	**40,25**	**94**	**23,50**	**22**	**5,50**	**400**	**100,00**

Tablo 12'de verilen cevaplar arasında anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek için 6x3 boyutlu Ki-kare bağımsızlık testi uygulanmış ve sonuç olarak %5 anlamlılık seviyesinde güvenlik hizmetlerinden memnuniyet algısı yaş grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir (χ^2=11,587, p=0,314); H_{011} reddedilemez.

Tablo 13

Öğrenim Durumuna Göre Güvenlik Hizmetlerinden Memnuniyet Durumu

χ^2=40,518 p=0,001	Hiç		Az		Orta		Çok		Çok iyi		Toplam	
	Sayı	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**
İlkokul	1	2,63	5	13,16	16	42,11	9	23,68	7	18,42	38	100,00
Ortaokul	4	5,97	15	22,39	32	47,76	12	17,91	4	5,97	67	100,00
Lise	11	8,87	39	31,45	49	39,52	22	17,74	3	2,42	124	100,00
Üniversite	11	6,83	31	19,25	64	39,75	47	29,19	8	4,97	161	100,00
Yüksek Lisans	3	30,00	3	30,00	0	0,00	4	40,00	0	0,00	10	100,00
Genel Toplam	**30**	**7,50**	**93**	**23,25**	**161**	**40,25**	**94**	**23,50**	**22**	**5,50**	**400**	**100,00**

Tablo 13'ten öğrenim durumlarına göre güvenlik hizmetlerinden "orta" ve üstü memnuniyet %69,25 oranında olup, ilkokul grubunda %84,61, ortaokul grubunda %71,64, lise grubunda %59,68, üniversite grubunda %73,92 ve yüksek lisans grubunda %40'tır. En çok memnuniyetsizlik gösterenler %60 ile yüksek lisans ve %40,32 ile lise mezunlarıdır.

Tablo 13'te verilen cevaplar ile teorik frekanslar arasında anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek için 4x3 boyutlu Ki-kare bağımsızlık testi uygulanmış ve anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur (χ^2=16,294, p=0,012)[5]. Güvenlik hizmetlerinde H_{012} ret, H_{a12} hipotezi kabul edilir.

5.5. Adli hizmetlerden memnuniyet durumu

Sakarya merkez ilçelerinde yapılan anket çalışmamıza katılan vatandaşların adli hizmetlerden ne derecede memnunsunuz? sorusuna verdiği cevaplar Tablo 14'te derlenmiştir. Tablo 14'e göre, Sakarya merkez ilçelerinde cevap verenlerin %6,75'i "hiç", %26,25'i "az", %45,25'i "orta", %17,50'si "çok", %4,25'i ise "çok iyi" cevaplarını vermiştir. Bu doğrultuda ankete katılanların adli hizmetlerden %45,25 oranıyla "orta" seviyede memnun olduğu gözlemlenmiştir. Beş üzerinden adli hizmetler memnuniyet ortalama puanı 2,86'dır. Bu sonuçlar Tablo 14 (ilçelere göre), Tablo 15 (cinsiyete göre), Tablo 16 (yaş aralıklarına göre) ve Tablo 17 (öğrenim durumuna göre) için geçerlidir, fakat kategorilere göre frekans dağılımları farklıdır. *Adli hizmetlerden "orta" ve üstü memnuniyet seviyesi %67 oranında olup yarıdan fazladır.*

Tablo 14

İlçelere Göre Adli Hizmetlerden Memnuniyet Durumu

χ^2=29,495 p=0,003	Hiç		Az		Orta		Çok		Çok iyi		Toplam	
	Sayı	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**
Adapazarı	14	7,33	61	31,94	76	39,79	33	17,28	7	3,66	191	100,00
Arifiye	0	0,00	7	20,00	16	45,71	7	20,00	5	14,29	35	100,00
Erenler	4	6,35	10	15,87	28	44,44	17	26,98	4	6,35	63	100,00
Serdivan	9	8,11	27	24,32	61	54,95	13	11,71	1	0,90	111	100,00
Genel Toplam	**27**	**6,75**	**105**	**26,25**	**181**	**45,25**	**70**	**17,50**	**17**	**4,25**	**400**	**100,00**

Tablo 14 incelendiğinde adli hizmetlerden "orta" ve üstü memnuniyet seviyesinin %67 olduğu görülmektedir. Bu oran Adapazarı'nda %60,73, Arifiye'de %80, Erenler'de %77,78 ve Serdivan'da %67,57'dir. Adli hizmetlerden en düşük memnuniyet seviyesi gösteren ilçe Adapazarı, en yüksek memnuniyet seviyesi gösteren ilçe ise Arifiye'dir.

[5] Ancak 5x3 boyutlu Ki-kare bağımsızlık testine göre *(χ^2=23,622, p=0,003)* H_{012} ret, H_{a12} hipotezi kabul edilir

Tablo 14'te verilen cevaplar arasında anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek için 4x3 boyutlu tabloya Ki-kare bağımsızlık testi uygulanmış ve adli hizmetlerden memnuniyet algıları ikamet edilen ilçeye göre farklılık göstermektedir (χ^2=20,607, p=0,002); H_{013} ret, H_{a13} hipotezi kabul edilir.

Tablo 15

Cinsiyete Göre Adli Hizmetlerden Memnuniyet Durumu

χ^2=1,935 p=0,748	Hiç		Az		Orta		Çok		Çok iyi		Toplam	
	Sayı	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**
Erkek	12	6,19	49	25,26	92	47,42	31	15,98	10	5,15	194	100,00
Kadın	15	7,28	56	27,18	89	43,20	39	18,93	7	3,40	206	100,00
Genel Toplam	**27**	**6,75**	**105**	**26,25**	**181**	**45,25**	**70**	**17,50**	**17**	**4,25**	**400**	**100,00**

Tablo 15'ten adli hizmetlerden "orta" ve üstü memnuniyet seviyesi genelde %67 oranında olup, erkeklerde %68,55 ve kadınlarda ise %65,54'tir. Cinsiyete göre güvenlik hizmetlerinden memnuniyet oranları erkekler lehine 3,01 puan fazladır.

Tablo 15'te verilen cevaplar arasında anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek için 2x5 boyutlu Ki-kare bağımsızlık testi uygulanmış ve anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir (χ^2=1,935, p=0,748); H_{014} reddedilemez.

Tablo 16'dan yaş gruplarına göre adli hizmetlerden "orta" ve üstü memnuniyet seviyesi %67 oranında olup, 15-25 yaş grubunda %64,59, 26-35 yaş grubunda %60,81, 36-45 yaş grubunda %69,75, 46-55 yaş grubunda %62,75, 56-65 yaş grubunda %66,67 ve 65 yaş üstünde %93,94'tür. Tablo 16'da yaş gruplarına göre adli hizmetlere ilişkin memnuniyet algısı incelendiğinde, 65 yaş ve üzeri bireylerin, güvenlik hizmetleriyle benzer bir memnuniyet düzeyi sergilediği görülmüştür. 26-35 ile 46-55 yaş gruplarının memnuniyetsizlik ("hiç" ve "az" toplamı) algısı diğer yaş gruplarının memnuniyetsizlik algısından daha yüksektir.

Tablo 16

Yaş Aralıklarına Göre Adli Hizmetlerden Memnuniyet Durumu

χ^2=37,325 p=0,011	Hiç		Az		Orta		Çok		Çok iyi		Toplam	
	Sayı	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**
15-25	12	8,33	39	27,08	74	51,39	17	11,81	2	1,39	144	100,00
26-35	5	6,76	24	32,43	32	43,24	11	14,86	2	2,70	74	100,00
36-45	2	3,23	17	27,42	29	46,77	11	17,74	3	4,84	62	100,00
46-55	3	5,88	16	31,37	17	33,33	12	23,53	3	5,88	51	100,00
56-65	4	11,11	8	22,22	12	33,33	10	27,78	2	5,56	36	100,00
65+	1	3,03	1	3,03	17	51,52	9	27,27	5	15,15	33	100,00
Genel Toplam	**27**	**6,75**	**105**	**26,25**	**181**	**45,25**	**70**	**17,50**	**17**	**4,25**	**400**	**100,00**

Tablo 16'da verilen cevaplar arasında anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek için 6x3 boyutlu Ki-kare bağımsızlık testi uygulanmış ve istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur (χ^2=28,613, p=0,001). Bu durumda H_{015} ret, H_{a15} hipotezi kabul edilir.

Tablo 17'den öğrenim durumlarına göre adli hizmetlerden "orta" ve üstü memnuniyet %67 oranında olup, ilkokul grubunda %89,47, ortaokul grubunda %67,17, lise grubunda %57,26, üniversite grubunda %70,19 ve yüksek lisans grubunda %50'dir. En az memnuniyet gösterenler %50 ile yüksek lisans ve %57,26 ile lise mezunları olup ortalama oranın altındadırlar.

Tablo 17

Öğrenim Durumuna Göre Adli Hizmetlerden Memnuniyet Durumu

χ^2=41,668 p=0,001	Hiç		Az		Orta		Çok		Çok iyi		Toplam	
	Sayı	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**
İlkokul	0	0,00	4	10,53	20	52,63	7	18,42	7	18,42	38	100,00
Ortaokul	5	7,46	17	25,37	25	37,31	15	22,39	5	7,46	67	100,00
Lise	11	8,87	42	33,87	49	39,52	21	16,94	1	0,81	124	100,00
Üniversite	10	6,21	38	23,60	84	52,17	25	15,53	4	2,48	161	100,00
Yüksek Lisans	1	10,00	4	40,00	3	30,00	2	20,00	0	0,00	10	100,00
Genel Toplam	**27**	**6,75**	**105**	**26,25**	**181**	**45,25**	**70**	**17,50**	**17**	**4,25**	**400**	**100,00**

Tablo 17'de verilen cevaplar ile teorik frekanslar arasında anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek için 4x3 boyutlu Ki-kare bağımsızlık testi uygulanmış ve öğrenim durumuna göre adli hizmetlerden memnuniyet seviyesi ilişkisi %5 anlamlılık seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir (χ^2=21,027, p=0,002)[6]. Adli hizmetlerde H_{013} ret, H_{a13} hipotezi kabul edilir.

5.6. Kamu hizmetlerine erişimden memnuniyet durumu

Sakarya merkez ilçelerinde yapılan anket çalışmamıza katılan vatandaşların kamu hizmetlerine erişimden ne derecede memnunsunuz? sorusuna verilen cevaplar Tablo 18'de gösterilmiştir. Tablo 18'e göre, Sakarya merkez ilçelerinde cevap verenlerin %6'sı "hiç", %25'i "az", %46,75'i "orta", %16,75'i "çok" ve %5,50'si ise "çok iyi" cevaplarını vermiştir. Bu doğrultuda ankete katılanların kamu hizmetlerine erişim memnuniyeti %46,75 oranıyla "orta" seviyededir. Beş üzerinden kamu hizmetlerine erişimde memnuniyet ortalama puanı 2,91'dir. Bu sonuçlar Tablo 18 (ilçelere göre), Tablo 19 (cinsiyete göre), Tablo 20 (yaş aralıklarına göre) ve Tablo 21 (öğrenim durumuna göre) için geçerlidir, fakat kategorilere göre frekans dağılımları farklıdır. *Kamu hizmetlerine erişim memnuniyeti "orta" ve üstü (%69) olup yarıdan fazladır.*

Tablo 18

İlçelere Göre Kamu Hizmetlerine Erişimden Memnuniyet Durumu

χ^2=16,106 p=0,186	Hiç		Az		Orta		Çok		Çok iyi		Toplam	
	Sayı	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**
Adapazarı	11	5,76	46	24,08	94	49,21	31	16,23	9	4,71	191	100,00
Arifiye	2	5,71	9	25,71	15	42,86	4	11,43	5	14,29	35	100,00
Erenler	3	4,76	19	30,16	21	33,33	14	22,22	6	9,52	63	100,00
Serdivan	8	7,21	26	23,42	57	51,35	18	16,22	2	1,80	111	100,00
Genel Toplam	**24**	**6,00**	**100**	**25,00**	**187**	**46,75**	**67**	**16,75**	**22**	**5,50**	**400**	**100,00**

Tablo 18 incelendiğinde kamu hizmetlerine erişime ilişkin memnuniyet seviyesinin genelde "orta" ve üstü (%69) düzeyde olduğu görülmektedir. Bu oran Adapazarı'nda %70,16, Arifiye'de %68,58, Erenler'de %65,08 ve Serdivan'da %69,37'dir. Kamu hizmetlerine erişimde en düşük memnuniyet seviyesi gösteren ilçe Erenler'dir.

Tablo 18'de verilen cevaplar ile teorik frekanslar arasında anlamlı bir fark olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılan 4x3 boyutlu Ki-kare bağımsızlık testine göre ilişki anlamsız bulunmuştur (χ^2=7,474, p=0,279). Bu durumda H_{017} reddedilemez.

[6] Ancak 5x3 boyutlu Ki-kare bağımsızlık testine göre (χ^2=23,229, p=0,003) H_{013} ret, H_{a13} hipotezi kabul edilir

Tablo 19

Cinsiyete Göre Kamu Hizmetlerine Erişimden Memnuniyet Durumu

χ^2=1,684 p=0,794	Hiç		Az		Orta		Çok		Çok iyi		Toplam	
	Sayı	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**
Erkek	11	5,67	45	23,20	91	46,91	34	17,53	13	6,70	194	100,00
Kadın	13	6,31	55	26,70	96	46,60	33	16,02	9	4,37	206	100,00
Genel Toplam	**24**	**6,00**	**100**	**25,00**	**187**	**46,75**	**67**	**16,75**	**22**	**5,50**	**400**	**100,00**

Tablo 19'a göre kamu hizmetlerine erişim konusunda erkeklerin %28,87'si, kadınların %33,01'i "hiç" ve "az" cevabını vermişlerdir; yani kamu hizmetlerine erişimde kadınlar nispeten daha fazla memnuniyetsizlik belirtmişlerdir. Tablo 19'a göre erkeklerin en fazla %46,91, kadınların ise en fazla %46,60 ile "orta" cevabını verdikleri görülmüştür. Tablo 19'dan kamu hizmetlerine erişimden "orta" ve üstü memnuniyet seviyesi genelde %69 oranında olup, erkeklerde %71,13, kadınlarda %66,99'dur. Kamu hizmetlerine erişimden erkekler kadınlara göre 6,14 puan daha avantajlı görünmektedir.

Tablo 19'da verilen cevaplar arasında anlamlı bir fark olup olmadığı 2x5 boyutlu Ki-kare bağımsızlık testi ile test edildiğinde farkların tesadüfen ileri geldiği anlaşılmıştır (χ^2=1,684, p=0,794). Bu durumda H_{018} reddedilemez.

Tablo 20'de yaş gruplarına göre kamu hizmetlerine erişimde 15-25 yaş arasındakilerin en fazla %45,83, 26-35 yaş arasındakilerin en fazla %51,35, 36-45 yaş arasındakilerin en fazla %50, 46-55 yaş arasındakilerin en fazla %49,02, 56-65 yaş arasındakilerin en fazla %38,89, 65 yaş ve üzerindekilerin en fazla %39,39 ile "orta" cevaplarını verdikleri görülmüştür. Yine 65 yaş ve üstü kamu hizmetlerine erişimde %18,18 oranı ("hiç" ve "az" oranları toplamı) ile diğer yaş gruplarına nispeten en düşük memnuniyetsizlik belirtmiştir. Elde edilen bulgulara göre yaş seviyesi düştükçe kamu hizmetlerine erişimden memnuniyetsizlik oranı artış göstermiştir. Bu durum daha düşük yaş grupları ile yüksek yaş gruplarının kamu hizmetlerine erişimde beklentilerinin farklı olduğuna işaret eder. Tablo 20'den yaş gruplarına göre kamu hizmetlerine erişim memnuniyeti "orta" ve üstü memnuniyet %69 oranında olup, 15-25 yaş grubunda %65,28, 26-35 yaş grubunda %68,92, 36-45 yaş grubunda %67,77, 46-55 yaş grubunda %68,63, 56-65 yaş grubunda %75 ve 65 yaş üstünde %81,82'dir.

Tablo 20

Yaş Aralıklarına Göre Kamu Hizmetlerine Erişimden Memnuniyet Durumu

χ^2=29,211 p=0,084	Hiç		Az		Orta		Çok		Çok iyi		Toplam	
	Sayı	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**
15-25	12	8,33	38	26,39	66	45,83	26	18,06	2	1,39	144	100,00
26-35	5	6,76	18	24,32	38	51,35	10	13,51	3	4,05	74	100,00
36-45	2	3,23	18	29,03	31	50,00	7	11,29	4	6,45	62	100,00
46-55	2	3,92	14	27,45	25	49,02	6	11,76	4	7,84	51	100,00
56-65	1	2,78	8	22,22	14	38,89	10	27,78	3	8,33	36	100,00
65+	2	6,06	4	12,12	13	39,39	8	24,24	6	18,18	33	100,00
Genel Toplam	**24**	**6,00**	**100**	**25,00**	**187**	**46,75**	**67**	**16,75**	**22**	**5,50**	**400**	**100,00**

Tablo 20'de verilen cevaplar 6x3 boyutlu Ki-kare testine tabi tutulmuş, buna göre %5 anlamlılık seviyesinde yaş aralıklarınca istatistiksel olarak farklı algılanmadığı bulunmuştur (χ^2=15,37, p=0,119); H_{019} reddedilemez.

Tablo 21'de öğrenim durumlarına göre kamu hizmetlerine erişimden memnuniyet sorusuna ilkokul mezunlarının en fazla %42,11, ortaokul mezunlarının en fazla %37,31, lise mezunlarının en fazla %52,42, üniversite mezunlarının en fazla %47,20 ve yüksek lisans mezunlarının ise en fazla %50 ile

"orta" cevabını verdikleri görülmüştür. Öğrenim durumuna göre kamu hizmetlerine erişimde en fazla memnuniyet seviyesi ilkokul mezunlarında görülmüştür. Tablo 21'den öğrenim durumlarına göre kamu hizmetlerine erişim memnuniyeti "orta" ve üstü memnuniyet %69 oranında olup, ilkokul grubunda %84,21, ortaokul grubunda %65,67, lise grubunda %67,74, üniversite grubunda %67,7 ve yüksek lisans grubunda %70'tir.

Tablo 21

Öğrenim Durumuna Göre Kamu Hizmetlerine Erişimde Memnuniyet Durumu

χ^2=34,774 p=0,004	Hiç		Az		Orta		Çok		Çok iyi		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
İlkokul	1	2,63	5	13,16	16	42,11	8	21,05	8	21,05	38	100,00
Ortaokul	5	7,46	18	26,87	25	37,31	13	19,40	6	8,96	67	100,00
Lise	6	4,84	34	27,42	65	52,42	16	12,90	3	2,42	124	100,00
Üniversite	10	6,21	42	26,09	76	47,20	28	17,39	5	3,11	161	100,00
Yüksek Lisans	2	20,00	1	10,00	5	50,00	2	20,00		0,00	10	100,00
Genel Toplam	**24**	**6,00**	**100**	**25,00**	**187**	**46,75**	**67**	**16,75**	**22**	**5,50**	**400**	**100,00**

Tablo 21'de verilen cevaplar ile teorik frekanslar arasında anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek için 4x3 boyutlu Ki-kare bağımsızlık testi uygulanmış ve kamu hizmetlerine erişimde memnuniyet seviyesinin öğrenim durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği bulunmuştur (χ^2=16,307, p=0,012)[7]. Kamu hizmetlerine erişimde H_{020} ret, H_{a20} kabul edilir.

5.7. Kamu hizmetlerinin kalitesinden memnuniyet durumu

Sakarya merkez ilçelerinde yapılan anket çalışmamıza katılan vatandaşların kamu hizmetlerinin kalitesinden ne derecede memnunsunuz? sorusuna verdiği cevaplar Tablo 22'de özetlenmiştir. Tablo 22'ye göre, Sakarya merkez ilçelerinde cevap verenlerin %4,50'si "hiç", %28,25'i "az", %45,50'si "orta", %16,50'si "çok" ve %5,25'i ise "çok iyi" cevaplarını vermiştir. Bu doğrultuda ankete katılanların kamu hizmetlerinin kalitesinden %45,50 oranıyla "orta" seviyede memnun olduğu gözlemlenmiştir. Kamu hizmetleri kalitesi memnuniyet ortalama puanı beş üzerinden 2,90'dır. Bu sonuçlar Tablo 22 (ilçelere göre), Tablo 23 (cinsiyete göre), Tablo 24 (yaş aralıklarına göre) ve Tablo 25 (öğrenim durumuna göre) için geçerlidir, fakat kategorilere göre frekans dağılımları farklıdır. *Kamu hizmetlerinin kalitesinden "orta" ve üstü memnuniyet %67,25 oranında olup yarıdan fazladır.*

Tablo 22

İlçelere Göre Kamu Hizmetleri Kalitesi Memnuniyet Durumu

χ^2=18,456 p=0,103	Hiç		Az		Orta		Çok		Çok iyi		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Adapazarı	8	4,19	52	27,23	93	48,69	31	16,23	7	3,66	191	100,00
Arifiye	2	5,71	12	34,29	11	31,43	5	14,29	5	14,29	35	100,00
Erenler	2	3,17	18	28,57	23	36,51	13	20,63	7	11,11	63	100,00
Serdivan	6	5,41	31	27,93	55	49,55	17	15,32	2	1,80	111	100,00
Genel Toplam	**18**	**4,50**	**113**	**28,25**	**182**	**45,50**	**66**	**16,50**	**21**	**5,25**	**400**	**100,00**

Tablo 22'den kamu hizmetlerinin kalitesinden "orta" ve üstü memnuniyet seviyesi genelde %67,25 oranında olup, Adapazarı'nda %68,58, Arifiye'de %60, Erenler'de %68,26 ve Serdivan'da %66,66'dır. Memnuniyetin en az olduğu ilçe Arifiye'dir. Kamu hizmetlerinin kalitesinden Arifiye ve Serdivan, Adapazarı ve Erenlere kıyasla daha düşük seviyede memnuniyet göstermişlerdir.

[7] Ancak 5x3 boyutlu Ki-kare bağımsızlık testine göre (χ^2=16,339, p=0,038) H_{020} ret, H_{a20} hipotezi kabul edilir.

Tablo 22'de verilen cevaplar arasında ilçelere göre anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek için 4x3 boyutlu Ki-kare bağımsızlık testi uygulanmış ve sonuç olarak istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur (χ^2=18,456, p=0,103). Bu durumda H_{021} reddedilemez.

Tablo 23'e göre kadınların kamu hizmetlerinin kalitesinden memnuniyet algısı erkeklerinkinden 1,47 puan yüksek bulunmuştur. Tablo 23'ten kamu hizmetlerinin kalitesinden "orta" ve üstü memnuniyet seviyesi genelde %67,25 oranında olup, erkeklerde %66,5, kadınlarda %67,97'dir.

Tablo 23

Cinsiyete Göre Kamu Hizmetleri Kalitesi Memnuniyet Durumu

χ^2=2,246												
p=0,691	**Hiç**		**Az**		**Orta**		**Çok**		**Çok iyi**		**Toplam**	
	Sayı	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**
Erkek	8	4,12	57	29,38	82	42,27	36	18,56	11	5,67	194	100,00
Kadın	10	4,85	56	27,18	100	48,54	30	14,56	10	4,85	206	100,00
Genel Toplam	**18**	**4,50**	**113**	**28,25**	**182**	**45,50**	**66**	**16,50**	**21**	**5,25**	**400**	**100,00**

Tablo 23'te verilen cevaplara 2x5 boyutlu Ki-kare bağımsızlık testi uygulandığında gerçek frekanslar ile teorik frekanslar arasındaki farkın tesadüfi olduğu tespit edilmiştir (χ^2=2,246, p=0,691); H_{022} reddedilemez.

Tablo 24'te yaş gruplarına göre kamu hizmetlerinin kalitesinden memnuniyet algısı en yüksek 65 yaş ve üstü ile 56-65 yaş grupları bulunmuştur. En çok memnuniyetsizlik ise 15-25 yaş grubu ile 46-55 yaş gruplarında gözlemlenmiştir. Tablo 24'ten kamu hizmetlerinin kalitesinden "orta" ve üstü memnuniyet %67,25 oranında olup, 15-25 yaş grubunda %59,03, 26-35 yaş grubunda %70,27, 36-45 yaş grubunda %67,74, 46-55 yaş grubunda %62,75, 56-65 yaş grubunda %80 ve 65 yaş üstünde %87,88'dir.

Tablo 24

Yaş Aralıklarına Göre Kamu Hizmetleri Kalitesi Memnuniyet Durumu

χ^2=40,119												
p=0,005	**Hiç**		**Az**		**Orta**		**Çok**		**Çok iyi**		**Toplam**	
	Sayı	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**
15-25	11	7,64	48	33,33	62	43,06	21	14,58	2	1,39	144	100,00
26-35	2	2,70	20	27,03	36	48,65	13	17,57	3	4,05	74	100,00
36-45	2	3,23	18	29,03	32	51,61	6	9,68	4	6,45	62	100,00
46-55		0,00	19	37,25	21	41,18	6	11,76	5	9,80	51	100,00
56-65	1	2,78	6	16,67	17	47,22	10	27,78	2	5,56	36	100,00
65+	2	6,06	2	6,06	14	42,42	10	30,30	5	15,15	33	100,00
Genel Toplam	**18**	**4,50**	**113**	**28,25**	**182**	**45,50**	**66**	**16,50**	**21**	**5,25**	**400**	**100,00**

Tablo 24'te verilen cevaplar arasında anlamlı bir fark olup olmadığına ilişkin 6x3 boyutlu Ki-kare bağımsızlık test istatistiği; χ^2=24,753, p=0,006 olduğundan H_{023} reddedilir, H_{a23} kabul edilir.

Tablo 25

Öğrenim Durumuna Göre Kamu Hizmetleri Kalitesi Memnuniyet Durumu

χ^2=34,070 p=0,005	Hiç		Az		Orta		Çok		Çok iyi		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
İlkokul	1	2,63	5	13,16	17	44,74	9	23,68	6	15,79	38	100,00
Ortaokul	3	4,48	15	22,39	30	44,78	11	16,42	8	11,94	67	100,00
Lise	4	3,23	44	35,48	58	46,77	16	12,90	2	1,61	124	100,00
Üniversite	8	4,97	46	28,57	74	45,96	28	17,39	5	3,11	161	100,00
Yüksek Lisans	2	20,00	3	30,00	3	30,00	2	20,00	0	0,00	10	100,00
Genel Toplam	**18**	**4,50**	**113**	**28,25**	**182**	**45,50**	**66**	**16,50**	**21**	**5,25**	**400**	**100,00**

Tablo 25'te öğrenim durumuna göre kamu hizmetlerinin kalitesinden en memnun grup %84,21 ("orta"+"çok"+"çok iyi") ile ilkokul mezunları, en az memnun grup ise %31,71 ("hiç"+"az") ile lise mezunlarıdır. Tablo 25'ten öğrenim durumlarına göre kamu hizmetlerinin kalitesinden "orta" ve üstü memnuniyet %67,25 oranında olup, ilkokul grubunda %84,21, ortaokul grubunda %73,13, lise grubunda %61,29, üniversite grubunda %66,46 ve yüksek lisans grubunda %50'dir.

Tablo 25'te verilen cevaplar ile teorik frekanslar arasında anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek için 4x3 boyutlu Ki-kare bağımsızlık testi uygulanmış ve istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir (χ^2=15,562, p=0,016). H_{024} ret, H_{a24} hipotezi kabul edilir[8].

5.8. Yaşanılan ilçeden memnuniyet durumu

Sakarya merkez ilçelerinde yapılan anket çalışmamıza katılan vatandaşların yaşadığınız ilçeden ne derece memnunsunuz? sorusuna diğer sorularda olduğu gibi 400 kişi cevap vermiştir. Tablo 26'ya göre, Sakarya merkez ilçelerinde cevap verenlerin %7'si "hiç", %21,25'i "az", %40,50'si "orta", %21'i "çok" ve %10,25'i ise "çok iyi" cevaplarını vermiştir. Bu doğrultuda ankete katılanların yaşadığı ilçeden memnuniyet seviyesi %40,50 oranıyla "orta" seviyededir. Beş üzerinden yaşadığı ilçeden memnuniyet ortalama puanı 3,06'dır. Bu sonuçlar Tablo 26 (ilçelere göre), Tablo 27 (cinsiyete göre), Tablo 28 (yaş aralıklarına göre) ve Tablo 29 (öğrenim durumuna göre) için geçerlidir, fakat kategorilere göre frekans dağılımları farklıdır. *Yaşadığı ilçeden memnuniyet seviyesi genelde "orta" ve üstü memnuniyet %71,75 oranında olup yarıdan fazladır.*

Tablo 26

İlçelere Göre Yaşanılan İlçeden Memnuniyet Durumu

χ^2=23,528 p=0,024	Hiç		Az		Orta		Çok		Çok iyi		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Adapazarı	12	6,28	44	23,04	84	43,98	37	19,37	14	7,33	191	100,00
Arifiye	5	14,29	10	28,57	6	17,14	8	22,86	6	17,14	35	100,00
Erenler	3	4,76	13	20,63	18	28,57	19	30,16	10	15,87	63	100,00
Serdivan	8	7,21	18	16,22	54	48,65	20	18,02	11	9,91	111	100,00
Genel Toplam	**28**	**7,00**	**85**	**21,25**	**162**	**40,50**	**84**	**21,00**	**41**	**10,25**	**400**	**100,00**

[8] 5x3 boyutlu Ki-kare testine göre (χ^2=16,87, p=0,031) H_{024} ret, H_{a24} hipotezi kabul edilir.

Tablo 26'ya göre ilçeleri ayrı ayrı incelediğimizde yaşanılan ilçeden memnuniyet sorusuna Adapazarı'nda yaşayanların en fazla %43,98 ile "orta", Arifiye'de yaşayanların en fazla %28,57 ile "az", Erenler'de yaşayanların en fazla %30,16 ile "çok" ve Serdivan'da yaşayanların en fazla %48,65 ile "orta" cevaplarını verdiği görülmüştür. Tablo 26'dan yaşadığı ilçeden memnuniyet seviyesi genelde %71,75 oranında olup, Adapazarı'nda %70,16, Arifiye'de %57,14, Erenlerde %74,61 ve Serdivan'da %76,57'dir. En az memnun olunan ilçe Arifiye'dir.

Tablo 26'da verilen cevaplar arasında 4x3 boyutlu Ki-kare bağımsızlık testine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık ya da ilişki gözlemlenmiştir (χ^2=20,055, p=0,003). H_{025} ret, H_{a25} hipotezi kabul edilir. İlişki tesadüfi nedenlere bağlanamaz.

Tablo 27'de cinsiyete göre yaşanılan ilçeden memnuniyet seviyesi ölçümünde erkeklerin %8,76'sı "hiç", %21,13'ü "az", %35,57'si "orta", %23,71'i "çok", %10,82'si ise "çok iyi" cevaplarını vermiştir. Kadınların %5,34'ü "hiç", %21,36'sı "az", %45,15'i "orta", %18,45'i "çok" ve %9,71'i "çok iyi" cevaplarını vermişlerdir. Tablo 27'de cinsiyete göre yaşanılan ilçeden memnuniyet seviyesi sorusuna erkeklerin en fazla %35,57, kadınların ise en fazla %45,15 ile "orta" cevabını verdikleri görülmüştür. Tablo 27'den yaşadığı ilçeden "orta" ve üstü memnuniyet seviyesi genelde %71,75 oranında olup, erkeklerde %70,11, kadınlarda %73,30'dur. Tablo 27'ye göre kadınların yaşadığınız ilçeden memnuniyet algısı erkeklerinkinden 3,19 puan yüksek bulunmuştur.

Tablo 27

Cinsiyete Göre Yaşanılan İlçeden Memnuniyet Durumu

χ^2=5,378 p=0,251	**Hiç**		**Az**		**Orta**		**Çok**		**Çok iyi**		**Toplam**	
	Sayı	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**
Erkek	17	8,76	41	21,13	69	35,57	46	23,71	21	10,82	194	100,00
Kadın	11	5,34	44	21,36	93	45,15	38	18,45	20	9,71	206	100,00
Genel Toplam	**28**	**7,00**	**85**	**21,25**	**162**	**40,50**	**84**	**21,00**	**41**	**10,25**	**400**	**100,00**

Tablo 27'de verilen cevaplar ile teorik frekanslar arasındaki ilişkiyi test için uygulanan 2x5 boyutlu Ki-kare bağımsızlık testi sonucuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık saptanmamıştır (χ^2=5,378, p=0,251); H_{026} reddedilemez. Cinsiyet ile memnuniyet seviyesi ilişkisi tesadüflere bağlıdır.

Tablo 28'e göre yaş gruplarına göre yaşadığı ilçeden memnuniyet seviyesi 15-25 yaş arasındakilerin en fazla %36,81, 26-35 yaş arasındakilerin en fazla %43,24, 36-45 yaş arasındakilerin en fazla %40,32, 46-55 yaş arasındakilerin en fazla %47,06, 56-65 yaş arasındakilerin en fazla %47,22 ile *"orta"*, 65 yaş ve üzerindekilerin en fazla %39,39 ile "çok" cevaplarını verdikleri görülmüştür. Tablo 28'den yaş gruplarına göre yaşadığı ilçeden memnuniyet seviyesi genelde %71,75 oranında olup, 15-25 yaş grubunda %62,25, 26-35 yaş grubunda %68,92, 36-45 yaş grubunda %75,80, 46-55 yaş grubunda %76,47, 56-65 yaş grubunda %83,33 ve 65 yaş ve üstünde %90,91'dir. Yaş seviyesi arttıkça memnuniyet derecesi artmakta, azaldıkça da memnuniyetsizlik seviyesi artmaktadır. Bu durum yaş grupları arasında beklentilerin farklı olduğunu gösterir.

Tablo 28

Yaş Aralıklarına Göre Yaşanılan İlçeden Memnuniyet Durumu

χ^2=41,120 p=0,004	Hiç		Az		Orta		Çok		Çok iyi		Toplam	
	Sayı	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**
15-25	20	13,89	34	23,61	53	36,81	28	19,44	9	6,25	144	100,00
26-35	3	4,05	20	27,03	32	43,24	13	17,57	6	8,11	74	100,00
36-45	2	3,23	13	20,97	25	40,32	16	25,81	6	9,68	62	100,00
46-55	0	0,00	12	23,53	24	47,06	8	15,69	7	13,73	51	100,00
56-65	2	5,56	4	11,11	17	47,22	6	16,67	7	19,44	36	100,00
65+	1	3,03	2	6,06	11	33,33	13	39,39	6	18,18	33	100,00
Genel Toplam	**28**	**7,00**	**85**	**21,25**	**162**	**40,50**	**84**	**21,00**	**41**	**10,25**	**400**	**100,00**

Tablo 28'de verilen cevaplar ile teorik frekanslar arasında 4x3 boyutlu Ki-kare testine göre yüksek düzeyde farklılık gözlemlenmiştir (χ^2=23,477, p=0,009). H_{027} ret, H_{a27} hipotezi kabul edilir. Bu ilişki tesadüfü nedenlere bağlanamaz seviyededir.

Tablo 29'da öğrenim durumuna göre yaşadığınız ilçeden ne derece memnunsunuz sorusuna ilkokul mezunlarının en fazla %39,47 ile "orta", ortaokul mezunlarının en fazla %44,78 ile "orta", lise mezunlarının en fazla %41,91 ile "orta", üniversite mezunlarının en fazla %39,13 ile "orta" ve yüksek lisans mezunlarının en fazla %30 ile "çok iyi" cevaplarını verdiği görülmüştür. Tablo 29'da öğrenim seviyesine göre yaşadığı ilçeden memnuniyet seviyesi genelde %71,75 oranında olup, ilkokul grubunda %89,48, ortaokul grubunda %76,12, lise grubunda %67,74, üniversite grubunda %69,56 ve yüksek lisans grubunda %60'tır. Öğrenim düzeyi arttıkça memnuniyet seviyesi azalmaktayken; azaldıkça da memnuniyet düzeyi artmaktadır. Bu durumda öğrenim seviyesine göre yaşanan ilçeden memnuniyet beklentilerinin farklı olduğu anlaşılır.

Tablo 29

Öğrenim Durumuna Göre Yaşanılan İlçeden Memnuniyet Durumu

χ^2=24,709 p=0,075	Hiç		Az		Orta		Çok		Çok iyi		Toplam	
	Sayı	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**
İlkokul	1	2,63	3	7,89	15	39,47	10	26,32	9	23,68	38	100,00
Ortaokul	3	4,48	13	19,40	30	44,78	14	20,90	7	10,45	67	100,00
Lise	8	6,45	32	25,81	52	41,94	24	19,35	8	6,45	124	100,00
Üniversite	14	8,70	35	21,74	63	39,13	35	21,74	14	8,70	161	100,00
Yüksek Lisans	2	20,00	2	20,00	2	20,00	1	10,00	3	30,00	10	100,00
Genel Toplam	**28**	**7,00**	**85**	**21,25**	**162**	**40,50**	**84**	**21,00**	**41**	**10,25**	**400**	**100,00**

Tablo 29'da verilen cevaplar ile teorik frekanslar arasında anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek için 4x3 boyutlu Pearson Ki-kare bağımsızlık testi uygulanmış olup H_{028} reddedilememiştir (χ^2=11,362, p=0.064)[9].

6. Değerlendirmeler

6.1. Katılımcı profiline göre değerlendirme

Kamu hizmetleri memnuniyet seviyesi kategorik durumların dağılımına göre değerlendirildiğinde aşağıdaki bulgular dikkat çekmektedir:

i) Yaşanılan İlçeye Göre:

Adapazarı'nın diğer ilçelere göre avantajlı olduğu ve en yüksek "orta" ve üstü memnuniyet gösterdiği hizmet sınıfları %70,16 oranı ile kamu hizmetlerine erişim ve %68,58 oranı ile kamu hizmetlerinin kalitesidir. Adapazarı'nın diğer ilçelere göre ve kendi değerlendirmesinde en düşük memnuniyet seviyesi %59,69 oranı ile eğitim hizmetleri ve %60,73 oranı ile adli hizmetlerdir.

Arifiye'nin diğer ilçelere göre avantajlı olduğu ve en yüksek "orta" ve üstü memnuniyet gösterdiği hizmet sınıfları %85,75 oranı ile sağlık, %80 ile adli hizmetler, %77,17 oranı ile eğitim ve %77,14 ile güvenlik hizmetleridir. Memnuniyet düzeyinin en düşük olduğu ilçe; Arifiye'dir. Yaşadığı ilçeden memnuniyet seviyesi ortalama %71,75 oranında olup, Arifiye'de bu oran %57,14'le en düşüktür. Arifiye'nin diğer ilçelere göre ve kendi değerlendirmesinde en düşük memnuniyet seviyesi %57,14 oranı ile yaşadığı ilçe ve %60 oranı ile kamu hizmetlerinin kalitesidir.

Erenler'in diğer ilçelere göre avantajlı olduğu bir hizmet sınıfı yoktur. Erenler'de tespit edilen %68,26'lık kamu hizmet kalitesi memnuniyet seviyesi, Serdivan'da gözlenen %68,58'lik kamu hizmet kalitesi memnuniyet seviyesine yakındır. Erenler'in diğer ilçelere göre ve kendi değerlendirmesinde en düşük memnuniyet seviyesi %65,08 oranı ile kamu hizmetlerine erişim hizmetleridir.

Serdivan'ın diğer ilçelere göre avantajlı olduğu ve en yüksek "orta" ve üstü memnuniyet gösterdiği hizmet sınıfı %76,57 oranı ile yaşadığı ilçeden memnuniyet seviyesidir. Serdivan'ın diğer ilçelere göre ve kendi değerlendirmesinde en düşük memnuniyet seviyesi %63,06 oranı ile güvenlik hizmetleridir.

ii) Cinsiyete Göre:

Erkeklerin, kadınlara kıyasla memnuniyet seviyesi sağlık hizmetlerinde 6,5, eğitim hizmetlerinde -0,55, güvenlik hizmetlerinde 1,66, adli hizmetlerde 3,01, kamu hizmetlerine erişimde 6,14, kamu hizmetlerinin kalitesinden memnuniyette -1,47, yaşanılan ilçeden memnuniyet algısında -3,19 puan yüksektir. Sağlık, kamu hizmetlerine erişim ve adli hizmetlerde erkekler daha yüksek memnuniyet seviyesi gösterirken; kadınların yaşanılan ilçeden memnuniyet ile kamu hizmet kalitesinden memnuiyeti erkeklerden daha yüksek oranlardadır.

iii) Yaş Aralıklarına Göre:

15-25 yaş grubunun kamu hizmetlerine ilişkin memnuniyet düzeyi, genel olarak %59,03 (kamu hizmetleri kalitesi) ile %69,44 (sağlık hizmetleri) arasında değişmekte olup, bu durum düşük ve sınırlı bir memnuniyet seviyesine işaret etmektedir. 15-25 yaş grubunun kamu hizmetlerinin kalitesinden gösterdiği %59,03'lük memnuniyet seviyesi oranı bütün kamu hizmetleri de dahil diğer yaş gruplarının gösterdiği memnuniyet oranları arasında da en düşüktür.

26-35 yaş grubu en düşük memnuniyet seviyesini %60,81 oranı ile adli hizmetlerde belirtmiştir. Bu yaş grubu sunulan kamu hizmetlerini %60,81-%72,97 (sağlık hizmetleri) oranları arasında memnuniyetle karşılamıştır. 26-35 yaş grubu adli hizmetlerde gösterdiği %60,81'lik en düşük memnuniyet seviyesi

[9] 4x3 boyutlu Likelihood Rasyo testine göre H_{028} ret, H_{a28} kabul edilir (LR χ^2=12,662, p=0,049). 5x3 boyutlu Ki-kare bağımsızlık testine göre H_{028} reddedilememiştir (χ^2=13,362, p=0,1).

aynı zamanda diğer yaş gruplarının adli hizmetler memnuniyet seviyesi ile karşılaştırıldığında da en düşüktür. En aktif en üretken bu yaş grubu adliye hizmetlerinden en az memnun olan gruptur.

36-45 yaş grubunun en düşük memnuniyet seviyesi %62,9 oranı ile eğitim hizmetleri iken en yüksek memnuniyet seviyesi %80,65 oranı ile sağlık hizmetleri olmuştur. 36-45 yaş grubunun kamu hizmetleri memnuniyet seviyesi çoğunlukla %67-70 arasındadır.

46-55 yaş grubunun en düşük memnuniyet seviyesi %62,75 oranı ile adli ve kamu hizmetlerinin kalitesi iken en yüksek memnuniyet seviyesi %78,43 oranı ile sağlık hizmetleri ve %76,47 ile güvenlik hizmetleri olmuştur. 46-55 yaş grubunun kamu hizmetleri memnuniyet seviyesi çoğunlukla %68-78 arasındadır.

56-65 yaş grubunun en düşük memnuniyet seviyesi %63,89 oranı ile eğitim hizmetleri, en yüksek memnuniyet seviyesi %80 oranı ile kamu hizmetlerinin kalitesidir. 56-55 yaş grubunun kamu hizmetleri memnuniyet seviyesi çoğunlukla %72,22-%83,33 arasındadır. 56-65 yaş grubu, 65 yaş ve üstü grubundan sonra %83,33 oranı ile yaşadığı ilçeden memnuniyet seviyesi göstermiştir.

65 yaş ve üzeri yaş grubu, tüm hizmet kategorilerinde diğer yaş gruplarına kıyasla en yüksek memnuniyet düzeyini ifade etmiş ve en yüksek memnuniyet oranını %93,94 ile adli hizmetlerde göstermiştir. Bu yaş grubunun adli hizmetlere ilişkin memnuniyet algısı, güvenlik hizmetlerine benzer bir düzeyde değerlendirilmiştir. Ayrıca, 65 yaş ve üzeri bireylerin kamu hizmetlerinden genel memnuniyet düzeyi %75,76 ile %93,94 arasında değişmekte olup, eğitim hizmetleri hariç tüm kategorilerde %80'in üzerinde seyretmektedir.

Genel olarak yaş seviyesi arttıkça kamu hizmet memnuniyet seviyesi ortalama olarak artmakta, azaldıkça da azalmaktadır.

iv) Öğrenim Durumuna Göre:

Lise mezun grubu sağlık hizmetleri memnuniyeti hariç, yüksek lisans mezunu grubu kamu hizmetlerine erişim memnuiyeti hariç sürekli ortalamanın altında bir memnuniyet seviyesi göstermiştir. Öğrenim grupları arasından ilkokul grubu, %78,94 oranı ile sağlık hizmetlerinde, %84,61 ile güvenlik hizmetlerinde, %89,47 ile adli hizmetlerde, %84,21 oranı ile kamu hizmetlerine erişimde, %84,21 oranı ile kamu hizmetleri kalitesinde ve %89,48 oranı ile *yaşanılan ilçeden* en yüksek memnuniyeti *göstermiştir.* İlkokul eğitim düzeyine sahip bireyler, yedi hizmet kategorisinden altısında %68,43 memnuniyet oranıyla, eğitim hizmetleri hariç diğer eğitim düzeylerine kıyasla en yüksek memnuniyet düzeyini ifade etmiş ve memnuniyet oranları %78,94'ün üzerinde seyretmiştir. Bu durum, demokratik ilgi gruplarının tercihleri ile kamu hizmetlerinin sunumunun örtüştüğüne işaret etmektedir.

Ortaokul grubunda, en yüksek memnuniyet %76,12 oranı ile sağlık hizmetleri ve yaşadığı ilçeden memnuniyet seviyesinde görülmüştür. Ortaokul grubunun yaşadığı ilçeden memnuniyet seviyesi ilkokul grubununkinden düşük, diğer öğrenim gruplarınınkinden yüksektir. Ortaokul grubunda en düşük memnuniyet %65,67 oranı ile kamu hizmetlerine erişim ve %67,17 oranı ile adli hizmetlerde görülmüştür. Diğer öğrenim grupları ile değerlendirildiğinde ortaokul grubu hiçbir hizmet sınıfında en yüksek (birinci sıra olarak) memnuniyet seviyesine sahip değildir.

Lise grubunda, en yüksek hizmet memnuniyeti %78,23 oranı ile sağlık hizmetlerinde görülmüş olup, lise grubu alınan eğitim, adli ve güvenlik hizmetlerinden %55,65-%59,68 arası, diğer hizmetlerden ise %61,29-%67,74 arası memnuniyet duymaktadır.

Üniversite grubunda, en yüksek hizmet memnuniyeti %73,92 oranı ile güvenlik hizmetlerinde görülmüş olup, üniversite grubu %66,46 oranında kamu hizmetlerinin kalitesinden, %67,7 oranında kamu hizmetlerine erişimden ve %69,56 oranında yaşadığı ilçeden memnuniyet göstermiştir. Diğer hizmetlerde ise %70,19-72,67 arası memnuniyet duymaktadır. Öğrenim grupları arasında üniversite grubu %73,92 oranı ile eğitim hizmetlerinden en üst seviyede memnun olan gruptur.

Yüksek lisans grubunda, %70 memnuniyet oranı ile kamu hizmetlerine erişimde memnuniyet kendi içinde en yüksek olup, diğer bütün hizmet gruplarında öğrenim grupları arasında en düşük memnuniyet seviyesi belirtmiştir. Yüksek lisans grubunun güvenlik hizmetlerinden memnuniyet seviyesi %40 olup gerek kendi içinde gerekse gruplar arasında gerekse de hizmetler arasında en düşük memnuiyet seviyesidir.

6.2. Hizmet sınıflarına göre değerlendirme

Kamu hizmetleri memnuniyet seviyesi hizmet sınıflarına göre değerlendirildiğinde aşağıdaki bulgular dikkat çekmektedir: Merkezi kamu hizmetleri 5'li ölçeklendirmeye göre memnuniyet seviyesi sağlık hizmetlerinde 3,16, eğitim hizmetlerinde 2,92, güvenlik hizmetlerinde 2,96, adli hizmetlerde 2,86, kamu hizmetlerine erişimde 2,91, kamu hizmetlerinin kalitesinde 2,90, yaşanılan ilçeden memnuniyette 3,06'dır.

i) Sağlık Hizmetleri:

Yaşanılan ilçeye göre, sağlık hizmetlerinden en düşük memnuniyet seviyesi gösteren ilçe %66,67 ile Erenler, en yüksek memnuniyet seviyesi görülen ilçe ise %85,71 ile Arifiye'dir. Ayrıca Erenler ve Serdivan'da "az" oranının diğer ilçelerden fazla olduğu görülmüştür. Cinsiyet durumuna göre, erkeklerin sağlık hizmetlerinden "orta" ve üstü memnuiyet seviyesi kadınlarınkinden 6,5 puan fazladır. Yaş aralıkları durumuna göre, sağlık hizmetlerinden 56-65 yaş grubu aralığı hariç yaş düzeyi arttıkça memnuniyet seviyesi artmaktayken; azaldıkça memnuniyet seviyesi azalmaktadır. Bu durumda sağlık hizmetlerinden yaş grupları arasında beklentilerin farklı olduğu söylenebilir. %80,65 oranı ile 36-45 ve %87,88 oranı ile 65 ve üstü diğer yaş gruplarına göre sağlık hizmetlerinden en fazla memnuniyet gösteren yaş gruplarıdır. Öğrenim durumuna göre, en yüksek memnuniyeti %78,94 oranı ile ilkokul mezunları göstermiştir. Lise mezun grubu söz konusu sorulara sağlık hizmetleri memnuniyeti hariç, yüksek lisans mezunu grubu kamu hizmetlerine erişim memnuiyeti hariç sürekli ortalamanın altında bir memnuniyet seviyesi göstermiştir. Lise mezun grubunun merkez ilçe genel ortalamasının üstünde memnuniyet gösterdiği tek kategori sağlık hizmetleri sınıfı olmuştur.

ii) Eğitim Hizmetleri:

Yaşanılan ilçeye göre, eğitim hizmetlerinden en düşük memnuniyet seviyesi gösteren ilçe Adapazarı, en yüksek memnuniyet seviyesi görülen ilçe ise Arifiye'dir. Cinsiyete göre eğitim hizmetlerinden memnuniyet oranları birbirine oldukça yakındır (erkeklerde %65,47, kadınlarda %66,02). Yaş gruplarının eğitim hizmetleri memnuniyet algısı %75,76 oranı ile 65 yaş üstü hariç diğer yaş gruplarında %62,16-%68,63 arası olup düşüktür. Öğrenim durumuna göre; eğitim hizmetlerinden en az memnuniyet gösteren öğrenim grubu %55,65 ile lise mezunu ve %50 ile yüksek lisans gruplarıdır.

iii) Güvenlik Hizmetleri:

Yaşanılan ilçeye göre, güvenlik hizmetlerinden en düşük memnuniyet seviyesi gösteren ilçe Serdivan, en yüksek memnuniyet seviyesi gösteren ilçe ise Arifiye'dir. İlçeler arasında güvenlik hizmeti memnuniyet seviyesinin en yüksek olduğu (sıfır "hiç" ve %51'in üzerinde "çok" ve "çok iyi" ile) ilçe Arifiye'dir. Cinsiyete göre, güvenlik hizmetlerinden "orta" ve üstü memnuniyet seviyesi genelde erkeklerde %70,1, kadınlarda %68,44'tür. Güvenlik hizmetlerinden yaş grupları arasında memnuniyet seviyesi %%64,58-%84,85 arasında bulunmuş olup yaşla doğru orantılıdır; yaş azaldıkça azalmakta, arttıkça artış göstermektedir. Yaş gruplarına göre güvenlik hizmetleri memnuniyeti eğitim hizmetleri memnuniyet seviyesinden daha yüksek bulunmuştur. Öğrenim durumuna göre; güvenlik hizmetlerinden en az memnuniyet gösteren öğrenim grubu %59,68 ile lise mezunu ve %40 ile yüksek lisans mezunu gruplarıdır. En çok memnuniyet ise %84,61oranı ile ilkokul grubunda gözlenmiştir.

iv) Adli Hizmetler:

Yaşanılan ilçeye göre, adli hizmetlerden en düşük memnuniyet seviyesi gösteren ilçe Adapazarı, en yüksek memnuniyet seviyesi gösteren ilçe ise Arifiye'dir. Cinsiyete göre, adli hizmetlerden "orta" ve üstü memnuniyet seviyesi erkeklerde %68,55, kadınlarda %65,54'tür. Yaş gruplarına göre, adli hizmetlerde en yüksek memnuniyet seviyesi %93,94 oranı ile 65 yaş ve üstü grubuna aittir. En aktif ve en üretken 26-35 yaş grubu ise adli hizmetlerden en az memnun olan gruptur. Öğrenim durumuna göre; adli hizmetlerden "orta" ve üstü memnuniyet %67 oranında olup, %89,47 oranı ile en yüksek olarak ilkokul grubudur. Adli hizmetlerden En az memnuniyet gösteren öğrenim grubu %50 ile yüksek lisans mezunu ve %57,26 ile lise mezunu grupları olup ortalama oranın altındadırlar.

v) Kamu Hizmetlerine Erişim:

Yaşanılan ilçeye göre, kamu hizmetlerine erişimde en düşük memnuniyet seviyesi gösteren ilçe Erenler, en yüksek memnuniyet seviyesi gösteren ilçe Adapazarı'dır. Cinsiyete göre, kamu hizmetlerine erişimden "orta" ve üstü memnuniyet seviyesi erkeklerde %71,13, kadınlarda %66,99'dur. Kamu hizmetlerine erişimde erkekler kadınlara göre 6,14 puan daha avantajlı görünmektedir. Yaş gruplarına göre kamu hizmetlerine erişim memnuniyeti 56-65 yaş grubunda %75, 65 yaş ve üstünde %81,82, diğer yaş gruplarında %65,28-%68,92 oranları arasındadır. Öğrenim durumuna göre kamu hizmetlerine erişimde ilkokul grubu %84,21 oranı ile en memnun, %65,67 oranı ile de ortaokul grubu en az memnun olan öğrenim grubudur. Öğrenim grupları arasında kamu hizmetlerine erişimde memnuniyet seviyesi genelde %65-%70 arasıdır.

Katılımcıların %46,75'i kamu hizmetlerine erişimi "orta" düzeyde bulurken, %25,00'i "az" ve %16,75'i "çok" memnun olduğunu ifade etmiştir. Serdivan ilçesinde yaşayanların %51,35'i bu hizmetlere erişimi "orta" olarak değerlendirmiştir. Bu sonuçlar, kamu hizmetlerine erişimin de benzer şekilde "orta" düzeyde algılandığını ortaya koymaktadır.

vi) Kamu Hizmetlerinin Kalitesi:

Yaşanılan ilçeye göre, en yüksek "orta" değerlendirmesi %48,69 ile Adapazarı'nda kaydedilmiştir. Kamu hizmetlerinin kalitesinden en az memnun olunan ilçe %60 memnuniyet oranıyla Arifiye'dir. Kamu hizmetlerinin kalitesine ilişkin Arifiye ve Serdivan, Adapazarı ve Erenler'e kıyasla daha düşük seviyede memnuniyet göstermişlerdir. Cinsiyete göre, kamu hizmetlerinin kalitesinden "orta" ve üstü memnuniyet seviyesi erkeklerde %66,5, kadınlarda ise %67,97'dir. Yaş gruplarına göre, kamu hizmetlerinin kalitesinden en düşük memnuniyet seviyesi %59,03 oranı ile 15-25 yaş grubu ve %62,75 oranı ile 46-55 yaş gruplarıdır. Kamu hizmetlerinin kalitesinden memnuniyet algısı %88,88 oranı ile en yüksek 65 yaş ve üstü ile %80,65 oranı ile 56-65 yaş grupları bulunmuştur. Öğrenim durumuna göre kamu hizmetlerinin kalitesinden en memnun grup %84,21 ("orta" + "çok" + "çok iyi") ile ilkokul mezunları, en az memnun grup ise %50 oranı ile yüksek lisans ve %61,29 ile lise mezunlarıdır. %66,46 memnuniyet oranı ile üniversite grubu hariç, öğrenim seviyesi arttıkça kamu hizmetlerinin kalitesinden memnuniyet azalmaktadır.

Ankete katılanların %45,50'si kamu hizmetlerinin kalitesini "orta" olarak değerlendirirken, %28,25'i "az" ve %16,50'si "çok" memnun olduğunu belirtmiştir. Bu sonuçlar, kamu hizmetlerinin genel olarak "orta" düzeyde algılandığını göstermektedir.

vii) Yaşanılan İlçeden Memnuniyet:

Yaşanılan ilçeye göre yaşanılan ilçeden memnuniyet seviyesi genelde %71,75 oranında olup, Adapazarı'nda %70,16, Arifiye'de %57,14, Erenlerde %74,61 ve Serdivan'da %76,57'dir. Yaşanılan ilçeden memnuniyet seviyesi en yüksek olan ilçe Serdivan iken en az memnun olunan ilçe Arifiye'dir. Cinsiyet durumuna göre, yaşanılan ilçeden "orta" ve üstü memnuniyet seviyesi erkeklerde %70,11, kadınlarda %73,30 olup, kadınların yaşanılan ilçeden memnuniyet algısı erkeklerden 3,19 oran puan

yüksek bulunmuştur. Yaş gruplarına göre, yaşanılan ilçeden en az memnun olan %62,25 oranı ile 15-25 yaş grubu iken en fazla memnuniyet seviyesi gösteren %90,91 oranı ile 65 yaş ve üstüdür. Yaşanılan ilçeden memnuniyet seviyesi yaş seviyesi arttıkça artmakta, azaldıkça da memnuniyetsizlik seviyesi artmaktadır. Bu durum, yaşanılan ilçede sunulan hizmetlere ilişkin beklentilerin yaş gruplarına göre farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Özellikle gençlerin şehir dışında veya başka bir ülkede yaşama eğilimi, bu farklılıklarla ilişkilendirilebilir. Eğitim düzeyi dikkate alındığında, öğrenim seviyesi yükseldikçe yaşanılan ilçeden memnuniyet düzeyinin azaldığı, öğrenim seviyesi düştükçe ise memnuniyetsizlik oranının da azaldığı gözlemlenmektedir. Bu bulgu, öğrenim seviyesine göre ilçeden memnuniyet beklentilerinin değişkenlik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, ortaokul mezunlarının yaşadıkları ilçeden memnuniyet seviyesi, ilkokul mezunlarına göre daha düşük, diğer eğitim gruplarına göre ise daha yüksektir.

6.3. Ki-kare bağımsızlık testine göre değerlendirme

Kamu hizmetleri memnuniyet seviyesi kategorik durumların dağılımına göre Ki-kare bağımsızlık testi istatistiksel olarak anlamlılık sonuçlarına göre değerlendirildiğinde aşağıdaki bulgular dikkat çekmektedir:

i) Yaşanılan İlçeye Göre:

Yaşanılan ilçe-memnuniyet ilişkisinin anlamlılığını sınamak amacıyla koşulan 4x2 boyutlu Ki-kare bağımsızlık testlerinde; yaşanılan ilçelere göre güvenlik hizmetleri, adli hizmetler, yaşanılan ilçe-memnuniyet algısı istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılık göstermiştir. Diğer hizmet kategorilerinde yaşanılan ilçe ile memnuniyet seviyesi istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki göstermemektedir, dolayısıyla diğer hizmetlerde memnuniyet seviyesi ilçeler arasında aynıdır denenebilir.

ii) Cinsiyet Göre:

Cinsiyet-memnuniyet ilişkisinin anlamlılığını sınamak amacıyla koşulan 2x5 boyutlu Ki-kare bağımsızlık testleri hizmet kategorilerinin hiçbirinde H_0 hipotezi reddedilememiştir. Bu doğrultuda, cinsiyet ile herhangi bir kamu hizmeti memnuniyet seviyesi istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki göstermemektedir. Başka bir ifadeyle her bir hizmet sınıfında memnuniyet düzeyi cinsiyete göre değişmemektedir.

iii) Yaş Aralıklarına Göre:

Yaş gruplarına göre sağlık hizmetleri sınırda, adli hizmetler, yaşanılan ilçe-memnuniyet algısı istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılık göstermiştir. Diğer hizmet kategorilerinde yaş gruplarına göre memnuniyet seviyesi ilişkisi tesadüfidir.

iv) Öğrenim Durumuna Göre:

Öğrenim durumuna göre 5x3 boyutlu tablolarda yüksek lisans satırında 5'in altında teorik frekanslar bulunduğundan ünivesite+yüksek lisans mezunları üniversite/yüksek lisans kategorisi altında birleştirilip teorik frekans sayısının 5'in altında olmayan 4x3 boyutunda tablolar elde edilmiştir. Ancak, öğrenim göre gerek 5x3 boyutlu gerekse 4x3 boyutlu Pearson Ki-kare bağımsızlık testi sonuçlarına göre, yaşanılan ilçeden ve sağlık hizmetleri-memnuniyet algısı hariç, eğitim, güvenlik, adli, kamu hizmetlerine erişim, kamu hizmet kalitesi-memnuniyet algıları istatistiksel olarak anlamlı ve güçlü bir şekilde farklılık göstermiştir. Öğrenim durumu ile kamu hizmetleri memnuniyet ilişkisi tesadüfi nedenlere bağlanamaz.

7. Sonuç

Bu çalışma, Sakarya merkez ilçelerinde yaşayan vatandaşların merkezi kamu hizmetlerinden memnuniyet düzeylerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Kamu hizmetleri insanların genel ve

zorunlu ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Yapılan çalışmada, kamu hizmetlerinin Sakarya merkez; Adapazarı, Erenler, Arifiye ve Serdivan ilçelerinde vatandaş memnuniyeti üzerindeki etkileri Mart-Nisan 2024 tarihleri arasında ölçülmüş ve değerlendirmeleri yapılmıştır. Elde edilen bulgular söz konusu olan genel kamu hizmeti kategorilerinde hizmetlerin sürekliliğini sağlama ve etkinliğini artırma açısından önemli sonuçlar ortaya koymaktadır.

Araştırma sonuçları, genel olarak vatandaşların; ikamet edilen ilçe, cinsiyet, yaş ve öğrenim seviyesi kategorik durumlarına göre sağlanan kamu hizmetlerinden "orta" düzeyde (%34-%46,8 aralığında) memnun olduklarını göstermektedir. Beşli ölçeklendirmeye göre memnuniyet seviyesi sağlık hizmetlerinde 3,16 puan olup en yüksektir. Diğer taraftan, tüm kamu hizmetlerinde genel memnuniyet seviyeleri; *"orta" ve üstü* memnuniyet seviyesi baskın olup; sağlık hizmetlerinde %74,75, eğitim hizmetlerinde %65,75, güvenlik hizmetlerinde %69,25, adli hizmetlerde %67, kamu hizmetlerine erişimde %74,75, kamu hizmetlerinin kalitesinde %67,25 ve son olarak yaşanılan ilçeden memnuniyette %71,75'tir.

Bu veriler, hükümetin genel seçimlerde aldığı oy oranlarıyla genel olarak paralellik göstermektedir ve kamu ilgi grupları ile kamu tercihi teorisi bağlamında değerlendirilebilir. Demokratik sistemlerde medyan oy kullanan seçmenler, kamu hizmetlerinin sunumu ve kaynakların dağıtımı üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Demokratik rejimlerde, vatandaşların talepleri ve beklentileri doğrultusunda hükümetler belirli ilkeler çerçevesinde faaliyet gösterir ve kamu hizmetlerinin sunumunda tercihlerini şekillendirirler. Örneğin, mevcut hükümeti destekleyen yaşlı ve emekli bireyler, sunulan sağlık hizmetlerinden genellikle memnuniyet duymakta ve bu grup, kendilerine yönelik hizmetlerde ayrıcalık beklemektedir. Bu durum, oy verme davranışı ile seçilmişlerin hizmet sunum tercihleri arasındaki ilişkiyi açıklayan kamu tercihi teorisi kapsamında değerlendirilebilir. Medyan oy kullanan seçmenlerin en çok tercih ettiği kamu hizmetleri, çoğunluk kuralına dayalı olarak öncelik kazanmaktadır (Holcombe, 1996, ss. 176-177).

Bununla birlikte, Holcombe'a (1996, s. 144) göre, sınırsız demokrasi baskıcı bir diktatörlük gibi işleyebilir; çoğunluk kuralının uygulandığı durumlarda çoğunluk, kendi faydasını maksimize ederken azınlığa maliyet yükleyebilir. Bu durum, memnun olmayan bireylerin sayısının artmasına yol açabilir. Bu tür olumsuz sonuçları önlemek için en uygun yaklaşım, optimal bir yol belirlemektir. Optimal anayasal kuralların benimsenmesi, geniş bir toplumsal uzlaşmayı mümkün kılabilir.

Sonuç olarak, Sakarya merkez ilçelerinde yaşayan vatandaşlar kamu hizmetlerinden sözü edilen yedi sınıfın her birinde çoğunlukla "orta" düzeyde memnuniyet algısına sahiptir. "Orta" ve üstü memnuniyet oranı ise %64'lerin üzerindedir. Bulguların değerlendirilmesi, merkezi kamu hizmetlerinin etkinliğinin artırılmasına yönelik stratejiler geliştirilmesini mümkün kılmakta ve bu sayede vatandaş memnuniyetinin daha da yükseltilmesi için fırsatlar sunmaktadır. Ayrıca kategorize edilen merkezi genel kamu hizmetlerinin alt birimlerinde memnuniyet-memnuniyetsizlik seviyesini ayrı anket çalışmaları ile ölçerek çıkan sonuçlara göre ilgili birimlere ağırlık verilerek vatandaşların memnuniyet seviyesini daha da artırmak mümkündür.

Kaynakça

Altın, A. (2013). Kamu hizmeti anlayışında değişim. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *1*(2), 101-118.

Ayan, Y. (2015). *Kamu kurumlarında hizmet kalitesi: Eskişehir'de bir araştırma* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Anadolu Üniversitesi.

Baş, T. (2001). *Anket.* Seçkin Yayınevi.

Bozlağan, R. (2004). Kentsel kamu hizmetlerinden tatmin düzeyi: İstinye-İstanbul örneği. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (7), 121-145.

Coşkun, R., Altunışık, R., & Yıldırım, E. (2019). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamalı.* Sakarya Yayıncılık.

Çınar, S. K., & Köse, T. (2019). Kamu hizmetleri ve vatandaş memnuniyetinin çok düzeyli analizi: Türkiye örneği, *Ekonomik Yaklaşım*, *30*(111), 25-53.

Çirakman, B. (1976). Kamu hizmeti. *Amme İdaresi Dergisi, 9*(4), 75-94.

Delice, M. E., & Daştan, İ. (2015). Yerel yönetim hizmetleri ve vatandaş memnuniyeti: İzmir örneği, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *15*(29), 88-115.

Eren, A. S., & Tunç, A. (2018). Kahramanmaraş'taki Suriyeli göçmenlerin hayattan ve kamu hizmetlerinden memnuniyet düzeylerini ölçümüne yönelik bir alan çalışması, *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, *5*(12), 21-31.

Erol, Y., & Aksu, M. (2011). Kamuda hizmet kalitesi ve demografik faktörlerle ilişkisi bir uygulama çalışması, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, *6*(2),34-49.

Göküş, M., Bayrakçı, E., & Taşpınar, Y. (2014). Kamu performans yönetiminin memurlar tarafından değerlendirilmesi: Bir alan çalışması, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (Dr. Mehmet YILDIZ Özel Sayısı*)*, 57-73.

Gözübüyük, A. Ş. (2003). *Yönetim hukuku*. Turhan Kitabevi.

Holcombe, R. G. (1996). *Public finance: Government revenues and expenditures in the United States economy.* West Publishing Company.

Kılavuz, R. (2000). Etkinlik-verimlilik kavramlarının analizi ve kamusal mal-hizmet sunumunda etkililik, *Türk İdare Dergisi,* (428), 147-170.

Melikşah, Y. (2022). Kamu hizmeti. İçinde Y. Saraç (Ed.). Sosyal Bilimler Ansiklopedisi. TÜBİTAK Bilim Yayınları. https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/kamu_hizmeti

Polat, M. (2014). *Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde Hayvancılık Sektörünün Mevcut Durumu ve Çiftçilerin Beklentile*ri [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi.

Saraç, O. (2002). Kamu Yararı Kavramı, *Maliye Dergisi,* (139), 16-26.

Serper, Ö. (2014). *Uygulamalı İstatistik* (7. baskı). Ezgi Kitabevi.

Şenaras, A. E., & Çetin, İ. (2017). Kamu hizmetlerinden memnuniyetin çok boyutlu ölçekleme ile analizi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *17*(2), 195-209.

Ural, A., & Kılıç, İ. (2021). *Bilimsel araştırma süreci ve SPSS ile veri analizi* (6. baskı). Detay Yayıncılık.

Yenipazarlı, A., Çondur, F., & Cömertler, N. (2020). Engelli bireylerin kamu hizmetlerinden memnuniyeti: Nazilli ilçesi örneği. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7*(2). 77-93.

Makale Bilgi Formu

Yazarların Katkıları: Bu makalenin yazımına tüm yazarlar eşit katkıda bulunmuştur. Tüm yazarlar son metni okumuş ve onaylamıştır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazarlar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Telif Beyanı: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Destek/Destekleyen Kuruluşlar: Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kâr amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.

Etik Onay ve Katılımcı Rızası: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunmaktadır.

İntihal Beyanı: Bu makale iThenticate tarafından taranmıştır.

Journal of Political Administrative and Local Studies

ISSN : 2636-803X E-ISSN : 2636-7823
Publisher : Sakarya University

Vol. 7, No. 2, 134-148, 2024

Research Article

Russia-Ukraine War: Global and Regional Impacts in the Context of Türkiye's Seeking Balance

Harun Semercioğlu

Independent Researcher, İstanbul, Türkiye, harsem@yahoo.com

Received: 09.08.2024
Accepted: 13.11.2024
Available Online: 31.12.2024

Abstract: This article aims to reveal the historical background and causes of the Russia-Ukraine War, analyze its global and regional consequences in the context of Turkey's search for balance, and ultimately predict its possible effects in the future. In this context, a literature review was made at the beginning, and the developments from the beginning of the war until today were listed. In continuation, the sanctions of the international community against the annexation of some regions in Ukraine by the Russian Federation (RF) were explained in general terms. In this process, all of the effects of the war were searched in the selected dimensions, by specifying the diplomacy and mediation efforts carried out by Türkiye within the scope of the search for balance. This study was conducted with the qualitative research method, which includes the collection, evaluation and analysis of data from various sources. On the conclusion, the situation reached as a result of the policies followed by the global and regional actors, including Türkiye, have been evaluated for the future by the forecasting possible developments in international politics.

Keywords: Russia, Ukraine, Türkiye, War, International Politics

1. Introduction

Ukraine, one of the former Union of Soviet Socialist Republics (USSR) countries, declared its independence in 1991, like the others, turned its direction to the West and formed its policies untill today within the framework of the goal of developing relations with EU countries and finally becoming a member of this community and North Atlantic Treaty Organization (NATO). On the other hand, Russian Federation (RF), has never lost its interest in Ukraine, which has an important place in its history, especially when it was in the USSR, a large agricultural country and granary with its fertile lands.

RF, which showed that it will continue this stance with the annexation of Crimea in 2014, has recently ignited the fuse of war by encouraging the establishment of de facto countries in Zaporijya, Kherson, Donetsk and Luhansk in the western region of Ukraine. When Zelenski, who was elected President of Ukraine in 2019, did not step back from his goal of becoming a member of the EU and especially NATO, the RF Army, which used the border conflict as an excuse, started to attack to Ukraine on February 24, 2022. And despite the peace talks, it turned into a war that has continued until today which has become a phenomenon that has great effects for the world trying to get rid of the effects of the pandemic.

With this article, it is aimed to research the global and regional effects of the Russia-Ukraine War by revealing the historical process in the context of Türkiye's search for balance within the scope of peace efforts. In addition, solution proposals will be presented by analyzing the perpective in international political economy due to the war in question and, finally, predictions will be made by evaluating the global and regional developments that may be experienced in the future.

2. Literature Review

Although it has not been three years since the beginning of the Russia-Ukraine war, it is possible to find many researches and reports on the subject in the literature. In this article, the underlying ones will be ranked.

UN's briefing no. 1 published in April 2022 covers the global impact of war in Ukraine on food, energy and finance systems. Mbah and Wasum (2022) research the economic impacts of the war on the global

Cite as (APA 7): Semercioğlu, H. (2024). Russia-Ukraine war: Global and regional impacts in the context of Türkiye's seeking balance. *Journal of Political Administrative and Local Studies*, *7*(2), 134-148.

This is an open Access paper distributed under the terms of Conditidions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

actors, specifically in USA, Canada, UK and EU. Liadze, Macchiarelli, Mortimer-Lee and Juanino (2023) estimate in their study that the war would add up to 3% to global inflation and reduce the level of global GDP 1% by 2023. Steinbach (2023) underlines that Russia took advantage of the war about froign trade until August 2002 that Ukraine lost $19.4 billion in exports, while Russia gained $68.3 billion. Ece (2022) studies the war's impact on foreign trade and also global security taking attention to the importance of Montreux Convention in her journal. Moreover, Sezgin (2022) researches specifically how the war will effect the Turkish trade.

While Demir (2022) researches reasons and impacts of the war, Sezer (2024) analyzizes "the geopolitical consequences of the Russia-Ukraine war" in her study considering that "Russia would plan a military intervention against the Baltic states in the future." On another perspective, Breuer (2022) asserts in his study that Europe may now be on the eve of a new cold war after February 24, 2022. Additionally, Çatuk (2023) examines the issue by focusing on the impact of the war on Türkiye's foreign trade and tourism.

This war caused many consequences about food security. In tis context, Ozili (2022) explores the global economic consequence of the Russia-Ukraine War in the month of invasion especially in the food and food ingredients. Hassen and el-Bilali (2022) also examine the impacts on the food security in the world. Peterson Institute for International Economics (PIIE)'s colegue Bown (2022) aranges a "sanctions timeline" for the Russia's war on Ukraine.

On the other hand, the global energy issues also got affected largely because of the war. Şahin and Narin (2022) state that energy security concerns have increased, many countries have re-evaluated their dependence on Russian natural gas and turned to alternative efforts such as expanding Liquefied Natural Gas (LNG) infrastructure and increasing renewable energy production in their proceeding. In this context, Henderson (2024) puts forth that gas flows from Russia to Europe has fallen by 80% leading to a dramatic surge in LNG imports to the EU, which has in turn affected prices and trade flows in the rest of the global energy economy.

In this work, the selected dimensions all of the effects of the war were examined in details as the other researchs handled, and researches especially the diplomacy, mediation and peace efforts carried out by Türkiye within the scope of the search for balance. Additionally, the changing security needs and military doctrine were briefly handled in this journal. Therefore, this study will give a different perspective to Russia-Ukraine War by dissociating from other studies mentioned above.

3. Method

This study was conducted with the qualitative research method which includes analyzing statistical data of international organizations and also scanning news and the other media sources. By evaluating the obtained data, it is aimed to reach the findings as a result of the analysis and make an accurate prediction about the international politics.

4. Russia-Ukraine War in The Historical Process and Sanctions

4.1. Russia-Ukraine war

A part of the territory of the State of Kievan Rus, which is considered to have formed the first core of the Russian State in history and was founded by Knez Oleg in 882, is located in the territory of today's Ukraine (Semercioğlu, 2020, p. 139). Ukraine, which has a long history and same origin with Russia, as it turned its direction to the West with the support of its people after gaining its independence in 1991, have tense relations until today.

After the election of pro-Russian Victor Yanukovych as the head of state in Ukraine in 2010, the "Cooperation Agreement" was signed with the RF and the "Partnership and Cooperation Agreement"

whic was signed with the EU in 1998 was suspended. And the political tension in the country increased bacause of this political choice. Large masses of people who opposed these policies of the government made great protests and these actions made Yanukovych fall from power and ensured that Arsemi Yatsenyuk became the prime minister. In March 2014, because of the referendum held in Crimea with the encouragement of the RF, an autonomous de facto state was established. Despite the opposition of the USA, EU, Türkiye and many countries and also not being accepted by the majority in the UN General Assembly, some countries, such as Iran, Afghanistan and North Korea knew this new state (Semercioğlu, 2016, pp. 190-191).

Tensions between the two countries have escalated since 2021 due to the separatist actions allegedly promoted by the RF, which has increased in the Donbas region in recent years by pro-Russian groups in Ukraine. On the other hand, NATO's 'Steadfast Defender 2021 Exercise', which was carried out with 28.000 soldiers with the participation of 26 member countries in May 2021, was carefully monitored by the RF (Euronews, 2021). In addition, the increase of the military power of the USA by starting to establish military bases in Alexandroupoli and Volos by the USA was seen as a threat on the opposite front, and these developments caused the perception of being surrounded by Russia (AA, 2022a).

As a result of all these developments, the RF, which has been carrying out exercises by concentrating on the Ukrainian border with a military force of more than 100 thousand since November 2021, started an attack on Ukraine in February 2022, citing the border conflicts. On February 24, 2022, Russian President Vladimir Putin announced that Russia had begun land, sea and air attacks in Ukraine to disarm, to denazify and stop the genocide against Russians on Ukrainian territory In response, US President Biden declared the attack as "unprovoked and unjustified" and announced that the most severe sanctions would be imposed on Russia. On March 2, 141 of 193 UN member states condemned the Russian occupation of Ukraine and voted to demand the immediate withdrawal of the Russian Army from Ukrainian territory (Global Conflict Tracker, 2024).

Mostly women and children, approximetally 10 million refugees, fled from Ukraine mostly to Poland and the other neighboring countries. As a result of the RF Army offensives, referendums are held in Donetsk, Luhansk, Zaporizhia and Kherson, which it occupied in Ukraine, to end on September 27, 2022. And it is desired to create de facto autonomous states in the said regions. Ukraine and the West stated that this is unacceptable and contrary to international law. In addition, they declared that they would not recognize such a development (NTV, 2022). However, Wets's oppositon, after the four regions referandum's positive coclusion, RF President Putin declared that 104,000 square kilometers of eastern and southern Ukraine would become part of Russia (New York Times, 2024).

Starting from the second half of 2022, the Ukrainian Army has regained some of the territory of their country by counterattacks with the support of millions of USD of weapons and ammunition aid provided by the USA and western countries. In March 2023, the International Criminal Court in the Hange issued an arrest warrant for many Russian officials including RF President Putin, on the grounds that they committed war crimes. In May 2023, after 9 months of bloody conflict, the Russian Army conquered Bajhmut. In June 2023, the Ukrainian Army launched a counterattack with the support of tanks and other heavy weapons provided by Western Countries and tried to pierce the Russian defense line in many places. After the failure of Ukraine's 2023 counter-offensive, the Russian army, which gained battefield momentum with the advantage of long-range firepower and heavy weapons, regained the upper hand and opened a new front by attacking the Kharkiv region in May 2024 (Reuters, 2024).

By September 2024, the Russian Ukraine War continues at full speed and continues to cause civilian and military losses on both sides. Although Putin stated in his statement at the beginning of 2024 that he wanted to end "the war in Ukraine as soon as possible, but only on its own terms", it does not seem possible for it to end for a long time (BBC News Türkçe, 2024a). It is understood that with this strategy,

the RF wanted to create a buffer zone with these regions and Crimea between Ukraine which will extend from Luhansk to the Black Sea, and this strategy achieved success.

4.2. Sanctions and RF's response

The RF's attack and invasion of Ukraine caused a great reaction in the international community and a call was made to end the operation immediately. As the RF did not take a step back and continued its stance, the USA and the West began to impose economic and military sanctions instead of using military force. Some of these are listed below (Ozili, 2022, pp. 7-9):

- Preventing RF banks from using the SWIFT system used by nearly 200 countries,
- Suspension of RF's Nord Stream 2 Gas Pipeline Project by Germany,
- Restriction of the export of defense industry, war and space technology products to the RF by the USA,
- Blocking the accounts of RF companies in their banks within the scope of financial sanctions by the EU, stopping the sale of oil production, air and spacecraft equipment, closing the airspace to aircraft, exclusion from cultural events and sports organisations such as UEFA Champions League,
- Restriction of trade with the RF by Canada,
- Freezing RF's individuals assets, by Switzerland and Japan,
- Sanctions by the UK on RF banks and a ban on airspace for RF's Aeroflat aircrafts.
- The US treasury sanctions over 100 individuals and entities in numerous third countries for the facilitation and procurement of weapons and technologies to RF.

In contrast, the RF declared that it is prepared for a global economic war by challenging all of these sanctions and will implement counter-sanctions. In this context, Russia restricted the export of more than 200 products, including medical supplies, communication and agricultural products, as well as various vehicles and equipment. Additionally, it banned Russian companies from paying dividends to their overseas shareholders. To protect the value of the ruble and reduce the need for foreign currency, Russia introduced a requirement that some transactions be conducted in rubles. Furthermore, Russia's decision to prohibit foreign cargoes and transportation from using its waterways and airspace has disrupted the global supply chain, making it very difficult to maintain (Ozili, 2022, pp. 9–10).

It is clear that as a result of all these sanctions, the decrease in the trade of raw materials and final goods, the supply interruption of foreign international companies, the reducing in consumer and industrial demand, the shrinkage of the domestic market and the lower than expected oil and natural gas prices adversely affected the RF economy. On the other hand, approximately one-third of foreign direct investments to RF come from the USA, the UK and France paused (Aslanlı, 2022, pp. 19-20). Under these conditions, it is estimated by many experts that RF's GDP may shrink by around 10 % by the end of 2023, RF's GDP actualized as 2,2 trillion USD by decreasing 12 % in the same year (Worldbank, 2024).

5. Global and Regional Effects of War in the Context of Türkiye's Search for Balance

5.1. Türkiye's search for balance and its reflections

Since the aforementioned war started, Türkiye has carried out an important diplomacy process by using all its means, especially the peace efforts carried out by President R. Tayyip Erdoğan at the level of heads of state.

After the war started, the first peace meeting between the two countries was held in Istanbul on March 29, 2022, hosted by President Erdoğan. Although there was no positive result from the negotiations

between the delegations, it was considered an important development in terms of the fact that there is still hope for peace and that communication channels are open (Troianovski, 2022).

In addition to many phone calls, President Erdoğan met face-to-face with RF President Vladimir Putin in Tehran on July 19, Sochi on August 5, and finally in Samarkand on September 16, 2022. On the other hand, President Erdoğan met with President Vladimir Zelenski of Ukraine on August 18, 2022 in Lviv (TRT Haber, 2022; CNN Türk, 2024; BBC News Türkçe, 2024b).

Türkiye continued its peace efforts by allowing the Foreign Ministers of the two countries to meet face to face at the Diplomacy Forum held in Antalya on March 11-13, 2022 (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2022). And also, 'Black Sea Region Grain Initiative Summit' was held by the authorities of Türkiye, RF and Ukraine with the participation of UN Secretary General Antonio Guteres on August 20, 2022. And measures were taken to ensure safe delivery of grains and other food products from Ukraine and RF to the world market (A Haber, 2022). RF President Putin thanked to Turkish counterpart Erdoğan for his efforts to coordinate tthe meetings between two countries' delegation in this summit (Daily Sabah, 2024). On the other hand, Ukraine's Foreign Minister Smytro Kuleba stated, "Türkiye is the most succesfull state in the conflict mediation about to end the war between RF and Ukraine" (AA, 2022b).

As another important development, 'Global Maritime Forum 2022 Annual Summit' was held in New York on September 22, 2022. General Secretary of United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) Rebeca Gryspan emphesiazed the importance of the 'Black Sea Region Grain Initiative' in this summit stating that "4 million metric ton grain beeing shipped out of Ukraine but it is not well enough and UNCTAD would try to effort much grain shipping and enough fertilizeres to feed in next year for coming down the food prices especially in developing countries" (Grynspan, 2022).

Despite the peace efforts between the two countries, led by Türkiye, the UN and the International Community could not bring an end to the ongoing war. Although it did not give a clear date for Western Ukraine's NATO and EU membership, it showed its military support by providing weapons, equipment and financial resources without using force, and started to impose heavy economic and political sanctions against the RF, in which many countries participated (Semercioğlu, 2022, p. 151).

Ukrainian President Zelensky met with President Erdoğan in Istanbul on March 8, 2024 and held a joint press conference. President Erdoğan particularly emphasized Türkiye's efforts to end the war and stated that "the developments in the war were evaluated with his counterpart and that no steps were taken to hold negotiations by the international community and the parties to the war from the time." As concrete results of Turkey's peace efforts; it is possible to point out the developments such as the grain agreement in July 2022 and the exchange of prisoners of war between Russia and Ukraine. It is known also that RF did not extend the agreement after July 2023, citing restrictions on grain exports (AA, 2024).

On on July 11, 2024, President Erdoğan met with Ukrainian President Volodymyr Zelenskyy in Washington on the margins of the NATO Summit, and the course of the Ukraine-Russia war and regional and global issues were discussed in the meeting. Stating that Turkey continues its efforts to end the Ukraine-Russia war with a just peace, President Erdoğan also declared that they are trying to revive the Black Sea Grain Initiative and that Türkiye is ready for all kinds of initiatives, including mediation, to prepare the ground for peace (T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2024).

In addition to all these developments, the war that started with Palestine-Israel in Gazza in December 2023 caused the Ukraine-Russia war to fall behind in international politics, causing it to fall into the background, and the relative relaxation of the West's support for Ukraine reduced the negative impact of this issue on Türkiye-RF Relations.

5.2. Global and regional effects of war

Since the beginning of the RF-Ukraine war, it has created and continues to create significant effects in many dimensions, especially in the global economy, which has deteriorated with the effect of the pandemic. In addition to the effects of this war on the global economy and energy issues, it also had very important political and humanatarian consequences and a great impact on the development of security policies and military doctrines. All of these effects have been analyzed under the following headings.

5.2.1. Economic

As of 2023, RF which is a member of G8 has a GDP of 2.02 trillion USD and Ukraine has a GDP of 178.75 billion USD. The war between the two countries not only caused a great collapse for their own economies, but also created negativities for the global economy with a size of 96.1 trillion USD (Worldbank, 2024). It is reported that the EU and its Member States have supported Ukraine with almost €88 billion in this war (as of January 2024), including financial, economic, diplomatic, humanitarian and military aid (European Parliemant, 2024).

RF and Ukraine provide 30% of the world's wheat and barley, 20% of corn and 50% of sunflower oil. The difficulties in sending these products to the world markets due to the war caused an increase in food prices. For this reason, food prices increased 34% in April 2022 compared to the same period of the previous year. At the same time, crude oil prices have increased 60% and fertilizer prices have more than 50% (UNCTAD, 2022). On the other hand, the destruction of Ukrainian ports and some of the natural gas pipelines has also led to a decrease in the grain and natural gas shipments to be made. In addition to the RF's curtailment of natural gas, this caused some of the natural gas to be carried by ships. And as the transports made by ship became more expensive due to the increase in fuel oil, it caused the countries in need to procure natural gas at an even higher price. The increase in the cost of electricity and fertilizer produced from natural gas has increased the prices of energy inputs and agricultural production. And as a result, the cost of all kinds of products and food has increased as a chain effect has occurred.

Another negative development experienced in the global economy is the excessive increase in shipping and freight costs. Due to the sudden increase in the global supply of goods and services after the pandemic, the need for bulk carriers increased by 30 % for 2022. For this reason, the increase in transport costs caused the prices of all trade goods and services, especially food products, to increase rapidly, thus causing an unusual increase in inflation in the countries (UNCTAD, 2022).

Because of all these developments, including developed countries such as the USA, the UK and the EU, high inflation figures reached to 7%, as 50% in the developing countries, and over 200% in poor countries in 2023. The inflation rates for the selected countries are shown in the table below.

Table 1

Influation Rates for the Selected Countries, 2023

	Enflation %
PRC	0.2
USA	4.1
UK	6.8
Italy	5.6
Türkiye	53.90
Iran	44.60
Lebanon	221.30

Source: World Bank, 2024

5.2.2. Politics

In the face of the sanctions imposed by NATO and the West and the unexpected military resistance of Ukraine, the RF increased its efforts to develop cooperation with previously formed blocs such as the Shingai Five, including China and India. Finally, at the meeting held in Samarkand-Uzbekistan in September 2022, in which Türkiye was represented as a guest at the Presidential level, decisions were taken on cooperation in primarily in security, economic, digital/technological, medical issues and in the fight against infectious diseases (Indian Ministry of External Affairs, 2022).

The RF's policies, which challenge the US's global hegemony, while China's policies aiming to gain economic leadership by attaining more comfortable access to the Western-controlled markets and to break the US dominance in the Pacific, are in a position to shake the world's multidimensional and Western's economic, political and cultural power. It can be seen as an indicator of this that the RF captured and annexed the regions that RF determined as a strategic target, especially as a result of the Ukrainian war, and stretching from the North to the Black Sea. In the next period, using the advantage of having energy, rich natural and large human resources, the possibility of forming a stronger bloc against the West around the Shanghai Five is not far away.

Russia's invasion of Ukraine caused especially the Eastern European and Nordic countries to review their security measures and take precautions against a possible Russo intervention. Finland, which has a 1340 km long border with Russia, decided to enter under the NATO security umbrella in order to avoid a Russian invasion again, as happened in history, and in the same way, Sweden decided to become a member of the same organization in case of a possible Russian threat. In this context, NATO decided to include these two countries, which had previously remained militarily neutral, and at the same time to increase the Rapid Reaction Force from 40,000 to 300,000.

On March 7, 2023, the International Criminal Court (ICC) decided to arrest President Vladimir Putin and Children's Rights Commissioner Maria Alekseyevna, in accordance with the Rome Statute, due to their actions and responsibilities that caused harm, especially to children and innocent civilians, during the Ukrainian War International (International Criminal Court, 2023). On the other hand, RF, similar to its previous practices, declared that they do not recognize the relevant international court and its decisions, and stated that the decision has no importance for them. Despite this, it is certain that it is a restrictive element, especially for the travels that Putin will have to make within the framework of international meetings and negotiations (Beaumont, 2023).

On the other hand, Putin attended the meeting held in Astana in July 2024 and met with the leaders of the participating countries, especially in order to strengthen his relations with the Shanghai Five countries. He also had a meeting with the President of Türkiye, R. Tayyip Erdoğan, who attended as an observer, and many issues were discussed including the latest situation in Syria and mediation for peace in the Ukrainian War (Gezer, 2024).

It was also emphasized that bilateral relations between Russia and Turkey are progressing despite current global challenges. Foreign trade between the two countries reached a value of 55 billion USD, and 6.3 million Russian tourists visited Turkey in 2023. Additionally, cooperation on the Akkuyu Nuclear Power Plant and other energy sectors is set to continue (President of Russia, 2024).

5.2.3. Energy

After the beginning of the war in Ukraine in February 2022, the natural gas prices accelerated much more than before due to RF decreasing the supply because of the sanctions (UNCTAD, 2022). RF's Gazprom announced that as of July 2022, it will reduce the natural gas shipments to EU countries from the Nord Stream pipeline by nearly 60 %, using the maintenance works as an excuse. Therefore, experts calculate that if there is no positive development, the decrease in natural gas imports used for industry

and electricity production in EU countries will reach 16 billion m3, resulting in a natural gas import shortage of approximately 10% in total (AP, 2022).

Oil and natural gas export revenues are at the forefront of the main income sources of the RF economy, which corresponds to approximately half of the revenues in its budget. Owning 26% of the world's natural gas reserves, 23% of coal reserves and 13% of oil reserves (Semercioğlu, 2016, p. 193). Russia is in the three major procuders in the World and is an alternative to the Middle East countries in this regard. After the war began, the crude oil prices reached 130 USD/bbl as of January 2022.

In EU countries, natural gas is mainly used in electricity generation, heating of residences and workplaces, and industrial production processes. As a result of the sanctions imposed on Russia and RF's use of natural gas exports to Europe as leverage, while the EU imports more than 40 % of its total natural gas from Russia in 2021, this rate has decreased to 8 % by 2023. Focusing on alternative supplier countries such as Norway and the USA, increasing energy resources and focusing on LNG imports from USA were effective in this decrease. The amount of LNG imported from the USA in 2023 increased three times compared to 2021 (European Council, 2024). Crude Oil Prices, Oil Market Balance, Major Producers, OECD Commercial Oil Stocks are shown in the Figure 1.

Figure 1

Crude Oil Prices, Oil Market Balance, Major Producers, OECD Commercial Oil Stocks

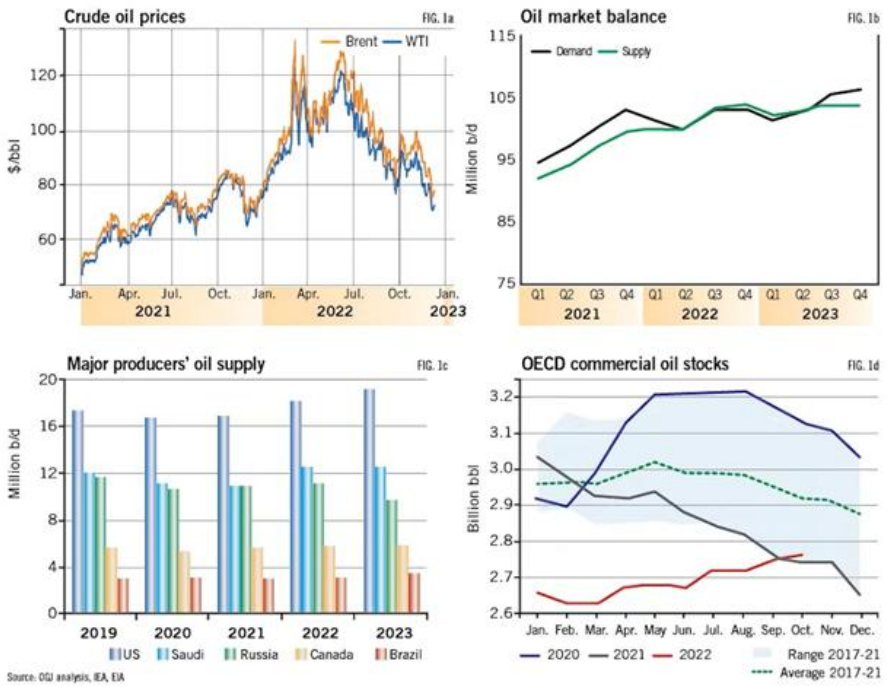

Source: (Xu & Hammer, 2023).

Due to the increase in input costs because of these policies followed and the higher prices of alternatively supplied LNG and natural gas transported by ships, input costs will increase and this will cause directly prices to rise. So that this caused the highest inflation experienced in recent years to continue for a while and cause higher losses in the GDP of countries that cannot manage this process well (Bella et al, 2022).

5.2.4. Sociocultural and humanitarian dimension

It is estimated that the number of people who crossed the border of Ukraine and went to neighboring and other countries, as of October 2022, was approximately 11 million, and 2.5 million to other

countries. According to UNCHR 6.25 million individiul refeguees from Ukraine recorded across Europe. It is known that most of these people, mostly women (87%) and children, went to Poland (approximately 1.5 million people), and followed by the Republic of Moldova, Slovakia, Romania and Hungary (UNHCR, 2022).

It estimated that approximately 5 million children of school age in Ukraine need educational support due to the war. When we add displaced children and destroyed educational institutions and teacher shortages, this number is likely to reach 5.5 million. On the other hand, it is clear that people who have been displaced by the war and lost their relatives, parents or children in the war will need psychological support. Additionaly, it would be beneficial to support people who have taken refuge in different countries with adaptation and integration programs to the host countries (ACAPS, 2022).

United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), other and Non-Governmental Organizations (NGO) are trying to take some measures for humanitarian aid both within Ukraine and in its neighboring countries. In this context, by establishing protection and support hubs on the transit routes, these organisations trie to provide services especially for children, the elderly, the sick and those in need of help health, psychological support, education, etc. In addition, cash support is provided by UNHCR until they find a job or receive sufficient social support in the countries they migrate to.

On the other hand, it is obvious that the war caused great damage to Ukraine's historical and cultural heritage, as well as to its art buildings and museums. As a result of missiles and heavy bombardment, it is seen that historical buildings and structures, along with many cultural heritages, have been destroyed (Datskevych, 2022). Ultimately, all these losses should also be considered a loss of human civilization.

Additionaly, the war between RF and Ukraine has had significant effects in the field of tourism. These are; a) restriction of the citizens' tourism activities of the two countries and therefore the decrease in the income of the countries engaged in tourism, b) the prevention of international flights due to the closure of the airspace in the war zone and the change of their routes, c) the decrease in other tourist movements because of the lack of enough tourism and travel security, and Russian and Ukrainian citizens' travel within the country or to very close regions due to their decreasing purchasing power as a result of economic difficulties.

Because of this conflict, the states in the tourism destination of two countries could translate into a loss of approximetally 45 billion USD in tourism receipts in 2022. Especially, EU and Balkan countries and Türkiye are the leading countries that will suffer from tourism income loss due to the war in question. Again, there has been a decrease in the number of tourists in Bulgaria and Montenegro in the Balkans, as the number of Russians and Ukrainians, who had increased in previous years, did not come due to the war (Nikolova, 2022). Additionally, tourism flights dropped to Moldova with 69%, Slovenia with 42%, Latvia with 38%, and Finland 36% in 2022 (UN Tourism, 2024). On the other hand, due to the conflicts, the number of tourists coming from other countries due to security concerns to countries close to the war zone has also decreased.

5.2.5. Changing security needs and military doctrines

After the independence on 1991, Ukraine that is a neighbor and bridge with Europe and has deep historical and cultural ties with Russia, turned its face to the West and has increased its social acceptance since the 2000s. The last President Zelensky's insistence on this policy and even his statements that they would become a member of the EU and NATO caused the RF to perceive it as a threat to its national security. On the other hand, Russia's need to use Ukraine's geostrategic position in order to become a superior power again and its desire to increase its presence in the Black Sea can be seen as the strategic reasons for this operation.

Starting from April 2021, the Russian Army began to build up on the Ukrainian border, turning this buildup into a large army and launching a conventional attack in February 2022. It was not a

development that could be foreseen by both the international community and many military experts. Because it was believed that the USA, EU and NATO's deterrence and pro-Ukrainian attitude could deter Russia, and that it could not carry out this operation against the reaction of the international public and possible sanctions. However, despite all these conditions, the RF started to invade Ukrainian lands by launching a classic joint operation in which using a powerful air force, fire support guns and missiles and armored units were used heavily. Having seen the doctrine of using air power and long-range fire support vehicles, which shaped the basis of this operation, as in the Iraq Gulf wars, Russia has accelerated its modernization projects within this framework after 2000's. In addition, Russian Army has virtually rehearsed its operations in Syria by supporting its Air Force as well as its Naval Forces with long-range missiles (Baev, 2022, pp. 10-11).

Although both Russia and much of the international community initially expected the RF to conquer the targeted regions in Ukraine quickly—given its military doctrine, strategic war plans, and strong army—the Ukrainian forces defied these expectations. Armed with weapons, ammunition, air defense systems, and drones supplied by the West, as well as supported by volunteer fighters and determined commanders; the Ukrainian Army successfully launched counteroffensives and recaptured many regions. Consequently, this war has underscored the critical importance of accurately assessing security needs and effectively applying military doctrines on the battlefield.

6. Conclusion

As a result of all these developments, it will be possible to deepen the analysis by revealing the winners and losers of the examined war. It is also necessary to take into account the background of the conflict, which started with Ukraine's aim of joining the West and NATO membership, and the RF took action against the USA and NATO, which also tried to surround it. The political economy preference of the USA, which remained the only hegemonic power after the cold war, turned inward with the Trump administration, and as a result of Biden's coming to power in 2021, it turned into an international policy centered on global and hard power. It seems that the primary goal of the USA is to prevent the hegemonic leadership of China, which is expected to sit on the top of the world economically in the 2030s. In this framework, it is in the national interests of the USA that countries such as China, RF and India, which are progressing towards becoming a global power, are interrupted.

Before the Ukraine War, the USA and NATO's military build-up in Eastern Europe and taking measures to contain it, as if there was a threat, was perceived as a hostile policy towards itself by the RF. On the other hand, the RF also supported the separatist actions by encouraging the people of Russian ethnic identity in eastern Ukraine, and eventually carried out activities towards the goal of establishing buffer zones at the western end of its border from Crimea to the north. While applying this, it is seen that especially Putin and his staff in the historical process, Russia has based the establishment on the territory of Ukraine and that its peoples are from the same origin. In this process, a mentality prevails in the RF State administration, which, in the words of Putin in his article published in July 2022, states that "Russians and Ukrainians are the same people and one nation" and that "the provocation of Ukraine should be seen as an anti-Russian project implemented by the West" has been.

Due to the war, many historical buildings, factories, agricultural lands were damaged, factories, airports, roads, bridges and other facilities were destroyed, more than 10 million people were displaced, agricultural and industrial activities that form the basis of the Ukrainian economy stopped. As a result, the country suffered great damage by loosing the large amount of historical and cultural accumulation and its economy was paralyzed.

On the other hand, due to the sanctions in the RF, its exports decreased and its economy shrank, it was largely isolated from the West, went backwards technologically, and the people became impoverished as a result of the high cost of the war reflected in the budget. Thousands of soldiers and civilians from

both countries died and many were injured. As a result of the decrease in energy resources, especially natural gas and oil, and grain supply, the people of all countries including the EU, especially the poor and developing countries, have become poorer and more difficult. In addition, the most basic rights and freedoms of millions of people such as accommodation, nutrition, tourism and travel activities have been restricted due to the security threat.

In addition to all the negative consequences of the war, NATO has demonstrated that it is the leading actor in the world in terms of international security by renewing its legitimacy by enlarging with Sweden and Finland. In addition, the USA tried to gain an advantage in the competition with China by managing to turn the high inflation and deteriorating economic situation after the pandemic into a positive direction with the contribution of LNG which it tripled and weapons, war equipment and ammunition exports. Again, we should not ignore the corrective effect of this war on the Biden administration's reputation, which has been damaged by the economy.

In this last war, it is possible to foresee that this process will come to an end in the near future, since the RF achieved its strategic goal by annexing four regions and taking control of these regions extending to the Black Sea, including Crimea. And the sanctions would not not be sustainable for both sides in the long run, as it is clear that Ukraine's EU and NATO membership will also take some more time. On the other hand, Türkiye, has come one step closer to its goal of becoming a ‘regional power’ by stepping forward in international politics due to the policies of neutral balance and peace efforts it has been following in the recent period.

In conclusion, as exemplified by the Russia-Ukraine War, wars generally have no true winners apart from arms manufacturers, while the losers are often the fallen soldiers, the elderly, women, children, and displaced populations. Furthermore, the destruction of material assets and invaluable historical artifacts—irreplaceable legacies of human civilization—has once again been witnessed. Moreover, policies pursued within the framework of the dominant hegemonic actors’ interests in the international system often devolve into a form of "arm wrestling on the chessboard."

References

ABD Ordusu Yunanistan'da yeni üslere yerleşiyor. AA, (2022a, May 13). https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-ordusu-yunanistanda-yeni-uslere-yerlesiyor/2587233

Aslanlı, K. (2022). Yaptırım kıskacında Rusya ekonomisi. *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi ULİSA12*, No. 15, 19-20.

Baev, P. (2022). *Russia's War in Ukraine: Misleading doctrine and misguided strategy.* Institut français des relations internationales (IFRI). Retrieved May 2, 2024, from https://www.defense.gouv.fr/sites/default/files/dgris/Etude%20de%20fond%20n%C2%B01%20-%20Russia%E2%80%99s%20war%20in%20Ukraine.pdf

Beaumont, P. (2023, March 17). *What does the ICC arrest warrant for Vladimir Putin mean in reality?* The Guardian, https://www.theguardian.com/world/2023/mar/17/icc-arrest-warrant-vladimir-putin-explainer

Bella Di G., Flanagan M. J., Foda, K., Maslova, S., Pienkowski, A., & Stuermer, M. (2022). Natural gas in europe, *IMF working paper* (pp. 24-25). Retrieved May 2, 2024, from https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2022/07/18/Natural-Gas-in-Europe-The-Potential-Impact-of-Disruptions-to-Supply-520934

Bown, C. P. (2022). Russia's war on Ukraine: A sanctions timeline. Retrieved September 27, 2024, from https://www.piie.com/blogs/realtime-economics/russias-war-ukraine-sanctions-timeline.

Breuer, C. (2022). The new Cold War and the return of history. *Intereconomics, 57*(4), 202-203.

Cumhurbaşkanı Erdoğan Rusya Devlet Başkanı Putin'le bir araya geldi. TRT Haber. (2022, August 5). https://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskani-erdogan-rusya-devlet-baskani-putinle-bir-araya-geldi-699630.html.

Çatuk, C. (2023). Effects of the Russia-Ukraine War on Türkiye's foreign trade and tourism sector. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 22*(88), 2071-2084.

Datskevych, N. (2022, 1 June). *Russia destroys Ukraine's historic heritage, steals rare collections from museums.* The Kyiv Independent. https://kyivindependent.com/russia-destroys-ukraines-historic-heritage-steals-rare-collections-from-museums/

Demir, S. (2022). The 2022 Russia-Ukraine War: Reasons and impacts. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi, 6*(1), 13-40.

Dünyanın gözü Lviv'de: Kritik üçlü zirve sona erdi, CNN Türk. (2024, 18 August). https://www.cnnturk.com/dunya/dunyanin-kilitlendigi-zirve-erdogan-zelenski-gorusmesi-basladi.

Ece, N. J. (2022). Rusya-Ukrayna Savaşı'nın dış ticaret ve küresel güvenliğe etkisi: Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin savaşın genişlemesinin önlenmesine katkısı. *Kent Akademisi Dergisi, 15*(3), 1391-1412.

Erdoğan-Putin görüşmesi: Astana'da bir araya gelen iki liderin gündeminde hangi konular var? BBC News Türkçe. (2024b, 3 July). https://www.bbc.com/turkce/articles/c29dx83r16eo

European Council. (2024). Retrieved July 2, 2024, from https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/eu-gas-supply/

European Parliemant. (2024). Economic impact of Russia's war on Ukraine. Retrieved July 2, 2024, from https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/757783/EPRS_BRI(2024)757783_EN.pdf.

Gezer, G. (2024, July 9). *Erdoğan-Putin görüşmesi ve Kremlin'den gelen beklenmedik mesaj.* Independent Türkiye. https://www.indyturk.com/node/736166/t%C3%BCrki%CC%87yeden-sesler/erdo%C4%9Fan-putin-g%C3%B6r%C3%BC%C5%9Fmesi-ve-kremlinden-gelen-beklenmedik-mesaj

Global impact of war in Ukraine on food, energy and finance systems. UNCTAD (2022, April 13). Brief No.1. https://unctad.org/system/files/official-document/un-gcrg-ukraine-brief-no-1_en.pdf.

Grynspan, R. (2022, 22 September). Global Maritime Forum 2022 annual summit: Opening session, https://unctad.org/osgstatement/global-maritime-forum-2022-annual-summit-opening-session

Guterres travels to Istanbul for finalizing Ukraine grain deal. Daily Sabah. (2024, July 21). https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/guterres-travels-to-istanbul-for-finalizing-ukraine-grain-deal.

Hassen B. T., & Bilali, El, H. (2022). Impacts of the Russia-Ukraine War on global food security: Towards more sustainable and resilient food systems? *Foods, 11*(15), 99-116.

Henderson, J. (2024). The impact of the Russia-Ukraine War on global gas markets. *Curr Sustainable Renewable Energy Rep*, 11, 1–9. https://doi.org/10.1007/s40518-024-00232-x

Liadze, I., Macchiarelli C., Mortimer-Lee, P., & Juanino, P. S. (2023). Economic costs of the Russia-Ukraine war. *The World Economy*, *46*(4), 874-886.

List of Decisions adopted at the SCO Council of Heads of State Meeting. Indian Ministry of External Affairs (2022, September 16). https://www.mea.gov.in/bilateral-documents.htm?dtl/35723/List_of_Decisions_adopted_at_the_SCO_Council_of_Heads_of_State_Meeting.

Mbah, R. E., & Wasum, D. (2022). Russian-Ukraine 2022 War: A review of the economic impact of Russian-Ukraine crisis on the USA, UK, Canada, and Europe. *Advances in Social Sciences Research Journal*, *9*(3), 144–153.

Meeting with President of Turkiye Recep Tayyip Erdogan. President of Russia (2024). http://en.kremlin.ru/events/president/news/74460

Nikolova, M. (2022, August 22). *How Russia's war on Ukraine impacts travel and tourism.* https://emerging-europe.com/news/how-russias-war-on-ukraine-impacts-travel-and-tourism/#:~:text=According%20to%20the%20Economist%20Intelligence,traveler%20confidence%20and%20disposable%20incomes.

Ozili, K. P. (2022). Global economic consequences of Russian invasion of Ukraine. Retrieved July 2, 2024, from https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4064770.

Pentagon, 26 Avrupa ülkesinin katılacağı 'Defender Europe 21' tatbikatının başladığını duyurdu. Euronews, (2021, May 4). https://tr.euronews.com/2021/05/04/pentagon-26-avrupa-ulkesinin-kat-lacag-defender-europe-21-tatbikat-n-n-baslad-g-n-duyurdu.

Russia again cuts natural gas exports thru European pipeline. AP. (2022, June 15). https://apnews.com/article/russia-ukraine-germany-canada-478f16db40c4881a8b4f64e0c0648b30

Semercioğlu, H. (2016). Ukrayna Krizi Bağlamında AB-Rusya ilişkilerinin ekonomi politiği, *EUL Journal of Social Sciences, VII* (II), 188-202.

Semercioğlu, H. (2020). *Yeni dünya düzeninde Türk dış politikası: Türkiye-Rusya ilişkileri örneği.* Gece Kitaplığı Yayınevi.

Semercioğlu, H. (2022). Turkey-Russia Federation relations during the last pandemic in the scope of global and regional developments, *ICMUSS 4th International Congress of Multidisciplinary Social Sciences,* 142-150.

Sezer, S. (2024). Rusya-Ukrayna Savaşı'nın jeopolitik sonuçları. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17*(1), 158–180.

Sezgin, V. (2022). How will Ukraine-Russia War affect Turkish trade? *Abant Sosyal Bilimler Dergisi, 22*(2), 546-557.

Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova. International Criminal Court, (2023, March 17). https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and.

Son dakika: BM'den tahıl zirvesi açıklaması. A Haber (2022, July 17). https://www.ahaber.com.tr/dunya/2022/07/13/son-dakika-bmden-tahil-zirvesi-aciklmasi

Steinbach, S. (2023). The Russia–Ukraine war and global trade reallocations. *Economics Letters*, (226), https://doi.org/10.1016/j.econlet.2023.111075.

Şahin G., & Narin M. (2024). Rusya-Ukrayna Savaşının küresel ve bölgesel düzeyde doğal gaz piyasalarına etkileri. In *International Congress on Advanced Energy Studies.* Vol. 2014, No.201431220 (pp.52-66).

T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. (2024, July 11). Statement regarding President Erdoğan's meeting with President Zelenskyy of Ukraine. https://www.iletisim.gov.tr/english/haberler/detay/statement-regarding-president-erdogans-meeting-with-president-zelenskyy-of-ukraine

T.C. Dışişleri Bakanlığı. *2. Antalya Diplomasi Forumu.* (2024, March 13). https://www.mfa.gov.tr/ikinci-antalya-diplomasi-forumu--11-13-mart-2022.tr.mfa

Troianovski, A. *Hopes for a peace deal center on negotiators at a palace in Istanbul.* New York Times. (2022, March 29). https://www.nytimes.com/2022/03/29/world/europe/russia-ukraine-peace-talks-istanbul.html

Türkiye 'most successful' country in conflict mediation: Ukraine. AA (2022b, May 26). https://www.aa.com.tr/en/russia-ukraine-war/Türkiye-most-successful-country-in-conflict-mediation-ukraine/2597815

Türkiye to continue efforts for 'fair peace' between Russia, Ukraine: President Erdogan. AA. (2024, March 8). https://www.aa.com.tr/en/russia-ukraine-war/turkiye-to-continue-efforts-for-fair-peace-between-russia-ukraine-president-erdogan/3159672

Ukraine impact of confict on education. ACAPS. (2022, August 17). https://www.acaps.org/sites/acaps/files/products/files/20220817_acaps_thematic_report_ukraine_analysis_hub_impact_of_conflict_on_education_0.pdf.

Ukraine Refugee Situation. UNHCR (2024, October 25). https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine

Ukraine war: Key events in the Russian invasion, Reuters. (2024, June 14). https://www.reuters.com/world/europe/major-events-russian-invasion-ukraine-2024-06-14/

Ukrayna Savaşı: Putin 'en kısa zamanda ancak kendi şartlarında' savaşı bitirmek istediğini söyledi. BBC News Türkçe (2024a, January 1). https://www.bbc.com/turkce/articles/c1wy3v8j719o

Ukrayna'da 4 bölge referandumda. NTV (2022, August 23). https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/ukraynada-4-bolge-referandumda,X5AFt9XD5k2bcaNjZnGlpA/bCrtgRM70UubiTRHVBp3Og.

UN Tourism. *Impact of the Russian offensive in Ukraine on international tourism.* (2024). https://www.unwto.org/impact-russian-offensive-in-ukraine-on-tourism.

War in Ukraine. Global Conflict Tracker. (2024, December 19). https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/conflict-ukraine

What to know about Russia's annexation of four Ukrainian Provinces. New York Times (2024, September 29). https://www.nytimes.com/2022/09/29/world/europe/russia-ukraine-annexation-regions.html

Worldbank. (2024). https://data.worldbank.org/

Xu, C., & Bell-Hammer, L. (2023, January 9). Oil market to tighten in 2023. *Oil&Gas Journal* https://www.ogj.com/general-interest/economics-markets/article/14288169/oil-market-to-tighten-in-2023

Author's Approve: The article has a single author. The author has read and approved the final version of the article.

Conflict of Interest Disclosure: No potential conflict of interest was declared by the author.

Copyright Statement: The author owns the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 license.

Supporting/Supporting Organizations: No grants were received from any public, private or non-profit organizations for this research.

Ethical Approval and Participant Consent: It is declared that during the preparation process of this study, scientific and ethical principles were followed and all the studies benefited from are stated in the bibliography.

Plagiarism Statement: This article has been scanned by iThenticate.

Journal of Political Administrative and Local Studies

ISSN : 2636-803X E-ISSN : 2636-7823
Yayıncı/Publisher : Sakarya Üniversitesi

Cilt/Vol. 7, Sayı/No. 2, 149-159, 2024

Derleme Makale / Review Article

Eski Türklerde Şehir Yönetimi

City Administration in Ancient Turks

Musa Eken

Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Sakarya, Türkiye
eken@sakarya.edu.tr

Geliş Tarihi/Received: 11.10.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 18.12.2024
Yayımlanma Tarihi/ Available Online: 31.12.2024

Öz: Çalışmanın amacı, Eski Türklerde şehir yönetiminin ve şehir hizmetlerinin yürütülmesinin nasıl olduğunu anlamaktır. Eski Türklerde şehirleşme ve şehirlerin yapı düzeninden kısaca bahsettikten sonra şehir yönetimi üzerinde durulmaktadır. Şehirleşme ve şehir yönetimine ilişkin bilgiler ikincil kaynaklardan derlenmiştir. Kaynaklardaki bilgilerden hareketle şehir yönetimi hakkında genellemeler oluşturulmaktadır. Bununla birlikte şehir yönetimine yönelik çok fazla bilgiye ulaşılabildiğini söylemek mümkün değildir. Oldukça sınırlı bilgilerden çıkarım yapılmaya çalışılmaktadır. Buna göre Eski Türklerde şehirler bazı durumlarda yerel beyler bazı durumlarda merkezden atanan beyler tarafından yönetilmiştir. Her iki durumda da merkezi otoriteye bağımlılık esastır.

Anahtar Kelimeler: Eski Türkler, Şehir Yönetimi, Merkezi Otorite

Abstract: This study aims to understand how city administration and the provision of urban services were carried out among the Ancient Turks. After briefly discussing urbanization and the structural organization of cities in Ancient Turkic societies, the focus shifts to city governance. The information on urbanization and city administration has been compiled from secondary sources. Based on the data gathered from these sources, generalizations are made regarding city governance. However, it is not possible to claim that extensive information is available on the subject of city administration. Inferences are drawn from quite limited data. According to these findings, cities in Ancient Turkic societies were governed either by local lords or by lords appointed by the central authority, depending on the circumstances. In both cases, loyalty to the central authority was fundamental.

Keywords: Ancient Turks, City Administration, Central Authority

Extended Abstract

The purpose of this study is to understand how urban administration and the provision of municipal services were carried out among the ancient Turks. It is well known that the ancient Turks had a nomadic lifestyle. This way of life required them to reside in different areas during the summer and winter months. The steppes of the Turkestan region provided a suitable environment for both livestock farming as a means of livelihood and nomadism as a way of life. However, it is also evident that they established cities or settled in existing ones. New cities were generally established for military, commercial, or capital purposes.

For many years, the information in Chinese archival documents, which stated that the Turks were not sedentary, was accepted as accurate. However, archaeological evidence suggests that the first cities of the Turks were established during the time of the Asian Huns. Written records and archaeological findings from the Göktürks and later the Uyghur periods also provide evidence of the existence of cities.

Despite the abundance of information about the names and structures of these cities, data on their governance and the execution of urban services is limited. According to the information available, city-states existed in the Turkestan region up until the 10th century. However, these city-states were not independent entities like the city-states of Ancient Greece. They were generally subordinate to a stronger authority. This subordination involved not only the payment of taxes and the provision of soldiers but also the recognition of sovereignty. In the administration of the city and its surrounding

Cite as (APA 7): Eken, M. (2024). Eski Türklerde şehir yönetimi. *Journal of Political Administrative and Local Studies*, *7*(2), 149-159.

This is an open access paper distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

areas, the authority of the local lord was generally acknowledged. However, in some cases, officials appointed by the central authority could replace the local lords. The general practice in this regard was to appoint a representative of the central authority to oversee and monitor the local lords. This official did not interfere in the city's administration but effectively kept the local city lord under supervision.

1. Giriş

Müslüman olmadan önce Türkistan ve civarında yaşayan, ortak bazı kültür ve yaşam biçimine sahip halklar "Eski Türkler" olarak tanımlanmaktadır. Eski Türklerin göçebe yaşam biçimine sahip oldukları genel olarak kabul edilmektedir. Bu kabul, Türklerden şehirlerde yaşayanların olmadığı veya şehir kurmadıkları anlamına gelmemektedir. Nitekim Eski Türklerin şehirlerine ilişkin geniş bir literatür bulunmaktadır (Yıldırım, 2013a; Sümer, 1984; Cezar 1977; Esin, 1968; Ögel, 2000). Söz konusu literatürde yer alan bilgilerin temel kaynağı Çin belgeleri, Türk yazıtları, kazılardan elde edilen veriler ile elçi ve seyyahların aktarımlarıdır. Bu bilgi kaynakları, şehirlerin genel özelliği, ekonomik durumu, gelir kaynakları, birbirlerine olan uzaklıkları, dini inançları, dilleri, tabi olduğu hükümdar gibi hususlarda bilgiler içermektedir.

Dolayısıyla Eski Türk şehirlerinin birçok yönüyle ilgili bilgi edinmek mümkündür. Bununla birlikte Eski Türklerin şehirlerini nasıl yönettikleri ve şehir hizmetlerini yürütme yöntemlerinin ne olduğu sorularına doyurucu cevaplar bulma konusunda sınırlılıklar karşımıza çıkmaktadır. Türkçe kaynaklar arasında Bahaeddin Ögel'in eserlerinde (*Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları, Türk Kültür Tarihine Giriş)* bazı açıklamalar yer almaktadır. Eserdeki bilgiler daha çok şehir yöneticisinin belirlenmesi usulüne ve merkezi otorite ile yerel bey arasındaki statüye ilişkindir. Şehir hizmetlerine ve alt düzey görevlilerine yönelik bilgi yoktur.

Buradan hareketle makalenin amacının, Eski Türklerde şehir yönetimine ilişkin bilgileri taramak olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Söz konusu tarama sürecinde Eski Türklerde şehirleşme ve şehir yapılarına da kısaca değinilmiş olacaktır. Bunu yaparken ikincil kaynaklardan yararlanılacaktır. Söz konusu kaynaklar, Eski Türkler ve şehirleri hakkında yapılmış çalışmalardan, seyahatnameler ve coğrafyayı anlatan eserlerden oluşmaktadır.

Makalenin hedefi ise Eski Türklerde şehir yönetimi konusunun gündeme alınmasıdır. Böylece Türk Dünyası şehirlerinin yönetiminin geçmişten günümüze gelişimini izleyebilmek mümkün olabilecektir. Özellikle birincil kaynaklara ulaşabilen araştırmacıların çalışmalarının bir bölümünü bu alana tahsis etmeleri literatüre önemli katkılar sağlayabilecektir.

2. Eski Türklerde Yaşam Biçimi

Türkistan'ın[1] coğrafi özelliği genel olarak bozkırdır. Çöl, orman, göl ve akarsular da bozkıra farklı nitelikler katan unsurlardır. Bozkır, göçebe kültürüne ortam hazırlayan bir yapıdır. Bu yönüyle Eski Türklerin göçebe yaşam biçimini tercih etmeleri bir anlamda coğrafyanın zorunluluğudur. Söz konusu yaşam biçimi sürekli göç halinde olmayı gerektirmektedir. Olağan göç yaz ve kış mevsimine göre gerçekleşmektedir. Bunun yanında düşman saldırısı, kuraklık gibi bazı olumsuzluklar halinde olağanüstü göçler de olabilmekteydi.

Yaz ve kış mevsimlerine göre düzenlenen göçebe yaşamı, bir anlamda "konargöçerlik"tir. Sürekli göç olmaması, yaz ve kış gidilecek yerin önceden belirlenmiş olması konargöçer ifadesine daha uygun düşmektedir. Hatta konargöçer tanımlamasını güçlendiren bir olgu da yaz ve kış sürekli aynı yayla ve

[1] Türk yurdu demektir. Orta Asya'nın büyük kısmını kapsar. Bu çerçevede Türkistan, İran'ın Horasan bölgesinden başlayarak Kuzey Afganistan dahil Pamir ve Hindukuş-Karanlık dağlarının kuzey eteklerinden Çin'in Tun-huang (Dunhuang-Kansu) bölgesine kadar uzanan, oradan Mançurya'nın batısına ulaşan, Moğolistan'la birlikte Güney Sibirya'nın tamamını içine alan, batıda Ural dağları ile Volga Irmağı'nın Hazar Denizi'ne ulaştığı noktaya kadar devam eden geniş bir alana verilen addır (Taşağıl, 2012, s. 556).

kışlaklara gidilmesidir. Belirtilen gerekçelerle Eski Türkler için "göçebe" yerine "konargöçer" yaşam biçimi demek daha uygun düşmektedir.

Konargöçer yaşam biçimi medenileşme aşamalarında yerleşik düzenin öncesi ve daha az medeni olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlama, yerleşik yaşamın konargöçerlikten daha üstün olduğu anlayışına dayanmaktadır. Buna göre, konargöçerlerin sürekli göçlerden ve yolculuklardan bıktığı ve yerleşmek için çabaladığı varsayılmaktadır (Scot, 2023, s. 23; Baykara, 2002, s. 423). Oysa konargöçerliğin yerleşik yaşam biçiminin bir önceki aşaması olduğu iddiası her zaman doğru olmamıştır. Konargöçerlik ile yerleşikliğin birlikte yaşandığı geniş zaman dilimleri söz konusudur. Yani göçebelik bitmeden yılın belirli dönemlerinde kısmi yerleşiklik haline geçilmiştir. Ayrıca konargöçerlerin daha az medeni oldukları iddiasını ispatlamak için yeterli delil yoktur. Her yaşam biçimi kendi medeniyetini oluşturmaktadır.

Öte yandan konargöçerlik bazı avantajlarından dolayı tercih edilmektedir. Söz konusu avantajlı yönü bu yaşam biçiminin binlerce yıl sürmesinin temel dayanağını oluşturmaktadır. En önemli avantajı coğrafyaya uygun geçim imkânı yaratmasıdır. Türkistan bozkırları yerleşik tarımdan ziyade konargöçer hayvancılık için uygundur (Taşağıl, 2015, s. 32; Diamond, 2018, s. xvii). Diğer avantaj ise savaş veya saldırı durumunda ortaya çıkmaktadır. Saldırı anında savunulacak ev, ekilmiş arazi, tahıl deposu gibi sabit değerler, düşman karşısında yerleşikleri güç durumda bırakmaktadır. Oysa göçebe için düşman gelmeden bulunduğu alanı terk etmek mümkün olmaktadır. Çadırı sökmek ve taşınabilir hale getirmek kısa süre içinde gerçekleşebilmektedir. Hatta çadırlar bozulmadan arabalarla taşınabilmektedir. Ayrıca yerleşiklerin vergi vermek, asker beslemek gibi yükümlülükleri bulunmaktadır. Göçebelerin vergi gibi yükümlülükleri yoktur ve kendileri de savaşçı askerdir. Dolayısıyla konargöçer yaşam biçimi coğrafi koşulların yanında askeri/siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan da tercih edilmektedir.

Eski Türklere ilişkin kayıtlarda konargöçer yaşam biçiminin askeri ve siyasi amaçlarla da tercih edildiği görülmektedir. Bu bilgilere göre Eski Türklerde yerleşik düzene geçişle birlikte askerî üstünlüğün yitirileceği endişesi hâkim olmuştur. Örneğin Hunlar, Çinlilerde gözlemledikleri şehir yaşamına mesafeli durmuşlardır. Kendilerine şehir kurmayı, gıda muhafazası için sabit kuyular açmayı öneren Çin Generali Wei Lüeh'e temkinli yaklaşmışlardır. Çünkü yerleşik durumda Çin'le yaşanan mücadeleyi hızla kaybedeceklerini göz önünde bulundurmuşlardır (Çandarlı Şahin, 2023, s. 308). Benzer bir bilgi İkinci Göktürk Devleti'nin veziri Tonyukuk için de ifade edilmektedir. Göktürk Kağanı Bilge, şehirler kurmayı ve yerleşik hayata geçmeyi istemiştir. Vezir Tonyukuk ise "*biz Çinlilerin yüzde biri kadarız. Şehir kurup otururuz orada düşman bizi yok eder. Halbuki eski hayatımızı devam ettirirsek zayıf olunca çekilir, güçlü olunca ilerleriz*" diyerek şehir kurmaya karşı çıkmıştır (Ögel, 2000, s. 177; Taşağıl, 2018, s. 369; Deniz, 2008, s. 111).

Her ne kadar Eski Türklerin şehir kurmayı istemediklerine yönelik bilgiler olsa da şehir kurdukları ve içlerinden bazılarının yerleşik hayata geçtikleri bilinmektedir.

3. Eski Türklerde Şehirleşme

Eski Türklerin bir kısmının yerleşik hayat sürdüklerine ilişkin ilk bilgiler Hunlara (MÖ 220-MS 91) aittir (Ögel, 2000, s. 96; Baykara, 2022, s. 38). Sibirya bölgesinde bulunan kalıntılardan Hun şehirlerinin varlığı görülmektedir (Baykuzu, 2009, s. 111). Ayrıca söz konusu kazılarda Hunların hububat depolarının ve su kanallarının varlığının tespiti (Baykara, 1975, s. 83; Cezar, 1977, s. 10) de yerleşik yaşamın başka delillerini oluşturmaktadır. Nitekim Çinli tarihçi Shi Gu, Çin'e göre kuzeyde olan Hun bölgesinde soğukların erken başlamasına ve toprakların tahıl ekimine uygun olmamasına rağmen Hunların tahıl ektiklerini belirtmektedir (Kalkan, 2012, s. 2). Bu tarihi bilgi kazılarla elde edilen verileri doğrularken Eski Türklerin milattan öncesinden itibaren yerleşik hayatla tanıştıkları ve tarımsal faaliyetlerde bulunduklarını göstermektedir. Öcal (1983, s. 109, 112) Hunlara ait Noin-ula ve Gan-su

isimli iki önemli şehri örnek vermektedir. Bunların dışında halkı Türk olan ve Hunlara bağlı şehir devletlerinin da olduğunu belirtmektedir.

Göktürk Devletleri (552-744) dönemine bakıldığında konargöçerlik temel hayat düzeni olmaya devam etmektedir. Ancak bunun yanında yerleşik toplulukların olduğu ve tarımsal faaliyetlerin de yapıldığı bilinmektedir. Göktürklerin belirli bölgelerde yerleşik hayata geçtiklerinin en önemli kanıtlarından biri, Göktürk Devleti'nin Çin'den tarım aletleri ve tohumluk darı istemesidir. Ayrıca bu döneme ait sulama sistemlerinin varlığının tespiti ve toprağı işlemeye yarayan araç gereç buluntuları, yerleşik hayatın göstergeleri kabul edilmektedir. Yine el sanatlarının, demircilik ve kuyumculuk faaliyetlerinin yürütüldüğüne ilişkin bilgiler ile ticaretin varlığını gösteren deliller basit bir yerleşimden öte şehir düzenini ifade etmektedir (Cezar, 1977, s. 10; Taşağıl, 2018, s. 348).

Bazı kaynaklar Göktürklerin şehir düzeni kurmasını daha geç bir tarihle ilişkilendirmektedir. Buna göre Göktürklerde şehir yaşamı, 734 yılında Bilge Kağan'ın ölümü sonrasında çıkan kargaşalıkların devamında başlamaktadır. Kargaşalıklarla birlikte İkinci Göktürk Devleti dağılmış ve Hakan ailesi Çin Sarayı'na sığınmıştır. Bu süreç, Göktürkler için şehir hayatına geçişi ifade etmektedir (Von Gabain, 1944, s. 689). Türkolog Von Gabain'in bu iddiası yukarıda verilen ve Çin kayıtlarına dayanan "tohumluk darı talebi" ve diğer bilgiler ile çelişmektedir. Tohumluk darı talebi, yapılan savaş sonrasında galip olan Göktürklerin Çin'den isteğidir. Söz konusu savaş sonrası yapılan anlaşmada yer alan tohumluk darı talebi, İkinci Göktürk Devleti'nin yıkılmadan önce ve güçlü olduğu zamanlarda olmuştur. Bu durumda Göktürklerin şehirle tanışmaları Hakan ailesinin Çin'e sığınmasından çok önce gerçekleşmiş olmaktadır. Nitekim Issık Göl civarında ve Tanrı Dağları eteklerinde yapılan arkeolojik keşiflerde Göktürler zamanına ait ve Türklerin yaşadığı görülen yerleşim yerleri (Barshan, Çargelen, Çumgal, Atbaş gibi) tespit edilmiştir (Öcal, 1983, ss. 113-114).

Öte yandan Göktürkler döneminde Türk şehirlerinin varlığı Çinli rahip ve seyyahlar tarafından da belirtilmektedir. Nitekim 7. yüzyılda yaşayan Çinli keşiş Hsüan Tsang (602-664) Seyahatnamesi'nde Türk bölgelerinde bir kısmı bugün de varlığını sürdüren 63 şehirden (Aksu, Buhara, Fergana, Semerkand Taşkent, Tirmiz gibi) bahsetmektedir. Ayrıca Türk şehirlerinin geniş araziler üzerine kurulu olduklarını da eklemektedir (Ergüven, 2011, Ek 2). Bir başka eserde 55 yerleşim yeri (Beşbalık, Sayram, Semerkant, Talas, Taşkent, Yengibalık gibi) sayılmaktadır (Alyılmaz, 2002, s. 304). Belirtilen şehirlerin hepsinde Türklerin nüfus çoğunluğuna sahip olduğunu söylemek zordur. Ancak bu şehirler Türklerin egemenliğinde bulunan yerler kabul edilmelidir. Bununla birlikte bazılarında Türkler bulunurken bazılarında da hiç bulunmayabilir. Hatta sayılan şehirlerin bir kısmının kale şehir nitelikli bir kısmının da daimî yerleşim alanı olduğu söylenebilir. Kale şehirler egemen güç olan Türkler tarafından kurulmakta ve askeri nüfusu barındırmaktadır. Daimî yerleşim olan şehirlerin ise Türkler tarafından kurulması da mümkün iken genellikle var olan şehirlere katılma (Baykara, 2002, s. 432) veya egemenlik kurarak yerleşme söz konusudur.

Eski Türklerin şehir kurmaları ve yerleşik hayata geçmeleri konusunda somut bilgiler Uygurlara (745-847) aittir. Hatta Türklerde ilk şehirlerin Uygurlar tarafından kurulduğu da belirtilmektedir. Nitekim 757 yılında Uygur Hakanı İl İtmiş Bilge Kağan, Ordubalık şehrini kurmuştur. Bu yönüyle Türklerde ilk şehir kuran hakan olarak anlatılmaktadır (Sümer, 1984, s. 33). Von Gabain'e göre, "*Uygur asilzadelerinin nesillerden beri devam edegelmekte olan Çinli kadınlarla evlenmeleri geleneği, kuzeyde çadır hayatı yaşayan ahalisini, şehir hayatına alıştırmıştır. Hatta şehirleşme moda halini almıştır*" (1944, s. 692). Nitekim Çinli rahip ve seyyahların o döneme ilişkin verdiği bilgilerden Türk boyları arasında şehircilik faaliyetlerinin hemen hemen her bölgeye yayıldığı ve yeni bir şehirli Türk nüfusun oluştuğu anlaşılmaktadır Bunlardan Karluklar, Batı Türkistan bölgesinde şehirleşme konusunda önemli rol oynamışlardır (Sümer, 1984, s. 79; Çınar, 2016, s. 48).

Bu noktada Eski Türklerin yaşam tarzını konargöçerlik ve yerleşiklik biçiminde net olarak bölümlendirmek ya da konargöçerlikten sonra yerleşikliğe geçildiğini ifade etmek, gerçeği tam olarak

yansıtmamaktır. Zira bu süreçler bir arada ve iç içe yaşanmaktadır (Çandarlı Şahin, 2023, s. 308; Ögel, 2000). Elimizdeki bilgilere göre Eski Türklerin önemli bir bölümü konargöçerdir. Aralarından az bir bölümü yerleşik düzene geçmişlerdir (Alyılmaz, 2002, s. 306). Hatta yerleşik düzene geçenler için sabit bir yerde oturan, savaşa gitmeyen, tembel gibi anlamlar yüklenen "yatuk" kelimesi kullanılmaktadır (Ögel, 2000, s. 16). Konargöçerliğin ve yerleşikliğin bir arada yaşandığını gösteren bir başka kaynak ise El Kazvini'dir. 13. yüzyılda yaşayan El Kazvini Türkistan bölgesini anlatırken "*Türkistan halkının çoğu çadırlarda oturur. Aralarında köylerde yaşayanlar da vardır*" diyerek Türklerin konargöçer yaşam biçimini sürdürdüklerini ifade etmektedir (Şeşen, 2020, s. 145).

Konargöçer yaşam biçiminin getirdiği avantajları Türklerin önemli bir bölümü sürdürmekle birlikte bir kısmının yerleşik hayatı tercih etmesinin farklı nedenleri söz konusu olmaktadır. Bu nedenler arasında ekonomik gerekçeler öne çıkmaktadır. Yerleşik hayat konargöçerliğe göre daha az zahmetli ve yorucu bir düzen olarak tanımlanmaktadır. Konargöçerliğin temel geçim kaynağı olan hayvancılığın taşıdığı salgın hastalık, yabani hayvanların saldırısı ve verimli otlak bulma zorunluluğu gibi olumsuzluklar yerleşik hayatta gündem teşkil etmemektedir. Ayrıca nüfusun artması, gıda, silah ve benzeri ihtiyaçları da artırmaktadır. Tahıl ve silah ihtiyacının karşılanmasında ya ticaret ya da yerleşik hayata geçerek doğrudan üretme yolu tercih edilmektedir.

Yerleşik hayata geçişi etkileyen ekonomik faktörler arasında ticareti de saymak mümkündür. Konargöçer Türklerin yerleşiklerle ticaret yaptıkları bilinmektedir. Hayvansal ürünler ve bunlardan imal edilen malzemeler vererek karşılığında tahıl, silah, kumaş gibi ürünler temin etmektedirler. Ticari faaliyetlerini geliştiren Türklerin şehirlere yerleşmeleri zorunlu bir hal almaktadır. Çünkü ticari malların depolanması ve her zaman satışa hazır tutulması yerleşik bir hayatı ve özellikle ticari faaliyetlerin gerçekleştiği pazarı gerektirmektedir (Von Gabain, 1944, s. 692). Bu ise ancak şehirlerde mümkün olmaktadır.

Yerleşik düzene geçmenin bir diğer nedeni ise askeri güvenliktir. Belli bir bölgeyi egemenliği altına alanlar, güvenliği ve savunmayı sağlamak açısından kale yerleşimleri kurarlar. Bu yerler başlangıçta askeri amaçlı olmakla birlikte zamanla sivil yerleşime açılabilmektedir. Özellikle güvenli alan olması nedeniyle kalelerin etrafında sivil halkın yerleşme eğilimi bulunmaktadır. Bu da zamanla askeri amaçlı kurulan kale şehrin daimî yerleşim yerine dönüşmesine yol açmaktadır.

Yerleşik düzene geçişin bir başka nedeni de etkili yönetim sistemi kurma ihtiyacıdır. Konargöçer yöneticiler egemenlik alanlarına dâhil ettikleri şehirleri daha iyi yönetebilmek ve kontrol edebilmek açısından şehirlere yerleşmek zorunda kalabilmektedirler. Bir Çin atasözü bu duruma işaret etmektedir: "*Bir krallığı at sırtında fethedebilirsin ama onu yönetmek için inmek zorundasın*" (Scott, 2023, s. 217). Dolayısıyla Türk yöneticilerin hakimiyet kurdukları bölgeleri etkili bir şekilde yönetmek için var olan şehirlere yerleştikleri veya yeni şehirler kurdukları belirtilebilir. Ayrıca yerleşik halkın kontrolü ve yönetimi daha kolay olacağından, devlet yöneticilerinin yerleşik düzene geçmeyi teşvik etmiş olması da gerekmektedir. Çünkü devlet büyüdükçe yönetim kademesinde çalışanların ve askerin sayısı artmaktadır. Devletin merkezi otoritesinin ihtiyaç duyduğu kontrol ve bilgi akışının sağlanabilmesi sabit yerlerin varlığına ihtiyaç hissettirmektedir. Özellikle vergi ve askeri yükümlülükler açısından yerleşik halkın kontrolü daha kolay olmaktadır.

Eski Türklerde konargöçerlik egemen yaşam biçimi olarak varlığını sürdürmekle birlikte yerleşiklik ile bir arada yaşanmıştır. Hatta bazen yerleşik hayattan tekrar konargöçerliğe dönüşler de söz konusudur. Doğal afet ve iklim gibi etkenler dışında örneğin şehirlerin başka topluluklar veya devletler tarafından ele geçirilmesi durumunda mevcut halkın bir kısmı şehri terk ederek konargöçerliğe dönmüştür. Şehir yönetiminin vergi ve diğer yükümlülükleri karşısında zorlananların tekrar konargöçerliği tercih etmesi de söz konusu olmuştur.

4. Eski Türklerde Şehir Yapıları

Türkistan şehirlerinin yerleşim yapısına gelince bu konudaki temel bilgiler arkeolojik kazılardan elde edilmektedir. Söz konusu verilere göre Türkistan şehirleri genelde kare veya dikdörtgen planlı yerleşimlerdir. Dıştan şehrin içine dört yönden ilerleyen yollar şehrin merkezinde kesişir (Yıldırım, 2013a, s. 87). Şehir merkezinde genellikle saray ve yönetim binaları yer alırken halka ait konut ve diğer binalar dışa doğru yayılmaktadır.

Bu çerçevede genel olarak Türkistan şehirleri üç kısma ayrılmaktadır: "İç kale", "iç ve dış şehir" ile "bağlı şehir". İç kalede hakan ve devlet idaresinde görevli beyler yaşamaktadır. İç ve dış şehir, aristokratların, din adamlarının, memurların, zanaat erbabının, tüccarların ve genel olarak kent sakinlerinin yaşadığı bölüm olarak bilinmektedir. Bağlı şehir ise tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin görüldüğü kısmı oluşturmaktadır. Tüm bu bölümler Türkçe "orduğ", "balık" ve "kıy" biçiminde adlandırılmaktadır (Çandarlı Şahin, 2023, s. 311; Yıldırım, 2013a, s. 88; Baykara, 1975, s. 81 vd.). Daha sonraları şehirlerdeki bu yapılanma Arapça ve Farsça kelimelerle "kale", "şehristan" ve "rabat" şeklinde de ifade edilmektedir.

İlk zamanlarda hakan ve çevresindeki devlet adamlarının yaşadığı yapılarda ahşap ve tuğla kullanılırken sıradan halkın yaşadığı bölümde (balık ve kıyı) çadır kullanımı uzun süre devam etmiştir (Çandarlı Şahin, 2023, s. 313; Cezar, 1977, s. 48). Çadırdan başka sıradan halkın kullandığı yapıların imalatında genellikle toprak ve saman karışımıyla elde edilen çamurun kurutulmuş hali olan kerpiç kullanılmıştır. Bazı bölgelerde ağaç kullanıldığı da görülmüştür (Cezar, 1977). Yapılarda kullanılan malzeme iklime ve bolca bulunma oranına göre değişmekteydi. Yani kurak ve ormanın az olduğu yerlerde kerpiç tercih edilirken, yağışlı ve ormanlık bölgelerde ağaç kullanılmaktaydı.

Kazılarda elde edilen verilere göre MS 4. yüzyıldan itibaren şehirlerin etraflarının duvarlarla çevrildiği görülmektedir. Şehir duvarları da ahşap ve kerpiç gibi malzemelerle yapılmıştır. Şehri çevreleyen duvarlar genellikle kare ve dikdörtgen şeklindedir. Az da olsa daire şeklinde duvarlara da rastlanmıştır. Duvarların üstünde muhtelif mesafelerle "kargu" denilen gözetleme kuleleri yapılmıştır (Yıldırım, 2018). Bu da şehir duvarlarının (surların) savunma amaçlı yapıldığını göstermektedir. Savunma amacına hizmet etmesi için duvarların yanına hendekler kazılmış ve ırmak, dağ gibi doğal unsurlardan da yararlanılmıştır.

Türkler Maveraünnehir ve daha Batı bölgelere geldikçe bölgedeki mevcut şehir yapılarına uyum sağlamaya başlamışlardır. Hem İslamiyet'in etkisi hem de bölgenin özellikleri gereği, şehrin merkezi Cuma camisi olmuştur (Cezar, 1977, s. 93). Daha önceleri şehirlerin dış kapısında kurulan pazarlar, cami etrafında yani şehir merkezinde kurulmaya başlanmıştır.

5. Eski Türklerde Şehir Yönetimi

Yukarıda da ifade edildiği gibi Eski Türklerin bir bölümü şehirlidir. Türkistan bölgesinde irili ufaklı birçok yerleşim yeri bulunmaktadır ve bunların önemli bir kısmında Türk toplulukları da yer almaktadır. Söz konusu şehirler devlet idaresinin daha küçük hali olarak görülmekte ve şehrin başında bir yönetici bulunmaktadır. Çinli keşiş Hsüan Tsang Türk şehirlerinin şehir beyleri tarafından idare edildiklerini söylemektedir. Seyahatnamesinin bir başka yerinde ise "*bu yerleşim yerlerinin her birinde bir kabile reisi bulunur. Yerleşim yerleri birbiriyle irtibatlı olmakla birlikte birbirinin emrinde değillerdir. Ancak hepsi Göktürklerin boyunduruğunda ve onlara bağlıdır*" demektedir (Ergüven, 2011, s. 25, 41). Öte yandan Çin arşiv kayıtlarında MS 94 yılında gerçekleşen bir olayı anlatan şu ifade "… *Yen-ch'i (Karaşar) ordusunu yendi. Artık Doğu Türkistan'da elliden fazla ülkenin tamamı rehineler gönderip Çin'e bağlılık bildirdi…*", o dönemde şehir devletlerinin veya bölgesel devletlerin varlığını göstermektedir (Yıldırım, 2013b, s. 42). Benzer bir bilgi ise MS 627 yılı Çin kayıtlarında yer almaktadır. Buna göre Çin'i ziyarete gelen Hun Hakanı yanında kendisine bağlı Türkistan şehirlerinin beylerini de getirmiştir (Ögel, 2000, s. 163). Bu şehirlerin bağlılığı üzerinden bir güç gösterisi olabilir. Ancak konumuz açısından önemli nokta, şehirlerin ya da bölgesel devletlerin yerel bir hanedan beyi tarafından yönetilmesidir.

Türkistan bölgesindeki şehir devletlerinin yapısı Antik Yunan şehir devletleri gibi olmayabilir. Merkezi otoritenin zayıflaması veya başka bir güç tarafından yenilmesi sonucunda ya bağımsız olmayı istemiş ya da yeni bir otoriteye bağlı olma zorunda kalmış olabilirler. Muhtemelen bu devletlerin her biri kendi içinde serbest ama merkezi bir otoriteye de bağlı bir yönetim yapısına sahiptiler. Başka bir ifadeyle şehir ve bölge yönetimleri, merkezi otoritenin vassalı durumundaydılar. O dönemin koşullarında ve yönetim kültürü çerçevesinde bağımsız kalma ihtimali düşük görünmektedir. Hatta içlerinden güçlü olan diğerleri üzerinde egemenlik kurabiliyor ya da şehir devletlerinin gönüllü olarak büyük devletin himayesi altına girmesi istekleri de gündeme gelebiliyordu (Kerimova, 2002, s. 1143, 1148).

Nitekim Doğu Türkistan şehir devletlerinde egemenlik kuran Hunların, asayişi sağlamak için polis görevlileri tayin ettikleri belirtilmektedir. Bu görevliler hem asayişi sağlıyor hem de vergi tahsili yapıyorlardı (Kerimova, 2002, s. 1144). Ayrıca bazı şehir yöneticileri "Yabgu" unvanı ile anılıyordu (Ögel, 2000, s. 152). Benzer şekilde Göktürk Devleti'nde kullanılan unvanlar üzerinden baktığımızda yerel hükümdar veya beylere "İlteber" denilmiştir. İlteber'in üstünde merkezden görevlendirilen "Yabgu" bulunmakta ve temel görevi ilteberleri kontrol etmektir. Ayrıca bu devletçiklerde veya şehir devletlerinde hakan adına görev yapan "Tudun" unvanlı görevliler de vardı. Tudun, İlteber yanında, bu bölgeleri idarî yönden kontrol ve vergi denetimi için tayin edilmiştir (Ögel, 2001, s. 151; Odabaşı, 2019, s. 183, 186). Bununla birlikte "Tudun" unvanı köy veya oba gibi en küçük topluluğun beyi, "Yabgu" unvanı ise köylerin veya obaların üstünde yani Tudunların üstünde bir makam olarak tanımlanmaktadır. Yabgunun üstünde de Hakan yer almaktadır (Ünal, 1974, s. 178).

Uygurların ise şehir yöneticisine "Balık Bägi (Beyi)" unvanını kullandıkları belirtilmektedir (Ahmedova, 2023, s. 729.). Benzer şekilde 10. yüzyılda yazılan Hududül Alem'de Uygur yerleşim yerlerinden "Cimliket" için "*geniş bir köydür ve reisine yabgu veya beygu denir*" ifadesi yer almaktadır (Şeşen, 2020, s. 68). Bey unvanı çok yaygın kullanım alanına sahiptir. Hem boyların reisi hem bazı yönetim kademeleri için tercih edilmektedir. Benzer şekilde Gerdizi, Zeynül Ahbar'ında Çiğiller ve Türgişleri anlattığı kısımda "*Penciket dikhanına külbokâr derler*" şeklinde şehir yöneticisinin unvanını bildirmektedir. Bu kapsamda 11. yüzyılda Türk bölgelerinde şehir yöneticileri için başka bir unvan (Külbokâr) kullanıldığı da görülmektedir (Şeşen, 2020, s. 91). Ancak Külbokâr unvanı, İrani topluluklarla tanıştıktan sonra kullanılmaya başlanmıştır ve Farsçadır. Dolayısıyla Türklere ait bir unvan olarak görülmemektedir.

Mevcut bilgilerden hareketle, Türkistan şehirlerinin her birinin ayrı yöneticisinin olduğu söylenebilir. Bu yöneticinin sahip olduğu otoritenin sınırı değişiklik göstermektedir. Şehir üzerinde merkezi bir devletin egemenliği söz konusu ise şehir yöneticisi sadece idari otorite sahibi olabilmektedir. Eğer şehir bağımsız hareket ediyorsa yöneticinin hem siyasi hem idari otoritesinden söz edilebilmektedir. Ancak büyük ve güçlü topluluk ve devletlerin sürekli küçükler ve zayıflar üzerinde egemenlik kurma çabasında olduğu koşullarda şehirlerin kendi başına bağımsız bir devlet gibi hareket etmesi ihtimali çok düşük görünmektedir. Türkistan bölgesinde şehirler genel olarak ya Türklerin ya da Çinlilerin egemenliğine girmektedir. Egemen olan büyük devletler bu şehirlere kendi prenslerini, valilerini ve vergi memurlarını görevlendirdiği gibi yerel yöneticilerle de çalışmaya devam edebilmektedirler. Merkezi devlet için önemli olan, egemenliğin kabul edilmesi, kaynakların merkeze aktarılması ve vergilerin düzenli bir şekilde ödenmesidir.

Bazı kaynaklarda şehir yöneticilerinin merkezi otorite tarafından mı atandığı yoksa merkezi otoritenin yerel yöneticileri mi görevde tutmaya devam mı ettiği konusu tam olarak anlaşılamamaktadır. Örneğin 10. yüzyılda yazılmış Hududül Alem'de Hoten hükümdarı anlatılırken "*Hoten beyinin bütün nahiyelerinden sorumlu beyleri vardır*" ifadesi yer almaktadır (Şeşen, 2020, s. 66). Bu ifadeden merkezi otoriteyi oluşturan Hoten beyinin kendisine bağlı yerleşimlerde merkezden atadığı görevlileri mi yoksa yerelde var olan ama merkezi otorite tarafından tanınan yöneticileri mi anlamak gerekir? Bu husus açık değildir. Ancak merkezi otoritenin bağlılığından şüphe duyduğu yerel yöneticilerin yerine yenisini

görevlendirmesi, sadakatle hizmet edeceğine inandıklarını yerinde tutması doğal bir yönetici davranışı olarak görülebilir.

Kaynaklarda Toharistan'a ilişkin aktarılanlar merkezi devlet ile şehir yönetimleri arasındaki ilişkiye ışık tutmaktadır. "*Geçilen diğer bölgelere nazaran hükümdarın soyu [birkaç yüzyıldır] yok olmuştur. Birkaç kabile reisi sahip oldukları şeyler dolayısıyla rekabet içindedir ve her biri doğal sınırlara [dağlara ve ırmaklara] güvenerek kendi bağımsızlığını elinde bulundurur. Böyle doğal sınırlar sayesinde yirmi yedi tane bölüme ayrılmışlardır ancak yine de hepsi Göktürklere bağlıdırlar*." Bu bilgilere göre Göktürklerin egemenlik kurmaları sonucunda Toharistan'da istikrarsızlık hâkim olmuştur. Şehir yöneticiliği konusunda rekabet vardır. Ancak egemen güç Batı Göktürk Devleti'dir. Bazı şehirlere Hakan ailesinden yönetici tayin etmiştir. Nitekim Kunduz şehrinin yöneticisi Batı Göktürk Hakanı'nın oğludur (Ergüven, 2011, s. 138). Bu da bize hükümdar ailesine mensup kişilerden de şehir yönetiminde görevlendirmeler yapılmasının yaygın bir uygulama olduğunu göstermektedir (Şeşen, 2020, s. 100).

Bununla birlikte Hunlar ve Göktürklerde şehirlerin yerel hanedanlarca yönetildiğine ilişkin bilgiler de bulunmaktadır (Ögel, 2000). Yerleşim yerlerinin yönetimine ilişkin bir başka bilgi, yine Çinli keşiş Hsüan Tsang'ın aktarımıdır. Buna göre "*Su-ye Shui'den (Balasagun'dan) batıya doğru geçince birçok ıssız kasaba bulunur ve her birinde bir kabile reisi bulunur; bu kasabalar birbirlerine bağlı değildirler ancak hepsi Göktürklerin boyunduruğunda yaşar*" ifadesi yer almaktadır (Ergüven, 2011, s. 138). Bu bilgiler şehir ve kasabaların yerel yöneticisi olduğunu ve bunların genellikle merkezi bir otoriteye bağlı yaşadıklarını göstermektedir. Bu durumu destekleyecek nitelikte bazı bilgiler Uygur sivil belgelerinde de yer almaktadır. Söz konusu belgeler 9-14. yüzyıllara ve Turfan Uygurlarına aittir (Uzunkaya, 2014, s. 42). Belgelerden Uygurlarda şehirlerin beyi ile valisinin farklı kişiler olduğunu öğreniyoruz. Belgelerde cezaya çarptırılan bir kişinin cezaları kime ödeyeceğinin dökümü yapılmıştır. Bu dökümde şehrin valisi, şehir beyi, şehir danışmanı ayrı ayrı yer almaktadır. Şehir valisine ödenecek ceza şehir beyine ödenecek miktardan daha yüksektir (Uzunkaya, 2014, s. 51). Bu da şehir valisinin muhtemelen merkezi otorite tarafından atanarak göreve geldiğini, şehir beyinden üstün konumda tutulduğunu ve şehir beyini kontrol yetkisine sahip olduğunu göstermektedir.

Ayrıca belirtmek gerekir ki başkent veya ordu merkezi olan şehirler doğrudan hakan tarafından yönetilmektedir. Yine hakan tarafından kurulan şehirlerin yönetiminde de doğrudan hakan rol almaktadır.

Sivil halkın yerleştiği şehirlerin dışında askeri amaçlarla kurulmuş kale şehirler ve saray kadınları için kurulan hatun şehirleri de bulunmaktadır. Kale şehirlerin yönetiminin, doğal olarak kaledeki en yüksek komutan tarafından yürütüldüğü tahmin edilebilir. Hatun şehirleri ise Hakan ailesindeki kadınların yaşaması veya saklanması için oluşturan yerleşim yerleridir. Bunların da en kıdemli Hatun tarafından yönetildiğini söylemek yanlış olmaz.

Yöneticisi olmayan yerleşim yerlerinden de söz edilmektedir. Bu yerlerin herhangi bir yöneticisi bulunmamaktadır. Bazı hususlarda ve özellikle anlaşmazlıkların çözümü sürecinde devreye giren yaşlılar vardır (Şeşen, 2020, s. 125). Kayıtlarda bu yerler için her ne kadar şehir ifadesi kullanılsa da muhtemelen köy türü küçük yerleşmelerdir. Büyük yerleşmelerin yöneticisi olmadan gündelik hayatlarını sürdürmesi dönemin koşullarında anlamlı görünmemektedir.

Şehirlerde şehir hizmetlerinin yürütülmesi sorumluluğu şehrin yöneticisindedir. Muhtemelen merkezi otorite tarafından atanan yöneticiler değil yerelden belirlenen veya kabul edilen yöneticiler şehir hizmetleriyle görevliydi. Fakat bu yöneticilerin altında yer alan görevliler ve bunların unvanları konusunda bilgiye ulaşılamamıştır. Bununla birlikte şehirlerde güvenlik ve asayişin merkezi yönetime bağlı askerlerce veya şehir sakinleri arasından seçilen askerlerce sağlandığını tahmin edebiliriz. Bunun dışında çarşı ve pazar kontrolü, şehrin temizlik ve düzeninin sağlanması gibi hizmetlerin nasıl yürütüldüğüne ve bu alanda ne tür görevliler olduğuna ilişkin bilgi bulunmamıştır.

6. Sonuç

Eski Türklerin genel yaşam biçimi konargöçer olsa da milattan önceki tarihlerden beri şehirlerde yaşadıkları bilinmektedir. Ancak şehirlerini nasıl yönettiklerine ilişkin bilgiler yeterli değildir. Bu konuda ulaşılan kaynaklardan da yeterli bilgi elde edilememiştir. Şehir beyi ile ilgili nispeten tatmin edici bilgiler olmakla birlikte daha alt düzey görevlilere ilişkin bilgi bulunmamaktadır. Bölgedeki şehirleri gezen ve onlar hakkında bilgiler aktaran seyyah ve coğrafyacılar en önemli kaynaklar arasındadır. Fakat bunlardan keşiş olanlar daha çok dini yapılardan ve halkın inançlarından söz etmektedir. Tüccar olanlar ise şehirlerin ürettiği en iyi mallardan bahsetmektedir. Coğrafyacılar ise şehirlerin konumu ve birbirine uzaklığı gibi hususları önceliklendirmektedir.

Dolayısıyla kaynakların verdikleri bilgiler ışığında Türkistan şehirlerinin yönetimi beylerin sorumluluğundadır. Şehir beyleri merkezi bir otoriteye bağlı hareket etmektedir. Merkezi otoritenin talep ettiği vergi ve diğer yükümlülükleri temin etmek ve halktan toplamak beyin temel görevidir. Merkezi otoritenin şehir beyleri üzerinde görevlendirdiği vali benzeri görevlileri de vardır. Bunlar şehir beylerinden üstün ve onları kontrol yetkisine sahiptirler.

Buradan hareketle Türkistan bölgesindeki şehirlerin merkezi otoriteye bağlılığından dolayı Batı tarzı bir yerel yönetim söz konusu değildir. Bazı kaynaklarda her bir şehrin devlet gibi tanımlanması, bugünkü anlamda devlet olarak yorumlanmamakta; o döneme ait bir tanımlama olarak kabul edilmektedir. Bu açıdan Batı'da gelişmiş site devleti ve sonraki aşamalarda ortaya çıkan komün hareketi ile benzerlik bulunmamaktadır.

Çalışmanın konusu açısından son olarak, şehir beylerinin altında şehrin güvenlik, asayiş ve diğer hizmetlerini yürütün görevliler olduğu kabul edilmektedir. Ancak bu görevlilerin unvanı, statüsü, işi gibi hususlardaki bilgilere gelecekte ulaşılmış olacağı beklenmektedir.

Kaynakça

Ahmedova, A. (2023). Eski Uygur metinlerinde unvanlar. İçinde B. Bayram, C. Yavuz & M. Moldecheva (Ed.), *X.* Uluslararası *Türkoloji kongresi bildiriler kitabı* (ss. 727-742). Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları.

Alyılmaz, C. (2002). Eski Türk şehirleri ve Semerkant. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (20), 303-311.

Baykara, T. (1975). Eski Türk iktisadi hayatı ve şehir. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, (6), 75-104.

Baykara, T. (2002). Türk tarihi ve şehir: Türklerde yerleşik hayat, *Yeni Türkiye*, (45), 421-438.

Baykara, T. (2022). Türklerde tarih boyunca şehir ve medeniyet. İçinde U. Özçelik, Ş. Çavuş & U. C. D. İmamoğlu (Ed). *Uluslararası medeniyet, şehir ve mimari sempozyumu bildirileri (ss. 37-42)*, Türk Tarih Kurumu yayınları.

Baykuzu, T. D. (2009). Bir Hun başkenti: T'ung-Wan Ch'eng. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, *6*(3), 110-126.

Cezar, M. (1977). *Anadolu öncesi Türklerde şehir ve mimarlık*. İş Bankası Kültür Yayınları.

Çandarlı Şahin, A. (2023). Eski Türklerde şehir kültürü. *Mavi Atlas*, *11*(2), 306-320.

Çınar, S. (2016). *Sirderya boyundaki IX-X. yüzyıllarda Oğuz şehirciliği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hitit Üniversitesi.

Diamond, J. (2018). *Tüfek, mikrop ve çelik*. Pegasus Yayınları.

Deniz, B. (2008). Batı Göktürklerin başkenti: Miñ Bulak. *Karadeniz*, *1*(1), 95-125.

Ergüven. İ. H. (2011). *Hsüan-Tsang'ın Seyahatnamesi (VII. yy) metin çevirisi ve değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Çanakkale 18 Mart Üniversitesi.

Esin, E. (1968). Orduğ. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, (10), 135-215.

Kalkan, E. (2012). İvolga örneğinde Hun kent kültürüne genel bir bakış. *Türkbilig*, (24), 1-19.

Kerimova, R. (2002), Hun İmparatorluğu ile Çin'in Doğu Türkistan mücadelesi. İçinde H. C. Güzel, K. Çiçek & S. Koca (Ed.), *Türkler* (ss. 1143-1152), Cilt: I, Yeni Türkiye Yayınları.

Odabaşı, Z. (2019). Türk devletlerinde kullanılan unvanlar. *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 5(9), 165-192.

Öcal, S. (1983). Türklerde yerleşim ve ilk Türk şehirleri. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, (23), 101-138.

Ögel, B. (2000). *Türk kültür tarihine giriş I - Türklerde köy ve şehir hayatı* (4. baskı), Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ögel, B. (2001). *Dünden bugüne Türk kültürünün gelişme çağları* (4. baskı). Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını.

Scott, J. C. (2023). *Tahıla karşı* (5. baskı). Koç Üniversitesi Yayını.

Sümer, F. (1984). *Eski Türklerde şehircilik*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını.

Şeşen, R. (2020). *İslam coğrafyacılarına göre Türkler ve Türk ülkeleri* (4. baskı). Bilge Kültür Sanat Yayını.

Taşağıl, A. (2012). Türkistan. İçinde *TDV İslam ansiklopedisi* (Cilt:41, ss. 556-560). TDV İslam Araştırmaları Merkezi Yayını.

Taşağıl, A. (2015). İslam öncesi Türklerde çevre ve şehircilik. İçinde *Osmanlı imparatorluğunda çevre ve şehir* (ss. 31-36). İstanbul Medeniyet Üniversitesi ve T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı.

Taşağıl, A. (2018). *Göktürkler I, II, III*. (3. baskı). Türk Tarih Kurumu Yayını.

Uzunkaya, U. (2014). Uygur sivil belgelerinden hareketle Uygurlarda yerleşik yaşam ve bununla ilgili söz varlığına dair. *Türkbilig*, (27), 41-58.

Ünal, T. (1974). Eski Türklerde şehir ve şehircilik. *Türk kültürü*, (135), 171-178.

Von Gabain, A. (1944). Köktürklerin tarihine kısa bir bakış. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, *2*(5), 685-696.

Yıldırım, K. (2013a). Eski Türklerde şehir yapısı ve kültürü üzerine bazı değerlendirmeler. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, *12*(1), 81-89.

Yıldırım, K. (2013b). *Çin kaynaklarında Türkistan şehirleri*. Ötüken Yayını.

Yıldırım, K. (2018). Türk şehir tarihinin kaynağı olarak duvar. *İRTAD*, (1), 1-9.

Makale Bilgi Formu

Yazar Onayı: Makale tek yazarlıdır. Yazar, makalenin son halini okuyup onaylamıştır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Telif Beyanı: Yazar dergide yayınlanan çalışmasının telif hakkına sahiptir. Bu çalışma CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Destek/Destekleyen Kuruluşlar: Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kâr amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.

Etik Onay ve Katılımcı Rızası: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunmaktadır.